

SZENT ISTVÁN EGYETEM
GÖDÖLLŐ

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

**A TŐKEELLÁTÁS ÉS A TŐKESZERKEZET VÁLTOZÁSA ÉS AN-
NAK HATÁSA A HEVES MEGYEI AGRÁRVÁLLALKOZÁSOK
GAZDÁLKODÁSÁRA (1992-2000)**

Készítette:

dr. Pataki László

Gödöllő
2003

A doktori iskola megnevezése: Közgazdasági Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: Gazdálkodás és Szervezés-
tudomány

A Doktori Iskola vezetője: Dr. Szűcs István
egyetemi tanár, a közgazdaságtudomány
doktora, intézetigazgató SZIE GTK

Témavezető: Dr. Borszéki Éva
egyetemi docens, a közgazdaságtudomány kan-
didátusa, tanszékvezető SZIE GTK

.....
Az iskolavezető
jóváhagyása

.....
A témavezető
jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	1
1.1. A téma aktualitása	1
1.2. A kutatás célja	2
2. Szakirodalmi feldolgozás	5
2.1. A magyar agrárágazat finanszírozásának elméleti háttere	5
2.1.1. A magyar mezőgazdaság általános helyzete	5
2.1.2. A hazai agrárágazat tőkehelyzetének sajátosságai	9
2.1.2.1. Az állami támogatások	10
2.1.2.2. Az agráröllő	17
2.1.2.3. A működéshez szükséges külső források megszerzésének bizonytalansága	20
2.1.2.4. A mezőgazdasági tevékenységek alacsony jövedelmezőségi szintje, s az ebből következő alacsony tőkeakkumuláció	26
2.2. Az agrárvállalkozások vagyronvesztésének értékelése	38
2.3. A vállalkozások tőkeszerkezetével kapcsolatos közgazdasági elméletek fejlődéstörténetének áttekintése	40
2.3.1. A finanszírozási formák áttekintése	40
2.3.2. A tőkeszerkezeti döntésekkel összefüggő alapfogalmak	41
2.3.2.1. Az egyes tőkeelemek költségei	41
2.3.2.2. A tőkeáttétel fogalmának értelmezése	43
2.3.3. A tőkeszerkezeti elméletek ismertté válásuk kronológiai sorrendjében történő értékelése	44
2.3.3.1. A tőkeszerkezettel kapcsolatos első elméletek	45
2.3.3.2. Modigliani és Miller tételei	47
2.3.4. A nem tökéletes piacokat feltételező elméletek	49
3. Anyag és módszer	53
4. Eredmények	57
4.1. A tőkeszerkezet alakulása a nemzetgazdaság egészében	57
4.2. A hazai agrárvállalkozások tőkeellátottságában és tőkeszerkezetében végbement változások	61
4.2.1. Az agrárágazat finanszírozásának és hitelszerkezetének sajátosságai	61
4.2.2. <i>Az agrárágazatban működő társas vállalkozások tőkeszerkezeti változásainak értékelése</i>	66
4.2.3. Az agrárvállalkozások tőkeszerkezete értékelésének eredményeiből levont következtetések	70

4.3.	Az észak–magyarországi régió és Heves megye mezőgazdaságának bemutatása	80
4.3.1.	Az észak–magyarországi régió mezőgazdaságának főbb jellemzői	80
	4.3.2. Heves megye bemutatása	83
4.3.3.	Heves megye mezőgazdasága	84
4.3.3.1.	A megye mezőgazdaságát befolyásoló éghajlati jellemzők	84
4.3.3.2.	Heves megye mezőgazdaságának jellemzői	84
4.4.	A Heves megyei agrárvállalkozások tőkeszerkezetének vizsgálata	86
4.4.1.	A vizsgálat adatbázisa és az adatbázis feldolgozása	86
4.4.2.	A vizsgált mutatószámok idősorainak elemzéséből levont megállapítások	88
4.4.3.	A vállalkozások alapadataiból képzett mutatószámok idősorainak statisztikai értékelése	96
4.4.4.	A lineáris regresszió eredményeinek értékelése	97
4.4.5.	A korrelációs együtthatók mátrixának elemzése	99
4.4.6.	A vizsgált egyes éveinek klaszteranalízissel történő osztályozása	101
4.4.7.	A vizsgálatba vont vállalkozások évenkénti elemzése klaszteranalízis módszerével	103
4.4.8.	A vizsgált időintervallumban felszámolásra került vállalkozás tőkehelyzetének vizsgálata. Esettanulmány	106
4.5.	Az agrárvállalkozók véleményének összefoglalása az agrárfinanszírozás jelenlegi helyzetéről, és saját vállalkozásuk tőkehelyzetéről országos mintán alapuló kérdőíves felmérés alapján	111
4.5.1.	A szövetszervezetek és a társas vállalkozások körében végzett felmérés eredményei	111
4.5.1.1.	A megkérdezettek tevékenységi köre	112
4.5.1.2.	A tőkeszerkezettel és a tőkehelyzettel összefüggő válaszok	112
4.5.1.3.	A banki hitelekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok	113
4.5.1.4.	Az EU-hoz való csatlakozással szembeni elvárásokkal összefüggő válaszok	115
4.5.2.	A kérdőíves felmérés eredményei alapján levont következtetések	116
4.5.3.	Az egyéni vállalkozók körében végzett felmérés eredményei	118
4.6.	Az eredmények összefoglalása	119
4.6.1.	A vizsgálatok általános eredményei	119
4.6.2.	Új és újszerű tudományos eredmények	121
5.	Következtetések és javaslatok a kutatási eredmények alapján	125
6.	Összefoglalás	129
	Summary	132

Mellékletek

1. Bevezetés

1.1. A téma aktualitása

Az 1980-as évek végén és az 1990-es években Magyarországon lezajlott politikai és gazdasági rendszerváltás az agrárágazatban is jelentős változásokat hozott.

Változások mentek végbe az agrárágazat struktúrájában, a tulajdonosi szerkezetben, a bel- és külpiazi pozíciókban, de – nem utolsó sorban – a vállalkozások tőkeszerkezetében is. Az új típusú agrárvállalkozásokra – a szakirodalmak szinte egységes álláspontja szerint – általánosan jellemző a tőkehiány, az alacsony tőkeakkumulációs szint. A gazdálkodás feltételeinek megteremtése növelte a vállalkozások külső finanszírozási források – azon belül is az idegen tőke – iránti igényét. E folyamatot a privatizáció tovább erősítette (gyorsította), elsősorban a magánosításhoz kapcsolódó kedvezményes hitelkonstrukciók igénybevételén keresztül. Mindezek következtében az agrárvállalkozások tőkeszerkezetében az elmúlt évtizedben jelentős változások következtek be.

Az agrárágazat finanszírozása nemzetközileg is az állandóan napirenden lévő kérdések közé tartozik a politikusok, gazdaságpolitikusok, tudományos kutatók, banki szakemberek és maguk a gazdálkodók körében is. A finanszírozás nehézségei és milyensége az ágazat termelésben rejlő sajátosságaival, nemzetgazdasági szinten a biztonságos élelmiszerellátás követelményével és nem utolsó sorban az agrárpolitikai stratégiával és a hozzá kapcsolódó szabályozással vannak összefüggésben. Emiatt a finanszírozási gyakorlat megítélése is nehéz, hiszen sokszor egymásnak ellentmondó célok elérésének támogatását kéri számon rajta, például versenyképesség javítás és szociálpolitikai szempontok.

A téma hazai aktualitását növeli a mezőgazdaság nemzetgazdaságban, különösen a vidéki foglalkoztatásban és a külgazdasági egyensúly alakításában betöltött szerepe és részben ezzel összefüggésben a közelgő EU csatlakozás. Ez utóbbi okán különös jelentőséggel bírnak a regionális, kistérségi vizsgálatok.

A magyar mezőgazdaság olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek egy része nem csupán a magyar, de a világ bármely országának mezőgazdaságát jellemzi, ezekhez az általános jellemvonásokhoz társulnak azok a tényezők, amelyekkel elsősorban a magyar gazdálkodóknak kell szembenézniük. A mezőgazdaság sajátosságaiból adódik, hogy a finanszírozása is sajátosságokkal rendelkezik, a finanszírozás eltér más nemzetgazdasági ágak finanszírozásának gyakorlatától.

Szükségessé vált az elmúlt években az agrárágazat finanszírozási rendszerének újragondolása, hiszen a korábbi módszerek és a finanszírozásban szerepet betöltő intézményrendszer az új kihívásoknak már nem képes megfelelni.

A pénzügyi intézményrendszer jelenleg is elsősorban a nagyméretű agrárvállalkozások kiszolgálását végzi. A kis- és közepes méretű agrárvállalkozások közvetlen hitelezésének nem alakult ki bevált gyakorlata. A bankokat a múltbeli kedvezőtlen tapasztalataik is óvatossá teszik, hiszen a mezőgazdaságba illetve az élelmiszeriparba eszközölt korábbi hitelkihelyezéseik jelentős része pénzügyi gondokkal küzdő nagyüzemekhez került, s így gyakran csak a „pénzüg után futnak”. A pénzügyi intézményrendszer fiókhálózata nem tekinthető megfelelően sűrűnek ahhoz, hogy a magángazdaságok hitelezését el tudják végezni. Emiatt – és a későbbiekben még tárgyalásra kerülő egyéb okok miatt – sokan és régóta javasolják, hogy – a nemzetközi gyakorlattal ellentétben – ki kell alakítani az agrárágazat sajátos pénzügyi hálózatát. Az EU csatlakozás közelsége az agrárfinanszírozás rendszerének ártértékelését még sürgetőbbé teszi, különös tekintettel az agrártámogatási rendszer újragondolására.

Az elmúlt években már megtörténtek az első lépések a támogatási rendszer reformja terén. Ezek elősegíthetik, hogy a hazai agrárágazat a jövő európai munkamegosztásba bekapcsolódjon. Természetesen sok további teendő van még ezen a területen.

Az előbb felsorolt – és több más egyéb – tényezők hatással vannak az agrárvállalkozások tőkehelyzetére. A vállalkozások tőkehelyzetének alakulása számos egyéb területen érezteti hatását, befolyást gyakorol például az ágazat versenyképességére is. Az agrárfinanszírozás rendszerének reformálására tett javaslatok előtt át kell tekinteni az agrárvállalkozások tőkehelyzetében és tőkeszerkezetében az elmúlt évtizedekben végbement folyamatokat és a változásokat kiváltó okokat.

A tőkehelyzet és a tőkeszerkezet változásai hatottak a vállalkozások gazdálkodását jellemző paraméterekre is, befolyásolták a gazdálkodók pénzügyi, vagyoni, jövedelmezőségi helyzetét, a hatékonyságot, a vállalkozások piaci értékét, a saját tőke tulajdonosok által várható hozam szintjét, stb.

Értekezésemben vizsgálom az agrárvállalkozások tőkeszerkezetének 1992 és 2000 között lezajlott változásait, feltárom a változások okait, s azokat a folyamatokat, amelyek a közelmúltból erednek, napjainkban is hatnak, s befolyásolhatják az agrárvállalkozások jövőbeni tőkehelyzetét.

Értekezésemben agrárgazdaság alatt a mező-, az erdő-, és a vadgazdálkodást, továbbá a halászatot értem, az agrárvállalkozások közül pedig az agrárgazdaságban működő társas vállalkozásokkal foglalkozom. A tőkeszerkezet kifejezést tágan értelmezem, nem csupán a tartós finanszírozási források összetételét, hanem a teljes forrás állomány struktúráját értem alatta.

1.2. A kutatás célja

Az agrárágazat finanszírozása a jelenlegi válság, az EU csatlakozás és egyéb nemzetközi folyamatok és egyezmények, elsősorban a WTO tárgyalások miatt reformra szorul. Ehhez szükséges, hogy tiszta képet kapjunk a jelenlegi helyzetről, az azt kiváltó okokról és a jövőbeni alakulásra ható tényezőkről.

Az 1999-től – a PhD képzés kapcsán – elkezdett vizsgálataim célkitűzése a hazai agrárvállalkozások tőkeszerkezetében 1992 óta végbement változások nyomon követése, a tendenciák feltárása, a változások okainak kiderítése. Vizsgálataim középpontjában Magyarországon belül Heves megye agrárvállalkozásai állnak. Vizsgáltam – és a továbbiakban is vizsgálni kívánom – a megye agrárvállalkozásai tőkestruktúrájának alakulását, feltárva az országos tendenciákkal való összefüggéseket.

Az agrárvállalkozások tőkeszerkezetében végbement változások vizsgálatát nehezíti, hogy a mezőgazdasági vállalkozások számottevő hányada (2000-ben például mintegy 35%-a) egyszeres könyvvitelt vezet. E vállalkozások adatszolgáltatási kötelezettsége meglehetősen szűk körű, a könyvviteli rendszerük pénzforgalmi szemléletre épül, az Egyszerűsített mérleg és Egyszerűsített eredménylevezetés számszaki tartalma bizonyos mértékig megkérdőjelezhető. Az agrárágazat vállalkozásainak tőkeszerkezeti változásai nem függetleníthetők azoktól a tőkeszerkezetre ható tényezőktől, amelyek a vizsgált időszakban a nemzetgazdaság egészében hatottak. Ezért értékelni szükséges a nemzetgazdaság egészét jellemző folyamatokat is, így az agrárágazat sajátosságai még egyértelműbben kimutathatók.

Heves megyei vizsgálataimat a kettős könyvvitelt vezető szövetkezetek és gazdasági társaságok köréből nyert mintára terjesztettem ki, amely minta a vizsgálat kezdetekor 27 vállalkozást ölelt fel, de a vizsgálati időszak végére – a közben bekövetkezett szervezeti változások következtében – 24 vállalkozásra csökkent. A vizsgált minta kiválasztásának indokait és módját értekezésem „Anyag és módszer” című fejezetében részletezem. Kutatásaimat kiterjesztettem országos mintára is. Ez esetben nem a forrásszerkezet alakulását vizsgáltam, hanem – kérdőíves felmérés keretében – az agrárágazat finanszírozási és tőkehelyzetére vonatkozó véleményeket értékeltem.

Értekezésem célkitűzéseit a következőkben fogalmaztam meg:

- Szakirodalmi feldolgozás keretében értékelem az agrárvállalkozások forrásszerkezetében végbement változások okait, hogy feltárjam a tőkeszerkezet és a tőkehiány alakulására ható tényezőket, valamint a közöttük fennálló összefüggéseket. Bemutatom és értékelem az ismertebb, tőkeszerkezetre vonatkozó közgazdasági elméleteket. Ezek lehetővé teszi, hogy vizsgálatom tapasztalatait összevethessem a közgazdasági elméletek által meghatározott törvényszerűségekkel, s rávilágíthassak

azokra az okokra, amelyek e közgazdasági elméletek megvalósulását torzítják, sőt esetenként teljesen lehetetlenné teszik az agrárágazatban.

- Elvégzem a nemzetgazdaság egészében és a társas agrárvállalkozások körében végbement tőkeszerkezeti változások összehasonlító értékelését a forrásszerkezet alakulása ágazati sajátosságainak tisztázása érdekében.
- Heves megyei vizsgálatok alapján feltárom a tőkeszerkezet alakulására ható tényezőket és folyamatokat, valamint értékelem a vállalkozások gazdálkodását jellemző főbb mutatószámokat. Teszem ezt abból a célból, hogy a tőkeszerkezetbeli változások és a gazdálkodást jellemző egyéb paraméterek közötti ok-okozati összefüggések vizsgálatát elvégezhessem, általánosítható következtetéseket vonjak le, illetve, hogy megállapíthassam azokat a regionális sajátosságokat, amelyek az eredmények általánosítását megnehezítik.
- Megkísérlek részben a vizsgált vállalkozások egyes évekbeli teljesítménye, részben az egyes évek gazdálkodási jellemzői között összefüggéseket feltárni, amelyek révén a típusjelenségek bizonyíthatóvá és értékelhetővé válhatnak. A pénzügyi válsághelyzet prognózisában szerepet játszó mutatószámok gyakorlati alkalmazhatóságát egy felszámolásra került vállalkozás példáján keresztül tesztelem azért, hogy e mutatószámok értékalakulásának fokozottabb figyelésére a vállalkozások vezetőinek figyelmét felhívjam.
- Kérdőíves felmérést készítek egy országos mintán, hogy megítélhessem, miként értékelik a társas vállalkozások és az egyéni vállalkozók az agrárágazat finanszírozási helyzetét, valamint saját vállalkozásuk tőkeviszonyait.

A célkitűzéseim megvalósítása révén válik lehetővé az értekezés legfontosabb célja, hogy javaslatokat dolgozzak ki az agrárágazat finanszírozásának korszerűsítésére.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A magyar agrárágazat finanszírozásának elméleti háttere

2.1.1. A magyar mezőgazdaság általános helyzete

Magyarország mezőgazdasága több mint ezer éves múltra tekint vissza. A mezőgazdasági termelést már évszázadokkal ezelőtt is az jellemezte, hogy a hazai ellátás mellett egyre több árut adott kivitelre is.

Magyarország területének közel 70 százaléka alkalmas mezőgazdasági termelésre, ami több mint 6 millió hektárnak felel meg. A mezőgazdasági terület mintegy háromnegyede szántóföld, közel 20 százaléka gyep. A maradék területen kert, gyümölcsös és szőlő művelési ágak osztoznak. Természeti adottságaink, a napfényes órák száma, a domborzati viszonyok, a kiváló termőképességű talajok a legtöbb kultúrnövény termelésében jó eredményeket tettek és tesznek lehetővé.

Hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbére érkezett. Az agrárágazatnak egyre kevesebb idő áll rendelkezésére, hogy felkészüljön az uniós tagságot jelentő, történelmi léptékű fordulatra, amely meghatározó változásokat hoz az agrárszereplők életében is.

A csatlakozó országokkal az Európai Unió népessége 470 millióra bővíthet. A csatlakozásnak a magyar mezőgazdaság termelésére és versenyképességére gyakorolt hatását illetően nem hagyható figyelmen kívül, hogy szigorúan szabályozott, de ugyanakkor folyamatosan a liberalizálódás irányába változó, közös agrárpolitikához kell alkalmazkodnunk, egy olyan piacoz, amely túltermeléssel küzd, s ahol szigorúak az elvárások.

Az elmúlt évtizedekben csatlakozó államok (pl. Portugália) esetében tapasztalható volt, hogy a csatlakozás pozitív és negatív hatásokkal is járt az agrárágazatban, s a megítélés gyakran szektoronként és régiók szerint is különböző volt. (FARKASNÉ – AVILLEZ 2001)

Az 1991-ben bekövetkezett – s akkoriban a legminimálisabb válságkezelésre sem méltatott – agrárválság szinte összes terhét viseli magán azóta is a hazai mezőgazdaság: a termelés csökkenésétől kezdve, az agrárrolló nyílásán át, az árak legtoőbbjének csökkenéséig. (VARGA 2001)

A rendszerváltás óta eltelt időszak végén a magyar gazdaság GDP-vel mérhető teljesítménye – az időszak második felében mutatkozó fellendülés ellenére – távolabb került a fejlett országokétól. A magyar gazdaság teljesítménye 2000-ben hasonló mértékű volt, mint a nyolcvanas évek végén, de a gazdasági potenciál minőségében és struktúrájában bekövetkező változások rendkívül nagyok. (KOLLÁNYI 2001)

A magyar gazdaságban is végbement az elmúlt évtizedben a mezőgazdaság GDP-n belüli részarányának erőteljes visszaesése. Míg 1986 és 1989 között az agrárágazat GDP-hez való hozzájárulása meghaladta a 20 százalékot, addig ez az arány 1996-ban már csak 6,6 százalék volt, s az ezredfordulón 5 százalék körül alakult.

A GDP-hez való hozzájárulás tekintetében hazánkban jelentősebb az agrárágazat szerepe, mint az EU-ban, amit a gazdasági fejlettségben fennálló le-

maradásunk mellett adottságaink is indokolnak. Az EU-ban az agrárágazat GDP-hez való hozzájárulása az elmúlt évtized átlagában 2 százalék alatt volt, s az OECD tagállamok átlagában is 2 százalék körül alakult.

A mezőgazdaság bruttó termelésének volumenindexsora 1990–2000 között az 1. táblázat szerint változott.

1. táblázat. A magyar mezőgazdaság bruttó termelésének volumen-változása 1990 és 2000 között (%)

Év	1989=100	Előző év=100
1990	95,6	95,6
1991	89,7	93,8
1992	71,7	80,0
1993	64,4	90,3
1994	66,8	103,2
1995	68,4	102,6
1996	72,8	106,3
1997	70,0	96,2
1998	68,4	97,8
1999	68,1	99,6
2000	64,0	94,0

Forrás: KSH Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyvek adatai alapján saját szerkesztés.

A mezőgazdaság GDP-ben való részarányának csökkenését a gazdasági fejlődés szükségszerű velejárójának tartom, nem tekintem negatívumnak. A probléma az abszolút visszaesés és a hozzáadott érték szempontjából kedvezőtlen termelési szerkezet. A visszaesés szempontjából lényeges az a módszertani kérdés, hogy mi számít mezőgazdasági tevékenységnek. A nagyüzemek melléküzemági tevékenységei megszűnésének, kiválásának figyelmen kívül hagyása félrevezető következtetések megtételéhez vezethet.

A rendszerváltás előtt – a korábbi időszak minden hibája ellenére – a magyar mezőgazdaság Európa élvonalába tartozott. A fokozatos fejlesztések és beruházások révén hatalmas vagyon, tárgyi eszközállomány – aminek az 1988. évi értéke 384 milliárd forint volt, ez jelenlegi áron mintegy 2,4 billió forintnak felel meg – segítette a termelést. Ezek eredményeként a rendszerváltás előtti három évtizedben a mezőgazdaság fejlődése évi 3%-os volt, ami a '80-as évek végére lelassult. (PAPÓCSI – TAKÁCS 2001)

A mezőgazdasági termékek bruttó termelése több éves visszaesést követően 1994-től emelkedett újra. Az 1994 és 1996 közötti növekedést 1997-ben és 1998-ban enyhe csökkenés követte. A termelés szintje 1998-ban az 1990. évinek körülbelül a háromnegyedét tette ki. (PETSCHNIG 1999)

A mezőgazdasági termelés – átmeneti élénkülések mellett – 2000-ben a mélypontnak számító – 1993. évi szintre esett vissza. 1997 és 2000 között nagyobb mértékű – közel 13 százalékos – volt a csökkenés, mint az 1994 és 1996 közötti emelkedés.

OROS (1997) véleménye az, hogy az ipar csak az 1940-es években érte utol a mezőgazdaság termelési értékét. A mezőgazdaságnak ez az 50 százalékos

aránya 20 év alatt 20 százalékra, az 1990-es években pedig 10 százalék alá súlyyodt.

GERGELY (1998) álláspontja szerint 1994-től kezdődően, ha rendkívül differenciáltan és ellentmondásosan is, de megindult valamiféle stabilizáció és fejlődés az előző évek történelmi mélypontjához képest.

2001-ben az ipari termelés csak kb. 5 százalékkal bővült, ugyanakkor az előző években igen rosszul teljesítő mezőgazdaság növelni tudta termelését jó részt a kedvező időjárási feltételeknek köszönhetően. (Tájékoztató 2002)

NOWOSIELSKINÉ (2001) szerint Magyarországon az ezredfordulón a mezőgazdaságnak a GDP-ből való részesedése mintegy 5 százalék (1999-ben 4,2%), a foglalkoztatottakéból pedig mintegy 6 százalék (2000-ben 6,5%). A mezőgazdaság helyzete (földtulajdonosok, termelők, családtagok) több mint 2,5 millió embert érint.

A legtöbb OECD tagországban 7 százalék alatti a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottak létszámához viszonyítva. (JANKUNÉ et al. 2001)

A munkaügyi statisztikák adatai alapján 2001 első félévében az agrárágazatban (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat) alkalmazásban állók összes létszáma 120.832 fő volt, amely a nemzetgazdaság összes alkalmazotti létszámának már a 4,5 százalékát sem érte el. Az ágazatban teljes munkaidőben foglalkoztatott dolgozók havi bruttó átlagkeresete 2001 első félévében alig haladta meg a 66.000 forintot, miközben a nemzetgazdasági átlag 96.600 Ft volt. (VÍGNÉ 2001)

Az agrárgazdaságnak a külkereskedelmi áruforgalomban betöltött súlyát a 2. táblázat szemlélteti.

2. táblázat. Az agrárgazdaság külkereskedelmi forgalmának alakulása

Évek	Export	Import	Egyenleg
	(millió USD)		
1990	2.600	750	1.850
1991	2.640	630	2.010
1992	2.567	649	1.918
1993	1.884	739	1.145
1994	2.190	992	1.198
1995	2.900	978	1.922
1996	2.746	940	1.806
1997	2.854	1.086	1.768
1998	2.774	1.201	1.573
1999	2.300	1.000	1.300
2000	2.256	1.017	1.239

Forrás: A KSH és a MOSZ adatbázisa alapján saját szerkesztés

A magyar mezőgazdasági politika hagyományosan exportorientált.

KOZMA (2002) azt a véleményt fejtí ki, hogy a mezőgazdaság, valamint az élelmiszeripar az a két terület, ahol eddig sohasem jelentkezett importtöbblet. Ez kifejezi a kedvező természeti adottságok fontos szerepét a külgazdasági

kapcsolatrendszerünkben, egyben figyelmeztet e kapcsolatrendszer sérülékenységére is: az agrárium ugyanis – a XX. század '30-as éveitől megszakítás nélkül – súlyos árokló nyomása alatt áll, a piacokon pedig folyamatos a túlkínálat a fizetőképes kereslethez képest. Ezt a világgazdasági hátrányt a magyar agrárium – amennyiben szükség mutatkozik a nettó exportőri helyzet fenntartására – csak úgy tudja ellensúlyozni, ha költségszintjét csökkenti.

A mezőgazdaságnak minden országban nagyobb a szerepe, mint amennyi a termelési értékben, vagy a foglalkoztatási arányban megjelenik.

Az agrárágazat nemzetgazdaságon belüli szerepének megítélését elősegíti a társas agrárvállalkozások számának ismerete is.

1996 és 2000 között az agrárvállalkozások száma 20,8 százalékkal nőtt, s 2000 végére megközelítette a 11.500 darabot.

A rendszerváltást követően a földtulajdon és a földhasználat területén is számottevő változások történtek. A kárpótlást megelőzően állami és szövetkezeti tulajdonba 8 millió ha terület tartozott, az egyéni használatba tartozó terület nem érte el az 1,5 millió ha-t. A kárpótlás során a mezőgazdasági földterületnek 90 százaléka került magánkézbe. A földterület használatában bekövetkező változásokat mutatja a 3. táblázat.

3. táblázat. A földterület használata gazdálkodási formák szerint 1991–2000 között százalékban

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Vállalatok, gazdasági társaságok	32,9	38,7	33,4	33,2	27,9	28,1	25,4	25,9	28,2	29,1
Szövetkezetek	51,5	45,4	42,3	29,3	23,7	21,6	19,6	18,0	16,1	12,5
Gazdasági szervezetek	84,4	84,1	75,7	62,5	51,6	49,7	45,0	43,9	44,2	41,6
Egyéni gazdálkodók	15,6	15,9	23,7	22,3	43,4	45,1	49,7	51,0	50,4	41,9
Egyéb	0,6	15,2	5,0	5,2	5,3	5,1	5,4	16,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

Az agrárágazat termelési színvonalának visszaesése a külföldi befektetők körében sem teszi vonzóvá az ágazatot. Amíg a hazai vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi tulajdoni részesedés aránya 1999-ben már közelítette a 40%-ot, addig a mezőgazdaság, a vad-, az erdőgazdálkodás és a halászat területén összességében ez az arány a 10%-ot sem érte el, amit a 4. táblázat adatai érzékeltetnek. (MESKÓ 2001)

E területen az utóbbi években pozitív elmozdulások is történtek. Az APEH adatbázisára támaszkodó számításaim eredményei szerint 1996-ban a külföldi tulajdoni hányad az agrárvállalkozások jegyzett tőkéjében még csak 6,16 százalék volt, 2000-ben ez az érték már 10,52 százalékra emelkedett.

4. táblázat. A külföldi tulajdon részesedési arányának alakulása a vállalkozások jegyzett tőkéjében, kiemelt ágazatok szerint (%)

Ágazat	A külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből (%)	
	1998	1999
Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás, halászat	7,5	9,7
<i>Feldolgozóipar</i>	59,7	60,6
<i>ezen belül: Élelmiszer, ital, dohány gyártása</i>	61,8	60,5
Villamos gép, műszer gyártása	66,7	72,1
Járműgyártás	76,4	74,4
Máshová nem sorolt feldolgozóipar	38,7	41,0
Villamosenergia, gáz, gőz és vízellátás	31,9	28,1
Kereskedelem, javítás	43,9	45,1
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	24,1	29,7
Pénzügyi tevékenység	55,8	54,5
Összesen	37,4	39,2

Forrás: MESKÓ (2001): Külföldi tőke Magyarországon. Gazdaság és Statisztika. 4. sz. 20. p.

SZABÓ (1998 a) azt a véleményét fejt ki, hogy az 1991 és 1997 közötti időszak külföldi működő tőke beáramlásában az élelmiszergazdaság különleges jelentőséggel bír az átmeneti gazdaságú országokban. Kiemelve két példát: Csehországban az oda érkező összes külföldi beruházásnak 8, Bulgáriában 25 százaléka került az élelmiszergazdaságba.

A külföldi tőke élelmiszergazdasági beáramlását sokkal inkább az élelmiszeriparba történő befektetések, mint az alapanyag, illetve a feldolgozatlan mezőgazdasági termékek előállításában való részvétel jellemezte. (SZABÓ 1998 b) OSZLAY (1999) a külföldi működő tőke befektetések állományának ágazati megoszlását vizsgálta. Megállapította, hogy ebben a tercier szektorok dominálnak. Jelentős, de alacsonyabb a szekunder szektorok részesedése, a primer ágazatoké azonban kifejezetten alacsony.

2.1.2. A hazai agrárágazat tőkehelyzetének sajátosságai

A tőkeszegénység hazánkban a legtöbb nemzetgazdasági ág esetében tetten érhető probléma, de az agrárágazatban különösen sok gondot okoz.

Az ágazat tőkeszegénysége a tartalékok hiányában és – a likviditási mutatók még meglehetősen kedvező értékei ellenére – a nem megfelelő szintű likviditásban mutatkozik meg. E jelenségek okai összetettek, de kiemelten az alábbiakra vezethetők vissza:

- Az indokolt ráfordításokkal összevetve tartósan alacsonyak a termelői árak, így jövedelemágon nem jön létre a szükséges önfinanszírozási forrás.
- A gazdaságos export lehetőségei korlátozottak, a hazai vásárlóerő pedig az ágazattal szemben csak mérsékelt igényt támaszt, így kapacitásfeleslegek drágítják a termelést.
- Nem működik kellően hatékony támogatási-, kompenzációs-, illetve garanciarendszer, sok esetben hatástalanok az állami intervenciók.
- Nagyon gyenge az ágazat, különösen pedig a családi gazdaságok ér-

dekképvisellete, emiatt gyenge az alkupozíciójuk a kereskedelmi és ipari partnerekkel szemben.

Az agrárvállalkozások finanszírozási problémái TAKÁCS és TAKÁCSNÉ (1999) szerint a következő okokban keresendők:

- A gazdálkodók többsége által folytatott mezőgazdasági tevékenységek alacsony jövedelemtermelő képességűek, a termelés gyakran alacsony hatékonyságú.
- Az állami beavatkozásra való igény termelői oldalon, illetve az arra való hajlandóság kormányzati oldalon egyaránt nagy.
- Az ágazat input/output árszínvonala tartósan távolodik egymástól, azaz nyílik az agrárrolló.
- A vállalkozások működéséhez szükséges külső források biztosítása problémás, aminek oka a vállalkozások hitelkép(telen/es)sége, a (kamat) teherbíró képesség hiánya, a támogatásoktól való függőség.
- A gazdálkodók jövedelemkivonási igényének mértéke gyakran meghaladja a vállalkozás valós jövedelemtermelő képességét, nem történik kellő mértékű tőkefelhalmozás.
- Hosszú a tőke visszatérülési ciklusideje.
- Nagy a hozambizonytalanság, magas a termelési kockázati szint.
- A vállalkozásokba vitt, illetve a működés során akkumulált tőke alacsony szintű, nagy része immobil, a rendelkezésre álló likvid források aránya csekély.
- Kormányzati szinten a hosszú távú gazdaságpolitikai prioritások hiányoznak, vagy az egész mezőgazdaságra nehezen értelmezhetők.
- A stabil, kiszámítható gazdasági feltételrendszer hiányzik.
- A gazdálkodók közötti kooperációra való hajlam hiányzik, vagy alacsony szintű.

Az előzőekben említett jelenségek mindegyike befolyásolja az agrárágazat finanszírozását, s ezen keresztül a tőkehelyzetet, de a felsoroltak közül néhány tényezőnek kiemelt szerepet tulajdonítok az agrárfinanszírozás területén fellelhető feszültségek kialakulásában. E tényezők hatásait a következőkben bővebben értékelem.

2.1.2.1. Az állami támogatások

A mezőgazdaságban – más vállalkozások finanszírozási forrásain túlmenően – a működési feltételek szerves részét képezi a költségvetés hozzájárulása.

Az agrárágazat állami támogatások nélkül sem nálunk, sem a világ más országaiban nem képes jövedelmező termelésre. Az agrártámogatások nyújtásával a kormányzatok a mezőgazdaság és a nemzetgazdaság egyéb területei között tartósan fennálló ár, és az ebből adódó jövedelem diszparitást enyhítik. (ALVINCZ 1998)

A mezőgazdasági termékek világpiaca a költség és minőség helyett a támogatások versenyének színterévé vált. A GATT Uruguay-i forduló 1994-es mezőgazdasági megállapodása és a további WTO tárgyalások a támogatási rend-

szer lényeges megreformálását eredményezték. Ennek lényege a támogatási szint csökkentése, az ártámogatás közvetlen jövedelemtámogatással való felváltása és olyan nemzeti és közösségi agrárpolitika kidolgozása volt, amely nem, vagy átmenetileg kevésbé torzítja a piacot. (FARKASNÉ 2000)

Az agrártámogatások felhasználását előre meghatározott céloknak kell alárendelni. A támogatási célok közül az alábbiak emelhetők ki:

- versenyképesség megteremtése korszerű termékek termelésével,
- a jövedelemtermelő képesség növelése,
- a biológiai alapok megőrzése és fejlesztése,
- megfelelő üzemgazdasági méretek kialakítása.

Az agrártámogatások reálértékének elmúlt évtizedbeli alakulását szemlélteti a 5. táblázat.

5. táblázat. Az agrártámogatások alakulása

Évek	Folyó áron	Reáláron* 1986-90= 100,0	Reálérték index	A termelés változásával korrigált érték
	milliárd Ft		százalék	
1986-90 átlaga	80,3	80,3	100,0	100,0
1994	74,4	31,0	38,6	55,3
1995	73,1	23,8	29,6	41,2
1996	92,7	24,4	30,4	41,3
1997	87,4	19,4	24,2	33,1
1998	109,0	21,2	26,4	37,7
1999	128,6	22,8	28,4	42,4
2000	130,2	20,9	26,1	41,0
2001 ^{1/}	156,0	23,4	29,1	n.a.

Forrás: KSH

* az inflációval korrigált érték

1/ Az agrárhitel garancia beváltás összegével korrigált érték

Reálértéken számolva az agrártámogatások értéke az elmúlt évtized második felében megközelítőleg szinten maradt, de az 1986–1990 közötti időszak átlagának 30 százalékát sem érte el. A támogatások szerkezete az 1994. évtől átalakult. Előtérbe kerültek a mezőgazdasági termelés költségeinek csökkentésére szolgáló támogatások, valamint a beruházások segítése. Az 1997 második felétől folyamatosan jelentkező piaci zavarok miatt a támogatások szerkezete ismét módosult. A „piaci támogatási kényszerhelyzet” következtében a mezőgazdasági árutermelőkhez ténylegesen eljutó támogatások aránya újra visszaesett. Az agrárcélú támogatásokon belül a mezőgazdasági támogatások aránya növekedett, de a növekedés üteme 1998 után lassult.

Véleményem szerint a támogatásoknál nem csak az abszolút nagyságot kell vizsgálni, hanem elsősorban a hatásukat, például: konzervál, vagy struktúraváltásra, fejlesztésre ösztönöz.

2001-ben a támogatások 27,3 százaléka szolgálta a piaci folyamatok kezelését, míg 72,7 százaléka termelési költségeket csökkentő formában jelent meg. A támogatások szerepe a jövedelemképzésben az Európai Unióban nagyobb, mint nálunk. A kamattámogatások piaci kamathoz mért aránya 1997-től kö-

zeli az EU-ban alkalmazott mértéket, alkalmazási területe viszont szűkebb annál. (BORSZÉKI-SZÉLES 2001)

Az AKII kutatócsoportja által végzett 11 megyére kiterjedő vizsgálat adatai alapján a mezőgazdasági társas vállalkozások által igénybe vett támogatások megoszlása a 6. táblázat adatai szerint alakult 1998-ban.

6. táblázat. A támogatási fajták megoszlása a mezőgazdaságban tevékenykedő társas vállalkozásoknál 1998-ban (%-ban)

Támogatási fajták	Társas gazdaságok
Kamattámogatás	29,0
Hitelgarancia	8,8
Gépvásárlási támogatás	25,7
Beruházási támogatás	23,0
Ültetvény telepítési támogatás	3,4
Egyéb támogatás	10,1

Forrás: BURGERNÉ – TÓTH – KOVÁCS (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete. Agrárgazdasági Tanulmányok. 13. sz. 42. p.

ALVINCZ (2000) számításai szerint a mezőgazdasági szektorra jutó támogatások, elvonások, valamint az agráröllő együttes hatása 1994-ben és 1998-ban a 7. táblázat adatai szerint alakult.

7. táblázat. A mezőgazdasági szektorra jutó támogatások, elvonások, valamint az agráröllő együttes hatása 1994-ben és 1998-ban (millió Ft)

Megnevezés	1994	1998
+ Támogatások	20.516	70.675
– Elvonások (ÁFA nélkül)	14.469	24.662
– Agráröllő okozta veszteség	33.035	43.423
Egyenleg	-26.988	+ 2.590

Forrás: ALVINCZ (2000): Az állami támogatások és elvonások alakulása a magyar élelmiszergazdaságban. Gazdálkodás. 2. sz. 5. p.

Véleménye szerint a támogatások, az elvonások, valamint az agráröllő okozta veszteségek együttes hatása az 1994 és 1998 közötti időszakban kedvező irányba változott. Az 1998. évi 2,6 milliárdos pozitívumot azonban kevésnek tartja, szerinte a támogatások pozitív hatását az elvonások és az agráröllő gyakorlatilag lenullázták.

BORSZÉKI (2001) szerint a mezőgazdasági termelőknek az előállított jövedelem egyötöde jut. Az ilyen mértékű nettó elvonás az önfinanszírozó képességet nagymértékben csökkenti, vagyis tovább növeli a külső forrás iránti igényt mind a folyó, mind a fejlesztési finanszírozásban.

BURGERNÉ - TÓTH - KOVÁCS (1999) azt fejtik ki, hogy ha az évtized középső időszakában szembeállítjuk egymással az agrárágazatba eljuttatott támogatások összegét, valamint a költségként elszámolható állami elvonásokat, azt tapasztaljuk, hogy az egyenleg minden évben nettó költségvetési elvonást mutat. Ha ehhez hozzávesszük az adózás előtti eredményt terhelő társasági adót (illetve egyéni vállalkozóknál a vállalkozási jövedelemadót), még

inkább a költségvetési elvonások irányába mozdul el az egyenleg.

A mezőgazdasági termelésre jutó állami támogatások összegének változása nem volt összhangban a rendszerváltás utáni évtizedben sem a pénzromlással, sem az ágazatra háruló terhekkel. Ha az agrárrolló által „elszívott” jövedelmeket az állami támogatásokkal állítjuk szembe, azt tapasztaljuk, hogy 1990 és 2000 között egyenlegként - reáláron számolva - hozzávetőleg 330 milliárd forint jövedelemhiány keletkezett a mezőgazdaságban. Ennek a jövedelemhiánynak a jelentős része, mintegy 55–60 százaléka az 1991 és 1993 közötti időszakra tehető.

A politikai-gazdasági rendszerváltást követő kezdeti időszakban a mezőgazdaság támogatási szintje alacsony volt (PSE¹ 8%), az import vámtételek ugyancsak alacsonyak voltak. Az importot főként mennyiségi korlátozásokkal szabályozták. 1993 óta a mezőgazdasági politika megváltozott a hazai piacok fokozott védelme, valamint a meghatározó szektorokban a piac stabilizálásának irányába. Az új mezőgazdasági politika bevezetésével az általános támogatottsági szint megemelkedett, de még mindig jelentősen az EU támogatási szintje alatt van. A Deutsche Bank által 1999-ben végzett felmérés adatai szerint a magyarországi mezőgazdasági termelők összjövedelméből 20 százalékot tesz ki az állami támogatás, a lengyelekéből, csehekéből 25%-ot, a szlovénekéből 47%-ot. Az Európai Unióban a támogatottság mértéke 49 százalék, azaz a mezőgazdaságban megtermelt minden második pénzegység forrása a többi adófizető állampolgár, nem pedig a mezőgazdasági tevékenység hatékonysága. (DEUTSCHE BANK 2000)

Hasonló megállapításokat tehetünk az OECD által végzett felmérések eredményei alapján. Az OECD adatai szerint az agrárágazat támogatottsága (a százalékos PSE mutató) 1992 és 1999 között Lengyelországban 20-ról 25%-ra, Szlovéniában 38-ról 47%-ra nőtt. Magyarországon a támogatottság a kilencvenes évek elején 17-20% volt, később csökkent – 1997: 7%, 1998: 13% –, majd 1999-ben ismét 20 százalékra emelkedett. (OECD 1997, 2000)

Az előzőektől számszakilag némileg eltérő értékeket közölt SZÚCS és UDOVECZ (1998). Véleményük szerint hazai viszonyok között – EU viszonylatban is – alacsony a mezőgazdasági termékek támogatottsági szintje.

A vizsgálataik eredményének közzétételét megelőző években a támogatás aránya a mezőgazdasági bruttó termeléshez viszonyítva az alábbiak szerint alakult:

1994	13,8%
1995	14,5%
1996	10,8%
1997	12,8% .

HORN (2002) álláspontja szerint azok az országok a legnagyobb nyertesei az agrár világkereskedelmi versenynek az utóbbi évtizedben, amelyek esetében mérsékeltebb az agrártámogatás mértéke, viszont fejlett az agrárkutatói, ok-

¹ PSE=Producer Support Estimate=Becsült Termelői Támogatás. A mezőgazdaság kormányzati támogatásával a fogyasztóktól és az adófizetőktől a mezőgazdasági termelőkhez áramló, belföldi termelői árszinten mért, alapvetően pénzértékben kifejezett bruttó transzfer nagysága.

tatási, szaktanácsadási tevékenység, valamint az ehhez kapcsolódó intézményhálózat. Néhány kiemelt ország, az OECD és az EU mezőgazdaságának támogatottsági szintje a 8. táblázat adatainak megfelelően alakult.

8. táblázat. Néhány ország, az OECD és az EU mezőgazdaságának támogatottsági szintje (%)

Megnevezés	1990	2000
Új-Zéland	5	1
Ausztrália	13	6
Magyarország	27	22
OECD	43	34
EU	46	38
Japán	66	54
Svájc	79	71

Forrás: HORN (2002): Az agrár-felsőoktatás és kutatás stratégiai kérdései nemzetközi trendek összefüggésében. Gazdálkodás. 2002. 1. sz. 5. p.

RASKÓ (1999) azt az álláspontot képviseli, hogy a magyar mezőgazdaság támogatottsága a fejlett nyugati országokéval összehasonlítva alacsony, de számos agrárexportőr országénál magasabb. A PSE mutató 1999-ben 15% körüli, ami alacsonyabb mint az EU-ban (40%) és az USA-ban (16%), de magasabb mint Csehországban (11%), Ausztráliában (6%) és Új-Zélandon (4%). A magyar mezőgazdaság támogatottsága egységnyi termékre vetítve alacsony, a megtermelt GDP arányában viszont magas. (http://www.zoldszalag.net/sajto_bel_merre.htm).

A névleges protekcionizmus együtthatója (NPC²) is alacsonyabb hazánkban, mint az EU, vagy az OECD átlaga. 1998 és 2000 között az NPC átlaga az Európai Unióban 1,47, az OECD tagállamaiban 1,48, Magyarországon 1,18.

A névleges támogatási együttható (NAC³) 1998 és 2000 átlagában hazánkban 1,25-ös értéket mutatott, míg az EU-ban 1,68-as, az OECD tagállamokban pedig 1,53-as értéket vett fel.

Az NAC relatíve magas értékei jelzik, hogy még mindig magas a kormányzati beavatkozás mértéke az agrárpolitikában, ami hozzájárul a mezőgazdasági termékek túlkínálatához és a nyomott árak kialakulásához a világpiaccon. (JANKUNÉ et al. 2001)

Az AGENDA 2000 az 1992-es CAP reform elmélyítését és kiterjesztését javasolja. Vezérelvei: az ártámogatástól a közvetlen kifizetések irányába való további elmozdulás, a szabályozó rendszer egyszerűsítése, a bürokratikus elemek csökkentése, a társfinanszírozású programok növelése. (FARKASNÉ – AUDSLEY 1999)

Az 1997. évi CXIV. törvény (az agrárgazdaság fejlesztéséről) 1. § (1) bekezdése szerint: "...az Országgyűlés biztosítja, hogy az agrárgazdaság, benne a mezőgazdaság közvetlen céljaira, a vidék lakosságmegetartó képességének

² NPC=a termelői NPC a mezőgazdasági termékek kiviteléhez szükséges implicit exporttámogatást, a fogyasztói NPC pedig az importált mennyiségre kivetett implicit védővámot mutatja.

³ NAC=a belföldi áron számított mezőgazdasági termelési érték, valamint a költségvetési támogatások és a világpiaci áron számított mezőgazdasági termelési érték hányadosa.

erősítésére és megőrzésére, valamint a vidékfejlesztés agrárcélokot szolgáló programjaira az 1998. évi bázishoz viszonyítottan reálértékben legalább a bruttó hazai termék (GDP) évenkénti növekedési ütemével arányosan növelt támogatást lehessen fordítani...”

HARZA (2000) számításai szerint – reálértéknek az infláció mértékével korrigált GDP-t tekintve – az agrártámogatások összegeinek 1998 és 2001 között a 9. táblázat szerint kellett volna alakulniuk.

9. táblázat. Az agrártámogatás számított összegei (az előző évi infláció – és GDP – növekedéssel számolva) (Mft)

Jogcím	1998	1999	2000	2001
	Kiadási előirányzat	Számított támogatás		
Termelési támogatás	31.480	37.745	43.388	48.287
Piacra jutási támogatás	42.931	51.475	59.170	65.852
Mezőgazdasági ber. támogatása	35.056	42.032	48.316	53.772
Agrár váll. támogatás összesen	109.467	131.252	150.874	167.911
Egyéb támogatás	11.367	13.629	15.666	17.436
Mindösszesen	120.834	144.881	166.540	185.347

Forrás: HARZA (2000): Mennyi támogatás járna a mezőgazdaságnak? Gazdálkodás, 4. sz. 64. p.

Ehhez képest a támogatások tényleges értékei a 10. táblázat adatai szerint alakultak.

10. táblázat. Az agrártámogatások alakulása (folyó áron)

Évek	Milliárd Ft
1986-1990 átlaga	80,3
1991	37,3
1992	33,5
1993	46,9
1994	74,3
1995	73,3
1996	92,6
1997	87,4
1998	110,6
1999	137,7
2000	105,2
2001	119,5

Forrás: KSH és PM adatok alapján saját szerkesztés

1998-ban és 1999-ben a tényleges támogatások megközelítették a kalkulált igényeket, 2000-ben és 2001-ben azonban már elmaradás tapasztalható.

RASKÓ (1999) szerint szinte mindenki a támogatások növelésének szükségességéről beszél, s egyre kevesebb szó esik a támogatások felhasználásának hatékonyságáról. Kifejti azt a véleményét, hogy a magyar támogatáspolitikai képlekeny, főbb irányai és céljai ciklusonként változnak, ami kockázatosá teszi a beruházásokat és csak rövidtávú üzleti stratégiák kialakításához nyújt segítséget (http://zoldszalag.net/sajto_bel_merre.htm).

Sok szakértő az Európai Unióhoz való csatlakozás legnehezebb kérdésének a mezőgazdasági szabályozás összehangolását tartja. A nagy nyugat-európai agrárállamok (Franciaország, Spanyolország, Olaszország) erőteljesen védik nemzeti érdekeiket, a mezőgazdaságban tevékenykedők létalapját, piacukat, támogatási rendszerüket.

Német elemzők – beleértve Günter Verheugen bővítésügyi EU-főbiztost is – a három legnagyobb mezőgazdasági földterületű állammal, Lengyelországgal, Romániával és Bulgáriával kapcsolatban prognosztizálják a legnagyobb nehézségeket.

A nyugat-európai elemzők elsősorban a lengyelek helyzetét látják problematikusnak: a csatlakozás után az egész Unióban Lengyelországnak lesz a legtöbb agráriumban foglalkoztatott polgára. Magyarországtól, amelynek ugyanakkora agrárterülete van, mint Bulgáriának, kevésbé tartanak.

Az EU-s gabona termésátlagot 1999-ben leginkább a magyarok közelítették meg, elérve az EU-átlag 84 százalékát. A szlovének valamivel kevesebbet, 83%-át, a csehek 78, a lengyelek 53, az észtek pedig mindössze 25 százalékát termelték meg. A tejhozamokban még jobb a helyzet: Magyarország 1999-ben 5% híján elérte az EU átlagot.

(www.kancellaria.gov.hu/hivatal/felepites/kormstrat2.../kormstra06_18-06_24.ht)

SZÉKELY (1998) véleménye szerint azokban az ágazatokban, ahol az EU mezőgazdasága és élelmiszeripara kiemelkedően versenyképes, a magyar termelőknek igen hatékonyaknak kell lenniük ahhoz, hogy sikeresen versenyre keljenek az EU termelőivel. Ezen a területen semmiféle védelem nem várható a Közös Agrárpolitikától.

DORGAI és MISKÓ (1999) számításai alapján az 1999. évi támogatási feltételek szerint Magyarország évente 145–235 millió euro támogatásra számíthatna uniós tagsága esetén, amely mintegy 36-59 milliárd forint körüli összegnek felel meg. Azt is leszögezik, hogy a magyarországi agrártámogatások mai rendszerében (a korai nyugdíjazáson kívül) minden, az Unió vidékfejlesztési támogatási jogcíme fellelhető.

KISS (1999) kalkulációi alapján Magyarország csatlakozás utáni feltételezett támogatása a 11. táblázat adatai szerint alakulna.

11. táblázat. Magyarország csatlakozás utáni feltételezett támogatása (millió euró)

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006
Agrártámogatás	256	325	392	469	544
Egyéb támogatás	406	749	1062	1362	1731
Összesen	662	1074	1454	1831	2275
<i>Az Agenda 2000 szerint</i>	816	1200	1600	2000	2384

Forrás: KISS (1999): Az Európai Unió legújabb agrárreform-kísérlete és agrárcsatlakozásunk esélyei. Budapest

Természetesen a feltételezett támogatások prognosztizálása során figyelembe kell venni a támogatási rendszerek közötti különbségeket, így a terület- és állatlétszám alapú támogatások különböző kezelését. A terület alapú támogatásoknál például az EU-ban nincs differenciálás. Alsó mérethatár van csak megszabva, onnantól azonosak a támogatáshoz való hozzájutás feltételei, függetlenül attól, hogy társas gazdaságról, vagy egyéni gazdaságról van-e szó.

Uniói tagságunkkor nőni fognak a hazai mezőgazdasági felvásárlási árak, melynek következtében a mezőgazdasági termelők jövedelem helyzete is javulni fog. A mezőgazdasági támogatás kérdése a termelői árak jövedelem-tartalmának becslése nélkül nem ítélné meg. A szabályozórendszer fejlesztése során az árjellegű támogatásokról azokra a területekre kell áttevődni a támogatásoknak, amelyek révén nő a mezőgazdasági termelésünk hatékonysága és versenyképessége, valamint a mezőgazdasági termelők egzisztenciájának stabilitása. (ALVINCZ et al. 1998)

2.1.2.2. Az agrárrolló

Hazánkban az árolló szinte már természetes jelenségnek fogható fel. Az ipari eredetű eszközök árnövekedése lényegesen meghaladja a mezőgazdasági termékek árnövekedését. Ez a jelenség nem magyar sajátosság. Az ipari árak emelkedésének üteme szerte a világon meghaladja a mezőgazdasági árak növekedésének ütemét, de az 1–3% közötti ütemkülönbség a technikai fejlődéssel többnyire kiegyenlítődik. (TASSY 2000)

Az Európai Unióban is találkozunk az agrárrolló jelenségével, de ott e jelenség oka az, hogy a mezőgazdasági termelői árak csökkenésének üteméhez képest kisebb mértékben csökkennek a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű termékek árai.

A gond nem az agrárrolló meglétében keresendő, hanem inkább annak „szélességében”.

Az agrárrollónak kiemelt szerepe volt az elmúlt évtizedre jellemző agrárválságban. VARGA (2001) szerint az ipari eredetű árak gyorsabb növekedése miatt 1991-ben hatalmasat nyílt az agrárrolló.

Az 1991–1992-ben bekövetkezett agrárrolló nyílás válságméretűnek volt tekinthető, s a feszültség azóta sem enyhült.

Az agrárrolló 1991-ben és 1992-ben érvényesülő igen erős nyílása főként

azért jelentett komoly problémát, mert a hagyományosan jövedelmező növénytermesztést sújtotta, amelyet nem kárpótoltak az állattenyésztésben kialakult kedvezőbb árviszonyok. 1996-ban és 1997-ben az agrárrolló újabb erős nyílását az állattenyésztés sínylette meg, majd az azt követő években a növénytermesztés volt újra a kárvallott.

Az agrárrolló tehát az egyes ágazatokat differenciáltan érinti, ugyanakkor nem tekinthetünk el az alkalmazkodási lehetőségektől sem (pl.: energia áremelésre „válaszul” energiatakarékos technológiák kidolgozása).

VARGA (2001) véleménye szerint 2000-ben figyelhető meg az elmúlt évtized során először az agrárrolló jelentősnek tűnő záródása, ami főképpen a termelésesökkenés hatásának tudható be.

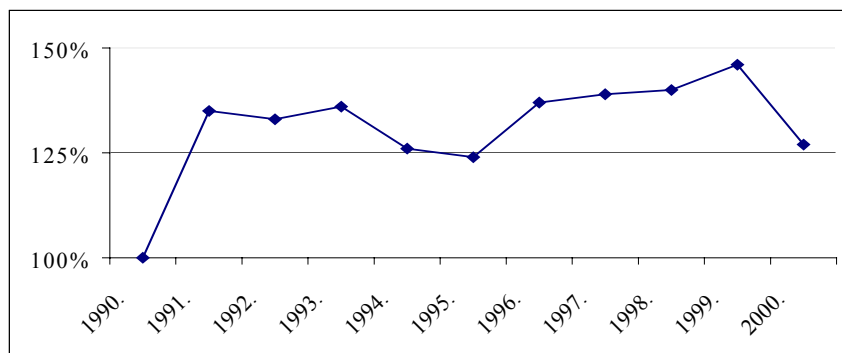
A MOSZ 2001-ben kiadott, a mezőgazdaság helyzetével foglalkozó jelentése az agrárrolló 2000. évi alakulásával kapcsolatban némileg eltérő véleményt képvisel, más tekintetben hasonló következtetésekre jut. (Mindkét publikáció becsült 2000. évi adatokat közölt.) E szerint 1991 és 1993 között az agrárrolló tágira nyílt, majd 1994-ben és 1995-ben kisebb mértékű volt az agrárrolló nyílása. 1996-tól e folyamat megfordult és ismét minden évben elmaradt a felvásárlási árak emelkedése a felhasznált ipari anyagok árának emelkedésétől. Az agrárrolló nyílása tehát erősödött, sőt 1999-ben és 2000-ben kifejezetten kritikus helyzet alakult ki. 1989 és 2000 között az agrárrolló a mezőgazdaságnak mai áron számolva 1–1,2 billió forint árbevétel kiesést okozott. (<http://www.mosz.net/elemezsek.htm>)

BOGNÁR és TASSY (1999) szerint az agrárrolló – két-három év kivételével – már 1989-től érvényesült. 1998-ra 1989-hez képest az ipari eredetű anyagok árai több mint hatszorosukra, ezzel szemben a mezőgazdasági termékek felvásárlási árai csupán négyszeresükre emelkedtek. A mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipar versenyképességét az alapanyagárak kedvezően befolyásolták, mert a mezőgazdaság nem okozott számottevő drágulást a legtöbb iparágban.

Véleményem szerint az agrárrolló jelenségével 1989 előtt is találkozni lehetett. 1968 és 1983 között mintegy négyszeresére nyílt az agrárrolló. A nyíló agrárrolló hatásait a használati cikkek (pl. segédanyagok) megvásárlásának elhalasztásával, a szükséges mennyiségek csökkentésével próbálják kiküszöbölni a termelők. Az utóbbi évek példája, hogy az alapanyagárak emelkedése miatt a műtrágya felhasználása nagyságrendekkel csökkent. Az agrárágazat azonban fajlagos termésesökkenéssel fizette meg ennek árát.

Az agrárrolló nyílásának hatása megmutatkozik a termelés jövedelmezőségének alakulásában is. A kilencvenes években a mezőgazdasági termelők egyre nagyobb hányadánál vált veszteségesse a termelés, s az ágazatban évente megtermelődött eredmény folyó áron számított értéke is elmaradt a nyolcvanas évek átlagában elért eredmény értékétől. Ez azt jelenti, hogy – az időközben bekövetkezett több mint ötszörös árdrágulást figyelembe véve – az ágazat eredményének reálértéke legfeljebb ötöde a nyolcvanas években elértnek.

Az agrárrolló 1990 és 2000 közötti alakulását mutatja az 1. ábra.

1. ábra. Az agrárrolló 1990 és 2000 között (Az ipari eredetű ráfordítások a mezőgazdasági értékesítési árak %-ában)

Forrás: VARGA (2001): Árváltozások a '90-es évtized magyarországi mezőgazdaságában. Gazdálkodás. 2001. 1. sz. 37. p.

Az előzőekben hivatkozott szerzőkhöz képest némileg eltérő véleményt képvisel az agrárrollóról, s annak a mezőgazdaság jövedelmi helyzetében betöltött szerepéről FERTŐ (2000). Véleménye szerint az agrárrolló kifejezés sem szerencsés, hanem helyette a standard nemzetközi irodalomban használatos ágazatok közötti cserearányt kellene használni. Tanulmányának következtetései a következőképpen foglalhatók össze.

Adott feltételek mellett a mezőgazdasági árak hosszú távon szükségszerűen csökkennek, s a mezőgazdasági árak alakulása szükségszerűen elmarad az ipari árak fejlődése mögött. Ha a mezőgazdaságban jobban nő a termelékenység, mint az iparban, akkor a mezőgazdasági árak még jobban fognak csökkenni. A mezőgazdasági árak csak akkor mozoghatnak együtt az ipari árakkal, ha a mezőgazdaságban a termelékenység növekedése alacsonyabb, mint az iparban. Ezek alapján nem várható, hogy a relatív árviszonyok kedvezően alakuljanak a mezőgazdaság számára, tehát a gazdálkodóknak folyamatos alkalmazkodási kényszerrel kell szembenéznük az árviszonyok oldaláról is.

A szerző véleményével csak részben értek egyet. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az agrárrolló esetében nem általában az ipari és a mezőgazdasági árak változásának ütemkülönbségéről van szó, hanem a mezőgazdasági árak és a mezőgazdaságban felhasznált ipari termékek árainak eltérő növekedési üteméről. A mezőgazdaságban a hatékonyság akár magasabb, mint az iparban, akár alacsonyabb, a mezőgazdaság a költségemelkedést nem tudja elismertetni az áraiban az ágazat gyenge alkupozíciója miatt. A mezőgazdasági és a mezőgazdaságban felhasznált ipari termékek árváltozásának mértéke közötti különbség nem következménye, hanem oka az ágazatok közötti termelékenységbeli eltérésnek.

2.1.2.3. A működéshez szükséges külső források megszerzésének bizonytalansága

A gazdaság és ezen belül az agrárágazat működése és fejlesztése hitelek nélkül elképzelhetetlen.

HELLER (1937) szerint: „A hitel köti össze a közgazdaságban a jelent a jövővel és a találékonysággal együtt, amelynek érvényesülési lehetőségét biztosítja, egyik fő ereje a közgazdaságnak. Ahol a hitel ki van fejlődve megszűnik a közgazdaság nehézkessége és megnyílnak a fejlődési lehetőségek”.

Széchenyi István gondolatát idézve: „A hitel hija szinte minden mozgást elakaszt”.

Az agrárágazat hitelezése a többi ágazat hitelezésénél bonyolultabb, problémákkal terhelt feladat. Az agrárvállalkozások hitelezése a bankoknak mindig a fokozottan kockázatos tevékenységei közé tartozott.

Az agrárgazdaság hitelezése nem csak hazánkban okoz problémát, hanem az OECD tagországaiban is. Ott sem alakultak ki azok az intézményi formák, amelyek az ágazat hitelezését zökkenőmentesen oldanák meg.

Az Európai Unió sem mentes az agrárfinanszírozás gondjaitól, az ebben rejlő ellentmondásokat ott sem sikerült megoldani. Az ellentmondások gyökere az, hogy az agrárérdekek ütköznek a pénzügyi szféra alapvető érdekével, a profitszerzéssel és – ami még ennél is fontosabb – a biztonságra való törekvéssel.

A bankok számára nem áll rendelkezésre a mezőgazdasági vállalkozásokról kellő mennyiségű és megbízhatóságú információ. Emellett, illetve ebből eredően gyakori a kontraszelekció a hitelkérelmek elbírálásakor és az alacsony jövedelmezőség miatt túlzott óvatosság tapasztalható a hitelintézetek részéről. (TENK 1998)

A szakemberek véleménye megoszlik abban a tekintetben, hogy milyen típusú hitelekre van szüksége az agrárágazatnak, illetve mennyi hitelt kell/lehet igénybe venniük az agrárvállalkozásoknak.

LAKOS (1995) azon a véleményen van, hogy a mezőgazdaságnak a sajátosságai miatt közép- és hosszú lejáratú hitelekre van szüksége.

ERENT (1997) szerint a tőkehiány ma mezőgazdaságunk egyik legsúlyosabb gondja. Az a véleménye, hogy ki kellene dolgozni olyan hitelkonstrukciókat, amelyek 20–30 év futamidővel, állami támogatással segítik a vállalkozásokat. A hitelfelvételnek, illetve a jövedelmezőségnek a magas infláció és a magas kamatterhek sem kedveznek. TENK (1999 a) szerint az agrárvállalkozások hitelhez jutási esélyei a '90-es évtized elején voltak a legrosszabbak. Javulás 1995 után következett be, ami 1997-re érzékelhető változást okozott. 1997-ben a rövid távra folyósított agrár hitelállomány növekedési üteme meghaladta a nemzetgazdaság éven belüli hitelállomány növekedésének mértékét. Az éven túli forgóeszköz-hitelállomány több mint 30 milliárd Ft-tal bővült (a tőkepótló hitelkonstrukciónak köszönhetően). A beruházási hitelállomány 37 százalékkal növekedett.

BORSZÉKI (2001) szerint is a mezőgazdasági hitelállomány növekedési üteme 1996-tól rendre magasabb volt az összes banki eszköz, illetve az összes vállalkozói hitel növekedésénél. 1995 és 1999 között a mezőgazdaságban a rövid lejáratú hitelállomány a nemzetgazdasági átlagot meghaladóan, háromszorosára nőtt. A mezőgazdaság éven belüli hitelállományának zömét, mintegy kétharmadát a kamatkedvezményes hitelek tették ki, normál piaci kamatozású, valamint folyószámla hitelt elsősorban a viszonylag tőkeerős vállalkozások tudtak igénybe venni.

ALVINCZ (2000) kifejti, hogy a társas vállalkozások – gazdasági társaságok és szövetkezetek – számára kedvezőbb, ha az összes tőkéjükön belül kisebb arányú a saját tőke, mivel az a társas vállalkozásoknál és szövetkezeteknél osztalékfizetést von maga után (legalábbis a saját tőke jegyzett tőkeként megjelenő része). A gazdasági társaságok számára az osztalékfizetés általában költségesebb eljárás, mint a kamatfizetés, ezért működésük pénzügyi feltételeinek biztosításához szívesebben vesznek igénybe külső, mint belső – tulajdonosi – forrást.

A hitelhez jutás esélyei az agrárvállalkozások körében differenciáltak. A társas vállalkozásoknak és a szövetkezeteknek mintegy harmada jut(hat) viszonylag könnyen kölcsönhöz, a kisebb vállalkozások még inkább háttérbe szorulnak. Ennek oka, hogy a kis cégek jelentős hányada nem képes megfelelni azoknak az általános hitelezési szempontoknak, amelyeket a hitelintézetek írnak elő.

TENK (1999 b) szerint kedvezőtlen az az arány, ami a beruházásokra (fejlesztésekre) és a folyó termelés finanszírozására (forgóeszközökre) felvett hitelek között tapasztalható. Az optimálisnak tartott 80–20 százalékos arány helyett nálunk hosszú évek óta a hitelek 75–80 százalékát a forgóeszköz-hitelek teszik ki.

Véleményem szerint az optimálisként feltüntetett 80–20 százalékos arány nem a beruházási és a forgóeszköz hitelekre vonatkozik, hanem a tartós és az átmeneti forrásokra. A forgóeszköz-hiteleket nem szabad azonosítani a rövid lejáratú hitelekkel, hiszen például a tőkepótló hitel is forgóeszköz hitel, de nem rövid lejáratú. Az igaz, hogy az OECD tagországaiban a hitelállományon belül 80–85 százalékos részarányt képviselnek a hosszú lejáratú hitelek, míg hazánkban a kilencvenes évek elején fordított helyzet alakult ki.

LEHOCZKY (1995) azt az álláspontot képviseli, hogy az elmúlt évtizedben a magas kamatfizetési kötelezettségek újabb és újabb hitellel való finanszírozása erősítette a vállalatok eladósodottságát. Sok cég olyan mértékben adósodott el, hogy vagyónának több mint 2/3 részét „felélte”, s a maradék nem nyújtott fedezetet – a cash flow tervezhetőségének bizonytalansága miatt – a forgóeszköz-hitelek további rúlirozására.

KERÉK (2001) adatai alapján 1999 végén a mezőgazdasági termelők hitelállománya 258 milliárd forint volt, amelyből 110 milliárd forint éven belüli, 9 milliárd forint pedig tagi kölcsön.

BURGERNÉ – TÓTH – KOVÁCS (1999) 1998-ban végzett 11 megyére

kiterjedő vizsgálatuk keretében – többek között – felmérték a társas vállalkozások fennálló adósságállományát és annak megoszlását. Kutatásuk eredményeit a 12. és a 13. táblázat szemlélteti.

12. táblázat. A gazdaságok adósságállománya 1998-ban

Társas birtokkategóriák (ha)	1 ha-ra (Ft/ha)	1 gazdaságra (Ft/gazdaság)
500 alatt	69.710	8.031.346
501–1000	29.582	20.100.750
1001–2000	30.352	43.907.692
2001–5000	22.308	66.045.222
5000 felett	41.822	298.242.200
Összesen	33.796	49.607.197

Forrás: BURGERNÉ– TÓTH – KOVÁCS (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete. Agrárgazdasági Tanulmányok. 13. sz. 41. p.

A mezőgazdasági társas vállalkozások hitelállománya a birtokkategóriák növekedésével együtt növekszik.

A felvett hitelek megoszlása azt mutatja, hogy a társas vállalkozásoknál a forgóeszközhitelek dominálnak.

13. táblázat. A felvett hitelek megoszlása %-ban a mezőgazdasági társas vállalkozások körében 1998-ban

Hitel	Társas
Földvásárlásra	0,0
Épületvásárlásra	1,6
Állatvásárlásra	0,3
Forgóeszköz vásárlásra	68,2
Gépvásárlásra	18,1
Egyéb	11,8

Forrás: BURGERNÉ - TÓTH- KOVÁCS (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete Agrárgazdasági Tanulmányok. 13. sz. 42. p.

MIHALIK (1995) azt állítja, hogy a mezőgazdasági vállalkozásoknál felhalmozott adósságtömeg kezeléséhez szükséges a hitelek 5–10 évi visszafizetési átütetemesítésére kamatmentes lehetőség biztosítása annak érdekében, hogy ezeket ne kelljen a költségvetés terhére leírni, és hogy az egyes üzemek pénzügyi értelemben vett működőképessége helyreállítható legyen.

KELLER – LAKNER – KOCSONDI (2001) vizsgálták az agrárvállalkozások finanszírozási gyakorlatát aszerint, hogy fő- vagy mellékfoglalkozásban irányított gazdaságról van-e szó. Megállapításuk szerint a bankhitel, valamint a mezőgazdasági fejlesztési támogatás igénybevétele a főfoglalkozásban végzett agrárvállalkozási tevékenység esetében volt jelentősebb mértékű.

Vizsgálataik alapján megállapították, hogy az agrárvállalkozók jelentős hányada idegenkedik a külső támogatás igénybevételétől. A megkérdezett mellékfoglalkozású vállalkozók közel negyede nyilatkozott úgy, hogy nem látja biztosítottnak a hitel visszafizetését. Amint a 14. táblázat mutatja, főként az idősebb, kevésbé iskolázott generáció tagjai fogalmazták meg, hogy nem

idősebb, kevésbé iskolázott generáció tagjai fogalmazták meg, hogy nem szeretnek tartozni, és ezért nem folyamodnak hitelért.

14. táblázat. A külső tőkeforrások igénybevételének relatív gyakorisága a vállalkozó iskolai végzettségének függvényében (%)

Megnevezés	8 általános alatt	8 általános	Szakmunkásképző	Érettségi	Egyetem, főiskola
Család, ismerős, barát kölcsöne	18,2	27,8	35,2	27,4	33,2
Bankhitel	5,2	8,2	12,3	18,2	23,4
Mezőgazdasági fejlesztési támogatás	18,2	19,6	23,6	28,7	34,7

Forrás: KELLER – LAKNER – KOCSONDI (2001): Agrárvállalkozók és stratégiáik. Bankszemle. 6. sz. 66. p.

Az agrárágazat hitelezése kapcsán említést kell tenni az intézményi feltételekről. Különböző álláspontokat képviselnek a szakemberek abban a tekintetben, hogy az agrárfinanszírozás területén a meglévő intézményrendszer megreformálása révén, vagy új típusú intézmény(ek) létrehozása révén van-e esély a fejlődésre.

Az Európai Unió tagországai a nemzeti sajátosságaikat figyelembe véve sajátos pénzügyi mechanizmusokat és intézményi struktúrát hoztak létre. Érdekes módon a globalizáció nem érinti, illetve nem teszi egysíkúvá a különböző agrárfinanszírozási modelleket. Az egyes finanszírozási rendszerek és intézmények között lényeges eltérések húzódnak meg a mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepe és súlya szerint.

A szakértők az európai modelleket négy típusba sorolják, attól függően, hogy a hitelek melyik csatornán keresztül jutnak el az agrárszférába. Az egyes modellek abban különböznek egymástól, hogy a hiteleket a kereskedelmi bankok, egy szövetkezeti agrárbank hálózat vagy szakosított pénzintézetek adják. A negyedik típusba a legegyszerűbb forma tartozik, amikor a kölcsön fő formája a cég hitel.

TANKA (1998) véleménye szerint szóba sem jöhet, hogy a magyar intézmény-fejlesztés lemásolja bármely ország agrárfinanszírozási rendszerét. Saját gyökerű innovációt kell megvalósítanunk, az idegen minták másolása helyett a hazai igényeknek megfelelő, sajátos intézményeket kell kialakítani az agrárfinanszírozásra. A továbblépést hosszú távú, állami fejlesztési stratégia szavatolhatja, amely megalapozottan kezeli az intézmény szakosítás kérdéseit. (A hitelszövetkezetek – részleges állami garancia-vállalás melletti – beindítására, vagy a vidék új agrárbank hálózatának a kiépítésére van-e szükség, esetleg a meglévő bankrendszer feltételeinek a javítását – a forrás, a garanciarendszer, stb. korszerűsítését – célszerű-e előtérbe helyezni.)

KISS (2000) véleménye szerint a nemzetgazdaság számára mindenképpen szükséges egy vidéki pénzintézeti fiókhálózat. E piaci rést más országokban a szövetkezeti bankok töltik ki. A Takarékbank és a takarékszövetkezetek jelenlegi mérlegfőösszege és szakembergárdája nem megfelelő ahhoz, hogy a

modern bankári tevékenység személyi és tárgyi, szerkezeti és szervezeti feltételeit biztosítsa.

BORSZÉKI és SZÉLES (2001) azt az álláspontot képviselik, miszerint a pénzügyi intézményekben az ágazati koncentráció olyan mértékű kockázatot jelent, amely a betétesek védelme és a pénzügyi rendszer stabilitása érdekében nem megengedhető. Nem új agrár bankhálózat kialakítását, hanem a meglévő bankrendszer forrásfeltételeinek és a garanciarendszernek a bővítését, illetve az ágazat hitelképességének javítását kell előtérbe helyezni.

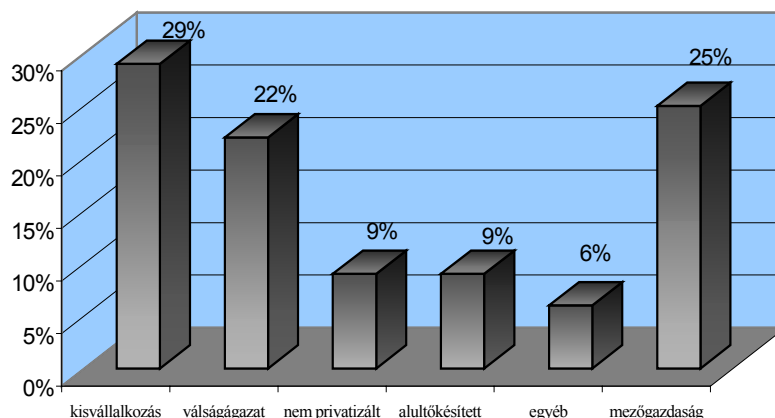
Saját véleményem ezen utóbbi állásponthez közelebbi. Szerintem sem oldaná meg az agrárágazat hitelezésének problémáit egy új intézményrendszer felállítása. Az a véleményem, hogy a jelenlegi intézményi keretek is megfelelőek erre. Amennyiben sikerül megoldani az agrárvállalkozások jövedelmezőségének javítását, javul a vállalkozások hitelképessége, s csökken a mezőgazdasági hitelezés kockázata. Ez esetben a hitelintézetek szívesebben fordulnak majd az agrárvállalkozások, mint potenciális ügyfelek felé.

Az előző gondolatok alátámasztása érdekében áttekintem, milyen tényezők rontják az agrárvállalkozások hitelképességét.

Az agrárvállalkozások hitelképessége (illetve hitelképtelensége) terén nem elsősorban a likviditási helyzetre vonatkozó mutatók tekintetében tapasztalható probléma, bár ott sem kifejezetten jó a helyzet. A hitelképességet inkább a jövedelmezőségi mutatók értékei veszélyeztetik, emellett az egyre romló tőkehelyzet, az idegen tőkének a saját tőkéhez viszonyított egyre magasabb aránya sem kedvez. A helyzet egy öngerjesztő folyamatként értékelhető, mert az alacsony jövedelemtermelő képesség szűkíti az önfinanszírozás lehetőségét, kiváltja az idegen tőke bevonásának egyre erősebb igényét. Közben a tőkeáttétel növekedése a kamatterheken keresztül tovább csökkenti az önfinanszírozás keretében felhasználható nyereség tömegét, és rontja a vállalkozás hitelképességét is.

A Gazdaságkutató Intézet (GKI) 1995-ben felmérést készített a hitelintézetek körében a banki kockázatokról. A felmérés keretében azt vizsgálták, hogy a bankszektor mely gazdálkodási formákat tartja a legnehezebben hitelezhetőnek. A felmérés eredményét a 2. ábra szemlélteti.

Az ábra alapján az alultőkésített, mezőgazdaságban tevékenykedő kisvállalkozások tekinthetők a bankszektor számára a leginkább kockázatos ügyfeleknek.

2. ábra. A hitelkihelyezések leginkább kockázatos területei (a banki választások megoszlása alapján) (%)

Forrás: GKI 1995.

A fokozott kockázat részben a hosszú megtérülési időből, a természetátlagok időjárási viszonyok által befolyásolt erőteljes hullámszerűségéből s egyéb, a mezőgazdasági termelés sajátosságaként értelmezhető tényezőkön ered, de emellett ökonómiai megfontolások is meghúzódnak a háttérben. A hosszú megtérülési idő, az időjárási viszonyok más országokban is hasonló módon hatnak, emiatt nálunk főleg az ökonómiai tényezőkben kell keresni a fokozott kockázat okát.

Az ökonómiai okok közül a bankok az ágazat rendkívül alacsony jövedelemtermelő képességét emelték ki, amely szinte megoldhatatlanná teszi még a jelenlegi – csökkenő – kamatterhek kigazdálkodását is.

Az alacsony jövedelmezőség és a hosszú megtérülés miatt a bankok jelentős fedezeteket kérnek. A termőföldnek, mint fedezetnek – többek között az alacsony termőföld árakból adódóan – nincs nagy jelentősége, annál is inkább, mivel a termelők többnyire az átlagos birtokméretnél (2,5–3 ha) nagyobb területtel nem rendelkeznek. Ha a közeljövőben a családi gazdaságok megsziárdulásával párhuzamosan növekszik az átlagos birtokméret, úgy a termőföldnek, mint fedezetnek a jelentősége is növekedhet.

Komoly problémát fog a továbbiakban is jelenteni a kisméretű vállalkozások külső forráshoz juttatása. E szervezeteknek – döntő többségükben – nincs intézményesített bankkapcsolatuk, így banki hitelállománnyal alig rendelkeznek. Ezek a vállalkozások is használnak idegen tőkét. Ez a tőke leggyakrabban a rokonságtól, az ismerősöktől származik, de a beszámolóban és a könyvelésben egyáltalán nem, illetve gyakran saját tőkeként jelenik meg. (BORSZÉKI 1998)

E tartozások nagyságrendjéről legfeljebb pontatlan becsléseket lehet végezni.

A mezőgazdasági hitelezés jövőjével összefüggésben a földjelzálog-hitelezés és a közraktározás nem megkerülhető kérdés.

Sokan az agrárágazat finanszírozási gondjainak jelentős csökkenését várták a földjelzálog-hitelezés beindításától. Aki ezt várta, annak csalódnia kellett. A földjelzálog-hitelezés elterjedését számos tényező akadályozza. Ezek közül néhány lényegesebb: a birtokméretek elaprózottsága (amelyre az előbbiekben már utalást tettem), a földtulajdonlás és a földhasználat jelentős arányú szétválása, a hitelbiztosítéki érték meghatározásának problémája.

A kárpótlási folyamat következtében a földtulajdon és a földhasználat elvált egymástól. Ennek hatására az árutermelés a termőföldek közel 80 százalékán bérelt területen folyik. A bérlő azonban nem terhelheti jelzáloggal a földet. (BORSZÉKI – SZÉLES 2001)

GERGELY (1998) szerint a hitelbiztosítéki érték meghatározásának kockázatai a következő kockázati csoportokba sorolhatók:

- a hosszú távú kihelyezés alatt az ingatlan értékének változásából adódó kockázat,
- a piaci adatok megbízhatatlanságából következő kockázat, amelyet az erre vonatkozó adatbázisok hiányosságai, a becslési hibák, a konjunktúra lokális eltérései, stb. válthatnak ki,
- az adatok hitelességének bizonytalanságából adódó kockázatok,
- a követelés jogi érvényesíthetőségének kockázatai.

A földjelzálog-hitelezés mellett a közraktározásnak is komoly szerepe lehet a mezőgazdaság hitelekkel való ellátásában. (NAGY 1996)

A közraktárak elterjedéséből és a közraktári tevékenység bővüléséből a bank-szektor is hasznot húzhat. A jól működő közraktári rendszer csökkenő fajlagos hitelezési költségek mellett megnövelné a kihelyezhető mezőgazdasági hitelállományt. (A banki költségek csökkenése azért következne be, mert a közraktári hitelügyletek banki adminisztrációja és fedezetellenőrzése egyszerű.)

SZŐKE (1998) azt a megállapítást is megkockáztatta, hogy a jól működő és fejlett közraktári rendszer akár a magyar agrár bankrendszer alapját is képezheti.

Véleményem szerint nem várható közép és hosszú távon a közraktári hitelezés meghatározó szerepűvé válása az agrárágazat finanszírozásában. Ennek okát abban látom, hogy a magyar közraktárak esetében a raktározás a művi tárolásra korlátozódik. Ezzel a saját telepen történő raktározáshoz képest nő a kockázat, ami rontja a közraktári biztonságot.

2.1.2.4. A mezőgazdasági tevékenységek alacsony jövedelmezőségi szintje, s az ebből következő alacsony tőkeakkumuláció

◆ Az agrárvállalkozások jövedelmezőségi helyzete

A magyar nemzetgazdaság egészére nézve a vállalkozások jövedelmezőségi helyzete az elmúlt évtized második felében javult.

A vállalati szektor jövedelem és cash flow termelő képessége folyamatosan nőtt 1999-ig, ám 2000-re a tendencia megfordult. (PITTI 2001)

A jövedelmezőségi mutatók a külföldi tulajdonú vállalkozásoknál magasabbak voltak, mint a hazai tulajdonúak esetében.

Az eszközarányos megtérülési ráta (ROA) vállalatok közötti különbségei mérséklődtek az évek folyamán. A saját tőke arányos megtérülés mutatójában növekedtek a vállalatok közötti különbségek. (KÓHEGYI 1998)

A vállalati jövedelmezőség gyors javulása következtében az emelkedő pénzügyi tőkeáttétel ellenére a vállalati cash flow arányos pénzügyi terhek csökkentek egészen 1999-ig. 2000-ben a jövedelmezőség romlása és a hitelállomány bővülése a mutató enyhe növekedését eredményezte.

Az önfinanszírozó képesség csökkenése az agrárágazatban 1983-tól figyelhető meg. Ettől az évtől jövedelem hanyatlás volt tapasztalható. Közvetlen kiváltó okként a korábbi támogatások jelentős részének leépítését tekintem.

A mezőgazdaság jövedelmezősége 1990-től még erőteljesebben romlott. A jövedelmi pozíciók rosszabbodásában szerepet játszott a rendszerváltás időszakában bekövetkező erőteljes piacvesztés.

A jövedelmezőség csökkenése a mezőgazdaságban az elmúlt évtizedben tendenciaként értelmezhető. A trendhez képest voltak kilengések is. 1995-ben például a mezőgazdaság jövedelmezősége mintegy 1,5 százalékkal jobb volt az országosnál.

Az agrárvállalkozások jövedelmi helyzetének alakulását érzékelteti a 15. táblázat, amely a mérlegkészítő mezőgazdasági vállalkozások körében mutatja az adózás előtti eredmény alakulását 1989-től 2000-ig.

15. táblázat. Az adózás előtti eredmény változása a mérlegkészítő mezőgazdasági vállalkozásoknál

Évek	Adózás előtti eredmény (md Ft)	Adózás előtti eredmény 1989. évi áron (md Ft)	Változás 1989 = 100,0
1989	24,3	24,3	100,0
1990	13,3	10,3	42,3
1991	-15,4	-8,8	(-136,0)
1992	-37,9	-17,7	(-172,0)
1993	-14,9	-5,7	(-123,0)
1994	5,4	1,7	7,0
1995	20,1	5,0	20,6
1996	21,7	4,4	18,1
1997	22,9	3,9	16,0
1998	23,9	3,6	14,8
1999	-7,0	-1,0	(-104,1)
2000	10,0	1,3	5,3

Forrás: Az APEH és a KSH adatai alapján, saját szerkesztés

Változatlan áron számolva a jövedelem volumene folyamatosan alacsony volt, s meg sem közelítette a kilencvenes években az azt megelőző szintet.

A negatív tendenciát néhány kedvezőbb év törte meg.

Ezt a megállapítást TAKÁCS J. (1997) is alátámasztja. Adatai szerint a mérleg készítő mezőgazdasági szervezetek 1995-ben kerekén 20 milliárd forint

adózás előtti nyereséget értek el, amely jelentős javulás volt az 1994. évi 5,9 milliárd forint nyereséghez képest, nem is szólva az 1991. évi 20,9 milliárd, vagy az 1992. évi 38,5 milliárd forint veszteségről. Az 1995. évi eredmény összege nominálértékben már az 1989. évi szintet közelítette, de 1989. évi áron számítva ez csak 5,1 milliárd forintnyi nyereségnek felelt volna meg, vagyis az 1989. évi 20%-ának.

Tapasztaltam, hogy eltérések vannak a táblázatban közölt adatok és a hivatkozott szerző adatai között, amely valószínűleg az adatok eltérő forrásából ered.

Komolyabb különbség csak az 1991. évi érték vonatkozásában figyelhető meg. A vállalkozások adózás előtti eredményét terheli a társasági adó – kötelezettség, s az adózott eredménynek is csak mintegy 2/3-a, 3/4-e marad mérleg szerinti eredmény formájában a vállalkozásoknál. A többit a tulajdonosok osztalékként, részesedésként felveszik. Nyereségági oldalról az önfinanszírozó képesség növekedési üteme lassú.

A Magyar Agrárkamara álláspontja szerint a mezőgazdaság évek óta veszteséges, hiszen 1989. évi eszköz értéken a jelenleginél 70–80 Md Ft-tal több amortizációt kellene költségként elszámolni. Az elszennvedett vagyonvesztés, a termelésben tartott eszközök jelentős részének nullára amortizálása miatt az el nem számolt költség – amely az eszközök megújításának forrását képezné – eredményjavítóként jelenik meg, esetenként társasági adóalapot képez. (<http://www.agrarkamara.hu/mmhely/mmeu.htm>)

Ez nem mond ellent annak, hogy a magasabb leírási kulcs alá tartozó eszközök aránynövekedésének következtében az értékcsökkenési leírás szerepe nőtt az elmúlt években a beruházási források között.

VÁGI (1996) a következőket fogalmazta meg az MTA Agrárközgazdasági Bizottságának konferenciáján:

„A mezőgazdasági szervezeteknek alacsony a jövedelmezősége. A struktúrában átlagot meghaladó a Kft-k és Rt-k jövedelmezősége. Az állami vállalatok és a szövetkezetek eredményessége viszont jóval az átlag alatt maradt. Az utóbbiak jövedelmezősége különösen a saját tőkéhez viszonyítva alacsony. Ez érzékelteti, hogy a szövetkezetek az átszervezésben vesztesékké váltak az újonnan szerveződő társaságokkal szemben.”

Napjainkban a vállalati eladósodottság, a magas pénzügyi tőkeáttétel miatt különösen fontos annak megítélése, hogy az alaptevékenység hozama fedezetet nyújt-e a finanszírozók, a saját tőke és az idegen tőke elvárt megtérülésére. (SZÓRÁDINÉ 1995)

A működőképes, stabil mezőgazdasági vállalkozásoknak adózott eredményükből ki kell elégíteniük a tulajdonos(ok) befektetett tőkéje utáni reális hozadékigényt. A vállalkozásnál ezek után visszamaradó mérleg szerinti eredménynek fedezetet kell biztosítani a tulajdonosi tőke növelésére olyan mértékben, hogy elfogadható fejlesztési lehetőség nyíljon a vállalkozás számára.

A tulajdonos tőkebefektetése után legalább annyi hozadékot igényel, mint amennyi az adott időszakban máshol biztonságos, tartós tőkelekötéssel elér-

hető. Amennyiben ilyen befektetésnek tekintjük a hosszú lejáratú államkötvényeket, amelyek referenciahozama 2002-ben mintegy 7% volt akkor egy vállalkozástól – figyelembe véve az államkötvényeket meghaladó kockázatot – a tulajdonosai joggal vártak el 7%-nál magasabb saját tőke arányos adózott nyereséget.

Tételezzük fel, hogy az adózott eredmény 40 százalékát kifizetik osztalékként (ami az elmúlt öt év nemzetgazdasági átlaga), 60 százalékát pedig a vállalkozásban hagyják, a vállalkozás fejlesztésére fordítják. A társasági adó terhelés mértékét 18 százaléknak tekintve az elvárható adózás előtti nyereségnek a mindenkori saját tőke minimum 8,5 százalékának kell megfelelnie. (Meggjegyzem, hogy a mezőgazdaságban az osztalékfizetési ráta alacsonyabb, mint a nemzetgazdasági átlag.)

Az adózás előtti eredményt 100 egységnek tekintve a 16. táblázat szerinti felosztási arányokat, illetve jövedelmezőségi mértéket tekinthetjük irányadónak.

16. táblázat. Az adózás előtti eredmény felosztásának arányai

Megnevezés	Nyereség egység	Saját tőke %-ában
Adózás előtti nyereség	100	8,54
Társasági adó (18%)	18	1,54
Adózott nyereség	82	7,00
Osztalék, az adózott nyereség 40%-a	33	2,82
A vállalkozásnál maradó nyereség	49	4,18

Forrás: Saját számítás

Ez a saját tőke arányos jövedelmezőségi szint nem tekinthető elérhetetlennek, de a kalkulált értékek 2002-re vonatkoznak, a korábbi években lényegesen magasabb nyereségigény adódik a kockázatmentesnek tekinthető befektetések magasabb referenciahozama miatt. (2000-ben a társas agrárvállalkozások saját tőke arányos adózás előtti eredménye csak 2,3 százalék volt.)

Az agrárágazat tényleges önfinanszírozási lehetőségét érzékeltetik a következő adatok.

KEREK (2001) szerint, 233 agrárvállalkozás adatai alapján 1999-ben a bruttó termelési érték 248 eFt, a költség 244 eFt, az üzemi eredmény 4 eFt volt hektáronként. Ehhez a pénzügyi tevékenységek eredményét is hozzászámítva 4 eFt veszteség realizálódott hektáronként.

TÓTH (2000) véleménye az, hogy a gazdálkodás jövedelmezőségi mutatói a mezőgazdaság egészében és az átalakult szövetkezetekben egyaránt csökkennek és kritikusan alacsonyak. Az ágazat eszközarányos jövedelmezősége 1998-ban 2,9% volt az 5,7%-os nemzetgazdasági átlaggal szemben. A szövetkezetek évről évre gyengülő gazdasági pozíciója az ágazat valamennyi szereplőjét sújtó tőkehiány, a kritikusan alacsony jövedelmezőség és a hullámzóan bizonytalan termékértékesítés következménye, vagyis a jelenlegi helyzetet döntően a szövetkezeteken kívüli tényezők alakították ki.

Az önfinanszírozási lehetőségeket szemlélteti a 17. táblázat adatsora is, amely a saját tőke növekedésének ütemét mutatja oly módon, hogy a mérleg szerinti eredményt a saját tőke összegére vetíti.

17. táblázat. A mérleg szerinti eredmény és a saját tőke arányának (a saját tőke %-os növekedésének) alakulása az agrárvállalkozásoknál 1995 és 2000 között (láncviszonyszámok)

Megnevezés	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
A saját tőke növekedése %-ban	.	3,94	3,79	3,41	1,92	2,72	0,0097

Forrás: Az APEH adatbázisa alapján saját számítás

2000-re 1994-hez képest a saját tőkéje a mezőgazdasági vállalkozásoknak több mint 30 százalékkal nőtt. A növekedés közel fele a jegyzett tőke, illetve tőketartalék változásából eredt, nem pedig a mérleg szerinti eredmény, illetve az eredménytartalék növekedéséből.

Az elmúlt évtizedben mind a mérleg szerinti nyereség (elsősorban 1995 és 1997 között), mind pedig a mérleg szerinti veszteség növekedett (különösen 1992 és 1994 között, valamint 1999-ben), ami jelzi, hogy a vállalkozások között az önfinanszírozási lehetőségek tekintetében nőttek a különbségek. (BALOGH – HARZA 1998 a).

Saját számításaim szerint 1999-ben és 2000-ben az adózás előtti nyereség (és a mérleg szerinti nyereség) tömege kisebb volt mint 1998-ban, ugyanakkor az adózás előtti veszteség (illetve a mérleg szerinti veszteség) tovább nőtt.

BURGERNÉ – TÓTH – KOVÁCS (1999) 11 megyére kiterjedő vizsgálatai alapján 1998-ban a társas vállalkozások körében az önmagukat nyereségesnek vallók aránya lényegesen meghaladta azoknak az arányát, akik magukat veszteségesnek, vagy nullszaldósoknak vallották. A társas gazdaságok közül az 501-1000 ha közötti kategóriába tartozók, valamint az 5000 ha fölötti területen gazdálkodók közül a válaszadók mindegyike nyereségesnek vallotta magát. A jövedelmezőség birtokkategóriánkénti megoszlását a 18. táblázat szemlélteti.

18. táblázat. A jövedelmezőség megoszlása birtokkategóriánként százalékban

Társas birtokkategóriák (ha)	Nyereséges	Veszteséges	Nullszaldós
500 alatt	52	30	18
501–1000	100	–	–
1001–2000	73	18	9
2001–5000	50	38	12
5000 felett	100	–	–
Összesen	66	23	11

Forrás: BURGERNÉ – TÓTH – KOVÁCS (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete. Agrárgazdasági Tanulmányok. 13. sz. 45. p.

Véleményem szerint a vállalkozások nyereségességének a birtokmérettel való összekötése félrevezető lehet, hiszen nem közömbös, hogy milyen tevékenységet folytat a vállalkozás. Az elmúlt évek vizsgálatai (FARKASNÉ – AVILLEZ 2001) azt bizonyítják, hogy az Egyesült Királyságban és Portugáliában a támogatások mértékének csökkenése óta jelentős kapcsolat fedezhető fel a birtokméret és a tevékenységi irány között.

A társas gazdaságoknál az AK érték növekedésével csak kis mértékben hozható összefüggésbe a jövedelmezőség emelkedése, az is csak a 20 AK/ha fölötti területen gazdálkodóknál.

Az agrárvállalkozások jövedelemtermelő képességét (adózás előtti eredményét) érdemes az ágazat támogatásaival összevetve is vizsgálni. 1997-ben és 1998-ban az eredménynek gyakorlatilag teljes egészében a támogatás volt a forrása. 1999-ben a veszteség nagyobb részét kompenzálta a támogatás. Ha figyelembe vesszük a költségként (ráfordításként) elszámolható adókat, illetékeket, társadalombiztosítási járulékot, akkor az elvonások és a támogatás egyenlege minden évben nettó költségvetési elvonást mutat. (BORSZÉKI 2001)

Az agrárvállalkozások jövedelmezőségét befolyásolják a főbb ágazatok jövedelmezőségi viszonyai is.

Az AKII számításai alapján készült a 19. táblázat, amely a jövedelmezőség alakulását szemlélteti a főbb ágazatokban.

19. táblázat. Jövedelmezőség a főbb ágazatokban

Megnevezés	Mértékegység	1990	1995	1999*
Búza	Ft/t	1970	1782	-1572
Kukorica	Ft/t	1972	1107	381
Napraforgó	Ft/t	4210	4337	-2767
Alma	Ft/t	63	8660	-3477
Szőlő	Ft/t	433	-7692	-941
Tej	Ft/t	1,38	4,32	6,09
Vágómarha	Ft/kg	2,19	7,95	-47,40
Vágósertés	Ft/kg	18,46	53,35	3,30
Húscsirke	Ft/kg	0,28	1,39	-5,97

*AKII saját számításai

Forrás: Jövedelmezőség a főbb ágazatokban. Gazdálkodás 2000. 1. sz. címlap.

1990-ben a főbb ágazatok mindegyike, 1995-ben a szőlő kivételével minden ágazat pozitív eredményt mutatott. 1999-ben az ágazatok többsége már veszteséggel zárt. Különösen feltűnő a jövedelmezőség csökkenése az elmúlt évtizedben a búza és a napraforgó ágazatban. Egyértelmű javulást csak a tejtermelés területén lehetett tapasztalni.

A vállalkozási szintű jövedelmezőség értékelése mellett kiemelt figyelmet érdemel az egyes tényezők jövedelmezősége is.

Az egyes tényezők jövedelmezősége vonatkozásában az agrárágazat szempontjából figyelmeztető jelek vehetők észre.

A nemzetgazdasági ágak szinte mindegyike esetében a saját tőke jövedelmezősége meghaladja az összes tőke jövedelmezőségét, vagyis a saját tőke jövedelmezősége (várható hozama) meghaladja az idegen tőke költségét.

Ez a jelenség Modigliani és Miller tételeiből levezethető. MM II. tétele értelmében a saját tőke várható hozama az idegen tőke/saját tőke aránnyal lineárisan növekszik, amíg a hitel kockázatmentes. A tőkeáttétel egy bizonyos szintjének elérése után az adósság kockázatának növekedése miatt a hitelezők már magasabb hozamot várnak el a hiteleik után.

Az idegen tőke bevonásának az szab határt, hogy a vállalkozás tudja-e bővíteni piacait, tud-e annyi jövedelmet elérni a kibocsátás növelése révén, amely meghaladja a kamatokat. Úgy értelmezhető ez a jelenség, hogy változatlan jövedelmezőségi szint mellett is növelni kell a kibocsátást, ha a vállalkozás növelni kívánja tőkestruktúráján belül az idegen tőke részarányát, mert különben a saját tőke jövedelmezősége elmarad az idegen tőke költségétől.

Ha az idegen tőke költsége kisebb az eszközök hozamánál, a saját tőke hozama növekszik. Fordított esetben csökkenni fog a saját tőke hozama. (TÉNYI 2001)

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar vállalkozásainál a közgazdasági elméletek elvárásai csak részben teljesülnek. A nemzetgazdaság e szektoraiban az összes tőke jövedelmezősége meghaladja a saját tőkéét.

Ez az állapot ellentmond az elméleti elvárásoknak. Minél hosszabb a tőkelekötés időtartama, annál nagyobbak kellene lennie a várható hozam mértékének, a tartós lekötésből adódó nagyobb kockázat miatt. A saját tőke a legtartósabb forrásként értelmezhető. Az idegen tőke – akár rövid, akár hosszú lejáratú – kevésbé tartós forrás, ezért kisebb a kockázata és kisebb a költsége, természetesen csak egy bizonyos tőkeáttételi értékhatárig.

Hazánkban a mezőgazdaság és az élelmiszeripar vonatkozásában az idegen tőke hozama nagyobb, mint a saját tőke hozama.

E jelenség oka, hogy az említett ágazatok jövedelemtermelő képessége rendkívül alacsony. Ahhoz a jövedelemszinthez képest, amely a mezőgazdaság és az élelmiszeripar területén realizálódik, túl sok a felhasznált saját tőke és az idegen tőke is, illetve a felhasznált tőkeelemek értékéhez képest alacsony a képződő jövedelem.

Az EU tagállamokban is hasonló helyzetből indulnak az agrárágazatban gazdálkodó vállalkozások, de ott a támogatások szintje lehetővé teszi, hogy a saját tőke jövedelmezőbb legyen, mint az idegen tőke. Nálunk – a támogatások szintjének és reálértékének stagnálása illetve csökkenése következtében – ez a hatás nem érvényesül.

Az egyes tőkeelemek jövedelmezőségének megítélését nehezíti hazánkban a kamattámogatások elszámolási sajátossága is, ami eltér az uniós gyakorlattól. Az EU-ban kamattámogatás esetén eleve csak a támogatással csökkentett kamatokat kell a vállalkozásoknak a bankok részére megfizetniük, s pénzügyi

ráfordításként elszámolniuk. A kamattámogatás összege nem szerepel az EBIT értékében, az adózás előtti eredményt viszont csak a nettó kamat csökkenti. Az üzemi tevékenység eredményét ez az elszámolási rend nem befolyásolja. Hazánkban ezzel szemben a teljes kamat összegét megfizetik a vállalkozások, majd ezt követően kapják vissza az APEH-től a támogatást, amit egyéb bevételként számolnak el. Az egyéb bevétel növeli az üzemi eredményt.

Összehasonlítva egymással egy EU-ban működő agrárvállalkozás és egy hazai agrárvállalkozás eredménykategóriáit kijelenthetjük, hogy minden más körülményt azonosnak tekintve, a támogatások elszámolási rendszerének különbözősége miatt, a magyar vállalkozás üzemi eredménye a kamattámogatás összegével magasabb lesz, mint az uniós vállalkozásé. Az adózás előtti eredmény szintjében nincs különbség, hiszen amennyivel magasabb a hazai cég üzemi eredménye, annyival több kamatráfordítást kell elszámolnia, ami rontja a pénzügyi eredményét.

Az egyes tőkeelemek jövedelmezőségéről elmondottakat támasztja alá a mezőgazdasági tesztüzemi rendszerből származó néhány 1998. és 1999. évi adat.

1998-ban az ösztőke jövedelmezősége 7 százalék volt, s minden 100 Ft saját tőkére 3,8 Ft adózás előtti eredmény jutott. A megelőző évekhez képest ez csökkenést mutat.

1998-ban a kisméretű vállalkozásoknál volt megfigyelhető jobb jövedelmezőségi helyzet, s mellettük a nagyméretűek is relatíve jó értékeket mutattak (20. táblázat). Az ösztőke jövedelmezősége minden méretkategóriában meghaladta a saját tőke jövedelmezőségét.

20. táblázat. Méretkategóriák szerinti üzemszoportok jövedelmezőségi mutatói (1998)

Megnevezés	kis	közepes	nagy
Ösztőke jövedelmezősége (%)	5,9	4,2	8,3
Saját tőke jövedelmezősége (%)	4,9	-1,3	5,6

Forrás: KOVÁCS (1999): A tesztüzemek 1998. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk. Az 1. sz. 45. p. alapján saját szerkesztés

1999-ben a társas vállalkozások vonatkozásában (233 jogi személyiség nélküli, illetve jogi személyiségű gazdasági társaság, szövetkezet) az ösztőke jövedelmezősége 3,20 százalékot ért el, míg a saját tőke jövedelmezősége 3,08% lett.

Méretkategóriák szerint vizsgálva a jövedelmezőséget azt tapasztaljuk, hogy a kisméretű vállalkozásoknál a saját tőke jövedelmezősége (9,09%) meghaladta az ösztőke jövedelmezőségét (8,17%). A közepes méretű, illetve a nagyméretű vállalkozásoknál, az ösztőke jövedelmezősége 1,71, illetve 3,14% volt, a saját tőke jövedelmezősége $-6,23$, illetve $-3,54$ százalék. (KOVÁCS et al. 2000)

Ugyanebben az évben a nemzetgazdaság egészében az ösztőke jövedelmezősége 5,98% volt, ezen belül a részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő cégeknél ez az érték 7,66%-ot tett ki. (MESKÓ 2001)

A tesztüzemi agrár vállalkozások 1999. évi adatsorát összevetve az 1998. évi-vel láthatóvá válik a további romlás. A jövedelmezőség romlása tendenciaként értelmezhető.

A termelési irányok szerinti vizsgálat azt mutatta, hogy az ösztöke jövedelmezősége az állattenyésztési, az ültetvény- és a zöldségtermelési irányoknál volt a legmagasabb, s az árunövény-termesztés esetében a legalacsonyabb.

A saját tőke jövedelmezősége az ültetvény- és a zöldségtermelési termelési irányok esetén volt a legmagasabb, az ösztöke jövedelmezőségi szintjét is meghaladta, míg az árunövény-termesztés esetén negatív értéket vett fel. Az állattenyésztés esetében a saját tőke jövedelmezősége pozitív értékű volt, de elmaradt az ösztöke jövedelmezőségétől.

A saját tőkére jutó adózás utáni eredmény a mezőgazdaságban 1998-ig 3,7–4,0% között ingadozott. Ezek az értékek a nemzetgazdasági átlag felét, a feldolgozóipari átlag egynegyedét, az elvárható szintnek pedig 40 százalékát tették ki. Az 1999. évben ez az alacsony tőkejövedelmezőség is a felére csökkent. (szerkesztő: UDOVECZ 2000).

Úgy gondolom, hogy az agrárágazat tőkehelyzetének stabilizálása terén prioritásként az önfinanszírozó képesség javítását kell kiemelni.

◆ **A jövedelemtermelő képesség fokozásának lehetőségei**

Az önfinanszírozó képesség növelésének, a jövedelemtermelő képesség fokozásának a következő lehetőségei merülnek fel.

Az agrárágazathoz tartozó vállalkozások bevételeinek növelése.

A bevételek növelésének egyik lehetséges módja az **értékesített mennyiség növelése**, a piacok bővítése.

A belföldi élelmiszerpiac zsugorodása 1989 és 1997 között összességében mintegy 22,5%-os volt. Az évtized utolsó öt évére a fogyasztási szint stabilizálódása volt a jellemző. (szerkesztő: UDOVECZ 2000).

A külpiacon sem tekinthető kedvezőbbnek a helyzet. Ebben részben külső tényezők játszottak (játszanak) szerepet (pl.: világgazdasági válságok, világpiaci árak, WTO-megállapodás, stb.), de nem hagyhatjuk figyelmen kívül saját gyengeségeinket sem. A hazai agráréxport területi megoszlását szemlélteti a 21. táblázat.

21. táblázat. A magyar agráréxport területi megoszlása (értékadatok alapján százalékban)

Megnevezés	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EU	34,5	36,7	43,8	41,8	44,4	51,8	43,3	46,3	40,8	43,9
EFTA	11,3	11,4	11,4	11,3	12,5	2,8	2,2	1,8	2,0	2,0
KKE ¹	27,7	28,3	26,1	33,1	29,5	39,1	45,4	49,3	47,4	43,5
Ebből volt Szovjetunió ²	21,6	19,8	19,0	24,9	20,0	22,0	25,0	25,3	20,7	14,9

Forrás: NGKM, IKIM, GM adatai alapján saját számítások ¹KKE Közép- és kelet-európai országok², illetve FÁK-országok

A lassú piaci alkalmazkodás, az infrastrukturális hiányosságok, a nem megfelelő mennyiségű, és minőségű kínálat is rontotta külpiaci versenyképességünket. (http://agrainform.hu/~magazin/rhitek.php?c_id=949)

A társasági adóbevallást benyújtó agrárvállalkozások árbevételén belül az export árbevétel aránya fokozatosan emelkedett, a kilencvenes évek elején megfigyelhető 7 százalékos alatti szinthez képest 1999-ben már meghaladta a 8 százalékos szintet. Jelentős változás ezen a területen a közeljövőben sem várható.

Továbbra is meghatározó jelentőségű agrárexportunk piacszerkezetén belül a közép- és kelet-európai országok aránya, s ebben a piaci szegmensben lehetnek elsősorban további piacbővítési lehetőségeink. (ILLÉS et al. 1999)

A bevételek növelésének másik lehetséges módja – legalábbis elméletileg – a **termelői árak növekedése**. Azért csak elméletileg, mivel hazánkban a termelői árak Európai Unióval összehasonlítva már alacsonyabbak, sőt néhány termék esetében még magasabbak is azoknál. A termelői árszint növekedése főként 2000-ben és 2001-ben volt tapasztalható, ez azonban a vállalkozások eredményét érzékelhető mértékben nem befolyásolta, mert hatását elvitte az ipari árindex növekedése és a termeléses csökkenés.

A termelői árak növekedése a fogyasztói árakban is megjelenik, aminek inflációs nyomás a következménye. A mezőgazdasági termékek termelői árszínvonalára például 2000-ben 22,5%-kal emelkedett az előző évihez mérten. A gabonafélék felvásárlási átlagárának növekedése következtében a növényi termékek árszintje 1999-hez képest 32,8 százalékkal nőtt.

A zöldségfélék árszínvonalára 30%-kal, a gyümölcsöké 17%-kal, a borszőlőé, musté, boré 20,5%-kal lett magasabb. Az élő állatok és állati termékek 2000. évi árszintje 12,3%-kal volt magasabb az előző évinél. [KSH Mezőgazdasági Statisztikai Zsebkönyv (2001)]

Problémát jelent, hogy az ármozgások az agrárágazatban kiszámíthatatlanok és az EU tagállamokkal összehasonlítva nagyok.

Az Unióban a világpiacon versenyképesség érdekében a korábban mesterségesen magas tartott termelői árak fokozatos csökkentését határozták el, de az árszintcsökkentés miatt bekövetkező jövedelem kiesés nagy részét megkapják a termelők területi támogatás formájában.

FERTŐ (2000) azt az álláspontot képviseli, hogy minden olyan állami kezdeményezés, amely az árak közvetlen befolyásolásával rögzíteni akar a mezőgazdaság számára kedvezőnek tartott árszínvonalakat, torzulásokhoz vezet mind a gazdaság egészében, mind pedig az agrárágazaton belül. Ezért az agrárrolló zárására irányuló kezdeményezések a piacgazdaság logikájával ellentétesek és jelentős társadalmi költségekkel járnak.

Az előzőek alapján reálisabbnak tűnik a **bevételek növelésének a támogatások növelésén keresztül történő megvalósítása**. Olyan célirányos támogatásokat kell alkalmazni, amelyek az ágazat jövedelmezőségét javítják.

Az ágazat költségeinek csökkentése

A költségek csökkentésének egyik lehetséges módja az eszközállomány hatékonyságának növelése. Ennek előfeltétele a korszerű, magas technológiai színvonalat képviselő eszközállomány.

A mezőgazdaságban végrehajtott beruházások reálértékének alakulását szemlélteti a 22. táblázat.

22. táblázat. A mezőgazdasági beruházások reálértékének alakulása

Évszám	Folyó áron	1989. évi változatlan áron	1989 = 100,0%
	milliárd Ft		százalék (%)
1989	29,0	29,0	100,0
1990	28,0	24,0	83,0
1991	17,0	12,0	41,0
1992	7,0	4,3	14,0
1993	7,0	3,9	13,0
1994	19,0	8,9	30,7
1995	24,0	9,0	31,0
1996	36,8	10,5	36,2
1997	56,0	13,5	46,5
1998	90,0	20,0	68,9
1999	70,0	14,1	48,8
2000	65,0	12,1	40,0

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

(a változatlan áras értékek a KSH beruházási árindexei alapján számolva)

Változatlan áron számolva a mezőgazdaságban megvalósított beruházás 1989 óta – kisebb hullámzásoktól eltekintve – csökkent. Amíg 1989-ben 29 milliárd forintot fordítottak beruházásra, addig változatlan áron számolva 2000-ben csak 12 milliárd forintot, az 1989. évi érték 39 százalékát. A beruházások csökkenésének mélypontja 1993-ban volt, azóta élénkült a beruházási kedv, de a korábbi szintet 2000-ig nem közelítette meg.

Folyó áron számítva a mezőgazdaság tárgyi eszköz állománya 1994-től dinamikusabban emelkedett (előtte folyó áron is csökkent) egészen 1998-ig, azóta ismét csökkenés tapasztalható. Amennyiben a növekedés forrás oldalát vizsgáljuk, kevésbé tűnik kedvezőnek a kép, hiszen 1995 óta folyamatosan 40 százalék fölött volt a beruházások forrásain belül az értékcsökkenési leírás aránya. Az értékcsökkenés szerepének növekedése annak tudható be, hogy a tárgyi eszközökön belül emelkedett a gyorsabban amortizálódó, magasabb leírási kulcs alá tartozó eszközök aránya.

A beruházási aktivitás erősödésének költség csökkentő hatása amiatt következik be, mert bár nő az értékcsökkenési leírás összege, de – több számítás alapján – csökkennek a teljesítmény egységre jutó, működtetéssel kapcsolatos ráfordítások.

A nemzetgazdaság összes beruházásából a mezőgazdaság részesedése 2000-ben nem érte el a 3 százalékot.

PAPÓCSI és TAKÁCS (2001) kutatásai alapján a mezőgazdasági üzemeknek együttesen 1988-ban 372 milliárd forint volt az állóeszköz (tárgyi eszköz) állománya, tizenegy évvel később, 1999-ben – összehasonlítva áron számolva – már csak 60 milliárd forint. Ez azt jelenti, hogy az 1988. évi állóeszköz állománynak 1999-ben csak 16 százaléka volt a mezőgazdasági szervezetekben. Mai áron számolva a mezőgazdasági szervezetek állóeszköz (tárgyi eszköz) állományának csökkenése megközelíti a 2000 millió forintot.

POPP (2000) véleménye szerint az elmúlt évtizedben a jövedelemhiány mellett az elmaradt biológiai és műszaki fejlesztések is hozzájárultak a mezőgazdaság elégtelen versenyképességéhez. Megállapítja, hogy a pótlásokat és fejlesztéseket célzó beruházásokhoz, illetve az ahhoz szükséges állami támogatásokhoz a csatlakozásig évi mintegy 90–110 milliárd forint szükséges.

KÜRTHY és SZŰCS (1999) véleménye az, hogy a mezőgazdasági termelés műszaki-technikai színvonala az utóbbi években erősen romlott, és összetételében, méreteiben sem igazodik az új üzemméretű szerkezethez.

Az 1990-es évek elején-közepén a beruházások (elsősorban a gébeszerzések) és a termelés anyagi ráfordításai visszaestek, amely a fajlagos hozamok színvonalában és a hatékonyság romlásában is megmutatkozott. Kalkulációik szerint 1999 és 2002 között évente mintegy 305–450 milliárd forint lett volna az agrárgazdaság beruházási igénye, szemben a végül is realizálódó évenkénti, folyó áron számított 40–70 milliárd forinttal.

TENK (1999 b) szerint is az ágazat közel 10 éves recessziójának egyik okozója (és egyben következménye) a beruházások reálértékének csökkenése, az eszközpótlás elmaradása.

Az agrártámogatások szerkezetén belül 1994. évtől kezdődően kerültek előtérbe a beruházási támogatások. (ALVINCZ 2000)

Pozitívként említhető, hogy az évtized utolsó öt évében a mezőgazdaság gépellátottságának színvonala egyenesen javult. Az 1996-tól hatályba lépő alanyi jogon járó géptámogatási konstrukció megnövelte a beruházási kedvet. Ezzel együtt a beruházások intenzitása még mindig alacsony ahhoz, hogy az évtizedek alatt kialakult kedvezőtlen korösszetétel és minőségi heterogenitás látványosan javuljon.

A költségek csökkentésének egyéb lehetőségei is vannak. Megemlíthető például a piacbővítés kedvező hatása is. A nagyobb piac, a nagyobb kereslet lehetővé teszi – főleg az élelmiszeriparban – nagyobb darabszámú terméksoportok előállítását, amely a csökkenő önköltségen keresztül fejti ki kedvező hatását. A költségek csökkentése terén szerepük lehet azoknak az integrációs törekvéseknek, amelyek a beszerzési piacra koncentrálnak.

A rendszerváltást követően – az üzemi szerkezet átrendeződésének hatásaként – új elemek jelentek meg, illetve erősödtek meg a termelés költség-szerkezetén belül. Ezek az új elemek (pl. földbérleti díj, mezőgazdasági szolgáltatások díja) évente mintegy 26–28 milliárd forinttal növelték meg a termelés költségeit. Ennek az összegnek a nagyobbik része mezőgazdasági

szempontból jövedelem-kivonásként funkcionált (szerkesztő: UDOVECZ 2000).

2.2. Az agrárvállalkozások vagyonszűkülésének értékelése

Az agrárvállalkozások körében az elmúlt években, illetve évtizedekben bekövetkezett vagyonszűkülést tényként szokták kezelni. Nagyságrendjére vonatkozóan óvatos becslések láttak csak napvilágot.

A vagyonszűkülés folyamata már 1982-től megkezdődött, s elsősorban az 1990 és 1995 közötti időszakban gyorsult fel.

BALOGH és HARZA (1998 b) az 1990–1995 közötti teljes vagyonszűkülést mintegy 450 milliárd forintba becsülte, míg az 1982–1990 közötti vagyonszűkülés nagysága – szerintük – mintegy 520 milliárd forintot tett ki. Az 1990 és 1995 közötti időszakban a fenti értéken belül az állattenyésztés területén mintegy 160 milliárd forintnyi, a mezei leltár területén körülbelül 50 milliárd forintnyi, az ültetvények területén hozzávetőleg 20 milliárd forintnyi vagyonszűkülés volt elkönnyvelhető. A gép- és járműpark vonatkozásában közel 60 milliárd forintnyi, a többi vagyonelem vonatkozásában pedig megközelítőleg 75 milliárd forintnyi vagyonszűkülés volt regisztrálható.

Számos szakember szerint a hazai agrárvállalkozások vagyonszűkülésének fő időszaka a rendszerváltás utáni évekre tehető. A fenti adatok alapján a rendszerváltás előtti vagyonszűkülés összege meghaladta a rendszerváltást közvetlenül követő öt év vagyonszűkülését.

PITTI (2001) a tőkefelhalmozási folyamat strukturális jellemzőit vizsgálva megállapította, hogy a dinamikusabban gyarapodó ágazatok mellett egyre nyilvánvalóbb lett egyes ágazatok leépülése. Kijelentette, hogy a saját tőke értékéhez viszonyítottan jelentős a vagyonszűkülés a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban.

A vagyonszűkülés tényleges mértékéről pontos adatok nem állnak és nem is állhatnak rendelkezésünkre. Ez több tényező együttes hatásának köszönhető.

E tényezők közül néhány:

- A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági vállalkozások beszámolóinak adatai a tőkehelyzetről nem adnak teljes körű és pontos képet. A magán-gazdaságok tőkeviszonyairól ennyire „pontos” képünk sincsen.
- A tényleges vagyoni helyzet felmérését nehezíti, hogy az átalakult agrárvállalkozásoknál az átalakulási mérlegekben a vagyonelemek újraértékelésére került sor, amelynek realitása számos esetben megkérdőjelezhető. A szakemberek egy részének véleménye szerint ez a gyakorlatban vagyonszűkülést jelentett.
- A tárgyi eszközök valódi értékének megítélését nehezíti, hogy az alkalmazott amortizációs gyakorlat nincs mindig összhangban az eszközök tényleges használatával. Relatív magasabb nettó értéken nyilvántartott eszközállomány valódi piaci értéke lehet jóval alacsonyabb is, és ez fordítva is igaz.

- A vállalkozások egy részénél nyilvántartanak értékhelyesbítést, mivel megtörtént a tárgyi eszközök piaci értékének meghatározása. Ez azonban nem terjed ki az agrárvállalkozások teljes körére.
- Az agrárágazat egyes szektorai között lezajlott vagyonszere is nehezíti a tényleges vagyonerő felmérését. A nagyüzemi szektorból gyakran mélyen értékük alatt kerültek ki vagyonszerek és kerültek át az ágazat más szektoraiba. A magángazdaságok keretein belül tovább hasznosuló eszközállomány nem minősíthető tényleges vagyonszertésnek, de kikerült a „feltérképezhető” vagyonerő köréből.

A vagyonszertés folyamatának értékelése más nézőpontból is megközelíthető. Feltehető a kérdés, hogy a vagyonszertés ténye egyáltalán tisztán negatív jelenség-e? Véleményem szerint a vagyonszertés tényét önmagában nem szabad minősíteni, csak ha összevetjük a vizsgált időszak alatt a kibocsátás területén végbement változásokkal.

A hazai agrárvállalkozások kibocsátásának volumene változatlan áron számítva a vizsgált időszakban csökkent. 1996 és 2000 között a társas agrárvállalkozások folyó áron számított árbevétele 46,2 százalékkal nőtt, miközben a fogyasztói árindex növekedése ebben az időszakban 61,6 százalék volt.

A csökkenő kibocsátás nem teszi szükségessé a korábbi vagyonerő megtartását. Amennyiben a kibocsátás csökkenése változatlan vagy növekvő vagyonszertés mellett ment volna végbe, az tovább rontotta volna a tőkefelhasználás hatékonyságát. Csökkenő kibocsátás mellett a vagyonszertés folyamatát úgy tekintem, mint az ágazat igazodását, alkalmazkodását a hatékonysági elvárásokhoz.

E megállapítások számszaki alátámasztására felhasználhatók a tőkerugalmasági mutatók, amelyek kifejezik, hogy egységnyi árbevétel növekedés eléréséhez a hazai agrárágazatban mennyi forrásnövekmény realizálására volt szükség. A 23. táblázatban, az 1% árbevétel-növekedéséhez szükséges forrásnövekményt mutatom be.

23. táblázat. Az 1 % árbevétel növekedéshez felhasznált forrásnövekmény értéke (%)

Évek	Forrásnövekmény
1992 és 1996 között átlagosan	0,38
1997/1996	1,22
1998/1997	1,22
1999/1998	1,26
2000/1999	0,54

Forrás: Borszéki (2001): Tőke- és jövedelemtranszferek az agrárgazdaságban. VISION 2000 III. Konferencia kiadványa 19. p. és saját számítás.

Az adatsor jelzi, hogy egyre több forrás felhasználása szükséges ugyanakkora árbevétel-növekmény eléréséhez, vagyis a vagyonszerzés mértékét meghaladja az árbevétel visszaesésének mértéke. 2000-ben javulást tapasztaltam ezen a területen.

2.3. A vállalkozások tőkeszerkezetével kapcsolatos közgazdasági elméletek fejlődéstörténetének áttekintése

2.3.1. A finanszírozási formák áttekintése

A vállalkozások működésük során eszközöket használnak fel, amelyeket számviteli értelemben a befektetett eszközök és a forgóeszközök csoportjába sorolnak be. Finanszírozási szempontból az eszközöket az alapján csoportosítjuk, hogy finanszírozásukról milyen időtávon keresztül kell gondoskodni, a termelésben mennyire tartósan vannak lekötve. A befektetett eszközök tartósan finanszírozandó eszköznek minősülnek, de a forgóeszközöknek azon értékösszege, amely a termelés folytatásához folyamatosan jelen kell, hogy legyen a vállalkozásnál, szintén a tartósan finanszírozandó (tartós) eszközök közé sorolandó. A forgóeszközök másik része, amely a termelési folyamatban időszakosan (szezonális, vagy konjunkturális hatásokhoz igazodva) vesz csak részt, átmeneti jelleggel finanszírozandó (átmeneti) eszköznek minősül.

Bármilyen eszközről legyen szó, a mérlegegyezőség követelményeinek betartása érdekében ezek teljes értékének forrásáról gondoskodni kell. Az eszközök forrásainak megszerzésére irányuló tevékenységet finanszírozásnak nevezzük.

A finanszírozásnak különböző formái léteznek. A csoportosítás egyik lehetséges szempontja, hogy a forrásként felhasználásra kerülő tőke honnan kerül a vállalkozáshoz. Ez alapján beszélhetünk külső finanszírozásról, amelynek során a tőke a vállalkozáson kívülről érkezik. A külső finanszírozás megvalósulhat úgy, hogy a tőkét nyújtók kikötik a tőke visszafizetésének kötelezettségét, s tőkéjük használatáért díjat (kamat) számítanak fel. Ilyenkor hitelviszony jön létre a tőkét nyújtó és a tőkét igénybe vevő között. A hitelviszony háttérében meghúzódó tőkeátcsoportosítás történhet közvetlen módon, vagy közvetítő eszköz (például értékpapír, azon belül kötvény) közbeiktatásával.

A külső finanszírozás másik formája, amikor a tőkét nyújtó tőkeemelés révén tulajdonosként lép be a vállalkozásba, vagy korábbi tulajdoni részarányát növeli. Ezt a finanszírozási formát részesedés finanszírozásnak nevezzük. A külső finanszírozás nem azonosítható az idegen tőke szerzéssel, hiszen saját tőke szerzésére is nyílik ily módon lehetőség.

A finanszírozási formák másik csoportját a belső finanszírozási formák képviselik. A belső finanszírozás is többféleképpen valósulhat meg. Egyik típusa a tárgy évi mérleg szerinti eredmény visszaforgatása, amelyet önfinanszírozásnak is nevezünk. A visszaforgatott nyereség a tulajdonosi tőkének olyan formáját jelenti, amit a jelenlegi tulajdonosok (részvényesek) kínálnak a cég

számára. Ha a mérleg szerinti eredményt kifizetnék a tulajdonosoknak osztalékként, akkor azoknak lehetőségük nyílna új tulajdonrészek (részvények) vásárlására, s így tulajdoni részarányuk növelésére. Az önfinanszírozás révén szerzett forrásokat sok szempontból hasonlóan kezeljük és értékeljük, mint a részesedésfinanszírozás révén szeretteket.

A belső finanszírozás az eredmény visszaforgatásán túl megvalósulhat korábban képzett tartalékok felhasználásával is.

Bármilyen finanszírozási forma révén jut a tőke a vállalkozáshoz, vagy saját tőkeként (tulajdonosi tőkeként), vagy idegen tőkeként fog ott megjelenni. A vállalkozások tőkeszerkezeti döntéseinek középpontjában az áll, hogy milyen legyen a saját tőke és az idegen tőke aránya.

VEKÁS (1992) véleménye szerint elmúlt már az idő, amikor a vállalati függetlenségnek alapvető kritériuma a saját tőke bizonyos nagyságrendje volt, azaz olyan vállalatot tekintettek függetlennek, amely nem használt fel kölcsöntőkét. Az adósság általában szükségszerű feltétele a jövedelmező tevékenységnek.

A tőkeszerkezeti döntések meghozatala előtt számos kérdést kell mérlegelni. Ezek a következők:

- Létezik-e optimálisnak tekinthető tőkeszerkezet?
- Megváltoztatható-e egy vállalkozás piaci értéke a tőkeszerkezet megváltoztatása révén?
- Mennyi adósságot lehet (szabad) vállalnia egy vállalkozásnak?
- Milyen legyen az alkalmazott osztalékpolitika?
- Ha a tőkeszerkezetnek az optimumát meg lehet határozni, akkor mit tekintünk az optimalizálás kritériumának?

A tőkeszerkezetre vonatkozó közgazdasági elméletek áttekintése előtt néhány – a finanszírozási döntésekkel kapcsolatos – alapfogalom értelmezése szükséges.

2.3.2. A tőkeszerkezeti döntésekkel összefüggő alapfogalmak

A tőke költsége (cost of capital) értelmezhető úgy, mint a finanszírozási források ára.

A tőke költsége értelmezhető úgy is, mint a befektetők által a vállalkozás értékpapírjaitól megkövetelt (elvárt) hozam. (VAN HORNE 1987)

A tőke költsége megközelíthető oly módon is, mint az a minimális hozamráta, amit a cég az új befektetésektől megkövetel. Ha egy új befektetés belső megtérülési rátája nagyobb, mint a tőke költsége, akkor a befektetést érdemes megvalósítani, mert az a vállalkozás értékének növekedését eredményezi. (ILLÉSNÉ 1998)

2.3.2.1. Az egyes tőkeelemek költségei

◆ Az adósság költsége

Az adósság költsége hosszú lejáratú kötelezettségek esetében hasonló módon határozható meg akár banki hitel felvételéről, akár kötvénykibocsátásról van szó. Mivel a kötvénykibocsátás bonyolultabb művelet, ezért ennek költségét is bonyolultabb módon határozzák meg. A kötvénykibocsátás tényleges költ-

ségét a belső kamatláb (IRR) kiszámításával kezdjük el kalkulálni.

A kötvénykibocsátás révén szerzett tőke tényleges költsége biztosan magasabb lesz a névleges kamatlábnál. A kölcsönök kamata a forrásszerző vállalkozás szempontjából költség, ezért a vállalkozás nyereségét és ezen keresztül a társasági adóját is csökkenti. Ha feltételezzük, hogy a társasági adó mértéke 18 százalék, akkor a kötvénykibocsátás révén szerzett tőke költségét (r_d) a következőképpen számíthatjuk ki:

$$r_d = \text{IRR} * (1 - t),$$

ahol t = a társasági adó mértéke tizedes törtben kifejezve.

Az adósság és a tulajdonosi tőke között átmenetet képeznek az osztalékelsőbbbségi részvények. Szerepük az agrárágazatban jelentéktelen, ezért költségük meghatározási módjával nem foglalkozom.

◆ **A tulajdonosi tőke költsége.**

A tulajdonosi tőkét kétféleképpen szerezhetik meg a vállalkozások:

- külső forrásból új részvények kibocsátása (vagy egyéb módon megvalósuló saját tőke emelés) révén, vagy
- a nyereség egy részének újrabefektetése révén.

A tulajdonosi tőke költsége az a hozamráta, amit a befektetők a vállalkozás törzsrészvényeitől elvárnak, megkövetelnek. A visszaforgatott nyereséget is úgy kell kezelnünk, mint a tulajdonosok pótlólagos tőkebefektetését, tehát az elvárt hozamnak is meg kell egyeznie az új részvények kibocsátása révén kalkulált elvárt hozammal. (SHAPIRO 1989)

A tulajdonosi tőke költségének becslésére két megközelítési mód terjedt el:

- az osztalék-értékelési modell és
- a tőkejavak árazási modellje (CAPM).

Az osztalék-értékelési modell a saját tőke költségét a várt osztalékrátából és a várt osztaléknövekedési rátából vezeti le. A modell elméleti alapja az, hogy egy eszköz értéke egyenlő a jövőbeni pénzáramok jelenértékeinek összegével.

A CAPM a saját tőke költségét a részvény múltbeli hozama és a múltbeli piaci hozamok viszonyából származtatja. E módszer elméleti alapja, hogy a piac hogyan értékeli a kockázatokat, mekkora árat fizet a kockázatért. (szerkesztő: BAKA et al. 1997).

Mindkét módszer eredményét óvatosan kell kezelni, mert számos hibalehetőséget hordoznak magukban.

◆ **A tőke átlagos költsége**

A különböző finanszírozási források egyedi költségéből kiszámítható a vállalkozásnak, mint egésznek a tőkeköltsége is, amit súlyozott átlagos tőkeköltségnek (weighted average cost of capital, WACC) neveznek. A súlyok az egyes tőkeelemeknek a vállalkozás tőkeszerkezetén belüli részarányai. A súlyarányok meghatározása történhet könyv szerinti érték alapján, vagy a

források piaci értéke alapján.

Általános alakban a tőke átlagos költsége a következőképpen írható fel:

$$WACC = W_e * r_e + W_p * r_p + W_d * r_d,$$

ahol

r_e = a saját tőke költsége,

r_p = az elsőbbségi részvény költsége,

r_d = az adósság költsége (adózás után),

W_e = a saját tőke részaránya a vállalkozás tőkeszerkezetén belül,

W_p = az elsőbbségi részvények aránya a tőkeszerkezetén belül,

W_d = a kötelezettségek aránya.

Mivel az agrárágazatban a W_p értéke a nullát közelíti, ezért a WACC-t csak a saját tőke és a kötelezettségek aránya illetve költsége alakítja.

2.3.2.2. A tőkeáttétel fogalmának értelmezése

Minden vállalkozásnál található olyan kötelezettségek, amelyeket mindenképpen teljesíteni kell, függetlenül a vállalkozás bevételeinek, illetve jövedelmének alakulásától. E kötelezettségek megnövelik a tulajdonosok (részvényesek) jövedelmének ingadozásait, a jövedelmek változékonyságát. Az állandó jellegű kötelezettségeknek ezt a kockázat növelő hatását nevezik a pénzügyi szakzsargonban tőkeáttételnek (az amerikai szakirodalomban leverage, a brit szakirodalomban gearing).

VÉKÁS (1992) ezt a hatást mozdítóerő-hatásnak nevezi.

A kölcsönfelvétel a saját tőke/kölcsöntőke arány bizonyos értékig javítja, majd rontja a saját tőke jövedelmezőségét.

A tőkeáttételnek két típusát lehet megkülönböztetni attól függően, hogy a kötelezettségek az eszközök, vagy a források használatához kapcsolódnak-e.

Az eszközök használatához kapcsolódó állandó jellegű költségeknek (pl. értékcsökkenési leírás, biztosítási díjak, bérleti díjak, stb.) tulajdonítható tőkeáttételi hatást működési tőkeáttételnek nevezzük.

A forrásokhoz kapcsolódó állandó jellegű költségek (pl. a hitelek kamata, az osztalékelsőbbségi részvények osztaléka, stb.) kockázat növelő hatását pénzügyi tőkeáttételként emlegetjük.

A pénzügyi tőkeáttétel az egy részvényre jutó jövedelem (EPS) változását nagyítja fel a kamatfizetés és adózás előtti eredményhez (EBIT) viszonyítva.

A pénzügyi tőkeáttétel a pénzügyi kockázatra ható tényezők közül az egyik legfontosabb. A pénzügyi tőkeáttétel növekedése megnöveli a részvényesek jövedelmének változékonyságát és növeli a vállalkozás fizetési-képtelenségének a kockázatát. (HARRINGTON 1993)

A tőkeáttétel hatásának eredményeként, ha a hozamok meghaladják az eszközök és a források állandó jellegű költségeit, növelhető a részvényesek jövedelme. Ha a vállalkozás jövedelme elmarad az eszközök és a források fixnek tekinthető költségétől, akkor ez a részvényesek hozamát csökkenti.

Előfordul, hogy egy vállalkozás – részvényesei jövedelmének növelése érde-

kében – a tőkeáttétel mindkét típusát alkalmazza. Ilyenkor kombinált tőkeáttételről beszélünk. A két tőkeáttétel kombinációja esetén külön - külön meghatározható hatások összegződnek, s felerősödnek.

◆ A működési tőkeáttétel mérésének módszerei

A működési tőkeáttétel fokát (DOL = degree of operating leverage) az alábbi összefüggések segítségével mérik:

a., $DOL = \frac{\% \text{-os változás az EBIT értékében}}{\% \text{-os változás az árbevételben}}$

b., $DOL = \frac{\text{árbevétel} - \text{változó költségek}}{\text{EBIT}}$

A működési tőkeáttétel az üzleti kockázat mérőszáma. Egy vállalkozás üzleti kockázatát a folyó működési eredményének (EBIT) a bizonytalansága jelenti.

◆ A pénzügyi tőkeáttétel mérésének módszerei

A pénzügyi tőkeáttétel mérésére több mutatószám alkalmas. Ezek közül a legfontosabb a pénzügyi tőkeáttétel foka (degree of financial leverage = DFL)

A mutató segítségével meghatározható, hogy az EBIT 1 százalékos változása hány százalékos változást idéz elő az egy részvényre jutó jövedelemben (EPS).

Számításának módja:

$$DFL = \frac{\text{Az EPS \% -os változása}}{\text{az EBIT \% -os változása}}$$

A vállalkozások pénzügyi kockázatának mérésére felhasználható további mutatók közös jellemzője, hogy az adósság szerepének arányát jelzik az eszközök finanszírozásában. E mutatók közül a fontosabbak:

◆ A kombinált tőkeáttétel mérése

A kombinált (teljes) tőkeáttétel mérésére a teljes tőkeáttétel foka (degree of combined leverage = DCL) mutatót alkalmazzák. A mutató kifejezi, hogy az árbevétel 1%-os változása milyen mértékű változást idéz elő a részvényesek jövedelmében. A kiszámítására szolgáló képlet:

$DCL = \frac{\text{Az EPS változásának \% -os mértéke}}{\text{az árbevétel változásának \% -os mértéke}}$

A tőkeáttétel növelése esetén egyre magasabb árat kell fizetnie a vállalkozásnak a hitelekért. Mivel a megnövekedett költségek közömbösítik a tőkeáttételből származó előnyöket, a túlzott mértékű tőkeáttétel hatására számolni kell a vállalkozás részvényei árfolyamának a csökkenésével.

2.3.3. A tőkeszerkezeti elméletek ismertté válásuk kronológiai sorrendjében történő értékelése

A tőkeszerkezet kialakítása során a vállalkozások menedzsmentjének arról kell döntenie, hogy a vállalkozás által megtermelt jövőbeni jövedelmeket hogyan osszák fel a hitelezők és a tulajdonosok között.

Ha egy vállalkozás csak saját tőkével finanszírozza a tevékenységét, akkor a megtermelt jövőbeni jövedelmek teljes egészében a tulajdonosoké lehetnek, s ők dönthetik el, hogy ezt személyes jövedelemmé konvertálják-e, felveszik osztalék formájában, vagy a vállalkozásba forgatják vissza a jegyzett tőke, vagy az eredménytartalék növelése révén. Idegen tőke bevonása esetén a vál-

lalkozás által előállításra kerülő jövőbeni jövedelmek egy részét át kell engedni az idegen tőkét nyújtók számára, kamatelvárásaik teljesítése céljából. A jövedelem átengedett részének nagysága függ az idegen tőkének az összes tőkén belüli arányától, illetve az idegen tőkét nyújtók kamatra vonatkozó kikötésétől.

2.3.3.1. A tőkeszerkezettel kapcsolatos első elméletek

A korábbiakban felsorolt tőkeszerkezettel összefüggő kérdésekre elméleti közgazdászok régóta keresik a választ. A tőkeszerkezeti elméletek tudományos megalapozottsága a múlt század ötvenes éveinek végétől növekedett. Azt megelőzően is léteztek már tőkeszerkezettel összefüggő elméletek, nézetek.

Ezekre az első elméleti modellekre az volt a jellemző, hogy számos olyan egyszerűsítő jellegű feltételezéssel éltek nézeteik megalapozása során, amelyek valóban egyszerűbbé tették a modellezést, de a valós piaci körülményektől meglehetősen távol álltak. Az is igaz, hogy ezeknek az első modelleknek a megalkotói nem állították, hogy a gazdaságban olyan feltételek érvényesülnek a valóságban, amilyen feltételek között elméleteiket felállították.

Egyszerűsítő feltételeik közé tartoztak a következők:

- A gazdaságban nincs a vállalkozások nyereségét terhelő adó (társasági adó), nincs személyi jövedelemadó sem, sőt a vállalkozások fizetési nehézségeinek (likviditási gondoknak) sincsenek költségei.
- A vállalkozások a megtermelt jövedelmet teljes egészében kifizetik a tulajdonosoknak.
- A vállalkozások adósságának piaci értéke a jelenlegi adósság (D) és a saját tőke (E) piaci értékének az összege.
- Ha a vállalkozás növeli az adósság állományát (újabb hitelek felvétele révén), akkor az így befolyó pénzüsszeget teljes egészében a részvények (tulajdonrészek) visszavásárlására fordítja, ebből adódóan az újabb hitelek bevonása ellenére a vállalkozás összes eszköz-állományának értéke állandó marad.
- A vállalkozás nettó működési jövedelme (EBIT) időben állandó lesz.

Az EBIT a vállalkozás kamattal növelt adózás előtti eredménye.

Az első értékelési modelleknek **három változatát** különbözteti meg egymástól a szakirodalom:

- a nettó jövedelem megközelítés (Net income approach),
- a nettó működési jövedelem megközelítés (Net operating income approach),
- hagyományos megközelítés (Traditional Approach).

◆ A nettó jövedelem megközelítés

Az elmélet abból indul ki, hogy a tőkeszerkezet megváltoztatása nem változtatja meg sem a saját tőkének, sem az idegen tőkének a költségét. Az idegen tőke költsége mindig alacsonyabb, mint a saját tőke költsége, ebből következik, hogy ha a vállalkozás növeli tőkeszerkezetén belül az idegen tőke rész-

arányát, vagyis növekszik a tőkeáttétel értéke, akkor az átlagos tőkeköltség csökkenni fog. Minél több idegen tőkével gazdálkodik egy vállalkozás, annál alacsonyabb lesz az átlagos tőkeköltsége. (SHAPIRO 1989)

Egy cég értékét a vállalkozástól várható jövőbeni jövedelmeknek az átlagos tőkeköltséggel diszkontált összegeként értelmezzük (jövedelmek tőkésítése). Minél több idegen tőkét von be a tőkeszerkezetbe a vállalkozás, annál inkább lenyomja az átlagos tőkeköltséget, a diszkontálás eredményeképpen annál inkább megnöveli a cég piaci értékét. Az idegen tőke növekedésével párhuzamosan nő a vállalkozás piaci értéke.

Az elmélet gyakorlati tarthatatlansága könnyen tetten érhető. Az idegen tőke részarányának növelése esetén a vállalkozás hitelezőinek kockázata emelkedik. A megemelkedett kockázatot nem lesznek hajlandók változatlan kamatok mellett elviselni. Figyelembe kell venni, hogy az idegen tőke részarányának növekedése emeli az idegen tőke költségét a saját tőke költségének mértéke felé, vagyis az átlagos tőkeköltség nem fog folyamatosan csökkenni.

◆ **A nettó működési jövedelem megközelítés**

A **nettó működési jövedelem** megközelítés a következő alapvetésekből indul ki. Az idegen tőke és az összes tőke költsége a tőkeszerkezettől függetlenül állandó. A saját tőke költsége viszont nem tekinthető konstansnak.

Az idegen tőke részarányának növelése növeli a saját tőke költségét, mert a tulajdonosok a több adósság miatt megnövekedett kockázatukat magasabb hozamelvárással igyekeznek kompenzálni. (GYULAI – PARÓCZAINÉ 1990)

Az összes tőke költsége azért marad változatlan, mert a saját tőke költségének növekedését pontosan kiegyenlíti az idegen tőke relatíve olcsóbb volta miatt fellépő megtakarítás.

Az elmélet a nettó működési jövedelem fogalmát az idegen tőkét nyújtóknak fizetendő kamatok és a tulajdonosok részére fizetendő osztalék összegeként értelmezi. A cég piaci értékét a nettó működési jövedelmeknek az átlagos tőkeköltség mellett diszkontált értékösszegének tekinti. Mivel a tőkeszerkezet megváltoztatása sem az átlagos tőkeköltséget, sem a nettó működési jövedelem összegét nem befolyásolja, a cég piaci értéke független a tőkeszerkezettől. (BREALEY – MYERS 1993)

Az elmélet szerint nem létezik optimális tőkeszerkezet, mert nem lehet a tőkeáttétel módosításával befolyásolni a vállalkozás piaci értékét.

◆ **A hagyományos megközelítés**

Ez az elmélet is elfogadta, hogy az idegen tőke bevonása mellett egy bizonyos szintig az átlagos tőkeköltség alacsonyabb lehet, aminek következtében a cég piaci értéke növekszik. Az elmélet képviselői belátták, hogy az idegen tőke bevonása növeli a saját tőke költségét is, mert kockázatuk növekedésével párhuzamosan a tulajdonosok hozamelvárása is növekedni fog.

Kezdetben – egy bizonyos adósság/saját tőke arányig – a saját tőke költségének növekedését meghaladja az olcsóbb idegen tőke bevonásából származó

haszon, tehát valóban az átlagos tőkeköltség csökkenését tapasztalhatjuk. Bizonyos tőkeáttételi szint fölött a saját tőke költségének növekedése már meghaladja az idegen tőke relatív olcsóságából adódó hasznot, s ettől kezdve az idegen tőke részarányának további növelése már emeli a súlyozott átlagos tőkeköltség értékét.

Az átlagos tőkeköltség egy bizonyos idegen tőke arányig csökken, utána növekszik. Az átlagos tőkeköltség növekedése azt is jelenti, hogy a vállalkozás piaci értéke csökken.

Az elmélet képviselői elfogadták, hogy az idegen tőke költségét sem lehet konstansnak tekinteni. Az adósság arányának növekedése esetén nem csak a tulajdonosok kockázata és hozamelvárása nő, hanem az idegen tőkét nyújtók is jelentősebb kockázatokat magasabb kamatok kikötésével kompenzálják. Bizonyos idegen tőke arány felett az össztőke költsége jelentősen növekszik. Ebből következik, hogy létezik olyan idegen tőke - saját tőke arány, amely mellett az össztőke költsége minimális, ahol az idegen tőke bevonásából származó haszon és a saját tőke növekvő költségei kiegyenlítik egymást. Egyes vélemények szerint az optimálisnak tekinthető tőkeszerkezetet nem egy meghatározott idegen tőke/saját tőke arány mellett kell keresni, hanem egy tartományban, mivel az átlagos tőkeköltség görbéje tányér formájú. (ILLÉSNE 1998)

2.3.3.2. Modigliani és Miller tételei

Az eddig tárgyalt elméletek mindegyike más-más végkövetkeztetésre jut, bár kiindulási feltételeiket tekintve sok közöttük a hasonlóság. Ezért el kell dönteni, hogy melyik elmélet téziseit fogadjuk el.

A kérdésre a választ – több elméleti közgazdász próbálkozásai után – legátfogóbban Franco Modigliani és Merton Miller adta meg egy 1958-ban megjelent – a tőkeszerkezeti elméletek szempontjából meghatározó jelentőségű – cikkükben.

Álláspontjukat első közelítésben két tételben fogalmazták meg.

◆ Modigliani – Miller I. tétele

E tételük megalkotása során Modigliani és Miller tökéletes tőkepiaci helyzetet vélelmeztek. Ez a következőket jelentette:

- A piacon nagy számú eladó és vevő létezik, így egyetlen személy sem hat számottevően az értékpapírok árfolyamára.
- Az értékpapírok adásvételekor nincsenek tranzakciós költségek.
- Valamennyi befektető azonos kamatláb mellett vehet fel kölcsönt, illetve nyújthat hitelt.
- A befektetők racionálisak, és egy cég jövedelmével kapcsolatos elvárásaik homogének.
- Azoknak a vállalkozásoknak, amelyek azonos feltételek között működnek, azonos a kockázatuk.
- A lényeges információk gyorsan és költségek nélkül elérhetők az egyének számára.

A tökéletes piacra vonatkozó feltételrendszer a valóságtól számos helyen eltér, ezért Modigliani és Miller I. tétele a tőkeszerkezeti elméletek fontos lépcsőjének tekinthető, de a későbbiekben továbbfejlesztésre szorult.

A tétel a következőket fogalmazta meg.

Tökéletes piaci viszonyok között – ahol nincsenek adók – a tőkeszerkezet nem számít, mert a vállalkozás piaci értékét a tőkeszerkezet révén nem lehet megváltoztatni. Másképpen fogalmazva: tökéletes tőkepiac esetén az osztalékpolitikának nincs jelentősége, illetve tökéletes piac esetében a finanszírozási döntéseknek nincs szerepük.

Adott befektetési döntések esetén a tőkeszerkezetre vonatkozó döntések figyelmen kívül hagyhatók.

Az I. tétel alapján a vállalkozások értékét a mérleg eszköz oldala határozza meg, nem pedig a vállalkozás saját és idegen tőkéjének az aránya.

Az eszközök értéke megmarad, tekintet nélkül arra, hogy milyen fedezetek vannak mögöttük. Ezt az összefüggést a szakirodalom az érték megmaradásának törvényeként említi.

E konklúzió egybevág a nettó működési jövedelem elméletének megalkotói által vallottakkal. Amivel tovább lép a nettó működési jövedelem elméleten, az arbitrázs lehetőségének a figyelembe vétele.

Az MM I. tétel eredményét általános eredményként értékelhetjük. A tétel értelmében nem csupán a saját és az idegen tőke részaránya nem befolyásolja a vállalkozás értékét, hanem a rövid lejáratú és a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya sem.

◆ **Modigliani és Miller II. tétele**

E tétel lényegi mondanivalója a következőképpen fogalmazható meg:

A saját tőke várható hozama az idegen tőke/saját tőke aránnyal lineárisan növekszik, amíg a hitel kockázatmentes. Ha a tőkeáttétel növeli az adósság kockázatát, a hitelezők magasabb hozamot várnak el a hitel után. Ennek következtében a saját tőke várható hozamának növekedési üteme csökkenni fog.

Megvizsgálva az elmélet háttérét a következő megállapítások szűrhetők le.

A saját tőke hozama az adósság és a saját tőke arányával lineárisan változik. Ez akkor igaz, ha a vállalkozás által realizált jövedelem meghaladja a kamatot. Ha a vállalkozás jövedelme elmarad a kamattól, akkor annál nagyobb lesz a tulajdonosok által elszenvedett veszteség, minél nagyobb a vállalkozás tőkeszerkezetén belül az adósság aránya. A kamatokat a vállalkozásnak mindenképpen ki kell fizetnie, ilyen helyzetben az adóssághányadra jutó veszteséget is a tulajdonosoknak kell állniuk. A jelenség oka, hogy az idegen tőke részarányának növekedése megnöveli a saját tőke tulajdonosainak kockázatát. Az adósság után fizetendő – rendszerint állandó – kamatteher hatására egyre inkább ingadozik a tulajdonosokat megillető nettó jövedelem.

Ha megnő a nettó jövedelem bizonytalansága, akkor nagyobb lesz a tulajdonosok kockázata. A részben hitellel történő finanszírozás megnöveli a saját

tőke kockázatát és – ezzel összefüggésben – annak hozamát is. (BREALEY – MYERS 1993)

A hitellel történő finanszírozás és a saját tőke hozamának növekedése közötti lineáris kapcsolat csak egy bizonyos tőkeáttételi fokig áll fenn. Ha az idegen tőke bevonása már olyan mértéket ér el, ami megnöveli a hitelezők kockázatát, azt a hitelkamatok növelésével igyekeznek kompenzálni. Ettől kezdve a saját tőke hozamának növekedése már nem lesz lineáris jellegű, hanem méréseltebb ütemet vesz fel.

Az eddigiekben ismertetett tőkeszerkezeti elméletek kivétel nélkül tökéletes piaci viszonyokat tételeztek fel. Néhány közgazdász szerint a tökéletes tőkepiacot úgy kell definiálni, mint azt a piacot, ahol a Modigliani–Miller tételek érvényesülnek.

BREALEY és MYERS (1993) véleménye szerint a tőkepiacok általában jól működnek, de nem 100 százalékgig és nem az idő 100 százalékában tökéletesek. Ezért van olyan hely és időszak, ahol és amikor az MM tételek nem érvényesülnek. A pénzügyi vezető problémája azt kitalálni, hogy hol és mikor, ami nem könnyű feladat.

A 1960-as évek végétől jelentek meg azok az elméletek, amelyek a cégek piaci értéke és a tőkeszerkezet közötti összefüggéseket már nem tökéletes piaci viszonyok mellett vizsgálták.

A következőkben áttekintem, hogy milyen hatással lesz a tőkeszerkezeti elméletekre, ha figyelembe vesszük, hogy létezik társasági adó, személyi jövedelemadó, illetve ha figyelembe vesszük, hogy a pénzügyi nehézségek (likviditási gondok) is költségvonzattal járnak.

2.3.4. A nem tökéletes piacokat feltételező elméletek

A társasági adó hatása

Azok a vállalkozások, amelyek részben idegen tőkét is bevonnak a tőkeszerkezetükbe kamat és osztalék formájában összességében több hozamot tudnak fizetni a tőkét nyújtók számára, mint azok a cégek, amelyek csak saját tőkével finanszírozzák magukat. Ennek oka, hogy a hitel utáni kamatot az adózás előtti eredmény terhére kell elszámolni, míg az osztalékot az adózott eredmény terhére lehet csak kifizetni. Amelyik vállalkozás bevon idegen tőkét a finanszírozásba, ennek kamatköltségével csökkenteni tudja adózás előtti eredményét, ezen keresztül társasági adó alapját, s ebből adódóan a fizetendő társasági adó összegét is.

A vállalkozás által megtakarítható adó összege – első megközelítésben – függ:

- a társasági adó mindenkori mértékétől,
- a hitelek kamatának mértékétől,
- a források közé bevont hitelek összegétől.

Ezt a jelenséget, amely az idegen tőke bevonásának a társasági adó nagyságára gyakorolt hatását érzékelteti, adópajzs hatásként említi a szakirodalom. A

társasági adó megtakarításból előny csak azoknál a vállalkozásoknál jelentkezik, amelyek jövedelmezően gazdálkodnak, pozitív előjelű adózás előtti eredményt realizálnak. (TÉTÉNYI – GYULAI 1994)

Az adómegetakarításból származó „jövedelemnek” a jelenértékét örökjáradék képlet segítségével számítjuk ki. A diszkontálás (tőkésítés) során a hitelek kamatlábával azonos kamatlábat alkalmazunk, mivel tulajdonképpen kockázat nélküli jövedelemről van szó. A kamatláb nem befolyásolja az adómegetakarításból származó „jövedelem” jelenértékét, hanem az csak a társasági adó mértékétől, illetve az idegen tőke összegétől függ. Képletben kifejezve:

$$PV_{adóelőny} = \frac{T * (r_d * D)}{r_d} = T * D$$

$PV_{adóelőny}$ = az adóelőny jelenértéke
T = a társasági adó mértéke
 r_d = tőkésítéskor alkalmazott kamatláb (ez esetben a hitelkamatláb)
D = az idegen tőke összege

Az előzőek figyelembe vételével „tovább lehet fejleszteni” MM I. tételét, hogy az már tükrözze a vállalati jövedelemadók hatását is.

A vállalkozás értéke = A tisztán saját tőkéből történő finanszírozás melletti érték + $PV_{(adóelőny)}$

Tételesen megfogalmazva: az adóssággal is finanszírozott vállalkozás piaci értéke az adósság-finanszírozásból származó adómegetakarítás jelenértékével nagyobb, mint a csak saját tőkével működő vállalkozás piaci értéke.

Ezt a definíciót Modigliani és Miller módosított I. tételeként említi a szakma. A nyereségadó figyelembe vétele MM II. tételét is módosítja, a következőképpen.

Az adóssággal is finanszírozott vállalkozások saját tőkére jutó adózás utáni hozamrátája egyenlő, a csak saját tőkével működő vállalkozások tőkearányos hozamrátájával, plusz egy prémium összegével. (Modigliani és Miller módosított II. tétele)

A prémium összege három tényezőtől függ:

- a társasági adó aktuális mértékétől,
- a hitelkamat nagyságától,
- a kötelezettségek és a saját tőke arányától.

A társasági adón túl a személyi jövedelemadó is hatással van az eredeti MM tételekre s ezeken keresztül a finanszírozási döntésekre. A hitelezők és a tulajdonosok bevételeire a személyi jövedelemadó a kamat, az osztalék és az árfolyamnyereség adóztatásán keresztül gyakorol hatást. Modigliani és Miller a tételeik megfogalmazása során csak a nyereségadó hatásával számoltak. (MCKIE 1990)

Merton Miller 1977-ben a személyi jövedelemadó hatásának érzékeltetésére egy általánosan felhasználható modellt fejlesztett ki, amely a módosított MM I. tételt pontosítja tovább. Ez az általános modell az alábbi alakban írható fel:

$$A = \left[1 - \frac{(1-T)(1-T_{pe})}{(1-T_{pd})} \right] * D$$

A = a tőkeáttételből származó adóelőny

T = a társasági adó mértéke

T_{pe} = az osztalékot terhelő személyi jövedelemadó

T_{pd} = a kamatot terhelő személyi jövedelemadó

D = az idegen tőke összege

Azt a speciális esetet feltételezve, hogy az osztalékot és a kamatot terhelő személyi jövedelemadó kulcsa megegyezik, vagyis megvalósul a T_{pe} = T_{pd} összefüggés, akkor a tőkeáttételből származó adóelőny a társasági adó mértékének és az adósság összegének szorzatára egyszerűsödik.

Ha az adott ország adórendszerén belül a kamattörlesztést terheli személyi jövedelemadó, az osztalékot viszont nem, akkor az előzőekben számolt adóelőny lecsökken. Ennek oka, hogy a kamatok miatt keletkező társasági adó-megtakarítást részben kiegyenlíti a kamattörlesztést terhelő személyi jövedelemadó. Ellenkező esetben, ha az osztalékot terheli személyi jövedelemadó a kamatot pedig nem – ahogy az jelenleg hazánkban is van – akkor az adóelőny nagyobb lesz.

Levonható az a következtetés, hogy a hitellel történő finanszírozásból származó adó-megtakarítás jelentős pozitív értéket képvisel, ami a hitelek minél nagyobb mértékű bevonását indokolná a tőkeszerkezetbe. Ennek ellenére a jól működő, jó hitelképességű vállalkozások óvatosak a hitelek bevonása terén. Ennek oka, hogy olyan tényezőkkel is számolni kell a tőkeszerkezet kialakítása során, amelyekről az eddigiekben még nem esett szó. Ezek között a fizetési nehézségeket, illetve annak költségeit érdemes megvizsgálni.

Pénzügyi nehézségekről akkor beszélünk, ha a hitelfelvevő megszegi, vagy nehezen teljesíti a hitelezőknek tett ígéretét. A befektetők tisztában vannak azzal, hogy a tőkeáttétellel működő vállalkozásoknak lehetnek pénzügyi nehézségeik, amik növelik a kockázatukat. A befektetők kockázatának növekedése megjelenik a vállalkozás mindenkor piaci értékében, amit a következőképpen lehet felírni:

A vállalkozás piaci értéke = A tisztán saját tőkéből történő finanszírozás melletti érték + PV_(adó-megtakarítás) – PV_(pénzügyi nehézségek költségei)

A pénzügyi nehézségek várható költsége a pénzügyi nehézség valószínűsége

gének és a tényleges költségnek a szorzata, emiatt a vállalkozások eladósodottságával növekszik.

Az adómegtakarítás jelenértéke kezdetben a hitelfelvétellel arányosan nő. Mérsékeltnek tekinthető adósság aránynál a pénzügyi nehézségek és a csőd bekövetkezésének csekély az esélye, így a pénzügyi nehézségekkel kapcsolatos költségek jelenértéke kicsi, az adóelőny dominál. Egy bizonyos ponttól az adósság emelkedésével együtt gyorsan nő a pénzügyi nehézségek és a csőd valószínűsége, következésképpen ezek költségei egyre jobban csökkentik a vállalkozás piaci értékét. Az adósság- saját tőke arány akkor éri el az elméleti optimumot, amikor a többlet hitelfelvételből származó adómegtakarítás jelenértéke éppen egyenlő a pénzügyi nehézségek költségei jelenértékének növekményével.

A pénzügyi nehézségek bekövetkezésének valószínűsége – és ezzel együtt a várható költsége – annál nagyobb, minél nagyobb a vállalkozás üzleti kockázata.

Az üzleti kockázat nagyságát a következő tényezők befolyásolják:

- a működési tőkeáttétel nagysága,
- a verseny,
- az áringadozások,
- a ciklikus változások,
- a cég mérete és diverzifikáltsága,
- az iparág, vagy termék életciklus.

3. Anyag és módszer

A kutatás során feldolgoztam és összefoglaltam a témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalmat, a témakörben megjelent tudományos cikkek, folyóiratok, szakkönyvek szerzőinek szakmai véleményét és helyenként ezeket ütköztettem saját véleményemmel.

A nemzetgazdasági adatok gyűjtése során a KSH, az MNB, az APEH és a PM adataira támaszkodtam, míg az agrárgazdaságra vonatkozó adatok jelentős részének gyűjtése az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet kiadványai alapján történt. Az agrárvállalkozások tőkeszerkezeti és egyéb vagyoni - pénzügyi helyzetet tükröző mutatóinak számításához szükséges alapadatokat az APEH biztosította.

Az 1992 és 1995 közötti időszak vizsgálatához az APEH összesített, mérlegekből és eredménykimutatásokból származó adatbázisát használtam fel.

Az 1996 és 2000 közötti időszak értékelésének alapadatai az agrárágazatba sorolt, társasági adóbevallást benyújtó vállalkozások 1996 és 2000 közötti társasági adó bevallásaiból származtak.

A Heves megyei agrárvállalkozások vizsgálata során felhasznált alapadatokat a Heves megyei Cégbíróság cégnyilvántartó rendszeréből gyűjtöttem ki.

Az agrárvállalkozások és -vállalkozók finanszírozással összefüggő véleményének összegyűjtése során kérdőíves módszert alkalmaztam.

A vizsgálat egyes részterületeinek vonatkozásában a következő módszereket használtam fel:

- Szakirodalmi feldolgozás keretében értékeltem az agrárágazat tőkehiányának kiváltó okait. Kiemelten foglalkoztam az önfinanszírozó képesség alakulásával, az agrárhitelezés problémáival és az agrártámogatási rendszer kérdéseivel, mint a tőkeszerkezetet leginkább befolyásoló tényezőkkel.
- Szintén szakirodalmi feldolgozás keretében mutattam be és értékeltem az ismertebb, tőkeszerkezetre vonatkozó közgazdasági elméleteket.
- Elemeztem a nemzetgazdaság egészében lezajlott forrás-szerkezetbeli változásokat, megteremtve ezzel az agrárágazat és a többi nemzetgazdasági ág tőkehelyzete összehasonlításának lehetőségét.
- Az APEH által biztosított adatbázist felhasználva vizsgáltam az agrárágazat tőkeszerkezetében lezajlott változásokat, ezek hatásait a vállalkozások vagyoni és pénzügyi helyzetére, s feltártam a folyamatokat befolyásoló okokat.
- Heves megye mezőgazdasági szövetkezetei és társas agrárvállalkozásai köréből vállalkozási mintát alakítottam ki. Összeállítottam a vállalkozások gazdálkodási alapadatainak felvételezésére szolgáló adatlapot. Elvégeztem az elsődleges adatok összegyűjtését és értékelését.

- Az elsődleges adatfelvételezés alapján bemutattam Heves megye agrárvállalkozásainak tőkeszerkezetét, gazdálkodásukat jellemző főbb paramétereket, s azok változásait az 1992 és 2000 közötti években. Meghatároztam a tőkeszerkezet és a gazdálkodás megítélése szempontjából fontos mutatószámok értékeit vállalkozásonként és évenként, majd ezekből átlagokat számítottam. Az értékelés során nyert adatokat összehasonlítottam az APEH adatbázisa alapján meghatározott országos értékekkel. Az eltérések okait megkíséreltem feltárni.
- Alapvető statisztikai módszerekkel (variancia, medián, kvartilisek, regressziós elemzés, stb) elvégeztem a megyei minta átlagértékeinek feldolgozását.
- Korrelációs együtthatók mátrixának felhasználásával értékeltem, hogy van-e – s ha igen milyen szoros – összefüggés a tőkeszerkezetbeli eltérések, valamint a cégek gazdálkodását jellemző mutatószámok értékeinek alakulása között.
- Klaszteranalízis (hierarchikus módszer) segítségével megvizsgáltam, hogy a vizsgálatba bevont évek vonatkozásában – a főbb mutatószámok tekintetében – kialakíthatóak-e hasonló gazdálkodási ismérveket mutató csoportok, vagyis a vizsgálati időszak mely éveiben figyelhetők meg hasonló jellegű folyamatok.
- Szintén klaszteranalízis révén vizsgáltam, hogy a kutatás egyes éveiben a vállalkozások milyen mozgásokat mutatnak – a tőkeszerkezet vizsgálat szempontjából meghatározó jelentőségű – mutatószám alapján hasonló típusú folyamatokkal jellemezhető klaszter között.
- A klaszteranalízisek során felhasznált mutatószámok szelektálására a faktoranalízis módszerét alkalmaztam.
- Esettanulmány keretében igyekeztem feltárni és értékelni azokat az okokat és szimptomákat, amelyek egy felszámolási eljárás sorsára jutó agrárvállalkozás esetében – a krízist megelőző években – megfigyelhetőek voltak.
- Hat vállalkozás gazdasági vezetőjével folytatott mélyinterjú alapján értékeltem azokat a hatótényezőket, amelyek a tőkeszerkezetük alakításával kapcsolatos magatartásukat befolyásolták.
- Kérdőíves felmérést készítettem országos mintán arról, hogyan ítélik meg a társas vállalkozások és az egyéni vállalkozók az agrárágazat finanszírozási helyzetét, s saját vállalkozásuk tőkeviszonyait.

A vizsgálatba vont Heves megyei agrárvállalkozási kör beszámolóiból nyert adatok feldolgozása során elsősorban a hagyományosnak tekinthető statisztikai módszerekre támaszkodtam. Ezek közül a következőket alkalmaztam:

- statisztikai sorok,
- statisztikai táblák,
- viszonyszámok (megoszlási, dinamikus),
- számtani átlag,

- indexek,
- szóródás vizsgálatok (variancia, minimum, alsó kvartilis, medián, felső kvartilis, maximum, relatív szórás),
- összefüggés vizsgálatok (korrelációs együttható, determinációs együttható, kovariancia, regressziós együttható),
- korrelációs együtthatók mátrixa,
- faktoranalízis
- klaszteranalízis.

Munkám során a klaszteranalízis kiemelt jelentőséggel bírt, ezért e módszer bővebb ismertetésére is kitérek.

A klaszteranalízis a megfigyelések (vagy változók) osztályozásának egy módszere. Lényege a statisztikai sokaság elemeinek, vagy azok valamely ismérvértékeinek osztályokba sorolása. Az osztályok (csoportok, klaszterek) természetesen diszjunktak (nincs közös elemük), és az osztályozás teljes (a sokaság minden eleme benne van valamelyik osztályban). A diszkriminancia-analízissel ellentétben itt nincsenek előre megadott osztályok, a feladat éppen ezeknek a létrehozása. Természetes, hogy azok a megfigyelések (változók) kerüljenek egy osztályba (klaszterbe), amelyek a legközelebb vannak egymáshoz, illetve a leginkább hasonlóak egymáshoz. Ezért az elemzés kezdetekor meg kell határozni, milyen módon mérjük a változóink közötti távolságot, vagy az ezzel ellentétesen viselkedő hasonlóságot. Ennek alapján a klaszterosztási módszerek alábbi típusait különböztethetjük meg:

- Hierarchikus módszerek: átlagos kapcsolású, vagy legközelebbi társ módszer,
- A K-közép módszer.

Vizsgálataim során a hierarchikus módszerek közül a Ward eljárást alkalmaztam.

A hierarchikus módszerek sajátossága, hogy egy folyamatot definiálnak, amelyben az egymást követő lépésekben egymással kapcsolatban álló, újabb és újabb csoportok, klaszterek jönnek létre. A hierarchikus módszerek két alcsoportját az összevonó és felosztó eljárások alkotják. A klaszterek összevonásának folyamata ábrázolható a dendogrammal. Ez az ábra segítséget nyújt az elemzéshez, amelyben elsősorban arra fordítunk figyelmet, hogy mely halmazelemek kerülnek a folyamat elején ugyanabba a klaszterbe, s az így fokozatosan kialakuló részhalmazok milyen szakmai jegyekkel jellemezhetők.

A statisztikai módszerek alkalmazásával kapcsolatosan BARÁTHNÉ (1990), BARTOS – DEMETER – VIRÁG (1995), BÉHM (1993), CSÁKI – MÉSZÁROS (1981), HARNOS (1993), HÁMORI (2000), MANCZEL (1983), PODANI (1997) és REKE (1998), forrásmunkáira támaszkodtam.

Az alapadatok feldolgozása során igénybe vettem az AMERECON Kft. által készített és – meglehetősen széles referenciával rendelkező – FFS (Financial Forecast System) MOSAIC elnevezésű pénzügyi tervező – elemző szoftvert. Az adatfeldolgozás Pentium HP Vectra VL 400-as számítógépen a Microsoft EXCEL 2000 táblázatkezelő rendszer, valamint az SPSS és a MINITAB matematikai–statisztikai programcsomagok segítségével történt. A szöveg szerkesztésekor a Microsoft Word 2000 program volt segítségemre.

4. A magyar mezőgazdaság és a vizsgált Heves megyei cégminta tőkeszerkezetének és tőkeellátásának összefoglaló értékelése

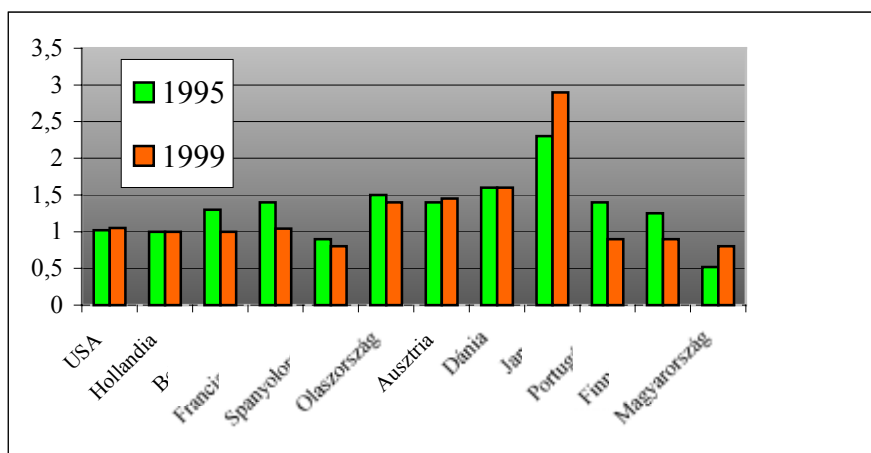
4.1. A tőkeszerkezet alakulása a nemzetgazdaság egészében

PITTI (2001) véleménye szerint az évtized első harmadát a hazai vállalkozásoknál a vagyon abszolút és relatív értelmű csökkenése jellemezte. Az évtized második harmadától a kedvezőtlen jelenségeket kezdetben fékezte, később pozitív irányba fordította a külföldi befektetők megjelenése. Az évtized harmadik harmadától – a gazdálkodási eredmények javulásának köszönhetően – a vagyoni gyarapodás növekvő része származott az eredmény visszaforgatásából, vagyis modernizált feltételek között felismerhetőkké váltak a klasszikus tőkefelhalmozás jelei.

A magyar vállalati szektor eladósodottsága nemzetközi összehasonlításban nem tekinthető nagyknak, de 1995 óta az eladósodás emelkedése volt tapasztalható. Ennek következtében a korábban alacsony vállalati tőkeáttétel megközelítette a fejlettebb gazdaságokra jellemző értékeket. Amíg 1995-ben a társasági adóbevallást benyújtó vállalkozások körében az idegen tőke/saját tőke arány 84,7 százalék volt, addig 1999-ben ez az érték már 97,8 százalékot tett ki.

A szállítóállomány nélküli rövid lejáratú kötelezettségek kisebb mértékben, a hosszú lejáratú kötelezettségek nagyobb mértékben emelkedtek a vállalkozások saját tőkéjéhez képest.

A 3. ábra szemlélteti a szállítók nélkül számított kötelezettségek állománya és a saját tőke viszonyát néhány gazdaságilag fejlett állam és hazánk vonatkozásában.

3. ábra. A kötelezettségek értéke a saját tőkéhez viszonyítva néhány gazdaságilag fejlett állam és hazánk vonatkozásában

Forrás: MNB jelentés a pénzügyi stabilitásról 2000. november

Látható, hogy az évtized végére e tekintetben hazánk elérte Spanyolországot és megközelítette Portugália, a Benelux államok és Franciaország szintjét.

BARTOS (1998) kutatócsoportjával elemezte egy 582 vállalkozásból álló cégmintán a vállalkozások pénzügyi és vagyoni helyzetét az 1993. és 1994. évi adatok alapján. A tőkeellátottság és a tőkemultiplikátor értékei alapján a saját forrás arányát gyengének minősítették (a tőkeellátottsági mutató átlaga: 58,31%, szórása 10,57 volt, a tőkemultiplikátor átlaga 1,77, szórása pedig 0,33 volt). Az eladósodottság mértékére 38,61%-os átlagot kaptak, amit magasnak és kedvezőtlennek értékelték.

SCHMUCK (1999) megállapította, hogy 1992 és 1997 között jelentősen nőtt a vállalkozások eladósodottsága. Az idegen forrásokon belül a hosszú lejáratú kötelezettségek nőttek gyorsabb ütemben, így a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek aránya tekintetében a vállalkozások likviditási helyzete 1996-ig számottevően nem változott.

1997-ben a rövid lejáratú kötelezettségek növekedése elmaradt a forgóeszközök bővülésétől, így abban az évben a vállalkozások likviditása 4,5 százalékponttal javult az előző évhez képest.

A vállalkozások kötelezettségeinek növekedése abban mutatkozott meg, hogy a befektetett eszközöket egyre nagyobb mértékben finanszírozta hosszú lejáratú kötelezettség és csökkenő mértékben saját tőke.

A társasági adóbevallást benyújtó vállalkozások 1995 és 1999 közötti kiemelt forrásadatait tartalmazza a 24. táblázat.

24. táblázat. A társasági adó hatálya alá tartozó vállalkozások főbb forrásadatai*

Megnevezés	1995		1997		1999	
	Mrd Ft	(%)	Mrd Ft	(%)	Mrd Ft	(%)
Saját tőke	5 528,7	52,5	7 382,3	48,0	11 180,5	48,3
ebből: jegyzett tőke	4 339,5	41,2	5 416,1	35,2	7 334,3	31,7
Céltartalékok	96,4	0,9	160,1	1,0	300,6	1,3
Kötelezettségek	4 687,4	44,6	7 454,6	48,4	10 942,5	47,3
ebből:						
hosszú lejáratú	1 197,1	11,4	2 103,6	13,7	3 302,0	14,3
rövid lejáratú	3 490,2	33,2	5 351,0	34,8	7 640,5	33,0
Passzív időbeli elhatárolás	208,4	2,0	397,1	2,6	711,2	3,1
Források összesen	10 520,9	100,0	15 394,2	100,0	23 134,6	100,0

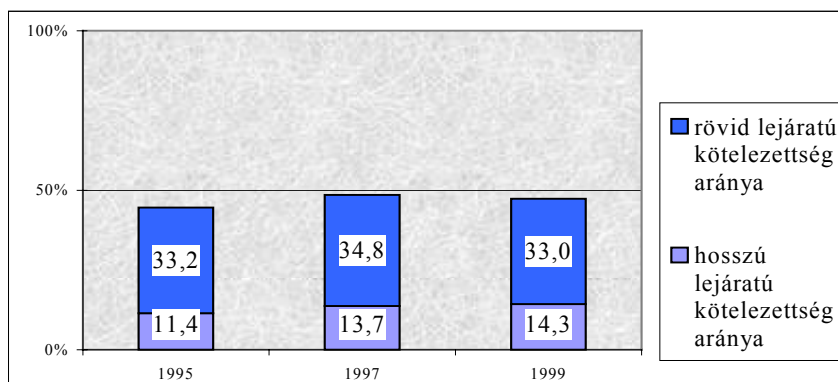
*Pénzügyi szektor nélkül

Forrás: PITTI (2001): Tőkefelhalmozási folyamat és tulajdonosi átalakulás. Bankszemle. XLV. évf. 1-2. sz. 44. p.

A vállalkozások kötelezettség állományának a forrásokon belüli arányát és összetételét szemlélteti a 4. ábra.

A vállalkozások kötelezettségeinek növekedése elsősorban az 50 fő foglalkoztatottnál kisebb vállalkozásokra volt – SCHMUCK (1999) szerint – 1992 és 1997 között jellemző. Az ennél nagyobb vállalkozásoknál – a

vállalkozás méretének növekedésével párhuzamosan – egyre nagyobb hányadot képviseltek a saját források.

4. ábra. A kötelezettség állomány forrásokon belüli aránya és összetétele a társasági adóalanyok körében 1995 és 1999 között (%)

Forrás: A 24. táblázat adatai alapján saját szerkesztés

A vállalati szektor mérsékelt eladósodottsága a pénzügyi rendszer stabilitása szempontjából kedvező. A hitelek eloszlása azonban jelzi a pénzügyi kockázatok jelenlétét.

Az adósságállomány nemzetgazdaságon belüli eloszlása koncentrált. Az APEH adatbázisából származó 2000. évi adatok alapján a vállalkozások közel 50 százaléka nem rendelkezett hitellel, hosszú lejáratú forrása pedig a vállalkozások alig 27 százalékanak volt.

Az MNB 2001-ben közzétett adatai alapján 2000-ben a teljes hitelállomány jelentős része finanszírozott veszteséges vállalatokat: a teljes vállalati szektor (a pénzügyi vállalkozások nélkül) összes hosszú lejáratú kötelezettségének 30 százaléka, összes rövid lejáratú hitelének és kölcsönének 45 százaléka olyan vállalatokhoz volt köthető, amelyeknek negatív volt a működési cash flow-ja, vagy nagyon magas volt a cash flow arányos kamatterhe (pénzügyi vesztesége). Az előzőekben közölt aggregált adatok mögött mikroszinten jelentős strukturális eltérések húzódnak meg. A vállalkozások közül elsősorban a nagyvállalatok férnek hozzá az éven túli lejáratú forrásokhoz. A kisvállalkozások csaknem 75 százalékanak továbbra sincs hitele, vagy csak forgóeszköz hitellel rendelkezik. Ez arra utal, hogy a kisebb vállalatok hitelképessége csak a rövidebb lejáratú, forgótőkével fedezett hitelek felvételére ad lehetőséget. A jelenség mögött az is meghúzódhat, hogy a kisvállalkozások nem rendelkeznek a hitelfelvételhez szükséges saját erővel, illetve nem látják értelmét a fejlesztések révén megvalósuló bővülésnek.

A vállalati hitelállomány ágazatok közötti megoszlását vizsgálva azt tapasztaltam, hogy az utóbbi években (1999 óta) mérséklődött a mezőgazdaság és az élelmiszeripar vállalatainak nyújtott hitelállomány részaránya, ugyanakkor

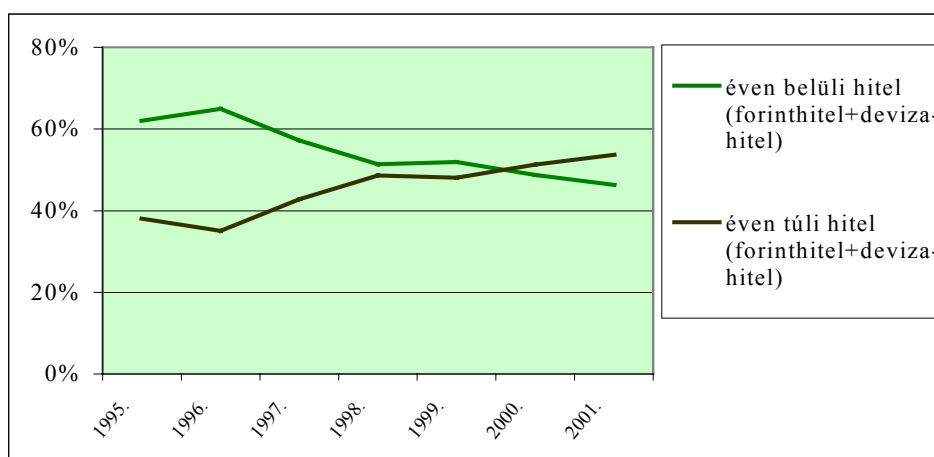
nőtt a kőolaj-feldolgozó és vegyipari, valamint a szállítás, a raktározás, a posta és a távközlés vállalatainak nyújtott hitelállomány aránya.

Az elmúlt évtizedben a saját források is gyarapodtak. 1995 és 1999 között a társasági adóbevallásra kötelezett vállalkozások saját tőkéje megduplázódott, a jegyzett tőkéjük 68 százalékkal nőtt. A jegyzett tőke emelkedésében szerepe volt az 1997. évi CXLIV. törvénynek, amely a gazdasági társaságok alapításkori tőkeigényének növeléséről rendelkezett, s 1998 második felében lépett hatályba. A saját tőke növekményének tehát mintegy 2/3-a származott a jegyzett tőke emelkedéséből és 1/3-a a tartalékok és a mérleg szerinti eredmény gyarapodásából.

A saját források növekedése ellenére továbbra is jelentős az idegen források iránti igény. A kötelezettségek a saját vagyon változásánál is gyorsabb ütemben – az elmúlt évtized egészét tekintve 6.255 milliárd forinttal – emelkedtek.

A nemzetgazdaság vállalati hitelállományának és ezen belül az agrárvállalkozások hitelállományának alakulását az 4. melléklet mutatja be.

A vállalkozások hitelállományának lejárat szerinti összetételét szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra. A hitelállomány összetétele a nemzetgazdaság egészében 1995 és 2001 között (%)

Forrás: MNB adatok alapján saját szerkesztés

Az 1995 és 2001 közötti időszak hitelállományának alakulását vizsgálva megállapítottam, hogy a nemzetgazdaság összes hitelállománya mintegy 3,9 szerezére nőtt, s 2001 végére megközelítette a 3500 milliárd forintot. Ezen belül a forinthitelek állománya körülbelül háromszorosára nőtt, a devizahiteleké 435 százalékkal. A devizahitelek gyorsabb ütemű emelkedésének eredményeképpen a devizahitelek aránya a nemzetgazdaság összes hitelállományán belül az 1995. évi 21,7 százalékról 2001 végére 33,2 százalékra emelkedett.

A forinthitelekben belül a beruházási forinthitelek állománya 232,6 százalékkal, az egyéb éven túli forinthiteleké 220 százalékkal lett magasabb. A folyó-

számla- és eseti hitelek állománya 123,3 százalékkal, az egyéb éven belüli forinthiteleké 475%-kal emelkedett.

A forinthiteleken belül az éven túli hitelek részaránya 42,3 százalékról 44,4 százalékra növekedett. A devizahiteleken belül az éven túli devizahitelek aránya 27,1 százalékról 72 százalékra nőtt.

Az elmúlt években a nemzetgazdaság hitelállományának lejárat szerinti átstrukturálódása megkezdődött. Az éven túli hitelállomány növekedésében elsősorban a devizahitelek játszottak szerepet, de kisebb mértékű növekedés a forinthitelek vonatkozásában is kimutatható.

A makrogazdasági környezet kiszámíthatóbbá válásával párhuzamosan a vállalatok kötelezettségei között egyre nőtt az éven túli lejáratú források aránya. Ez mérsékelte a vállalati szektor likviditási sokkoknak való kitettségét, és növelte a vállalati forrásgazdálkodás mozgásterét.

Az idegen források növekvő finanszírozási szerepe arra vezethető vissza, hogy a makrogazdasági feltételrendszer stabilizálódása és a kockázatok ezzel párhuzamos mérséklődése nagyobb pénzügyi tőkeáttételt tett lehetővé a működő vállalkozások esetében. Hozzájárult a pénzügyi tőkeáttétel növekedéséhez, hogy a rezidens vállalatok eddigi regionális vállalatfelvásárlásait jellemzően nem tőkeemeléssel, hanem banki, vagy tulajdonosi hitel felvételével, ritkábban kötvénykibocsátással finanszírozták.

E tényezők alapján arra következtettem, hogy az idegen források súlya a jövőben a gazdaság egészében, ha mérsékeltebben is, mint az 1995 és 2001 közötti időszakban, tovább fog emelkedni.

Ennek látszólag ellentmond az, hogy az idegen források aránya a mérlegfőösszegen belül csökkent 2000-ben, ellentétben az 1992 és 1999 közötti folyamatokkal. Az eladósodottságot jobban magyarázó mutatók azonban továbbra is a pénzügyi tőkeáttétel növekedését mutatták, bár annak dinamikája kisebb, mint a megelőző években volt.

4.2. A hazai agrárvállalkozások tőkeellátottságában és tőkeszerkezetében végbement változások

4.2.1. Az agrárágazat finanszírozásának és hitelszerkezetének sajátosságai

A finanszírozásnak, mint folyamatnak az értelmezése szerint pénzügyi fedezetet biztosítunk hosszabb-rövidebb időre bizonyos tevékenység elvégzéséhez.

Az agrárvállalkozások tőkehelyzetének vizsgálata előtt vázoló az ágazatnak azokat a sajátosságait, amelyek a finanszírozását a többi nemzetgazdasági ágatól eltérővé, egyedivé teszik. Ezek a következők:

- A mezőgazdasági termelés biológiai, természeti alapokhoz kötődik. Az állattenyésztés, növénytermesztés technológiai ciklusai folyamatos közreműködést, jelenlétet igényelnek. A folyamatban bekövetkező változások gyakran a termelők részéről többletráfordítással járnak, melyet a piac többnyire nem kompenzál, a termékek árában a többlet költségek érvényesítésére általában nincs lehetőség.

- A biológiai alapok meghatározzák az alkalmazott technológiát, a termelési ciklus időtartamát.
- A biológiai alapok mellett létezik egy nagy bizonytalansági tényező kör is, melyhez szintén csak alkalmazkodni lehet. Ezek a tényezők a természeti adottságok. A természeti tényezők okozta problémák hatását csak nagy pótlólagos ráfordításokkal lehet mérsékelni (árvíz, belvíz, aszály, stb.).
- A mezőgazdaság eltérő életciklusú ágazatokkal rendelkezik. Hazánkban az éghajlati adottságok jelentős mértékben befolyásolják a vegetációs időszak hosszát. Előfordul, hogy egy-egy életciklus a jövedelemtermelés eléréséig akár 5-6 évet is igénybe vesz (ültetvények). A hosszú életciklussal az átlagosnál nagyobb megtérülési idő jár együtt.
- A mezőgazdasági termelők – akár a termékpiac, akár a tényező piac oldaláról vizsgáljuk – nincsenek monopolhelyzetben. Olyan (tökéletes) piac alkotóelemei, amelyben a szereplők piaci helyzetükből adódóan árelfogadók, vagyis a termékek árait kénytelenek a vásárlóerőhöz (kereslethez) igazítani.
- A termelési ciklusban gyakran jelentkeznek munka-, és finanszírozási csúcsok. A helyzetet nehezíti, hogy a ciklus elején csupán ráfordításokkal lehet számolni, és csak később jelentkezik az árbevétel.
- A termelés beindításához jelentős forgó-, illetve tárgyi eszköz állományra van szükség. A nagy eszközigény jelentős tőkét igényel, melynek megtérülése hosszú évekbe telhet az alacsony jövedelmezőség miatt.
- Az ökonómiai és a természeti tényezők okozta kockázatokat a hitelintézetek szigorúan mérlegelik. A hitelezési kockázatból eredő veszteségek mérséklése érdekében magasabb kamatláb mellett nyújtanak hitelt az ügyfeleknek, magas fedezet mellett.

KEREK (2001) véleménye az, hogy az agrárágazatban tartós eredmények eléréséhez a mindig szűkös fejlesztési erőforrások összehangolása, többcsatornás finanszírozás szükséges.

Az agrárvállalkozások finanszírozását részben meg lehet oldani éven belüli forgóeszközhitelekből, melyek a termelési folyamat aktíváinak folyamatos biztosítását segítik elő. A vállalkozás forgóeszközigényét többek között a termelés, az értékesítés jellege, szezonális ingadozása, műszaki színvonala, értékesítési lehetősége határozza meg. (szerkesztő: FOGARAS 1997).

A termelőknek a piaci igényekhez való alkalmazkodás érdekében nem csupán a folyamatos termeléshez szükséges forrásokról kell gondoskodniuk, hanem a továbblépés lehetőségét is mérlegelniük kell.

A bankok folyósítanak hosszú lejáratú beruházási hiteleket, melyet a mezőgazdasági szektornak is igénybe lehet vennie. A hosszú távú finanszírozás további problémákat vet fel. Ilyen a jelzálog hitelezés „hiánya”. A hiány kifejezés esetleges, hiszen a lehetőségek adottak, csak az elvárásoknak igen nehéz megfelelni. Ebben nem a hitelintézet a hibás, hanem az okokat a körülményekben kell keresni.

A bankok általában olyan ügyfeleknek adnak hitelt, akiknek már korábban is volt bankkapcsolatuk. A bankszektorból hiányoznak azok a kisebb egységek – talán a szövetkezeti hitelintézetek azok, amelyek leginkább betöltik ezt a szerepet, azoknak viszont a tőkeerejük kevés – amelyek képesek lennének betölteni a kisméretű agrárvállalkozások hitelezőjének a szerepét. A hitelintézeti szektorban azonban az elmúlt években a polarizáció helyett inkább koncentrációs folyamatok indultak be.

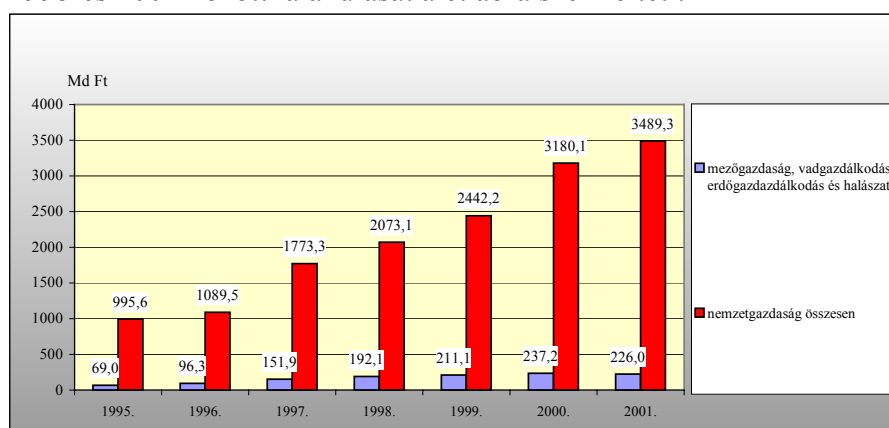
A szövetkezeti hitelintézetek – már földrajzi adottságuk miatt is – aktivitásukat döntően vidéken fejtik ki. Az összes hazai banki kihelyezésben az arányuk alig éri el a 10 százalékot. A szövetkezeti hitelintézetek kihelyezéseiben nem haladja meg a 10 százalékot az agrártermelői kör finanszírozása. (RAJNAI 1999)

Számításaim szerint a takarékszövetkezetek és a Takarékbank együttes kihelyezéseiben alig haladta meg a 6 százalékot 2000-ben az agrárfinanszírozás részaránya.

Az agrárágazat szereplőinek többsége csak kedvezményes kamatozású hitelek terheinek felvállalására képes, viszont a bankok nem tudnak kedvezményeket nyújtani, ezt csak az állam teheti meg. Ezért a bankok önállóan nem tudnak az agrárszféra szereplői számára új finanszírozási formákat létrehozni.

Az agrárvállalkozások önfinanszírozó képességének csökkenése eladósodási folyamatot indított be az ágazatban.

A vállalati hitelállomány, s ezen belül az agrárvállalkozások hitelállományának 1995 és 2001 közötti alakulását a 6. ábra szemlélteti.

6. ábra. A vállalati hitelállomány alakulása hazánkban 1995–2001 között (Mrd Ft)

Forrás: MNB adatai alapján saját szerkesztés

Az eladósodás növekedésével párhuzamosan az ágazat finanszírozása egyre kockázatosabbá vált a bankok részéről.

Az 1990-es évek első felében a mezőgazdaság hitelállománya az összes vállalkozói hitelállományon belül egyre kisebb arányú lett. 1995-től tapasztalható e téren pozitív változás.

A nemzetgazdaság hitelállományán belül az agrárágazat hiteleinek aránya 1995 és 1998 között folyamatosan nőtt, 1998-ban már 9,26%-os részarányt képviselt. Azóta visszaesés tapasztalható, amelynek hatására 2001 végére már csak 6,47 százalékos arány volt kimutatható, amely alacsonyabb az 1995. évinél. Miközben 1995 és 2001 között a nemzetgazdaság összesített hitelállománya több mint 250 százalékkal nőtt, addig az agrárágazat hitelállományának emelkedése 227 százalék volt.

Megállapítottam, hogy 1995 és 1998 között a nemzetgazdaság szinte valamennyi ágában nőtt a hitelállomány, azonban a mezőgazdaság hitelállományának növekedési üteme meghaladta a többi nemzetgazdasági ágét.

1995 és 1998 között az agrárágazat hitelállományának növekedése 178%-os mértékű volt, miközben a nemzetgazdasági hitelek összege csak 108 százalékkal emelkedett.

1999-ben megtorpanás következett be ebben a folyamatban, amely 2000-ben is folytatódott. Ez nem jelenti azt, hogy az agrárágazat hitelállománya ne nőtt volna ezekben az években is, de a növekedési ütem – a megelőző évekhez képest – számottevően csökkent. 2001-ben nominálértékben is csökkenést tapasztaltam. 2001 végén az agrárágazat hitelállománya 17,7 százalékkal volt magasabb az 1998. évi szintnél, miközben a nemzetgazdaság hitelállománya 68,3 százalékkal emelkedett.

A forinthitel állományon belül magasabb az agrárágazat aránya, amely a devizahitelek ágazaton belüli alacsony szintjére utal. 1995-ben az agrárágazat devizahitelei a nemzetgazdaság teljes devizahitel állományának 1,8 százalékát tették ki, 2001-ben már csak 0,63%-át. Közben a devizahitelek állománya növekedett közel 90 százalékkal, de a nemzetgazdaság egészére vonatkoztatva a növekedés üteme 433 százalékos volt.

A beruházási forint hitelállományon belül az agrárágazat részesedése 1995 és 1999 között végig 10 százalék körül, jellemzően a fölött mozgott, de 2001-ben 6,31 százalékra esett vissza.

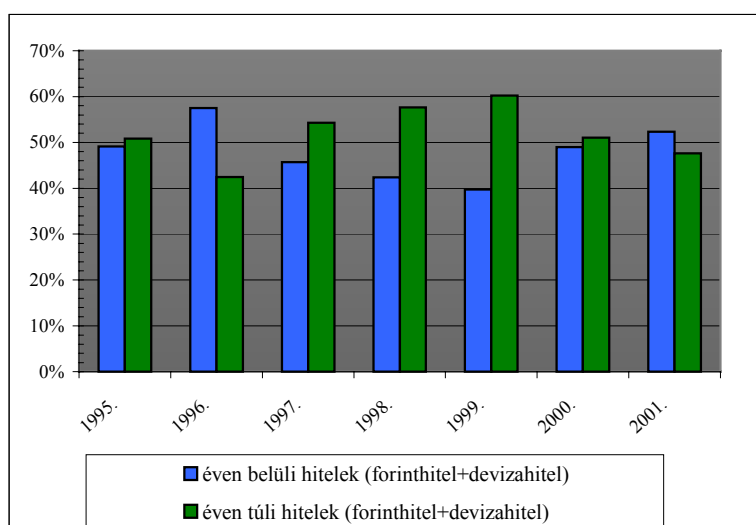
Az egyéb éven túli forinthitelek esetében az agrárágazat 1995. évi 11,5 százalékos részaránya 2001-re 13,3 százalékra emelkedett. Az időszakon belül 1998-ban 22,4, 1999-ben 22,6 százalékos arányt is tapasztaltam, amely a töképtelítő hitelek hatásának tudható be.

Az éven belüli forinthitelek vonatkozásában megfigyeltem, hogy a folyószámla- és eseti hitelek körében az agrárágazat részarányának mérsékelt növekedése történt meg – 1995-ben 3,5 százalék, míg 2001-ben 5,73 százalék –, az egyéb éven belüli forinthitelek esetében viszont csökkent az agrárágazat súlya, 1995-ben 22,6 százalék, 2001-ben 15 százalék volt.

A devizahiteleken belül – mint korábban említettem – az agrárágazat szerepe nem meghatározó, különösen igaz ez az éven túli devizahitelekre. Az 1995 és 2001 közötti időszakban egyetlen év volt csupán (1996), amikor az agrárágazat hiteleinek aránya – bár minimálisan – meghaladta az 1 százalékot. Az évek többségében az arány a 0,5 százalékot sem érte el.

Az éven belüli devizahitelek körében az agrárágazat részaránya 1995-ben és 1998-ban elérte a 2,3 százalékot, a többi évben viszont 1-2 százalék között mozgott. A hitelállomány lejárat szerinti összetételének a vizsgálata újabb következtetések levonását tette lehetővé.

A hitelállomány 1995 és 2001 közötti lejárat szerinti megoszlását szemlélteti az agrárágazatban a 7. ábra.

7. ábra. A hitelállomány megoszlásának alakulása az agrárágazatban (%)

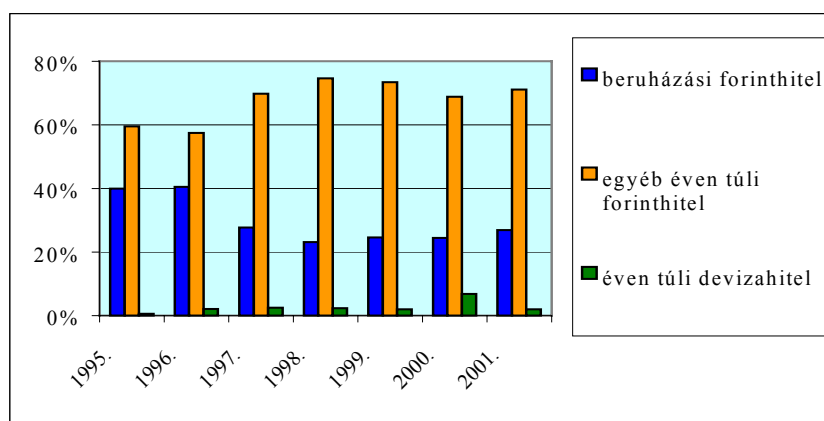
Forrás: MNB adatok alapján saját szerkesztés

Megállapítottam, hogy az agrárágazatban – 1996. és 2001. év kivételével – az éven túli hitelek aránya az összes hitelen belül meghaladta az 50 százalékot. A tőkepótló hitelkonstrukció hatása tükröződik az 1997–1999 közötti időszakban, amelynek végére 60 százalék fölé emelkedett a hosszú lejáratú hitelek aránya. Azóta visszaesést tapasztaltam.

Nominálértékben vizsgálva 1996 és 1999 között az éven túli hitelállomány az agrárágazatban 248,5 százalékkal emelkedett, 1999 és 2001 között 24,6 százalékkal csökkent.

1997 és 1999 között a tőkepótló hitelek hatása tükröződött az egyéb éven túli hitelek arányának növekedésében.

Az éven túli hitelállomány szerkezetét mutatja be az 5. melléklet és szemlélteti a 8. ábra.

8. ábra. Az agrárvállalkozások éven túli hitelállományának összetétele 1995 és 2001 között (%)

Forrás: MNB adatok alapján saját szerkesztés

Az évtized végére a mezőgazdasági hitelállomány struktúrája kedvezőtlenül változott. A beruházási hitelek szinten maradása mellett a hitelállomány-növekmény nagyobb hányadát a rövid lejáratú hitelek állományának növekedése jelentette. Az ágazat csökkenő kibocsátási szintje mellett – mivel a rövid lejáratú hitelek visszafizetése az árbevételhez kötődik – véleményem szerint növekszik a likviditási kockázat.

A nemzetgazdaság teljes hitelállományával összevetve az agrárvállalkozások hitelállományát azt figyeltem meg, hogy a nemzetgazdaság egészében az éven túli hitelek arányának növekedése folyamatos, az évtized végére meghaladta az 50 százalékot. Jelentős arányemelkedést itt is 1997 és 1999 között mutattam ki, amiben komoly szerepe volt az agrárágazat éven túli hitelállománya emelkedésének. (PATAKI et al. 2002)

1995 és 1999 között az agrárágazatban az éven túli hitelek részaránya rendre meghaladta a nemzetgazdaság egészében található éven túli hitelek arányát, azonban 2000-től ez a helyzet megváltozott, s azóta arányaiban is több éven túli hitel lehet fel a nemzetgazdaság egészében, mint az agrárágazatban.

4.2.2. Az agrárágazatban működő társas vállalkozások tőkeszerkezeti változásainak értékelése

A vizsgálat során felhasznált alapadatokat és az azokból képzett fontosabb mutatószámokat a 6/a-b. mellékletek tartalmazzák.

A kötelezettségek részaránya 1990 és 1994 között kis mértékben emelkedett, de 1994 után a folyamat felgyorsult. 1990-ben az idegen tőke aránya az összes tőkén belül még csak 24,8 százalék volt, ez az arány 1994-ben is csak 29,6 százalékot tett ki. 1997-ben már meghaladta a 40 százalékot (40,3 %).

1997 után a kötelezettségek növekedési üteme lassult, ennek oka, hogy egyre

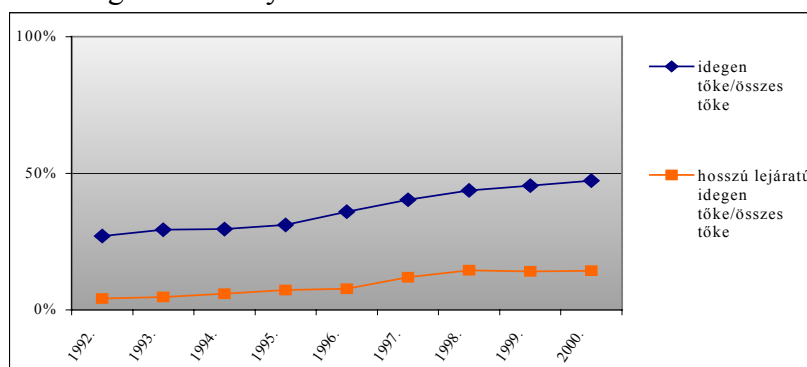
több vállalkozás érte el a hitelképesség határértékét. 2000-ben az idegen tőke aránya 47,3 százalék volt.

Megfigyeltem, hogy az 1994 és 1997 közötti időszakban a rövid lejáratú kötelezettségek aránya is növekedett, de a növekedés mértéke kisebb volt, mint az összes kötelezettség növekedésének az üteme. 1994-ben a rövid lejáratú kötelezettség az összes tőke 23,7 százalékát tette ki, 1997-ben 29,2 százalékát. Mialatt a rövid lejáratú kötelezettségek aránya 5,5 százalékkal emelkedett, addig az összes kötelezettség aránya 10,7 százalékkal.

Az idegen források (főleg a hosszabb lejáratú idegen források) fokozottabb bevonása az állami segítségnek volt tulajdonítható, amely kamatkedvezmények, garanciák formájában segítette a tőkehiány enyhítését az egyébként hitelképes vállalkozásoknál.

A hosszú lejáratú kötelezettségek arányának az összes kötelezettségekhez viszonyított növekedése 1997-ben és 1998-ban volt számottevő (1997-ben 11,9%, 1998-ban 14,5 százalék), ezt követően stagnálás következett be. Egyetlen évben sem fordult elő, hogy a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya meghaladta volna a források 15 százalékát.

A kötelezettségek állományának változásait szemlélteti a 9. ábra.

9. ábra. A kötelezettségek állományának alakulása a társas agrárvállalkozások körében 1992-2000 között (%)

Forrás: APEH adatok alapján saját szerkesztés

Az 1996 és 2000 közötti időszakban a tartós források aránya (saját tőke + hosszú lejáratú kötelezettségek) csökkent a forrásstruktúrában belül. Ez arra utal, hogy a rövid lejáratú kötelezettségek értéknövekedésének üteme meghaladta a saját tőke és a hosszú lejáratú kötelezettségek együttes értéknövekedését. Öt év alatt (1996–2000) a saját tőke emelkedésének mértéke alig lépte túl a 23 százalékot, közben a rövid lejáratú kötelezettségek közel 80 százalékkal nőttek (79,2%).

A tartós források aránya azért nem csökkent számottevően, mert közben a hosszú lejáratú kötelezettségek 184,8%-kal emelkedtek. Ugyanebben az időszakban az összesített mérlegfőösszeg több mint 53 százalékkal emelkedett.

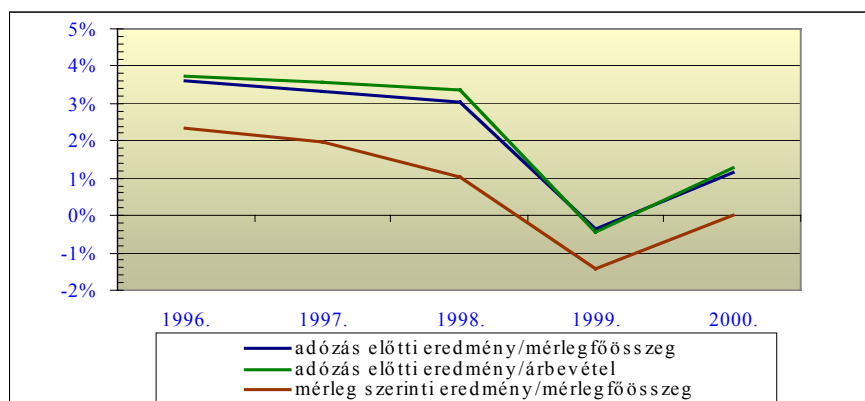
Az idegen tőke szerepének növekedését indokolta az, hogy a saját tőke növekedési üteme alacsonyabb volt az eszközállomány növekedésének üteménél.

A mérlegfőösszeg növekedésének mértéke az időszak összesített inflációs mértékétől elmaradt, ami a vagyonszőkenés folytatódását igazolja.

Az ágazat kombinált tőkeáttételi mutatójának (DCL) értéke növekedett az évtized utolsó éveiben. 1997-ben a mutató értéke 6,42, 1999-ben 7,74 volt, 2000-ben már 16,37-es értéket vett fel. Ez jelzi, hogy az ágazatban nem csak a pénzügyi tőkeáttétel emelkedett, hanem a működési tőkeáttétel is. A magas kombinált tőkeáttétel jelzi az ágazat kockázatát. Egységnyi árbevétel változás hatására nagyobb mértékű változás következik be az egységnyi jegyzett tőkére jutó adózott eredményben. Minél nagyobb az ágazat kockázata, annál magasabb lesz a befektetők által megkövetelt hozam. (BARANYI – PATAKI 2002)

A jegyzett tőke aránya a mérlegfőösszegen belül folyamatosan csökkent. 1992-ben a jegyzett tőke aránya még meghaladta az 50 százalékot (50,4%). 1996-ban ez az arány 46%, 2000-ben 30,5% volt. A mérleg szerinti eredmény is folyamatos romlást mutatott, a saját tőkén belül egyre nagyobb szerep jutott a tartalékoknak (tőketartalék, értékelési tartalék és csak kis részben az eredménytartalék).

1992-ben és 1993-ban az adózás előtti eredmény negatív előjelű volt. 1994-től 1998-ig az ágazat összesített adózás előtti eredménye nyereséget mutatott. A jövedelmezőségi mutatók (eszközarányos, árbevétel-arányos) a szükségesnél alacsonyabb értékeket vettek fel. 1996 és 1998 között a jövedelmezőségi mutatók értékeinek csökkenése kisebb mértékű volt, de mind az eszközarányos, mind az árbevétel-arányos jövedelmezőség mutatója kevéssel haladta csak meg a 3 százalékot. (1996-ban az eszközarányos jövedelmezőség 3,6 százalék, 1998-ban 3,1 százalék). 1999-ben az ágazat összesített adózás előtti eredménye már veszteséget jelzett. 2000-ben a jövedelmezőségi mutatók ismét pozitív előjelűek voltak, de mértékük alig lépte túl az 1 százalékot. Néhány jövedelmezőségi mutató értékének változását szemlélteti a 10. ábra.

10. ábra. A jövedelmezőségi mutatók értékeinek változása a társas agrár vállalkozások körében 1996 és 2000 között (%)

Forrás: APEH adatok alapján saját szerkesztés

1995 és 1999 között folyamatosan csökkent az eszközarányos árbevétel értéke, egységnyi eszköz felhasználása mellett egyre kevesebb árbevétel realizálódott. A vizsgált időszakban az árbevétel növekedésének üteme kevéssel haladta meg a 44 százalékot, miközben – ahogy az előzőekben már írtam – az eszközállomány növekedési üteme 53 százalékos volt.

Az ágazat változatlan áras árbevétele az időszakban csökkent. A változatlan áras kibocsátás visszaesése hatékonysági követelményként magával hozta a változatlan áras eszközállomány értékének csökkenését. Ismét igazolódott, hogy csökkenő kibocsátás mellett a vagyonszűkítést hatékonysági követelményként foghatom fel.

Az eszközhatékonyságon belül a tárgyi eszközök hatékonysága területén mérsékelt ütemű, de szinte folyamatos romlást tapasztaltam, amely folyamat 2000-ben megtorpant. A vizsgált időszakban 100 Ft tárgyi eszköz felhasználásával folyó áron 205–230 Ft árbevétel volt realizálható (az alacsonyabb értékek az évtized utolsó éveire voltak jellemzők).

Az ágazatban felhasznált erőforrások hatékonyságának romlása még nagyobb mértékű lett volna, ha az élők munkára fordítások hatékonyságának a javulása nem kompenzálta volna a holt munka ráfordítások hatékonyságának rosszabbodását. Az egy főre jutó folyó áras árbevétel növekedett az időszak nagy részében, kevéssel elmaradva az infláció mértéke mögött, de nagyobb mértékben, mint a mezőgazdasági termékek árának változása. (Amíg 1997-ben a termelői-felvásárlási árak indexe az előző évhez képest 113,4% volt, addig a munka termelékenységé több mint 18 százalékkal nőtt. 2000-ben a termelékenység javulása megközelítette a 24 százalékot az előző évhez képest.)

A költségek és ráfordítások hatékonysága terén az időszak teljes hosszában szinten maradást tapasztaltam. Az összes költség és ráfordítás minden évben meghaladta az értékesítés nettó árbevételét. A 100 Ft költség és ráfordítás felhasználásával elérhető árbevétel 80 és 86 Ft között szóródott.

A kifizetett osztalékok összegét vizsgálva megállapítottam, hogy az ágazat összesített adózott eredményéhez képest magas a kifizetett osztalék, például 1999-ben összesített veszteség mellett is volt osztalékfizetés. Ha a kifizetett osztalékokat csak a pozitív adózás előtti eredményt realizáló vállalkozások adózott eredményére vetítettem, akkor folyamatosan 20 százalék alatti osztalékfizetési rátát kaptam. (Az osztalékfizetési ráta értéke az évtized második felében emelkedett, 1996-ban 8,04%-os, 2000-ben már 18,30 százalékos értéket képviselt). Összességében a nyereségesen működő vállalkozások részéről nem tapasztaltam túlzott mértékű jövedelem kivonási hajlamot. (PATAKI – REKE 2002)

További következtetéseket vontam le a gazdálkodást jellemző főbb paraméterek fajlagos értékeinek alakulása alapján.

Az egy vállalkozásra jutó saját tőke értéke a vizsgált időszakban gyakorlatilag stagnált (1994: 42.878 eFt, 1996: 43.658 eFt, 1998: 46.080 eFt, 2000: 43.467 eFt).

A saját tőke reálértéke tehát az időszak összesített inflációjának mértékében csökkent.

A jegyzett tőke fajlagos értéke csökkent (1996-hoz képest 2000-re a csökkenés mértéke megközelítőleg 16 százalék volt). Ez arra utal, hogy a vállalkozások számának növekedése mögött nagyjából a kisebb jegyzett tőkével létesülő cégek húzódtak meg.

Az egy cégre jutó eszközérték nőtt, de a növekedés üteme – a teljes vizsgált időszakban mintegy 40 százalék, ezen belül 1992 és 1995 között megközelítőleg 15%, míg 1996 és 2000 között 25 százalék – messze elmaradt az inflációtól.

Az egy cégre jutó átlagos eszközérték az évtized végére megközelítette a 90 millió forintot.

A hosszú lejáratú kötelezettségek összege fajlagosan is nőtt 1998-ig, azóta szinten maradt, míg a rövid lejáratú kötelezettségek fajlagos értéke folyamatos növekedést mutatott. 2000-ben az egy vállalkozásra jutó átlagos kötelezettség állomány értéke meghaladta a 40 millió forintot, míg 1992-ben még a 20 millió forintot sem érte el.

Az önfinanszírozó képesség romlását jelezte a fajlagos mérleg szerinti eredmény alakulása. 1996-ban egy vállalkozásra mintegy 1650 eFt mérleg szerinti eredmény jutott. Az 1999-es év negatív előjelű összesített mérleg szerinti eredménye után 2000-ben alig több mint 4,3 eFt a mérleg szerinti nyereség cégenként.

A kifizetett osztalék összegét fajlagosan vizsgálva azt tapasztaltam, hogy az egy vállalkozásra jutó osztalék összege minden évben 1 millió Ft alatt maradt (1996: 613 eFt, 1997: 408 eFt, 1998: 957 eFt, 1999: 408 eFt, 2000: 613 eFt).

4.2.3. Az agrárvállalkozások tőkeszerkezete értékelésének eredményeiből levont következtetések

Az elmúlt két évtizedre jellemző volt, hogy az agrárágazat kötelezettség állománya – változó intenzitással – növekedett.

1985-ig az idegen tőke bevonás következtében fellépő eladósodottság nem vált számottevővé, például a nagyüzemi szektor hitelállománya 1985-ben csak 36 milliárd forintot tett ki. A szektor kötelezettség állománya a mérleg főösszeghez viszonyítva 20% alatti szintet képviselt. 1990-ben a kötelezettségek részaránya a nagyüzemi szektor mérlegfőösszegének már 28%-át tette ki. (BALOGH – HARZA 1998 a)

A hosszú lejáratú kötelezettségek 1992 és 2000 között 6,8-szeresükre, a rövid lejáratú kötelezettségek 2,8-szeresükre emelkedtek. Közben a saját tőke alig 40 százalékkal nőtt, az összes eszközérték pedig közel 80 százalékkal lett magasabb.

Az eszközállomány értéknövekedése a vizsgált időszakban elmaradt az infláció növekedésétől, tehát reálértékben az eszközállomány csökkent. A saját tőke növekedési üteme nem csak az infláció növekedésének mértékétől, ha-

nem az eszközállomány növekedésétől is elmaradt. A nyolcvanas években beindult vagyonesztési folyamat a kilencvenes években folytatódott.

Az agrárvállalkozások saját tőkéje az ösztőkéhez viszonyítva csökkent, ezért szorult rá az ágazat egyre inkább a külső forrásra, az idegen tőkére. 2001-ben már közel 50–50% volt a saját és az idegen tőke megoszlása. Ez azért is jelent problémát, mert ilyen átlagérték mellett a vállalkozások egy része már feltehetőleg 65 százalékot közelítő idegen tőke arány mellett működik, amely felett a hitelintézetek már nem tekintik hitelképesnek a vállalkozásokat.

KATITS (2000) szerint a vállalkozások pénzügyi válságát jelző indikátorok között fontos szerepet kap a saját tőke hiánya. A saját tőke elégtelen mennyisége a pénzügyi krízis valószínűségét felerősíti, de nem tekinthető a válság okának. Olyan tünetnek tekinti a saját tőke hiányát, amely pénzügyi krízishelyzetben szinte mindig jelentkezik, de nem a legfontosabb válságindikátor.

A saját tőke növelésére leginkább a mérleg szerinti eredmény használható fel, de az agrárvállalkozások jövedelemtermelő képessége nagyon alacsony szintű. Az agrárágazaton belül a mezőgazdasági termelő tevékenységgel foglalkozó vállalkozások jövedelmezősége a legrosszabb, ami nem csak a bővített újratermelést, de a szükséges pótlásokat sem teszi lehetővé.

Az elmúlt évtizedben a kötelezettségeken belül dinamikusan növekedett a hitelállomány értéke.

A hitelekhez való hozzáférés ennek ellenére különösen a kisebb és még meg nem szilárdult vállalkozások esetében továbbra is nehéz.

BALOGH és HARZA (1998 a) az idegen tőke részarányát a mezőgazdasági vállalkozásokban még mindig alacsonynak tartja, legalábbis nemzetközi összehasonlításban.

A skandináv államokban az idegen tőke aránya a tőkestruktúrán belül 60% körül mozog, de a nyugat-európai országok többségében is a hazai eladósodottsági szint feletti értékekkel találkozunk.

A hiteleken belül az éven túli lejáratúak kerültek túlsúlyba, de a hazai agrárvállalkozások kötelezettség állományán belül továbbra is a rövid lejáratú kötelezettségek domináltak. Ez annak ellenére igaz, hogy az idegen tőke részarányának növekedésén túl a tőkeszerkezet változásának fontos jellemzője volt az is, hogy a hosszú lejáratú kötelezettségek növekedési üteme meghaladta a rövid lejáratú kötelezettségek növekedési ütemét. A tőkeszerkezeten belül ennek hatására csak kis mértékben csökkent a tartós források szerepe (1996 és 2000 között 65 és 70 százalék között mozgott), annak ellenére, hogy a saját tőke aránya a forrásokon belül közben nagyobb mértékben esett vissza.

TANKA (1998) szerint az EU agrárszektorának jelentős részében az összes forrásból a rövid lejáratú kötelezettség aránya nem éri el a 10 százalékot. Véleményem szerint a hivatkozott szerző rövid lejáratú kötelezettségen csak a rövid lejáratú hiteleket értette, mert az összes rövid lejáratú kötelezettség lényegesen meghaladja a 10 százalékot.

TAKÁCS I. (1997) vizsgálatai alapján a mezőgazdaságban tevékenykedő gazdasági társaságokat az adósságállomány a szövetkezeteknél is jobban terheli. 1995-ben a gazdasági társaságoknál a 101 milliárd forint összegű adósság a saját tőke 83%-át tette ki, a szövetkezeteknél ez a mutató csak 27% volt. Igaz, a gazdasági társaságoknál a hosszú lejáratú kötelezettség dinamikusan nőtt, ami a beruházási aktivitás emelkedésével volt összefüggésben. Tovább árnyalja a pénzügyi tőkeáttételi helyzet értékelését, hogy a mezőgazdaság legfőbb termelőeszközének, a földterületnek nagy része bérelt, ezért nem szerepel az agrárvállalkozások eszközei között, s nem jelenik meg a források között sem. Közgazdasági értelemben ez olyan külső forrásként értékelhető, amelynek éppúgy van költsége (elvárt hozama), mint a pénztőke formájában rendelkezésre bocsátott forrásoknak, vagyis a hiteleknek. Ha ezt is figyelembe vesszük, akkor a tőkeáttétel alakulásának értékelése során még kedvezőtlenebb képet kapunk. (BORSZÉKI 2000)

A pénzügyi tőkeáttétel emelkedése azzal a következménnyel is járt, hogy egyre nőtt a kamat és adózás előtti eredmény (EBIT) minimális szintje, amely ahhoz volt szükséges, hogy a vállalkozás eleget tegyen aktuális fizetési kötelezettségeinek, és folytassa üzleti tevékenységét. Ezzel összevetve az agrárágazat alacsony – és egyre romló – jövedelmezőségi helyzetét kijelenthetem, hogy tovább növekszik az agrárvállalkozások fizetéseképtelenségének kockázata, ami rontja a fizetőképességet, s tovább drágítja a még hozzáférhető idegen forrásokat.

Az idegen források költségének emelkedése növelte a tulajdonosi tőke hozam-elvárásait, amelyek az alacsony jövedelmezőség következtében egyre inkább teljesíthetetlenek voltak. Az agrárvállalkozások adósságspirálba kerültek.

Az agrárvállalkozások körében az elmúlt évtizedben nem csak a pénzügyi tőkeáttétel növekedését tapasztaltam. A pénzügyi tőkeáttétellel párhuzamosan emelkedett a működési tőkeáttétel is, mert az eszközök használatához kapcsolódó fix jellegű költségeknél is jelentős változások következtek be. Gondolok itt a földbérleti díjak, a biztosítási díjak emelkedésére, és az amortizációs költségekre.

UDOVECZ (2000) szerint az újnak tekinthető költségelemek (pl. földbérleti díj, mezőgazdasági szolgáltatások díja) évente 26–28 milliárd forinttal növelték meg a termelés költségeit.

Az értékcsökkenési leírás összege az agrárvállalkozásoknál az elmúlt évtizedben jelentősen nőtt, 1994 és 2000 között 120 százalékkal. Ennek oka, hogy a tárgyi eszközök nominális értékének 1995 óta tapasztalható emelkedése elsősorban a magasabb amortizációs kulcs alá tartozó eszközöket érintette. Az értékcsökkenési leírás – az évtized utolsó négy évében – már a beruházási források 40–45 százalékát jelentette.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a közüzemi díjak egy része is fix jellegű költség, s ezeknél szintén növekedés következett be az elmúlt évtizedben. A működési tőkeáttétel emelkedésének következtében az árbevétel változásának

egyre nagyobb hatása lett az adózás és kamatfizetés előtti eredmény nagyságára.

A korábbiakban értelmezett működési tőkeáttétel foka mutató (DOL) az agrár-vállalkozásoknál egyre magasabb értékeket vett fel. **Ez azt jelenti, hogy az agrár-vállalkozások EBIT értékét, vagyis a vállalkozások által termelt jövedelmet egyre inkább befolyásolta az árbevétel változása.** (PATAKI et al. 2002)

A DOL értékének növekedése esetén egységnyi árbevétel emelkedés nagyobb mértékben növeli az EBIT értékét, de az is igaz, hogy az árbevétel egységnyi visszaesése nagyobb mértékben csökkenti az agrár-vállalkozások adózás és kamatfizetés előtti nyereségét.

Véleményem szerint az agrár-vállalkozások jövedelemtermelő képességének romlásában – több más tényező mellett – egyre növekvő szerepet játszott az ágazat piacvesztése, s az ennek következtében (is) fellépő termelés (és értékesítés) csökkenés.

A jövőben sem számolhatunk azzal, hogy a működési tőkeáttétel foka csökkenne az agrárágazatban, bár már nem várható olyan mértékű növekedés e téren, mint az elmúlt évtizedben. Ha a jelenlegi szinten marad a működési tőkeáttétel, az is rendkívül piaci forgalom érzékennyé teszi az agrár-vállalkozásokat.

A magas pénzügyi és a szintén magas működési tőkeáttétel hatásai egymást felerősítve a kombinált (teljes) tőkeáttételt (DCL) is magas szinten tartották. (1997-ben 6,42, 2000-ben 16,37). **A kombinált tőkeáttétel magas foka mellett az árbevételben bekövetkező egységnyi változás a tulajdonosi tőke egységére jutó jövedelmet nagyobb mértékben befolyásolja, vagyis a tulajdonosi tőke hozamának a változékonysága növekszik.**

A tulajdonosi tőke hozamának bizonytalansága nem tette vonzóvá az agrárágazatot sem a belföldi, sem a külföldi befektetők körében. Az agrár-vállalkozások jegyzett tőkéjén belül a külföldi tulajdoni hányad – az évtized utolsó öt évében tapasztalt növekedés ellenére – alig haladta meg 2000-ben a 10 százalékot.

A tőkeáttételek magas szintjéből (és több egyéb tényező hatásából) fakadó magas pénzügyi és üzleti kockázat az agrárágazatot még a kockázati tőkebefektetők számára sem tette vonzóvá.

Az eddig befektetésre került kockázati tőkének kis hányada került csak az agrárágazatba, s azon belül is elhanyagolható hányad – alig 2 százalék – a mezőgazdaságba. (KARSAI 1999)

A külföldi működőtőke-állomány ágazati szerkezetén belül a mezőgazdaság súlyát mutatja a 25. táblázat.

**25. táblázat. A külföldi működőtőke-állomány ágazati szerkezetének ki-
vonatos bemutatása (%)**

Megnevezés	Részesezés a jegyzett tőke külföldi részéből (%)			
	1992	1994	1996	1999
Nemzetgazdaság összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből: mező-, vad-, és erdőgazdálkodás, halászat	0,7	1,2	1,2	0,9
Feldolgozóipar	54,1	48,6	39,6	38,1

Forrás: OSZLAY (1999): Elméletek és tények a külföldi működő tőke befektetéséről. Bank-
szemle. 10-11. sz. 55. p.

Az agrárvallalkozások többsége számára a kockázati tőke jellegű befektetések kedvezőek lennének, javítanák a vállalkozások tőkehelyzetét, mérsékelnék a pénzügyi tőkeáttétel mértékét, s ezen keresztül növelnék az agrárvallalkozások hitelképességét.

A kockázati tőke bevonása révén megemelkedő saját tőke – közvetett módon – újabb idegen tőke bevonás lehetőségét is megteremtené. (OSMAN 1999) Nem számíthatunk azonban arra, hogy a közeljövőben a kockázati tőkének komolyabb szerep jut a mezőgazdaságban. Ennek fő oka, hogy a kockázati tőkét nyújtók számára a nagy kockázatok felvállalása nem cél, hanem eszköz. A kockázati tőkések tevékenységének célja a profitszerzés, lehetőleg extra-profit szerzése. Ennek elérése úgy lehetséges, ha kellő alapossággal választják ki az ígéretesnek tűnő tőkehiányos vállalkozásokat. (KARSAI 1997)

A kockázati tőkések olyan befektetéseket vállalnak fel, amelyekre a következők jellemzők:

- Hosszú időtartamú tőkelekötést igényelnek.
- Az egyéb befektetésekhez képest a megtérülésük lassú és bizonytalan, ennek következtében lényegesen nagyobb kockázatot hordoznak magukban.
- A bevétel előre megbízhatóan nem tervezhető. (OSMAN 1998)

Ezeknek az „elvárásoknak” az agrárvallalkozások többsége megfelel. Van azonban még egy fontos szempontja a kockázati tőkebefektetéseknek.

A kockázati tőkések érdekeltsége az általuk tulajdonolt vállalkozás felértékelődéséhez és az ebből származó tőkenyereség eléréséhez kötődik. Az agrárvallalkozások esetében – az ágazatra általánosan jellemző alacsony jövedelmezőségi színvonal mellett – nem beszélhetünk olyan fejlődési potenciálról, amely akár középhosszú távon a vállalkozások piaci értékének jelentős növekedéséhez vezetne. A későbbi – esetleges – tőkenyereség realizálása is problémákba ütközne az agrárvallalkozások esetében.

A mezőgazdaság nemcsak nálunk, hanem a világ más pontjain sem kedvelt célterülete a kockázati tőkének. (LEMÁK 2000)

A szakemberek egy részének álláspontja szerint az agrárvállalkozások tulajdonosainak hozamelvárása irreálisan magas, s ez tovább rontja az agrárvállalkozások önfinanszírozási esélyeit.

Véleményem szerint az agrárvállalkozások jövedelmi helyzetéhez képest a tőketulajdonosok valóban magasabb elvárásokat támasztanak a hozamokkal szemben. Ennek oka a tőkeáttétel növekedése következtében fellépő magasabb kockázat.

A tőketulajdonosok által a termelésből ténylegesen kivont jövedelmet azonban sem összegében, sem százalékos aránya szempontjából nem tekintem túlzottnak. A mezőgazdaság által megtermelt eredményből (a korrigált adózás előtti eredményből) az egyes – jövedelemre igényt tartó – csoportok részesedését vizsgálva megállapítottam, hogy a tőketulajdonosok a sor végén helyezkednek el. Ezt támasztják alá 26. táblázat adatai is.

26. táblázat. A mezőgazdaság által megtermelt eredményből (korrigált adózatlan eredményből) az egyes csoportok részesedése (%)

Megnevezés	1997	1998	1999
Költségvetés	24,7	10,8	23,8
Pénzügyi intézmények	38,5	49,4	74,1
Földtulajdonosok	16,0	16,6	25,9
Tőketulajdonosok	5,1	12,5	7,7
Termelők	15,7	10,7	-31,5

Forrás: BORSZÉKI (2001): Tőke- és jövedelemtranszferek az agrárgazdaságban. VISION-2000 III. „A kooperáció, a koordináció és az integráció szerepe és lehetőségei az agrár és a vidéki gazdaságban” c. konferencia kiadvány. Gödöllő, 2001. 24. p.

Az agrárvállalkozások jövedelmezősége az elmúlt években tovább csökkent. Az alacsony szintű jövedelemtermelő képesség a vállalkozások tőkeszerkezetét annyira lerontotta, hogy közülük többen a hitelképesség alsó határához értek. Az agrárvállalkozások rövid távú fizetőképessége (likviditása) még elfogadható, de az utóbbi 1–2 évben e téren is kedvezőtlen jelek mutatkoztak.

A likviditás általános mutatójának (harmadfokú likviditás) az értéke 1995-ben az agrárvállalkozások átlagában elérte a 2,0-es értéket (ami az 1990 és 2000 közötti időszak legmagasabb értéke). 2000-ben már alig érte el az 1,6-ot. 1997 óta folyamatos romlást figyeltem meg.

A készpénzfizetési képességet jobban tükröző gyors ráta mutató (pénzeszközök/rovid lejáratú kötelezettségek) értéke 1996 és 2000 között a 0,19 és 0,22 közötti értéksávban mozgott.

A likviditás általános mutatójának értéke lényegesen meghaladta a gyors ráta értékét, ami a magas készlet- és követelésállományra utal. A likviditási mutatók értékei a fentiek ellenére sem rosszak.

E statikus jellegű mutatók értékelése nehézségekbe ütközik. A likviditási mutatók az év végi fizetőképességet mérik, s nem alkalmasak arra, hogy az évközi fizetőképesség alakulásáról egyértelmű képet szolgáltatassanak.

Az agrárvállalkozásoknál év végén általában alacsonyabb a rövid lejáratú hitelállomány értéke, mint év közben. Ez igaz az összes rövid lejáratú kötelezettségre is. Az év közben felvett, folyó finanszírozást szolgáló rövid lejáratú hitelek – ha az év vége előtt visszafizetésre kerültek – meg sem jelennek a vállalkozás mérlegében. E tényezők hatására a valósánál kedvezőbb képet mutatnak a likviditási mutatók.

A pénzbevételek felmerülésének – főleg a növénytermesztés területén jelentkező – szezonaritása – a kötelezettségek felmerülésének folyamatossága mellett – tovább árnyalja a képet.

Az általános likviditási mutató megítélése szempontjából a számlálóban szereplő forgóeszközök állományának összetétele is fontos.

A Heves megyei agrárvállalkozások köréből kiválasztott három cégnél (Adácsi Mezőgazdasági Szövetkezet, Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet, Horti Mezőgazdasági Szövetkezet) megvizsgáltam – 2001-re vonatkozóan – likviditási mérleg felállításának segítségével az éven belüli fizetőképességet, s az év első felében, kétharmadában egyensúlyhiányt tapasztaltam az eszközök mobilizálhatóságának időtartama és a kötelezettségek esedékessé válásának időtartama között.

A jövőre nézve veszélyt jelent, hogy az eladósodottság emelkedésével együtt járó kamatteher emelkedés – amit a kamatlábak szintjének csökkenése némileg kompenzál – a rövid lejáratú kötelezettségeket is tovább emeli, ami a likviditás romlását idézi elő.

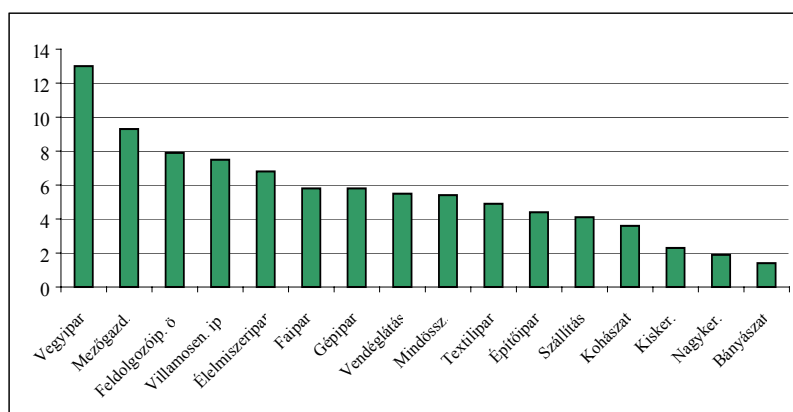
A likviditási helyzet rosszabbodása – az alacsony szintű jövedelemtermelő képesség és a nagyfokú eladósodottság mellett – a hitelhez jutás lehetőségét tovább korlátozza, nem csak a hosszú lejáratú, hanem a folyó finanszírozáshoz nélkülözhetetlen rövid lejáratú hitelek vonatkozásában is.

Az agrárvállalkozások romló jövedelmezőségét gyakran a növekvő idegen tőke költségek következtében egyre nagyobb mértékűvé váló pénzügyi veszteségnek tulajdonítják. Megállapítottam, hogy az agrárvállalkozásoknál nem csak a pénzügyi eredmény terén mutatkozott probléma, hanem az adózás előtti eredmény alacsony szintjének az alacsony üzemi eredmény az alapvető oka.

A bruttó cash flow-t az üzleti eredmény és az amortizáció összegeként határozzuk meg.

A mezőgazdaság bruttó cash flow értéke magas, bár a 11. ábrán feltüntetett adatok a mezőgazdasági társas vállalatokra vonatkozó átlagot tükrözik, a kisvállalkozások és az egyéni gazdálkodók nélkül. Az agrárvállalkozásoknál a bruttó cash flow nagyobb részét teszi ki az amortizáció, s csak kisebb hányadát az üzleti eredmény.

HORVÁTH (1999) számításai szerint az árbevétel bruttó cash flow hányada a gazdaság egyes szektoraiban a 11. ábra szerint alakult.

11. ábra Az árbevétel bruttó cash flow hányada a gazdaság egyes szektoraiban 1998-ban (%)

Forrás: HORVÁTH (1999): A pénzforgalmi (cash flow) kimutatás elemzése. Bankszemle. XLIII. évf. 3. sz. 46. p.

A tesztüzemi hálózat adataiból számított értékek alapján 2000-ben a mezőgazdaságban tevékenykedő társas vállalkozásoknál az 1 hektárra jutó értékcsökkenési leírás 13,59 eFt volt, míg az üzemi tevékenység eredménye 11,34 eFt/ha-t tett ki. (Az adózás előtti eredmény $-0,08$ eFt/ha volt.) Az értékek 1999-ben: értékcsökkenési leírás: 11,74 eFt/ha, üzemi tevékenység eredménye 3,90 eFt/ha. (Az adózás előtti eredmény: $-4,41$ eFt/ha.)

Az alacsony üzemi eredményt főleg a termelési és értékesítési volumen visszaesésével és a közvetlen támogatások csökkenésével magyarázom. 1999-ben az ágazat közvetlen támogatásai az 1998. évi támogatási szint 75,6 százalékát érték csak el.

Az üzemi eredmény értékelésekor ismét megemlítem az értekezés korábbi részében már vázolt problémát, a kamattámogatások egyéb bevételként történő elszámolását. Ha a kamattámogatások nem szerepelnének az üzemi eredményben, akkor még alacsonyabb lenne az értéke. **Ezt az elszámolási módot azért is kifogásolom, mert „látszat” üzemi eredmény kimutatását teszi lehetővé, s nem ösztönzi a vállalkozásokat a hatékonyság növelésére.**

Ha a befektetés előtti cash flow-t, vagy a nettó cash flow-t viszonyítjuk az árbevételhez, akkor kedvezőtlenebb képet kapunk, mint a bruttó cash flow alapján. A bruttó cash flow nem képes kompenzálni a növekvő külső forrásbevonás többlet terheit.

Az agrárágazat alacsony jövedelmezősége – az önfinanszírozó képesség elégtelenségén túl – egyéb következménnyel is jár.

Hatására nem érvényesül MM II. törvénye, illetve az érvényesülése korlátozott. MM II. tétele akkor érvényesül, amikor a vállalkozás jövedelme nem

marad el a kamatterhek mögött.

Az agrárvállalkozások nagy részénél a realizált jövedelem alacsonyabb a fizetett kamatok összegénél, ezért ebben az esetben annál nagyobb lesz a tulajdonosok által elszenvedett veszteség, minél nagyobb a pénzügyi tőkeáttétel mértéke. Alacsony jövedelmezőség mellett a vállalkozások tőkeszerkezetén belül az idegen tőke részarányának növelése a saját tőke jövedelmezőségének negatív előjelűvé válásával jár.

Az elmúlt évtized egészét tekintve a hosszú lejáratú kötelezettségek dinamikusabban növekedtek az agrárvállalkozások körében, mint a rövid lejáratúak. A befektetett eszközökön és a finanszírozási szempontból tartósnak tekinthető forgóeszközökön túl egyre inkább a forgóeszközök egy részének finanszírozása is tartós forrásokkal történt. Ez az állapot a konzervatív finanszírozási stratégiának megfelelő eszköz-forrás viszonyt testesíti meg.

A kilencvenes évek első felére, 2/3-ára az agresszív finanszírozási stratégia volt a jellemző.

A konzervatív stratégia jellemzője az óvatosság, a nagyfokú biztonságra törekvés, ugyanakkor költséges finanszírozási gyakorlatot jelent. Az Európai Unióban is ez a meghatározó finanszírozási stratégia.

A konzervatív finanszírozási stratégia értékelése során nem közömbös a tartós források belső struktúrája.

A nemzetgazdaság legtöbb ágazatában a saját tőke jövedelmezősége meghaladja az idegen tőke jövedelmezőségét, ezen belül a tartós forrásnak minősülő hosszú lejáratú kötelezettség állomány költségét kisebb mértékben, a rövid lejáratú kötelezettség állomány költségét nagyobb mértékben.

Minél magasabb a tőkeszerkezetén belül a tartós források aránya, s ezen belül minél magasabb a saját tőke aránya, annál költségesebbé válik a tőkeszerkezet, annál drágább a konzervatív finanszírozási stratégia alkalmazása. A konzervatív finanszírozási stratégia alkalmazásának költségeit a vállalkozások úgy tudják relatíve csökkenteni, ha növelik a tartós forrásokon belül a hosszú lejáratú kötelezettségek arányát. (Figyelembe véve azt, hogy bizonyos tőkeáttételi érték felett, már a saját tőke költsége is emelkedik.)

Az agrárágazatban a helyzet eltérően alakul. Az agrárvállalkozások körében a saját tőke jövedelmezősége elmarad az összes tőke jövedelmezőségétől, így az idegen tőke jövedelmezőségétől is. (1997 után az is előfordult, hogy a saját tőke működtetése veszteséges volt.)

Az idegen tőke tehát az agrárvállalkozásoknál drágább forrásnak tekinthető, mint a saját tőke. Az agrárvállalkozások szempontjából ebben a helyzetben a tőkeköltség oldaláról az a kedvező, ha a tartós forrásokon belül az olcsóbb saját tőke részaránya növekszik. Ezzel szemben a hosszú lejáratú kötelezettség arányának növekedését tapasztaltam.

Megállapítottam, hogy az agrárágazatban a konzervatív finanszírozási stratégia alkalmazására történő áttérés ha költségesebbé is tette a finan-

szírozást, nem olyan mértékben, mint a nemzetgazdaság más ágazataiban.

A stratégia váltása azért sem járt komolyabb tőkeköltség növekedéssel, mivel a hosszú lejáratú kötelezettségek térdnyeresének fő oka a tőkepótló hitelkonstrukció volt, amelyhez 50 százalékos mértékű kamattámogatás társult. Az állam képes arra, hogy a támogatási rendszeren keresztül az egyes tőkeelemek költségét megváltoztassa, s így befolyást gyakoroljon a tőkeszerkezeti elméletek által prognosztizált folyamatokra.

Hazánkban az éven belüli és az éven túli hitelek kamatláb szintje között még nincs jelentős eltérés, aminek szintén szerepe volt abban, hogy a konzervatív stratégia alkalmazása nem feltétlenül tette költségesebbé a finanszírozást. (BORSZÉKI 1998)

Az agrárágazatban a finanszírozási stratégia megváltozását óvatos optimizmussal értékelem. A tartós források szerepének növekedése biztonságosabbá teszi a forrásokkal való ellátást.

A jövőben várható, hogy a konzervatív finanszírozási stratégiára történő átalálás magasabb költségeivel erőteljesebben kell számolni. Valószínűleg a hosszú távú idegen tőke költsége a későbbiekben a rövid lejáratú kötelezettségek költségét jelentősebb mértékben haladja majd meg, mint jelenleg. (Feltéve, ha a hosszú lejáratú és a rövid lejáratú hitelek esetében azonos mértékű kamattámogatás érvényesül.)

Ökonómiailag igazolható – nem csak az agrárágazatban – hogy a termelés méretének a csökkenése az összköltség csökkenését is maga után vonja, de a költségek csökkenésének üteme általában nem éri el a termelési volumen csökkenésének ütemét.

Ennek oka, hogy a vállalkozások költség szerkezetén belül a degresszíven viselkedő költségek vannak túlsúlyban, tehát az összes költség viselkedése is degresszív jellegű. A degresszív költségek nem csökkennek piacvesztés, árbevétel-csökkenés esetén olyan mértékben, mint az árbevétel.

A jelenséget az elemzéssel foglalkozó szakirodalmakban költség-visszamaradásként, költség-remanenciaként említik.

Az agrárágazatban 1999 óta az üzemi tevékenységből származó bevételek csökkenése mellett nem csupán az üzemi tevékenység ráfordításainak mérsékeltebb ütemű csökkenését tapasztaltam, hanem egyes években – például 1999-ben –, még nőttek is az üzemi ráfordítások.

Az önfinanszírozó képesség csökkenésében meghatározó szerepet játszott – az értekezés más helyein már értelmezett – nettó költségvetési elvonás, amit az egyéb termelőeszköz-tulajdonosok adózás előtti eredményt terhelő elvonásai is növeltek (földbérleti díj, kamat, stb.). Az elmúlt években – a hitelkamatok fokozatos csökkenése miatt – a bankok szerepe a jövedelem-elvonásban csökkent. A hitelállomány növekedésének csak mintegy 40 százalékát tette ki 1996 óta a kamatfizetési kötelezettség emelkedése.

2000-ben az ágazatból körülbelül 40 milliárd forint került kamat formájában elvonásra (kamattámogatás nélkül számolva). Ehhez társult még közel 14 milliárd forint földbérleti díj. Az évtized utolsó öt évében a földbérleti díj összege a kamatok mintegy 1/3 részét tette ki.

Terhelte még az ágazatot 2000-ben több mint 30 milliárd forint társadalombiztosítási járulék, valamint közel 6 milliárd Ft egyéb költségként elszámolt adó és illeték.

Az agrárvállalkozások finanszírozása szempontjából jelentőségük van az úgynevezett „kényszerhitelezőknek” is. A „kényszerhitelezők” nem önként vállalnak szerepet a vállalkozások forrás szerkezetében. Ebbe a hitelezői körbe tartoznak a szállítók, illetve az állam is.

Szerepük a kilencvenes évek közepén visszaszorult, az évtized végén ismét emelkedett.

4.3. Az észak–magyarországi régió és Heves megye mezőgazdaságának bemutatása

4.3.1. Az észak–magyarországi régió mezőgazdaságának főbb jellemzői

Magyarország 9,3 millió hektárnyi területén 2000 elején 3.135 településen valamivel több mint 10 millió főnyi népesség élt. A népességből közel 2,7 millióan mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági egységhez tartoztak, és közülük több mint 2 millió fő végzett mezőgazdasági tevékenységet.

A tervezési-statisztikai régiók rendszere 7 területi egységet határoz meg Magyarország területén. Ezek egyike az észak-magyarországi régió, amelyhez három megye (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád) tartozik. Az egyes régiókon belül a település-, a népesség-, és a gazdaságsűrűséget 2000-ben a 27. táblázat érzékelteti.

27. táblázat. A település-, a népesség- és a gazdaságsűrűség régiók szerint 2000-ben

Régió	1000 hektár igazgatáshatáros területre jutó					
	település	népesség összesen	mezőgazdasági		mezőgazdasági tevékenységet folytató	
			tevékenységet folytató	gazdasághoz tartozó	gazdálkodó szervezet	egyéni gazdaság
	darab	fő			darab	
Közép-Magyarország	0,30	4110,9	234,2	313,8	1,18	117,2
Közép-Dunántúl	0,36	994,5	171,3	229,2	0,93	80,7
Nyugat-Dunántúl	0,56	847,4	195,5	256,4	0,92	86,8
Dél-Dunántúl	0,45	676,9	183,4	246,5	0,98	85,3
Észak-Magyarország	0,45	949,2	225,7	277,6	0,73	100,7
Észak-Alföld	0,22	856,1	262,1	346,4	0,87	123,9
Dél-Alföld	0,14	753,0	237,9	301,1	0,85	117,4
Ország összesen	0,34	1079,5	218,8	284,7	0,90	103,0

Forrás: PINTÉR (2001): A magyarországi régiók mezőgazdasága. Statisztikai Szemle. 5. sz. 441. p.

Az észak-magyarországi régió településsűrűsége az országos átlag felett van, csak a nyugat-dunántúli régió előzi meg e tekintetben. Népsűrűség tekintetében a régiók rangsorában a harmadik helyet foglalja el. A mezőgazdasági tevékenységet folytató népsűrűség az országos átlagot 3,1 százalékkal haladja meg. A mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek sűrűsége alapján a régiók rangsorában az utolsó helyen szerepel, közel 19 százalékkal elmaradva az országos átlagtól.

Az 1990-es évek elején lezajló társadalmi-gazdasági változások visszatükröződnek az észak-magyarországi régió mezőgazdaságában is. A tulajdonviszonyok átrendeződése – a kárpótlási folyamat végrehajtása, a termelőszövetkezetek átalakulása – ebben a nemzetgazdasági ágban rövid idő alatt alapvetően megváltoztatta a szervezeti struktúrát.

A magyarországi régiók földterületének és állatállományának összehasonlítását a 2000. évi adatok felhasználásával a 28. táblázat alapján végeztem el.

28. táblázat. A földterület és az állatállomány^{a)} régiók szerinti megoszlása 2000-ben (%)

Régió	Igazgatáshatáros terület	Mezőgazdasági tevékenységet folytató					
		összes gazdaság	gazdálkodó szervezet	egyéni gazdaság	összes gazdaság	gazdálkodó szervezet	egyéni gazdaság
		által használt összes földterület			állatállománya		
Közép-Magyarország	7,4	7,8	8,2	7,2	5,6	5,0	6,3
Közép-Dunántúl	12,0	11,2	12,7	8,9	13,5	18,1	8,3
Nyugat-Dunántúl	12,5	13,0	15,1	10,0	12,3	12,9	11,5
Dél-Dunántúl	15,5	15,5	17,6	12,3	13,5	15,3	11,5
Észak-Magyarország	14,4	12,9	14,4	10,7	7,5	6,8	8,4
Észak-Alföld	19,1	19,1	15,5	24,3	22,6	20,9	24,4
Dél-Alföld	19,2	20,5	16,4	26,5	25,0	21,0	29,7
Ország összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

a) Számosállat egyenérték alapján

Forrás: A magyar régiók mezőgazdasága, 2000. Észak-Magyarország. KSH Heves megyei Igazgatóság. Eger, 2001. alapján saját szerkesztés.

Az észak-magyarországi régió igazgatáshatáros földterülete az ország földterületének csaknem pontosan 1/7-e.

A régióban mezőgazdasággal 833 ezer hektáron foglalkoznak, amely az ország földterületének közel 13 százaléka.

A mezőgazdasági földterület nagyobb része van gazdálkodó szervezetek tulajdonában.

A régió mezőgazdaságában az állattartás nem meghatározó jelentőségű, amit bizonyít, hogy a számosállat egyenérték alapján számított állatállomány tekintetében csak a közép-magyarországi régiót előzi meg.

Az állattartásnak a három megye közül Borsod-Abaúj-Zemplénben a legnagyobb, Hevesben a legkisebb a jelentősége.

A régióban mintegy 970 gazdasági szervezet működik az agrárágazatban, ezen belül a legtöbb Heves megyében. Az egyéni gazdaságok száma csaknem 135 ezer. 1.000 lakosra 106 gazdaság jut, 11-gyel több a hazai átlagnál (2000-es adatok).

A népesség – ezen belül a mezőgazdasági népesség –, valamint a gazdaságok régiók szerinti megoszlását szemlélteti az 29. táblázat.

29. táblázat. A népesség és a gazdaságok régiók szerinti %-os megoszlása 2000-ben

Régiók	Összes	Mezőgazdasági tevékenységet folytató	Gazdasághoz tartozó	Mezőgazdasági tevékenységet folytató	
				gazdálkodó szervezet (%)	egyéni gazdaság (%)
				népesség (%)	
Közép-Magyarország	28,3	8,0	8,2	9,8	8,5
Közép-Dunántúl	11,0	9,4	9,6	12,4	9,4
Nyugat-Dunántúl	9,8	11,2	11,2	12,8	10,5
Dél-Dunántúl	9,7	13,0	13,4	16,9	12,8
Észak-Magyarország	12,6	14,8	14,0	11,6	14,0
Észak-Alföld	15,2	22,9	23,2	18,5	23,0
Dél-Alföld	13,4	20,8	20,3	18,1	21,8
Ország összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: A magyar régiók mezőgazdasága, 2000. Észak-Magyarország. KSH Heves megyei Igazgatóság. Eger, 2001. alapján saját szerkesztés

Az észak-magyarországi régió népesség tekintetében a régiós rangsor közepén helyezkedik el. A mezőgazdasági tevékenységet folytató népesség aránya magasabb, mint a teljes népességé. A mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek száma csak a közép-magyarországi régióban alacsonyabb, ugyanakkor az egyéni gazdaságok számaránya csak az alföldi régiókban magasabb. Az észak-magyarországi régióban az egyéni gazdaságok súlya meghatározóbb, mint a mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodó szervezeteké.

A régió mezőgazdaságában, bár csekély mértékben, de jelen van a külföldi tőke. A külföldi érdekeltségű vállalkozások 3,2 százaléka működött az agrárágazatban 1999-ben. Ez az arány szinte teljesen egybeesik az országos átlaggal. A külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéjének 0,9 %-a, a külföldi befektetéseknek 1,3 százaléka jutott a mezőgazdasági vállalkozásokra az észak-magyarországi régióban.

A domborzati viszonyok, a termőföldek országos átlagnál gyengébb minősége miatt a régióban a földterület művelési ágak szerinti megoszlása eltér az

országostól. A legszembetűnőbb különbségek:

- a szántóterület aránya több mint 10 százalékkal alacsonyabb,
- a gyeperesedés meghaladja az országos átlagot,
- az erdők aránya magasabb az országosnál.

A vetésterület gazdálkodási formák szerinti megoszlásában is megfigyelhető az egyéni gazdálkodók térnyerése. A szántó és kert művelési ágban a vetésterület több mint felével az egyéni gazdálkodók rendelkeznek.

A szövetkezetek – bár korábbi meghatározó szerepüket elvesztették – nagyobb súllyal vesznek részt a mezőgazdasági termelésben, mint országosan. Észak-Magyarországon a vetésterület megoszlása alapján a gazdasági társaságok részaránya több mint 7 százalékkal marad el az országos átlagtól.

A régióban a fontosabb szántóföldi növények termésátlaga alacsonyabb az országos átlagnál.

A régió legnagyobb földterülettel rendelkező gazdálkodó szervezetei az erdőgazdaságok.

Országosan a 2000-es mezőgazdasági összeírás adatai szerint a gazdálkodó szervezetek 42 százaléka nem érte el éves szinten az öt millió forintos mezőgazdasági termékértéket. Az észak-magyarországi régióban ennél nagyobb, 49 százalék az arány. 11–50 millió forint közötti értéket a gazdaságok 21%-a termelt, 12%-ot képviselnek a 101–500 millió forintos termelési kategóriába tartozók, 501 millió forint felett pedig kevesebb mint a gazdálkodó szervezetek 2%-a állított elő mezőgazdasági terméket.

4.3.2. Heves megye bemutatása

Heves megye az Északi-középhegység közepét és az ahhoz csatlakozó alföldi peremet foglalja el a Tisza folyóig. Területe 3630 km², lakóinak száma – 2000-ben – mintegy 330.000 fő.

Székhelye Eger, 63.000 lakossal. Hét város található a megyében, ebből a tízezer főnél nagyobb lakosságúak: Eger, Gyöngyös, Hatvan és Heves. A városokon kívül 111 község lelhető fel a megyében.

A megye éghajlata – az alföldi részeket leszámítva – az országos átlagnál kissé hűvösebb és csapadékosabb, nem szélsőséges.

A táj geológiája és természetes növénytakarója változatos. A Mátra hegység andezitből áll, a Mátra alja halomvidék. Alul molyhos tölgyes, a lejtőn gyertyános tölgyes, a hegytetőkön bükkös fejlődött ki.

A megye gazdaságában az elmúlt évtizedekben körülbelül egyforma arányt képviselt a bányászat, az ipar és a mezőgazdaság.

A tulajdonreformmal összhangban megindult a kis- és középvállalkozások térnyerése.

2002-ben mintegy 1200 jogi személyiségű gazdasági szervezet működött a megyében. Ezek többsége – közel 80 százaléka – korlátolt felelősségű társaság. A gazdasági szervezetek 80 százaléka 70 fő alatti létszámot foglalkoztat.

A 70 fő alatti létszámot foglalkoztatók 2/3-a ezen belül 20 fő alatti létszámmal dolgozik.

A Mátra és a Bükk déli lejtőin, a vulkáni kőzetek málladékain képződött jó talajon az egri történelmi borvidék, valamint több, igen híres bortermő vidék alakult ki (Gyöngyös, Visonta, Debrő).

A táji adottságok, a gyógy- és ásványvizek bősége jó alapot ad a turizmus bizonyos ágainak.

ADLER et al. (2001) vizsgálatai szerint az ún. komplex fejlettség faktora (a gazdaságfaktori, a jólétfaktori és a demográfia-faktori lineáris kombinációja) alapján kialakított megyei rangsorban Heves megye a középmezőny alsó részében található.

4.3.3. Heves megye mezőgazdasága

4.3.3.1. A megye mezőgazdaságát befolyásoló éghajlati jellemzők

A megye klímáját befolyásolja a hegyvidék és az alföldi terület közötti 400-900 m-es szintkülönbség. A felszín tagoltsága miatt változatos éghajlati sajátosságok, mikroklímák jellemzik.

Az évi középhőmérséklet attól függően, hogy a megye északi vagy déli részéről van-e szó, 8-10 °C közötti.

A csapadék évi eloszlását tekintve a csapadékos hónapok május, június illetve a téli hónapok. A csapadékeloszlás kedvező, mert viszonylag egyenletes. A hegységek szintjein 800–900 mm, a déli területeken 500–600 mm.

Az uralkodó szélirány ÉNY–É-i.

A napsütéses órák évi összege 1.800–1.900 óra, de a hegységekben 1.350 óra.

4.3.3.2. Heves megye mezőgazdaságának jellemzői

A megye 66,4%-a mezőgazdasági terület, a termőterület közel 50 százaléka szántó, s mintegy 34 százaléka erdő. A megye agrárgazdasági súlya – a ráépülő élelmiszeriparral – jelentős.

A hegyvidéki északi területeken a gyengébb termékenységű erdőtalajok és erdőgazdálkodás a jellemző, a déli részeken változatos réti talajok találhatóak. Talajminőség tekintetében északon a talajerózió, és a savas kémhatás, a déli részeken vízgazdálkodási probléma (kötött, szikes, homokos) jelentkezik.

Mindkét területen jók az adottságok az állattenyésztés számára, a szálaspalánták takarmánytermelésre. A Mátra és Bükk alján a domborzati és mikroklimatikus viszonyok, a talajösszetétel kedvez a szőlőkultúráknak és borvidékek kialakulásának.

A művelési ágak területének kistérségenkénti megoszlását a 30. táblázat mutatja.

30. táblázat. A művelési ágak átlagos területe a Heves megyei agrárvállalkozásoknál kistérségenkénti bontásban, hektárban (2000. évi adatok alapján)

Kistérség	Szántó	Gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Halastó	Termő
	területtel rendelkező 100 gazdaságra jutó hektár							
Egri	16 593	2 686	1 855	19 230	316 272	-	60	141 070
Füzesabonyi	89 270	319	413	26 770	9 098	-	-	76 347
Gyöngyösi	33 336	1 082	892	7 535	9	-	-	30 322
Hatvani	54 886	604	2 615	9 233	785	-	-	50 339
Hevesi	88 284	1 741	-	35 799	2 244	-	18 101	76 256
Pétervásárai	10 425	4 100	-	16 900	8 126	-	-	27 044
Összesen	48 484	1 623	1 361	19 695	28 405	-	9 081	76 494

Forrás: KSH Heves megyei Igazgatóság adatai alapján saját szerkesztés

Művelési áganként vizsgálva a szőlő és erdőterületek aránya meghaladja az országos átlagot, a szántó és gyep területek aránya az országos átlaghoz hasonló. Mindezek alapján Heves megyében az agrárium meghatározó térszerkezeti mód, ezért a terület- és vidékfejlesztésben az ágazat stabilitásának megteremtése, válságkörzeteinek kezelése kiemelt jelentőségű.

A gazdálkodó szervezetek állatállományának kistérségenkénti megoszlását szemlélteti a 31. táblázat.

A megye állattartásán belül a sertés- és a szarvasmarhatartás a legnagyobb jelentőségű. Az állattartás szerepe a füzesabonyi, a gyöngyösi és a hevesi kistérségben nagyobb, az egri és pétervásárai térségben nem számottevő. A füzesabonyi és a hevesi térségben található a megye szarvasmarha állományának 80,4 százaléka, míg a gyöngyösi és a hevesi kistérség adja a megyei sertésállomány 71,1 százalékát.

31. táblázat. A Heves megyei agrárvállalkozások állatállományának megoszlása a megye kistérségei között (2000-ben)

Kistérség	Szarvasmarha	Ebből: tehén	Sertés	Ebből: anyakoca	Juh	Ebből: anyajuh	Tyúkféle
	darab						1000 db
Egri	275	169	104	15	1.357	1.133	36
Füzesabonyi	5.755	2.527	6.946	903	469	333	17
Gyöngyösi	1.440	668	15.457	1.430	370	201	41
Hatvani	415	197	4.721	686	-	-	-
Hevesi	5.593	2.792	13.501	1.349	2.108	1.325	-
Pétervásárai	640	303	-	-	3	3	44
Összesen	14.118	6.656	40.729	4.383	4.307	2.995	138

Forrás: A KSH Heves megyei Igazgatóságának adatai alapján saját szerkesztés

A megye agrárvállalkozásainak nem mezőgazdasági tevékenységéről tartalmaz információkat a 32. táblázat.

32. táblázat. A Heves megyei agrárvállalkozások nem mezőgazdasági tevékenységének kistérségenkénti megoszlása százalékosan 2000-ben (a területi egység összes gazdasága = 100,0)

Kistérség	Egyéb tevékenységet	Ebből			
		tejfeldolgozást	borkészítést	takarmánykeverést	fuvarozást
végző gazdaságok aránya, százalék					
Egri	41,24	-	8,25	1,03	10,31
Füzesabonyi	50,00	4,00	-	16,67	22,22
Gyöngyösi	49,30	-	18,31	9,86	5,63
Hatvani	35,71	-	3,57	3,57	14,29
Hevesi	30,23	-	-	16,28	11,63
Pétervásárai	23,68	-	-	5,26	10,53

Forrás: A KSH Heves megyei Igazgatóságának adatai alapján saját szerkesztés

A nem mezőgazdasági tevékenységek a megye agrárvállalkozásai körében komoly szerepet kapnak. A füzesabonyi és a gyöngyösi kistérségben minden második agrárvállalkozás foglalkozik nem mezőgazdasági tevékenységgel is, de az egri és hatvani térségben is a vállalkozások több mint 35 százaléka folytat ilyen tevékenységet. Fuvarozással minden kistérségben foglalkoznak, emellett Gyöngyös környékén a borkészítés, Füzesabony és Heves térségében a takarmánykeverés súlya jelentősebb.

Az elmúlt évtizedben végbement gazdasági, társadalmi átalakulással, az életszínvonal visszaesésével a megyében az agrárium értékesítési lehetőségei romlottak, jelentősen csökkent a termelés jövedelmezősége, mennyisége és színvonala. Részben ezzel, részben a szervezeti-tulajdonosi struktúra átalakításával függ össze, hogy kihasználatlan termelőkapacitások alakultak ki, ugyanakkor a létrejött új gazdasági szervezetek és magángazdaságok felszereltsége hiányos, eszközeik korszerűtlenek, elavultak, jellemző a tőkehiány. Pozitív fejlemény, hogy a termelő, tároló, feldolgozó kapacitások kedvezőbb térségi elosztásának lehetősége javult, megindult a táj adottságokhoz illeszkedő részleges szerkezet-átalakítás, javultak a feltételei a jó minőségű, eredet-garantált specifikus termékfajták termelésének, a piaci igényekhez való rugalmas alkalmazkodásnak.

4.4. A Heves megyei agrárvállalkozások tőkeszerkezetének vizsgálata

4.4.1. A vizsgálat adatbázisa és az adatbázis feldolgozása

A hazai agrárágazat finanszírozási, tőkeszerkezeti, tőkeellátottsági helyzetének áttekintését követően értékeltem egy Heves megyei cégmintán a vizsgálatba vont agrárvállalkozások tőkehelyzetében és tőkeszerkezetében végbement változásokat az 1992 és 2000 közötti időszakban.

A Heves megyei cégminta összeállítása előtt a megye társas agrárvállalkozásait azok főtevékenysége alapján csoportosítottam. A mintában a vállalkozások főtevékenysége azonos megoszlású, mint az összes társas agrárvállalkozás esetében.

Az elemzett 27 agrárvállalkozás kivétel nélkül társas vállalkozásként, ezen belül szövetkezetként, illetve gazdasági társaságként (Rt.) működik, egyéni vállalkozó nincs köztük.

1992-ben, a vizsgált időszak első évében a megyében működő társas agrárvállalkozások összesített bruttó hozzáadott értékének közel 45 százalékát képviselte a kiválasztott minta bruttó hozzáadott értéke.

A Heves megyében működő szövetkezetek és társas agrárvállalkozások által együttesen előállított hozzáadott érték az országoshoz hasonló módon számított GDP-nek 1999-ben 3,08%-át adta. (KSH 2001)

A vizsgált vállalkozások által realizált összesített bruttó hozzáadott érték a megyei adat mintegy 41 százalékát képviselte 1999-ben.

A vállalkozási kör összeállítása során területi szempontokat is figyelembe vettem, a megye minden kistérségéből arányos számú vállalkozást vontam be a vizsgálatba, hogy a területi különbségek hatása a minta átlagában ne tükröződjék.

A vizsgálatokat 1992-ig visszamenőleg végeztem el, a cégek beszámolóinak adattartalmának feldolgozása révén. Az 1992 előtti évek értékelésére azért nem kerítettem sort, mivel a Számviteli törvény életbelépése előtti beszámolók adattartalma nem vethető teljesen össze a törvény életbelépését követően készített beszámolók adattartalmával.

A vizsgálat során idősorosan meghatároztam a vizsgált vállalkozási kör mérleg- és eredménykimutatás tételeinek cégenkénti, majd átlagos értékeit. Az átlagos értékeket a 7. melléklet tartalmazza. Az egyes vállalkozások alapadataiból képzett mutatószámok feldolgozása révén számítottam ki – szintén idősorosan – a tőkeszerkezet vizsgálat szempontjából legmeghatározóbbnak tekinthető mutatók átlagos értékeit, amelyek a 8. mellékletben találhatók. A mutatószámkör összeállítása során BARTOS – DEMETER (1996), BARTOS (1997), BORDÁNÉ (1989), GYULAI – JÁNOSA – KÁLLAI (1996), HÁMORI (2000), REKE (1997 a, b, c,) és ROÓZ (1999) forrásmunkáira támaszkodtam.

A mutatók idősorai vonatkozásában kiszámítottam az átlagot, meghatároztam a varianciát, a mediánt, az alsó és felső kvartilist, a maximumot és a minimumot. Számoltam lineáris regressziót, korrelációt, determinációs együtthatót, standard hibát és relatív hibát.

Vizsgálatokat végeztem arra vonatkozóan, hogy az egyes mutatószámok értékeinek változásai között milyen mértékű korreláció figyelhető meg. A korrelációs együtthatók mátrixát a 9. mellékletben helyeztem el.

Klaszteranalízis segítségével hat mutatószám által jellemezhető osztályokba soroltam a vizsgált éveket, hogy felderíthessem, mely évek jellemezhetőek

hasonló gazdálkodási paraméterekkel. A vizsgálat során felhasznált mutatószámok kiválasztása előtt faktoranalízist hajtottam végre.

Szintén a klaszteranalízis módszerének alkalmazásával évenként osztályokba soroltam öt kiemelt mutatószám értékeinek alakulása alapján a vizsgálatba vont cégeket. Tettem ezt annak érdekében, hogy egyrészt feltárhassam azokat a vállalkozásokat, amelyek a vizsgált időszak folyamán hasonló gazdálkodási paraméterekkel jellemezhetők, másrészt hogy megvizsgáljam mennyire tekinthető az egyes vállalkozások gazdálkodása az öt kiemelt mutatószám alapján kiegyensúlyozottnak a vizsgálat évei alatt.

A kutatás során felhasznált mutatószámrendszer kialakítása során arra fektettem a hangsúlyt, hogy mindazok a jelenségek, amelyek jelezhetik a vállalkozások pénzügyi problémáit, vizsgálhatók legyenek a segítségükkel.

BÉHM (1997) szerint egy vállalkozás helyzetének kiéleződését, pozíciójának romlását a következő pénzügyi válságjelek teszik nyilvánvalóvá:

- csökkenő árbevétel,
- csökkenő jövedelmezőség,
- vagyonszűkülés,
- zsugorodó, és az eszközöket egyre kisebb arányban finanszírozó saját tőke,
- az adósságállomány gyors növekedése,
- veszteséges gazdálkodás,
- a fizetőképesség romlása.

A felhasznált mutatószámok alkalmasak arra, hogy az árbevétel alakulását, a jövedelmezőség változását, az adósságállomány alakulását, a fizetőképesség helyzetét, a vagyonszűkülés mértékét és a gazdasági hatékonyság alakulását értékelni lehessen a segítségükkel.

A vizsgálatba bevont vállalkozások listája a 10. mellékletben található.

A 27 vállalkozás közül a Kossuth Agrárszövetkezet 1999-ben, a Tarnamenti Agrárszövetkezet 2000-ben a felszámolás sorsára jutott, a Kömlői „Május 1.” Szövetkezet 1999-ben végelszámolás keretében szűnt meg, tehát a vizsgált adatbázisban az adataik ezektől az évektől nem szerepelnek.

4.4.2. A vizsgált mutatószámok idősorainak elemzéséből levont megállapítások

Heves megye agrárvállalkozásai körében végzett felmérés eredményei az országos tapasztalatok nagyobb hányadát alátámasztották, de a tőkeszerkezet változásának egyes elemeiben eltéréseket is kimutattam.

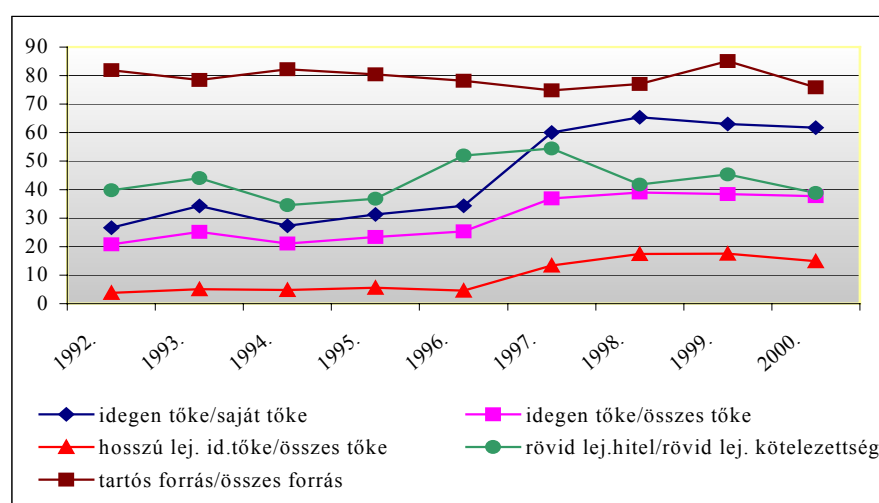
Megállapítottam, hogy a vizsgálatba vont időszak első 2 évének hektikus mutatószám-érték változásai után 1994-től pozitív irányú elmozdulások történtek. A pozitív fejlemények azonban csak az 1994 és 1996 közötti időszakra voltak jellemzőek, ezt követően ismét a kedvezőtlen változások dominanciáját figyeltem meg.

A kilencvenes évek első felében az idegen tőke aránya a saját tőkéhez képest 30 % körül mozgott, 1997-ben ez az érték már elérte a 60 százalékot, sőt

1998-ban meg is haladta. 1998-ban országos átlagban 80 százalék fölött volt az idegen tőke aránya. A megyei cégmintánál 1998 után is 60 százalék fölötti értékeket tapasztaltam, de 1999-ben és 2000-ben szolid mértékű csökkenést jelzett az aránymutató értéke. A pénzügyi tőkeáttétel szintje a vizsgált 9 év teljes időszakában elmaradt az országos átlagként szereplő értékektől.

Nőtt a vállalkozások eladósodottsági szintje, de a saját tőke értéke így is meghaladta a kötelezettségek összegét. Ennek okát elsősorban abban látom, hogy a bankok a vizsgált vállalkozások – egy átmeneti időszaktól eltekintve – gyenge jövedelmezőségi pozíciója miatt nem minősítették hitelképesnek a vállalkozások számottevő hányadát. A likviditási mutatók és az eladósodottságot jelző mutatók alapján a hitelképesség követelményeinek megfelelnek a cégek, de a jövedelemtermelő képességük kifejezetten gyenge.

A Heves megyei vállalkozások tőkeszerkezeti mutatóinak értékváltozásait a 12. ábra mutatja.

12. ábra. A tőkeszerkezeti mutatók átlagértékeinek időbeli alakulása a Heves megyei minta adatai alapján (%)

Forrás: A cégminta éves beszámolója alapján saját szerkesztés

Az idegen tőke részaránya e cégeknél 1997-től kezdve nőtt meg jelentősebben és ebben nem csak a tőkepótló hitelek felvételének hatása jelent meg, hanem a rövid lejáratú forgóeszköz hitelek felvételéé is. Az 1997 előtti három évben – a korábbiakhoz képest – jobbak voltak a jövedelmezőségi mutatók, ezért a bankok a cégek hitelképességét kedvezőbbnek ítélték. Azóta a jövedelmezőség ismét romlott, ennek hatása még tompítva, s időben késleltetve, de az idegen tőke állományának csökkenésében is tükröződött.

Megállapítottam, hogy az idegen tőke arányának emelkedési üteme a tőkeszerkezeten belül 1997-ig erőteljesebb volt az országos átlagnál. 1998-tól ez a folyamat lelassult. A tőkepótló hitelkonstrukció bevezetése után az idegen tőke aránya országosan tovább emelkedett. A vizsgált vállalkozási körben

ezzel szemben azt tapasztaltam, hogy – akik felvették – **a tőkepótló hiteletet, a korábbi rövid lejáratú kötelezettségek egy részének kiváltására használták fel, s az nem az eladósodottság további emelkedését eredményezte.**

Heves megyében az országos átlaghoz képest 1997-ig az idegen tőke aránya az átlaghoz közeli, illetve kissé alacsonyabb volt (a növekedés ütemének az országos átlagot meghaladó mértéke ellenére), azóta – mivel az idegen tőke növekedési üteme országosan magasabb volt – szignifikánsabban elmaradt attól. (PATAKI – SZABÓ 2001)

Arra a következtetésre jutottam, hogy az alacsonyabb tőkeáttétel nem jelent feltétlenül kedvezőbb gazdálkodási helyzetet. Ha az alacsonyabb tőkeáttétel nagyon alacsony, vagy negatív jövedelmezőségi adatokkal jár együtt, akkor feltételezhetően a hitelképesség hiánya okozza az idegen tőke relatíve alacsonyabb szintjét.

Pozitív fejleményként értékeltem, hogy a forrás állományon belül 1997 óta emelkedett a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya, részben a beruházási aktivitás erősödésének, részben a közép- és hosszú lejáratú kamattámogatásos hitelek részarány-növekedésének következtében. 1996-ig e mutató értékei kevéssel az országos értékek alatt maradtak, 1997 után azok fölé kerültek. 2000-ben ismét csökkenést tapasztaltam.

Az 1997 és 1999 közötti emelkedési ütem meghaladta a befektetett eszköz-állomány értékének növekedési ütemét. A hosszú lejáratú kötelezettségek egyre inkább szerepet kaptak a forgóeszközök finanszírozásában, így a konzervatív finanszírozási stratégiára történő „átállás” e vállalkozói körben is megfigyelhető volt. Ezt a megállapítást alátámasztotta a cégek nettó forgótőkéjének értékváltozása is. 1997-ben még 9, 1998-ban 8, 1999-ben már csak 5 vállalkozásnál tapasztaltam negatív előjelű nettó forgótőke értéket, amely az agresszív finanszírozási stratégiát jelzi. (Nem hagyom figyelmen kívül, hogy – a forgóeszközökön belül a finanszírozási szempontból tartósnak és átmenetinek tekintendő forgóeszköz-állomány arányának függvényében – pozitív előjelű nettó forgótőke mellett is fennállhat agresszív finanszírozási stratégia.)

A helyszíni vizsgálataim során végrehajtott mélyinterjúk (6 vállalkozásnál) során azt tapasztaltam, hogy e vállalkozásoknál nem alakították tudatosan a finanszírozási stratégiát. A gazdasági vezetők közül öten azt nyilatkozták, hogy a vállalkozásuk szinte folyamatosan forráshiánnyal küzd, így minden lehetőséget megragadnak a forráshiány enyhítésére, s nem a tőkeszerkezet költségvonzatát s kockázatát mérlegelik ilyenkor. Egy vállalkozás gazdasági vezetője nyilatkozott csak úgy, hogy – legalábbis időszakosan – van lehetőségük arra, hogy a tőkehiány „tűzoltó jellegű” kezelése mellett a forrásszerkezet gazdaságossági szempontokat figyelembe vevő alakításával is foglalkozzanak.

1997-ig a rövid lejáratú kötelezettségeken belül a hitelállomány szinten maradását, illetve növekedését figyeltem meg.

A vizsgált vállalkozások esetében 1994 és 1996 között tapasztaltam javulást a jövedelmezőségben. Ennek hitelképesség javító hatása már rövidtávon jelentkezett, s eredményeképpen 1996-ban és 1997-ben megnőtt a rövid lejáratú hitelek aránya a rövid lejáratú kötelezettségeken belül.

A rövid lejáratú hitelek aránya 1996-ban és 1997-ben mintegy 10 százalékkal emelkedett a kilencvenes évek első felének szintje fölé. 1998-tól kezdődően ismét csökkenést vettem észre. Ezzel párhuzamosan 1998 után újra emelkedett a rövid lejáratú kötelezettségeken belül az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek és elsősorban a szállítóállomány szerepe.

A szállítóállomány aránya 1996-ban és 1997-ben volt a legalacsonyabb. Ez igazolja, hogy javuló hitelképesség mellett egyre kevésbé szorulnak rá a vállalkozások a kényszerhitelezők forrásaira.

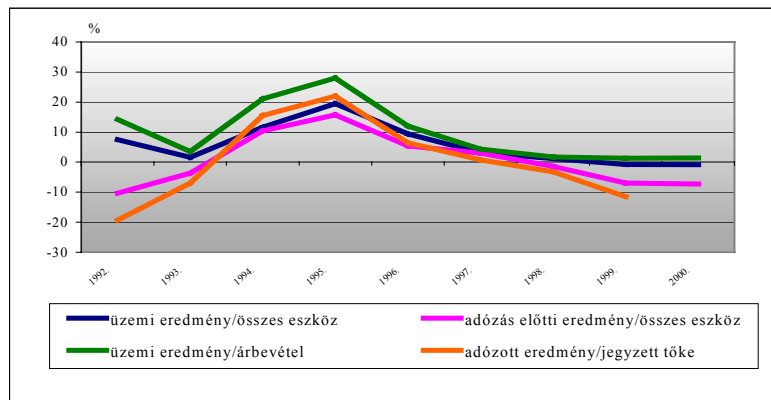
A mélyinterjúba bevont vállalkozások gazdasági vezetőivel folytatott személyes konzultációk meggyőztek arról, hogy a vállalkozások esetében az idegen tőkéttől való „félelem” is determinálja a tőkeszerkezet kialakításával kapcsolatos döntéseket. A mélyinterjúk elkészítésének helyszínein kivétel nélkül úgy gondolták, hogy az idegen tőke költsége törvényszerűen meghaladja a belülről származó tőke költségét, s ezért is preferálták a tőkestruktúrán belül a saját tőkét.

Az elmaradó haszon értelmezése kapcsán nagyon különböző álláspontokat képviseltek a vizsgált vállalkozások gazdasági vezetői, s az idegen tőke által okozott „adó-pajzs” hatás megítéléséről is erősen megoszlottak a vélemények. Ez utóbbi oka az, hogy a vállalkozások adózás előtti eredménye nagyon alacsony, nem egy esetben negatív, ezért a kamatok ráfordításként történő elszámolása miatt fellépő adómegettakarítás nem fejt ki hatást rájuk, vagy annak jelentőségével nincsenek tisztában.

Megállapítottam, hogy a diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozásoknál az átlaghoz képest magasabb az idegen tőke aránya, s ezen belül magasabb a hosszú lejáratú kötelezettség aránya. Ennek valószínű oka, hogy a diverzifikáltabb termelési szerkezet javítja a vállalkozások hitelképességét, a bankok könnyebben folyósítanak számukra hiteleket. A másik megállapításom, hogy a diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozások nem feltétlenül jövedelmezőbbben is működő vállalkozások. Igaz, hogy e vállalkozásoknál az adózás előtti eredmény (de az üzemi tevékenység eredménye is) szűkebb intervallumban ingadozott, mint a kevésbé diverzifikált termelési szerkezetet felmutató cégeknél.

A diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozások likviditási mutatói nem voltak magasabbak a többi cég mutatóinál, de a számlálóban szereplő forgóeszköz-állományon belül magasabb volt a pénzeszközök aránya.

A jövedelmezőség alakulását szemlélteti a 13. ábra.

13. ábra. A jövedelmezőségi mutatók átlagértékeinek alakulása a Heves megyei minta adatai alapján (%)

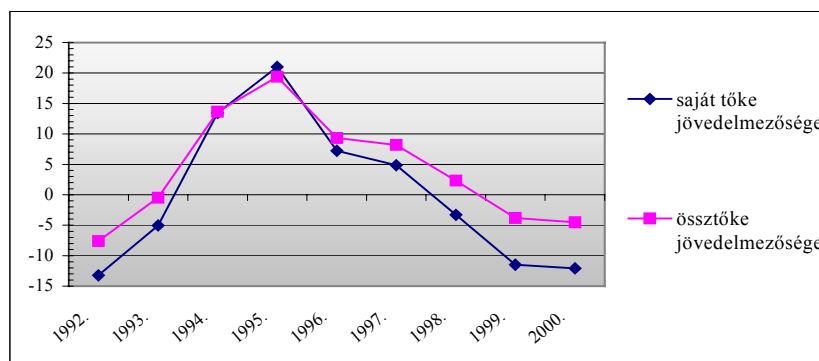
Forrás: A cégminta éves beszámolóit alapján saját szerkesztés

A Heves megyei agrárvállalkozások önfinanszírozó képessége 5-8 százalékkal maradt el az országos átlagtól. A nyereségágon képződő cash flow értékének átlaga alacsony volt, s az egyes évek között jelentős szóródást mutatott.

A beruházási aktivitás az országos átlagnak felelt meg, de a nagyon alacsony jövedelmezőség miatt az évek többségében még jelentősebb szerepe volt a beruházási források között az amortizációs ágon képződő forrásnak.

A jövedelmezőségi mutatók jelezték, hogy a jövedelmezőség 1994 és 1996 között az országos átlagtól kedvezőbben alakult. Országos szinten a jövedelmezőség szempontjából csak az 1995-ös és 1996-os évek voltak kifejezetten jók, Heves megyében már 1994-ben javulás következett be a megelőző évekhez viszonyítva.

Az ösztőke és a saját tőke jövedelmezőségének alakulását szemlélteti a 14. ábra.

14. ábra. Az ösztőke és a saját tőke jövedelmezőségének alakulása a Heves megyei cégminta esetében (%)

Forrás: A cégminta éves beszámolóit alapján saját szerkesztés

Az ösztöke jövedelmezősége szinte minden évben meghaladta a saját tőke jövedelmezőségét. Az országos szinten tapasztalt jelenség megyei szinten is bizonyítást nyert.

Megfigyeltem, hogy 1994-ben és 1996-ban főként a növénytermesztéssel és kertészettel foglalkozó cégek jövedelmezősége javult, míg 1995-ben azoknál a vállalkozásoknál tapasztaltam magasabb jövedelmezőséget, amelyekben az állattenyésztés részaránya volt nagyobb. 1996 után az adózás előtti eredmény szintje hirtelen visszaesett (már 1997-ben is gyengébb volt, mint az országos átlag). 1998-tól a Heves megyei mintának az eszközarányos adózás előtti eredmény mutatója végig negatív értékekkel volt jellemezhető (ezen belül abszolút értékben egyre nagyobb értékekkel). Országosan csak 1999-ben volt az adózás előtti eredmény összesített egyenlege negatív.

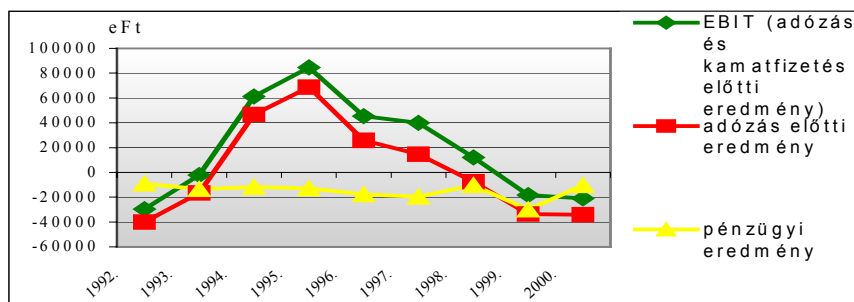
A Heves megyei vállalkozások üzemi eredménye – az 1993. évi visszaeséstől eltekintve – 1992 és 1995 között nőtt, azóta az alaptevékenység egyre kevesebb jövedelmet termel, sőt 1999-ben és 2000-ben már negatív üzemi eredményt mutatott ki. 1992-ben és 1993-ban üzemi eredmény szintjén több cég volt veszteséges, mint nyereséges, 1994 és 1998 között ezzel ellentétes helyzet alakult ki. 1999 óta ismét nagyobb a veszteséges cégek száma, mint a nyereségeseké.

Az összesített pénzügyi eredmény ezzel szemben folyamatosan negatív volt. Az átlagos pénzügyi eredmény az egyes években nagyon eltérő mértékben befolyásolta az adózás előtti eredményt. Amíg 1992-ben a pozitív üzemi eredmény abszolút értékének hozzávetőleg 32 százalékát tette ki a pénzügyi veszteség, addig 1995-ben alig 15 százalékát.

A vizsgált időszakban egyetlen olyan év sem volt, amelyikben 4-nél több vállalkozásnál fizettek volna osztalékot, részesedést, s az osztalékfizetési ráta ezeknél a vállalkozásoknál sem haladta meg a 20 százalékot. A tulajdonosok jövedelem kivonását nem tekintem túlzottnak.

1998-ban a pozitív üzemi eredmény abszolút értékét már meghaladta a pénzügyi veszteség, s ez tette az adózás előtti eredményt is negatív előjelűvé. 1999-ben a pénzügyi veszteség abszolút értéke több mint hétszerese volt az üzemi szintű veszteség abszolút értékének, 2000-ben két és félszerese. A fajlagos (egy vállalkozásra jutó) pénzügyi veszteség nem növekedett, sőt – 1999-et kivéve – csökkenést figyeltem meg. **Az adózás előtti eredmény 1996 óta tartó csökkenése tehát nem csak a pénzügyi veszteség növekedésének volt a következménye, hanem inkább az üzemi eredmény folyamatos csökkenésének. Ez arra utal, hogy az önfinanszírozó képesség csökkenésének okait nem csak az idegen tőke költségek miatti jövedelem elvonásban kell keresni, hanem az alaptevékenység jövedelemtermelő képességének romlásában.**

Az egyes eredménykategóriák értékeinek alakulása a 15. ábrából olvasható le.

15. ábra. Az egyes eredménykategóriák átlagértékeinek alakulása a Heves megyei minta adatai alapján (eFt)

Forrás: A cégminta éves beszámolóit alapján saját szerkesztés

A Heves megyei vállalkozások likviditási mutatója minden évben meghaladta az országos átlagot, de a forgóeszközökön belül az országos átlaghoz képest még magasabb volt a készletek és a követelések aránya.

Az országos adatok változásával megegyező tendenciájú változást figyeltem meg az eszközhatékonyság alakulásában (árbevétel/összes eszköz). Az országos értékek azonban kedvezőbbek, mint a Heves megyeiek. Az utolsó öt évben 20–25 százalékkal magasabb mutatóértékek adódtak országosan, mint a megyében. Ez utalhat az eszközállomány, ezen belül is a tárgyi eszköz állomány elavultságára, de kapacitás kihasználási zavarokra is.

A kapacitások kihasználatlanságát jelezheti, hogy a befektetett eszközökhöz képest az országos átlagtól kevesebb forgóeszkővel gazdálkodtak Heves megyében. A Heves megyei minta esetében a forgóeszközök értéke a befektetett eszközökhöz viszonyítva 1992-ben 51,19%, 1996-ban 83,41%, 2000-ben pedig 97,51% volt, ugyanezekben az években az országos értékek a következőképpen alakultak: 60,24%, 104,73% és 113,20%.

A helyzetet tovább nehezíti, hogy a vizsgált időszakban a befektetett eszközök értéke is csökkent. 2000-ben a befektetett eszközök értéke csak 90,10 százaléka az 1992. évinek, s 87,21 százaléka az 1996. évinek.

A relatív forgóeszközhiány oka lehet az idegen források hiánya, az alacsonyabb pénzügyi tőkeáttétel, ami mögött sok esetben a nem megfelelő hitelképesség húzódik meg. A kevesebb forgóeszköz nem teszi lehetővé a tárgyi eszközök kapacitásának – a gazdaságossági szempontokkal összhangban lévő – kihasználását. A tárgyi eszközökkel összefüggő mutatók értékelését torzítják a vállalkozásoknál még üzemben tartott, de már nullára leírt eszközök.

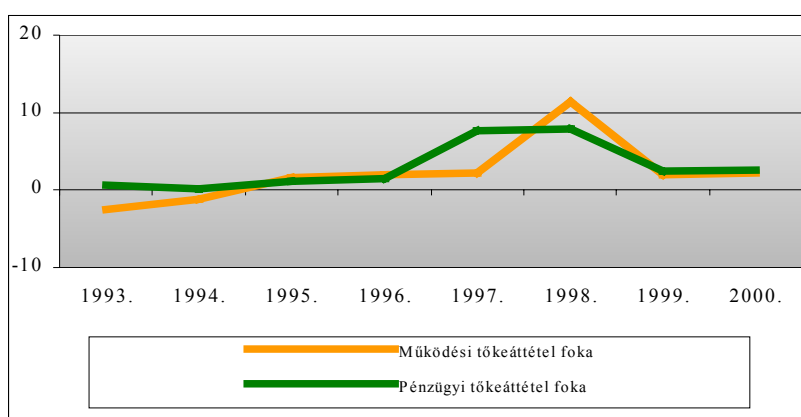
1992 és 1996 között a jegyzett tőke aránya a saját tőkén belül országos szinten meghaladta a Heves megyei minta értékeit, de 1997-től e téren fordulat következett be. A Heves megyei mintánál a jegyzett tőke szintje a saját tőkéhez képest 75 százalék körüli szinten stabilizálódott, miközben országos átlagban a 60 százalékot közelítette.

A jelenségből messzemenő következtetést nem vontam le, mivel a Heves megyei mintában csak kettős könyvvitelt alkalmazó cégek szerepeltek, míg az országos adatok a társasági adóbevallást benyújtók teljes körére vonatkoztak, beleértve az egyszeres könyvvitelt vezetőket is. Az egyszeres könyvvitelt vezetőik esetében a jegyzett tőke általában alacsonyabb, mint a kettős könyvvitelt alkalmazóknál. Azt azonban megállapítottam, hogy országos viszonylatban a saját tőkén belül folyamatosan nőtt a tartalékok szerepe, míg a Heves megyei minta esetében – az országosnál is rosszabb jövedelmezőség miatt – a tartalékoknak (főleg az eredménytartaléknak) kisebb szerep jutott.

Az előzőekben leírtak következtében nincs értelme összehasonlítást végezni az egy vállalkozásra jutó eszközértékek és forrásértékek vonatkozásában sem, hiszen a megyei mintában igazán kis vállalkozások nem szerepeltek.

Heves megyében a működési tőkeáttétel és a pénzügyi tőkeáttétel foka is az évtized második felében vált magassá, az évtized végén csökkenést figyeltem meg, de az értékek ekkor is meghaladták az évtized első felének értékeit.

A DOL és a DFL mutatók értékváltozását mutatja a 16. ábra.

16. ábra. A működési tőkeáttétel fokának (DOL) és a pénzügyi tőkeáttétel fokának (DFL) alakulása

Forrás: A Heves megyei cégminta adatai alapján saját szerkesztés

Összességében megállapítottam, hogy a vizsgált Heves megyei agrárvállalkozások tőkeszerkezeti változásai tendenciájukat tekintve követték az országos átlagokat. A megye agrárvállalkozásai azonban az országos átlaghoz képest kevesebb idegen tőkével gazdálkodtak, s ezen belül is alacsonyabb volt a hitelek állománya. A saját tőke növekedési üteme is elmaradt az országos átlagtól, ami tovább korlátozta az önfinanszírozási lehetőségeket.

A cégek jövedelmezősége 1994 és 1996 között az országos átlag fölött volt, a többi évben lényegesen elmaradt attól. A Heves megyei minta jövedelemváltozékonysága nagy.

Ezt a cégek országos átlagtól magasabb működési tőkeáttételével magyará-

zom, amely miatt az eladási forgalom változásának hatására nagyobb kilengéseket mutat az EBIT értéke és az adózás előtti eredmény értéke is. Azokban az években, amikor a folyó áras árbevétel az előző évhez képest lényegesen nőtt (1994-ben 1993-hoz képest több mint 25%-kal, 1995-ben 1994-hez képest közel 23 százalékkal, 1996-ban 1995-höz képest mintegy 24 százalékkal), az adózás előtti eredmény is ugrásszerűen növekedett. 1997-től kezdődően a folyó áras árbevétel csökkent, s ezt az adózás előtti eredmény romlása kísérte.

1993-ban, 1994-ben és 1996-ban a működési tőkeáttétel negatív értéket vett fel. Ez az állapot a fedezeti pont alatt fordul elő. Ilyen esetben az eladási forgalom növekedésének hatására csökken a tevékenység vesztesége.

4.4.3. A vállalkozások alapadataiból képzett mutatószámok idősorainak statisztikai értékelése

A 27 Heves megyei társas agrárvállalkozás éves beszámolóit alapján számított tőkeszerkezeti, valamint vagyoni-, pénzügyi- és jövedelmezőségi mutatóknak a statisztikai vizsgálatát nem korlátoztam kizárólag az átlagszámításra, mivel az átlag csak bizonyos esetekben⁴ jellemzi helyesen az alapsokaságot. Az átlag meghatározását annak szórásával és terjedelmének vizsgálatával egészítettem ki. Így az adatok eloszlásáról is képet kaptam, amely olyan többlet információkat hordoz magában, amelyek az adatok egyszerű összesítésekor vagy az átlag számításakor nem kerültek volna felszínre.

A számított 25 mutatószám esetében a statisztikai összesítő elemzést az átlag, a szórás, a kvartilis terjedelem és a medián átlagtól való eltéréssel jellemeztem. A vizsgálat eredményeit a 11. mellékletben foglaltam össze.

A medián átlagtól való eltérését viszonyítva a szórásához (a medián standardizálása) meghatározható, hogy hány szórásnyira esik a medián az átlagtól és milyen irányba. Ha az érték pozitív, akkor a medián jobbra tér el az átlagtól, tehát a mutatóból származó információ kedvezőbb megítélésű, mint ami az átlagból következne, viszont ha az érték negatív, akkor a megítélés az átlag által jelzettől kedvezőtlenebb. Minél közelebb van a medián az átlaghoz, vagyis eltérésük minél közelebb esik nullához, annál pontosabban jellemzi az átlag a 9 évet felölelő idősor egyes mutatószám értékeit.

A 25 mutatószám (faktor) közül csak 4 esetében mutattam ki pozitív eltérést. Ezek közül az egyik az eszköz(forrás)-arányos árbevétel mutatója. E mutatónak nem lehet negatív előjele, mert mind a mérlegfőösszeg, mind az árbevétel nullánál nagyobb értéket vehet csak fel. A medián 20,31%-os távolságra található az átlagtól. Az eszközhatékonyság kedvezőbben alakult a vállalkozások esetében, mint ahogy azt az átlag mutatja.

⁴Az átlag csak normál eloszlású valószínűségi változó esetén ad értékelhető eredményt, amely esetben az átlag egybeesik a legvalószínűbb értékkel is. Minden más eloszlás esetében eltérhet, ekkor az átlagolás téves következtetésekhez vezethet.

Az önmagában vizsgált árbevétel is hasonlóképpen volt jellemezhető, mint az eszközarányos árbevétel mutatója.

A nettó forgótőke és a pénzügyi eredmény vonatkozásában mutattam még ki, hogy a medián pozitív irányban tért el az átlagtól.

A nettó forgótőke a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek közötti különbséget vizsgálja. Minél magasabb a nettó forgótőke értéke, annál biztonságosabb finanszírozási stratégiát valósít meg a vállalkozás. A medián eltérése az átlagtól 3% alatt maradt, amely azt jelenti, hogy – a pozitív eltérés ellenére – a nettó forgótőke átlaga jól jellemzi a 27 vállalkozás finanszírozási stratégiáját. A vállalkozások konzervatív stratégiára való áttérése ily módon is bizonyítható.

A pénzügyi eredmény mediánja jelentős (33,18%-os) eltérést mutatott az átlagtól. Ez azt jelenti, hogy a pénzügyi eredmény nem annyira kedvezőtlen, ahogy azt az átlag jelzi. A negatív előjelű pénzügyi eredmény – amely a magas idegen tőke arány miatti kötelezettségek következménye – legjellemzőbb értéke –12.957 ezer Ft, szemben az átlagos –15.009 ezer Ft-tal.

Azok közül a mutatók közül, amelyek esetében a medián az átlagtól negatív irányban tért el csak egyet emelek ki.

A likviditási mutató vonatkozásában ezzel a jelenséggel találkoztam, tehát összességében némileg rosszabb a likviditás a vállalkozási körben, mint azt az átlag mutatja. Mivel azonban a medián átlagtól való eltérése kevesebb mint 6,5%, ez azt jelenti – hasonlóan a nettó forgótőke mutatójához –, hogy a likviditási mutató átlaga megközelítően jól jellemzi a sokaságot.

A többi vizsgált mutatószám mediánja negatív irányban tért el az átlagtól. Az eltérések jellemzően magas értékek, tehát az átlaggal a sokaság nem jellemezhető megbízhatóan.

4.4.4. A lineáris regresszió eredményeinek értékelése

Az egyes mutatók éves adatsorain végzett regresszió elemzéssel a tőkeszerkezet és a jövedelmezőség, valamint a gazdálkodást minősítő egyéb mutatók közötti összefüggések feltárása volt a célom. Az elemzés során kizárólag lineáris összefüggéseket vizsgáltam, mivel olyan egyértelmű kapcsolatokat kerestem, amelyek függvényszerű törvényszerűségeikkel kiemelkednek. A nem lineáris összefüggéseket jelző kapcsolatokra nem tértem ki. Ennek oka, hogy lineáris összefüggések hiánya esetén olyan változók is hatnak, amelyeket egyedileg kellene értékelni minden vállalkozás esetében külön-külön.

Öt mutatót választottam ki, amelyeket független változóként definiáltam a regresszióban, ezek az alábbiak:

1. idegen tőke/saját tőke
2. saját tőke jövedelmezősége
3. tartós forrás/összes eszköz
4. árbevétel arányos üzemi eredmény
5. összes tőke jövedelmezősége

A regressziós kapcsolatokat két fontos paraméterrel jellemeztem: a determinációs hányaddal, amely a linearitás erősségét fejezi ki, valamint a béta együtthatóval, amely megmutatja, hogy a független változó egységnyi változása esetén milyen mértékű változás következik be a függő változó értékében. A vizsgálat eredményei a 12. mellékletben találhatóak.

Néhány összefüggést kiragadva a vizsgálat eredményei közül a következőket állapítottam meg.

Az idegen tőke/saját tőke mutató, mint független változó közepesen erős kapcsolatot jelzett a saját tőke arányos üzemi eredmény, illetve az árbevétel-arányos üzemi eredmény mutatójával, valamint a nettó forgótőkével. Kapcsolatukra a fordított arányosság volt jellemző. Az üzemi eredmény csökkent, ha az idegen tőke aránya nőtt. Az idegen tőke arányának növekedése tehát nemcsak a pénzügyi eredmény alakulását befolyásolja negatív irányba, hanem az üzemi eredményét is. A pótlólagos idegen forrás bevonás hatására nem javul az alaptervekenység jövedelemtermelő képessége.

A nettó forgótőke rendkívül érzékeny a pénzügyi tőkeáttétel változására. Egyenes arányosság figyelhető meg értékeik között. Az idegen tőke arányának növekedése hatására jelentősen nő a nettó forgótőke értéke. E megállapítást alátámasztja az is, hogy az összefüggés standard hibájának mértéke alacsony.

A tartós forrás/összes forrás mutatóval, mint tényezőváltozóval végzett regressziós vizsgálat eredményeként a pénzügyi tőkeáttétel fokával (DFL) mutatható ki közepesen erős kapcsolat. Ha a tartós források aránya egységnyivel nő az összes forráson belül, akkor mintegy 0,63 egységnyi csökkenés figyelhető meg a DFL, vagyis az eredményváltozó értékében.

Az üzemi eredmény/árbevétel mutatóval, mint tényezőváltozóval végzett elemzés korábban a tőkeáttételnél és a saját tőke jövedelmezőségénél leírta-kat támasztja alá. Az árbevétel-arányos üzemi eredmény növekedése esetén az idegen tőke/saját tőke arány csökken. Ugyanakkor az egyéb rövid lejáratú kötelezettségeknek a rövid lejáratú kötelezettségeken belüli növekedése esetén nő az árbevétel-arányos üzemi eredmény. A kapcsolat standard hibája viszonylag alacsony, relatív hibája közepes. Az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek bevonása az alaptervekenység jövedelmezősége szempontjából kedvezőbb, mint a banki hiteleké.

4.4.5. A korrelációs együtthatók mátrixának elemzése

A korrelációs együtthatók mátrixának elemzése során csoportosítottam a szoros pozitív, illetve negatív korrelációt, illetőleg a gyenge korrelációt jelző mutatószám kapcsolatokat. (Szoros korrelációt a vizsgálat szempontjából a ± 0.7500 fölötti korrelációs együttható értékeknek tulajdonítottam, míg gyenge korrelációról $\pm 0,25$ alatti korrelációs együttható értékek esetén beszéltem). Azokra az összefüggésekre, amelyek az egyes mutatók képzési módjának matematikai törvényszerűségeiből következtek, nem tértem ki. A csoportosítás eredménye a 13. mellékletben található.

A mátrix elemzéséből levont következtetésem a következők.

Az összítőke jövedelmezősége együtt mozog az egységnyi jegyzett tőkére jutó eredménnyel, az eszközarányos adózás előtti eredménnyel és a saját tőke jövedelmezőségével. A saját tőke jövedelmezősége nagyon szorosan együtt mozog az eszközarányos adózás előtti eredménnyel, és kevésbé szorosan de együtt mozog az árbevétel-arányos üzemi eredménnyel.

Az árbevétel szorosan korrelál a likviditással, az pedig a működési tőkeáttétellel. Ebből következően meglehetősen szoros korreláció figyelhető meg az árbevétel és a működési tőkeáttétel foka között is ($+0,7198$). A magasabb árbevételt elérő vállalkozások tehát magasabb működési tőkeáttétel mellett működnek. Ennek oka az lehet, hogy azoknál a vállalkozásoknál nő meg elsősorban az állandó költségek összege, amelyek magasabb értékű eszközállományt működtetnek (pl. a nagyobb összegű amortizáció következtében), s a magasabb eszközállomány még azonos hatékonyság mellett is növeli a folyó áras árbevétel összegét.

Meglepően szoros pozitív korrelációt figyeltem meg az árbevétel és a nettó forgótőke értéke között. Mivel a magas nettó forgótőke valószínűsíti, hogy a vállalkozás konzervatív finanszírozási stratégiát alkalmaz, megállapítottam, hogy a konzervatív finanszírozási stratégiát alkalmazó vállalkozások nagyobb hányada a magasabb árbevételt realizáló vállalkozások közül került ki.

Feltűnően szoros negatív korrelációt tapasztaltam a tőkeellátottság és a nettó forgótőke mutatóinak értékei között. A várakozások szerint a magasabb saját tőke arány alacsonyabb idegen tőke – ezen belül rövid lejáratú idegen tőke – arányt jelent, ami a nettó forgótőke értékének növekedését eredményezi.

A negatív korreláció csak úgy adódhatott, hogy a saját tőke változásával ellentétes irányban változott a vállalkozások forgóeszköz-állománya. Magasabb saját tőke arány esetén kevesebb lett a forgóeszköz és alacsonyabb saját tőke arány esetén pedig nőtt a forgóeszközök értéke. Ez annak a következménye, hogy magasabb saját tőke arány mellett a vállalkozások a beruházási tevékenységüket erősítették, az idegen forrásokat pedig elsődlegesen a folyó finanszírozás keretében hasznosították.

Arra következtettem, hogy a vizsgált vállalkozói körben a forgóeszközök nagyobb részének a finanszírozása idegen tőkéből valósult meg. A forgóeszköz-állomány növekedése növelte meg az idegen tőke részarányát, s emiatt

csökkent a tőkeellátottság, de emelkedett a nettó forgótőke értéke. Ez a folyamat csak akkor megy végbe, ha a forgóeszközök értéknövekedése nagyobb ütemű, mint a rövid lejáratú kötelezettségeké. A vizsgált vállalkozási mintánál az idegen tőkén belül a hosszú lejáratú kötelezettségek aránynövekedésének hatása tükröződött az érintett korrelációban.

A nettó forgótőke szoros pozitív korrelációt mutatott az árbevétellel. Ez alapján megállapítottam, hogy az alacsonyabb tőkeellátottságú (a relatíve több idegen tőkével működő) cégek érték el a magasabb árbevételt. (Az árbevétel és a tőkeellátottság közötti korrelációs együttható: $-0,5608$).

Mivel a magasabb működési tőkeáttétel mellett tevékenykedő vállalkozásoknál mutattam ki magasabb árbevételt, tehát a több idegen tőkét használó cégeknél magasabb a működési tőkeáttétel.

Az eszközök felhasználásának hatékonysága (árbevétel/összes eszköz) viszonylag szoros pozitív korrelációt ($+0,6603$) jelzett a likviditással.

Megfigyeltem, hogy az idegen tőke/saját tőke arány növekedése esetén a saját tőke jövedelmezősége nagyobb mértékben csökkent ($-0,4276$), mint az összes tőke jövedelmezősége ($-0,3471$). Mivel a vizsgált vállalkozói kör átlagos tőkeáttétele még elmarad az országos átlagtól, ezért a jövőbeni további idegen tőke arányemelkedés tovább távolíthatja egymástól a saját tőke jövedelmezőségének és az osztóke jövedelmezőségének a szintjét.

Az idegen tőke és a saját tőke aránya a közepesnél erősebb pozitív korrelációt mutatott a pénzügyi tőkeáttétel foka (DFL) mutatójával ($+0,6780$), tehát az idegen tőke arányának a növekedése meglehetősen szorosan együtt mozog a pénzügyi tőkeáttétel foka mutatójának értékével. A pénzügyi tőkeáttétel növekedése növeli a pénzügyi kockázatot, s a növekvő kockázat következtében növeli azt a minimális EBIT szintet, ami az üzleti tevékenység folytatásához, illetve a pénzügyi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges.

A pénzügyi tőkeáttétel foka mutatója negatív – bár nem erős – korrelációt mutat ($-0,3596$) az EBIT értékével. Az idegen tőke/saját tőke arány növekedése mellett tehát nem várható az EBIT növekedése, pedig a kockázat növekedése ezt indokolná.

Az idegen tőke/saját tőke aránymutató közepes erősségű negatív korrelációt jelzett a jövedelmezőségi mutatókkal. Magasabb idegen tőke arány mellett az üzemi eredmény visszaesésének valószínűsége nagyobb, mint a pénzügyi eredményé. Ennek oka – véleményem szerint – az elmúlt évek kamatláb csökkenése és a kamattámogatásos hitelek nagyobb szerepe. Az idegen tőke arányának növekedése a tőkeszerkezetben kisebb mértékben rontotta csak a pénzügyi eredményt. A tőkeszerkezetükbe több idegen forrást bevonó vállalkozások alaptevékenységének jövedelmezőségével (üzemi eredmény) vannak inkább gondok.

Megállapítottam, hogy a vizsgált vállalkozási körben a hosszú lejáratú idegen tőke arányváltozása az összes kötelezettségen belül alig mutatott összefüggést a rövid lejáratú hitelek arányának változásával.

A tartós források tőkeszerkezeten belüli aránya alig gyakorolt hatást a vállalkozások likviditására, a működési tőkeáttételre, és a jövedelmezőségi mutatók többségére.

4.4.6. A vizsgálat egyes éveinek klaszteranalízissel történő osztályozása

A hierarchikus klaszterelemzési eljárások közül a Ward módszer alkalmazásával vizsgáltam, hogy a kutatási időszak egyes évei közül – hat kiemelt jelentőségű mutató tekintetében – melyek jellemezhetők hasonló folyamatokkal. A mutatók kiválasztása során a faktoranalízis módszerét használtam fel.

A 8. mellékletben szereplő mutatószámok közül a faktoranalízisbe azt a 17 mutatót vontam be, amelyek aránymutatóknak tekinthetők, tehát hányados formájúak. A faktoranalízis eredményeit a 14/a-b. mellékletek tartalmazzák. A mutatók kiválasztásakor arra fektettem a hangsúlyt, hogy a tőkeszerkezet változásának, a vállalkozás jövedelmezőségének és a működés hatékonyságának összefüggéseit feltárjam, tehát e gazdálkodási területek vizsgálatára alkalmas mutatószámok kerüljenek felhasználásra, emellett mindhárom faktorból szerepeljen a rendszerben mutató. Az 1-es faktorba tartozó mutatószámok magyarázzák a variancia legnagyobb hányadát, ezért e faktor mutatóiból 4-et választottam ki, a másik két faktor mutatóiból pedig egyet-egyet. Ezt követően a hat kiválasztott mutatószám vonatkozásában újabb faktoranalízist hajtottam végre (14/c. melléklet). Ekkor 2 faktor jött létre, s a hat mutatószám közül három (üzemi eredmény/árbevétel, adózás előtti eredmény/összes eszköz, ösztőke jövedelmezősége) az 1-es, három (tőkeáttétel, árbevétel/összes eszköz, tartós forrás/összes forrás) pedig a 2-es faktorba került. A hat mutatószám összességében több mint 81 százalékban magyarázta a változók varianciáját.

Az idegen tőke/saját tőke aránymutatója a tőkeszerkezeti mutatók alaptípusának tekinthető. Értékének változása az eladósodottság alakulását jelzi.

Az árbevétel arányos üzemi eredmény az alaptevékenység jövedelemtermelő képességét mutatja az értékesítési forgalomhoz viszonyítva.

Az ösztőke jövedelmezőségének számításakor a kamattal növelt adózás előtti eredmény (EBIT) szerepel a számlálóban, az összes tőke a nevezőben.

A tartós forrás/összes forrás mutatója a vállalkozás tőkeszerkezetének alakulását tükrözi, a forrásállományon belül az egy évnél hosszabb lejáratú források (saját tőke + hosszú lejáratú kötelezettségek) arányát érzékelteti.

Az összes eszköz forgását (TATO=total asset turnover) jellemző árbevétel/összes eszköz mutató azért fontos, mert ezt a mutatót a fenntartható növekedési ütem vizsgálatához is felhasználják. (REKE 1997 b)

Az adózás előtti eredmény/összes eszköz mutatót a szakma tőkemegtérülési rátaként is említi. A tőkeigényes tevékenységeket folytató vállalkozásoknak

alacsonyabb a tőkemegtérülési mutatója – minden egyéb feltétel megegyezése mellett –, mint az alacsony eszközértékkel rendelkező vállalkozásoké.

A hierarchikus eljárással végrehajtott klaszterelemzés eredményét (dendrogramm) a 15. melléklet tartalmazza. Ennek alapján a vizsgálat évei három osztályba kerültek besorolásra.

- Az **1. osztály**ba a vizsgálat utolsó 4 éve került, amely években a hat mutató tekintetében hasonló jellegű változások következtek be. Ezt a 4 évet relatíve magasabb pénzügyi tőkeáttétel, alacsony ösztőke jövedelmezőség (az erős pozitív korreláció miatt még alacsonyabb saját tőke jövedelmezőség), és alacsony árbevétel arányos jövedelmezőség jellemezte. Emellett viszonylag magas tartós forrás arány, közepes szintűnek tekinthető eszközhatékonyság és negatív előjelű adózás előtti eredmény volt megfigyelhető ezekben az években. A tőkeáttétel a 100%-os értéket nem közelítette meg, a saját tőke jövedelmezőség már az üzemi eredmény szintjén sem volt kielégítő, amely az önfinanszírozó képességet tovább rontotta. A saját tőke jövedelmezősége negatív előjelű volt. A csökkenő kamatterhek ellenére a tőkeáttétel növekedésének hatására a vállalkozások pénzügyi eredménye általában negatív volt. Ennek, és az üzemi eredmény romlásának következményeként az adózás előtti eredmény is veszteséget mutatott.
- A **2. osztály**ba tartozó 1992-es és 1993-as évek közös jellemzője az alacsony idegen tőke arány mellett realizált mérsékelt nagyságú árbevétel-arányos üzemi eredmény szint, és a negatív értéket mutató ösztőke jövedelmezőség. Az alacsony üzemi eredmény nem volt képes kompenzálni a negatív pénzügyi eredményt. Ehhez több cégnél még rendkívüli veszteség is társult. Ezekre az évekre az előző osztályhoz képest alacsonyabb eszközmegtérülés és kevésbé negatív tőkemegtérülési ráta érték volt jellemző.
- A **3. osztály**hoz tartozó 1994-es 1995-ös 1996-os évek értékeléséből mérsékeltén optimista következtetéseket vontam le. Az 1992-es és 1993-as évekhez hasonló szintű tőkeáttétel mellett, ezeknél az éveknél lényegesen magasabb jövedelmezőséget figyeltem meg, mind üzemi eredmény szintjén, mind az ösztőke jövedelmezősége esetében. Ezeket az éveket alacsonyabb tartós forrás arány, magas eszköz körforgás, tehát magas eszközhatékonyság és pozitív – bár csökkenő – eszközarányos jövedelmezőség jellemezte.

Összegzésképpen megállapítottam, hogy a mutatószám-kör felhasználásával végrehajtott osztályozás során, a vizsgált időszak 3, hasonló folyamatokkal jellemezhető időszakra szakaszolható. Hasonló paraméterekkel minősíthető az 1992-es és a '93-as év, közel azonos folyamatok játszódtak le a vállalkozásoknál az 1994 és 1996 közötti időszakban, s hasonló jelenségeket figyeltem meg az évtized utolsó négy évében. Az 1994 és 1996 közötti időszakot tekintem a vizsgált időtáv legpozitívabb szakaszának, az ezt megelőző és

követő évek negatívabb megítélés alá estek. Az utolsó négy évben jövedelmezőség és hatékonyság szempontjából 1992, 1993-hoz hasonló jellemzőkkel találkoztam, de mindehhez még lényegesen magasabb idegen tőke arány is társult.

A nemzetgazdaság egészében tapasztalható folyamatokkal összehasonlítva, az 1992 és 1996 közötti időszak változásai követik a gazdasági növekedés országos trendjét, viszont 1997-től kezdődően már más a helyzet. Miközben számottevő gazdasági növekedés volt kimutatható a nemzetgazdaság egészében, addig az agrárágazatban kedvezőtlennek minősíthető jelenségek erősödtek fel.

4.4.7. A vizsgálatba vont vállalkozások évenkénti elemzése klaszteranalízis módszerével

A továbbiakban azt elemeztem, hogy a kutatásba bevont vállalkozások évenkénti bontásban milyen jellemzőkkel írhatók le, illetve főbb jellemzőik alapján évenként milyen csoportok (klaszterek) alakíthatók ki a vállalkozási mintából.

A vizsgálat lebonyolítása előtt faktoranalízis segítségével kiválasztottam öt mutatószámot. Ez az öt mutatószám:

- idegen tőke/saját tőke aránymutató (tőkeáttételi mutató),
- a saját tőke jövedelmezőségének mutatója,
- tartós forrás/összes forrás mutató,
- üzemi eredmény/árbevétel, és az
- az ösztőke jövedelmezőségének mutatója.

A mutatók kiválasztása során azt tekintettem ismét vezérelvnek, hogy mind klasszikus tőkeszerkezeti mutató, mind jövedelmezőségi mutató, mind hatékonysági mutató legyen a felhasználásra kerülő mutatószám körben, s minden faktor képviseltesse magát a mutatószám-rendszerben (16. melléklet). Likviditási mutatókat azért nem használtam fel a vizsgálat során, mert e mutatók értékei mind az egyes évek között, mind éven belül a vállalkozások között nagyon kiegyenlítetten alakultak, a klaszterek kialakítását számottevően nem befolyásolták volna. Emellett e mutatók valós értékelése – a korábbiakban tárgyalt – „látszat likviditás” problémája miatt bizonytalan.

A kiválasztott öt mutatószám vállalkozásonkénti és évenkénti alakulása a 17/a-i. mellékletben található.

Vizsgáltam, hogy a kutatás egyes éveiben a vállalkozások ezen öt mutató értékeinek milyen kombinációival jellemezhető osztályokba sorolhatók be.

A hierarchikus klaszterezési eljárás (Ward módszer) során kapott dendogramokat a 18/a-i. mellékletek ábrái szemléltetik.

Az egyes évek dendogramjai alapján négy klaszter kialakítása tűnt évente szakmailag megalapozottnak. Az egyes klasztereket – az öt mutatószámnak az adott klaszterbe került vállalkozásokra jellemző átlagértékei alapján – jellemeztem, s a jellemzés alapján a klasztereket minden évben rangsoroltam az őket minősítő mutatószámok átlagértékei alapján. (I. osztályú cégeket tartalmazó osztály, II. osztályú vállalkozásokat tartalmazó osztály, III. osztályú cégeket magában foglaló klaszter, IV. osztályú vállalkozásokat magában fog-

láló klaszter.) A klaszterek minősítése alapján kialakított rangsor viszonylagos, hiszen például az I. osztályú cégek klasztere csak a vizsgálatba vont vállalkozások közül és az adott évben a legkedvezőbb paraméterekkel leírható vállalkozásokat tartalmazza.

A vizsgálat eredményeképpen a következőkre kívántam választ kapni:

- Felfedezhető-e a vállalkozások között az egyes években együttmozgás?
- Megfigyelhető-e, hogy egyes vállalkozások folyamatosan a kedvezőbb, vagy a kedvezőtlenebb jellemzőkkel leírható klaszterekbe kerülnek, vagyis a vállalkozások a vizsgált időtartam alatt mennyire nyújtanak kiegyensúlyozott teljesítményt, illetve vannak-e ún. „klaszterközi” cégek, amelyek hektikusan változtatják helyüket az egyes klaszterek között?

A vizsgálat eredményeinek összegzése a következő:

A vizsgált vállalkozási kör tagjai között viszonylag kevés olyat találtam, amelyek hasonló jellegű klaszterközi mozgásokkal jellemezhetők. Ezek közé tartozott a Pélyi Tiszamente Szövetkezet, a Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet, a Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet, a Tiszamenti Szövetkezet, a Rimamente Szövetkezet, valamint a Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet (1. csoport). E hat vállalkozás működése a vizsgált időszakban – a vizsgálatba vont öt mutatószám alapján – hasonló paraméterekkel jellemezhető. Ezek a vállalkozások nem csupán hasonló jellemzőkkel írhatók le, hanem az egyes évek közötti teljesítményük sem mutatott komolyabb ingadozásokat, szinte folyamatosan a jók között voltak.

Megfigyeltem ezen túl még – kevésbé egyértelmű – együttmozgást az Aranykálász Szövetkezet, a Mátra-Nyugatbükki Erdőgazdaság (ma Egererdő RT.), a Mátravölgye Szövetkezet és a Poroszló-Újlőrincfalva Mezőgazdasági Szövetkezet között (2. csoport), az „ABASZÖV”, a FAUNA Rt., és a Besenyőtelki Szövetkezet, valamint a Horti Szövetkezet között (3. csoport), ezen kívül a Mátra Szövetkezet és az Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet között (4. csoport).

Az e csoportokon belüli együttmozgás ugyan egyes években nem volt egyértelműen megállapítható, de a vizsgált időszak teljes hosszában mégis hasonló jellemzőkkel írhatók le a csoportok.

Az 1-es csoport vállalkozásaira az időszak első felében alacsony, majd fokozatosan növekvő idegen tőke arány, nem túl magas, helyenként negatív előjelű saját tőke és osztóke jövedelmezőség, közepes szintű üzemi eredmény/árbevétel érték, s magas tartós forrás arány volt jellemző.

A 2. csoport vállalkozásai végig nagyon alacsony idegen tőke arány és kifejezetten magas tartós forrás arány mellett tevékenykedtek. Kis mértékben pozitív, illetve – az időszak vége felé haladva növekvő abszolút értékű – negatív előjelű saját tőke és osztóke jövedelmezőség, valamint árbevétel-arányos üzemi eredmény jellemezte őket. A csoporton belül a Mátravölgye Szövetkezet és az Erdőgazdaság működése között még szorosabb párhuzamot figyeltem meg, mint a teljes csoport vonatkozásában.

A 3. csoportot is alacsony – bár az időszak legvégére egyes cégeknél már magasabb – tőkeáttétel, emellett az időszak elején gyengébb, majd javuló, de az időszak vége felé haladva – főleg a FAUNA és Besenyőtelek esetében – ismét romló, sőt negatív előjelűvé váló jövedelmezőségi mutatók jellemezték. A 4. csoport tagjait közepes, vagy annál alacsonyabb szintű idegen tőke arány, az időszak nagyobbik részében negatív előjelű saját és össztőke jövedelmezőség, s erősen ingadozó árbevétel arányos üzemi eredmény jellemezte. Megállapítottam, hogy a vállalkozások alig egyharmadáról állítható, hogy folyamatosan, közel hasonló megítélés alá estek a vizsgálat időtartama alatt. (Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül, hogy az elmúlt években természeti katasztrófák érték a megye jelentős részét, így – főleg a vizsgálat utolsó éveiben – ennek is szerepe volt a teljesítmények kiegyensúlyozatlanságában.)

A vállalkozások többségét „klaszterközi” cégnek minősíttem, olyannak, amelyeknek a teljesítménye a vizsgálat éveiben hullámzó, ezért a megítélése az egyes években nagyon eltérő. Ez arra is utal, hogy e vállalkozások fokozott üzleti kockázatot hordoznak, jövőbeni teljesítményük prognosztizálása nagyon nehéz.

A klaszterek közötti mozgás jelzi, hogy a makro- és mikrogazdasági környezet változásaira a vizsgált vállalkozások nagyon érzékenyek.

Megkísértem összefüggést feltárni az egyes csoportok tagjainak termelési szerkezete között. Az 1. csoport vállalkozásaira jellemző volt, hogy termelési szerkezetük kevésbé diverzifikált, a szántóföldi növénytermesztés van túlsúlyban, s kisebb szerep jut az állattenyésztésnek. A többi csoport vonatkozásában nem találtam ilyen összefüggéseket, hiszen nagyon különböző termelési szerkezetű vállalkozások kerültek azonos csoportba. A termelési szerkezetnek bizonyára van szerepe a vállalkozások gazdálkodását jellemző paraméterek szempontjából, de ez a szerep – a vizsgálat alapján – nem bizonyult meghatározó jelentőségűnek.

E vizsgálat legfontosabb megállapítása az, hogy **a Heves megyei mintában szereplő vállalkozások többségének gyenge az adaptációs képessége.** Hosszú távú kiegyensúlyozott gazdálkodásra kevesen képesek. **Az adaptációs képesség alacsony fokának oka lehet a nem megfelelő korszerűségű eszközpark, a kevésbé diverzifikált termelési szerkezet, a magas működési tőkeáttétel, az alacsony forgóeszközszint, és nem szabad elfelejtkezni a humán tényezők szerepéről sem.** A fenti okok többsége (illetve egyidejűleg több ok is) a vizsgált vállalkozói kör gyenge adaptációs képességgel jellemezhető tagjainál fennállt.

A teljesítmények változékonysága azt is jelzi, hogy a szabályozó rendszer változtatásával jelentősen befolyásolható e cégek gazdálkodása. A vállalkozások teljesítménye nagyobb mértékben függ a mindenkorai szabályozók alakulásától, mint például a termelési szerkezetüktől.

A teljesítmények változékonysága **egyben fokozott üzleti kockázatra is utal,** amely a vállalkozások általános és a mezőgazdasági vállalkozások spe-

ciális kockázatain túl, a magas kombinált tőkeáttételből adódó kockázatokból tevődik össze.

4.4.8. A vizsgált időintervallumban felszámolásra került vállalkozás tőkehelyzetének vizsgálata. Esettanulmány.

Esettanulmányom az 1999-ben felszámolásra került karácsondi Kossuth Agrárszövetkezettel kapcsolatos. A felszámolási eljárás az állammal szembeni fizetési kötelezettségek teljesítésének elmaradása miatt indult be a cégnél.

Azt vizsgáltam, hogy a BÉHM (1997) által meghatározott és az értekezésben korábban már felsorolt, a pénzügyi válságot indikátorként jelző paraméterek valóban alkalmasak-e arra, hogy egy cég válsághelyzetét prognosztizálják.

A szövetkezet karácsondi székhellyel működött, tevékenységi körében mintegy 75 százalékos részarányt képviselt a szántóföldi növénytermesztés és 25 százalékos részarányt az állattenyésztés (sertés). Mezőgazdasági alaptevékenységen kívüli tevékenységet nem végeztek.

A Kossuth Agrárszövetkezet gazdálkodását jellemző fontosabb alapadatok a 19. melléklet szerint alakultak 1992 és 1998 között.

A vállalkozás mérlegfőösszege 1998-ra az 1992. évi érték 45,9 százalékára esett vissza. Az eszközökön belül a befektetett eszközök csökkenése nagyobb mértékű volt (az 1998. évi érték az 1992. évinek 43,7 százaléka), mint a forgóeszközök értékének csökkenése (az 1998. évi érték az 1992. évi érték 54 százaléka). A vállalkozás folyamatosan értékesítette eszközeit.

A befektetett eszközök értékének a visszaesése 1996 után gyorsult fel. 1996-ig a csökkenés mértéke 30,7 százalék volt 1992-höz képest, 1998-ban viszont már 36,9 százalék 1996-hoz képest. A forgóeszközök csökkenésének tendenciáját 1995-ben és 1997-ben növekedés törte meg. Az eszközökön belül a legmagasabb forgóeszköz arányt 1997-ben figyeltem meg. Ebben az évben az összes eszköz 34,2 százaléka volt forgóeszköz. Az időszak többi részében a forgóeszközök aránya alig haladta meg a 20 százalékot, a legalacsonyabb értéket (21,3 százalék) 1996-ban mutattam ki.

A vállalkozás saját tőkéje a vizsgált időszak végére az 1992. évi szint 12,9 százalékára esett vissza. A saját tőke csökkenésének üteme 33 százalékkal volt magasabb, mint a mérlegfőösszeg visszaesése, ezért a vállalkozás egyre inkább rászorult idegen tőke bevonására.

A cég saját tőkéjének értéke minden évben elmaradt a jegyzett tőke értéke mögött, folyamatos vagyonszerzés történt. 1998-ban a jegyzett tőke már 6,7-szerese volt a saját tőkének. Ennek oka, hogy a vállalkozás mérleg szerinti eredménye – 1996-tól eltekintve – minden évben negatív volt, s az eredménytartalék is egyre növekvő negatív értékeket vett fel. Az eredménytartalék abszolút értéke 1998-ban 8,6-szerese volt az 1992. évi – már akkor is negatív előjelű – eredménytartaléknak.

A kötelezettségek állománya a vizsgált időszakban mintegy megduplázódott.

Az értékesítés nettó árbevétele 1993-ban közel 34 százalékkal csökkent 1992-höz képest, utána 1996-ig nőtt, s 1996-ban az 1993. évi érték háromszorosát mutatta. A következő két évben összesen 26 százalékkal esett ismét vissza.

1995 és 1996 kivételével az alaptevékenység minden évben veszteséget mutatott, az üzemi eredmény előjele negatív volt. A legnagyobb üzemi veszteséget 1997-ben szenvedte el. A jövedelmezőség romlásában szerepet játszott a költségremanencia jelensége is.

A pénzügyi eredmény folyamatosan negatív volt, a legnagyobb veszteségek az 1994 – 1997 közötti időszakban jelentkeztek. A mérleg szerinti eredmény – 1996 kivételével – szintén folyamatosan negatív.

A Kossuth Agrárszövetkezet gazdálkodását a beszámolókból nyert alapadatok feldolgozása révén kiszámított mutatószámok értékelésével elemeztem tovább. A főbb mutatószámok értékeinek alakulását szemlélteti a 20. melléklet.

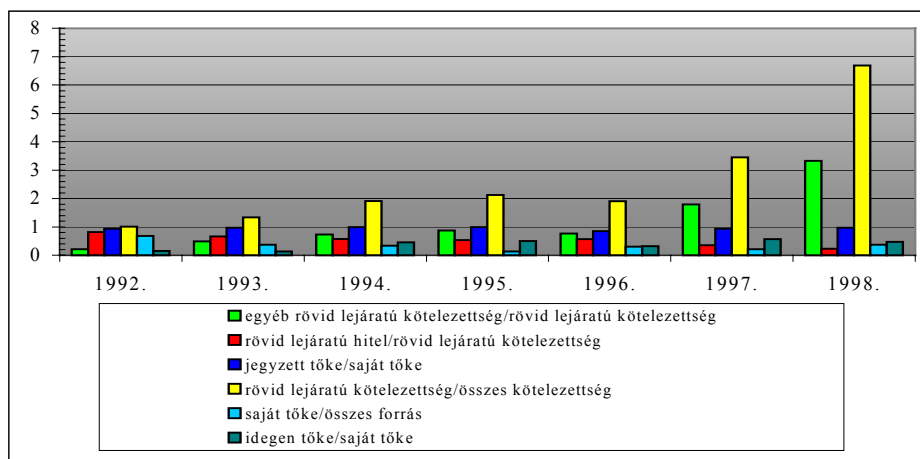
A tőkeszerkezeti mutatók alapján megállapítottam, hogy az idegen tőke aránya szinte folyamatosan növekedett, s 1997-től már kritikus értékeket vett fel. Az utolsó években nem a kötelezettségek értékének növekedése emelte az idegen és a saját tőke arányát, hanem a saját tőke felgyorsuló ütemű csökkenése.

A kötelezettségek növekedésével párhuzamosan a saját tőke aránya 7 év alatt közel 72 százalékkal esett vissza.

A kötelezettségeken belül folyamatosan a rövid lejáratú kötelezettségek domináltak, 1994-ben és 1995-ben csak rövid lejáratú kötelezettséggel találkoztam a cégnél. Az 1996-os év kivételével a rövid lejáratú kötelezettségek aránya nem csökkent 93 százalék alá.

A rövid lejáratú kötelezettségeken belül 1993 óta nem a rövid lejáratú hitelek voltak a meghatározók, hiszen legfeljebb 1/3-os arányt képviseltek. 1993-ban a szállítók domináltak a rövid lejáratú kötelezettségeken belül. Azt követően – az 1996-os év kivételével – az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek átlagban 50 százalék körüli arányt képviseltek a rövid lejáratú kötelezettségek között. A vállalkozás forrásstruktúrájában meghatározó jelentőségű volt a kényszerhitelezők szerepe. 1998-ban a vállalkozás teljes eszközállományának 35 százalékát egyéb rövid lejáratú kötelezettség finanszírozta.

A tőkeszerkezeti mutatók értékalakulását szemlélteti a 17. ábra.

17. ábra. A Kossuth Agrárszövetkezet tőkeszerkezeti mutatóinak alakulása (1992-1998)

Forrás: Saját szerkesztés a Kossuth Agrárszövetkezet éves beszámolóí alapján

A vállalkozás jövedelmezőségi mutatói tartósan alacsony értékeket jeleztek. Az országos – és a Heves megyei – tapasztalatokkal megegyezően az évtized közepén (1995-ben és 1996-ban) figyeltem meg javulást, amikor az üzemi eredmény pozitív előjelűvé vált. 1996-ban mind az eszközarányos, mind az árbevétel–arányos üzemi eredmény meghaladta a 15 százalékot. A pénzügyi és a rendkívüli eredmény negatív volta miatt a mérleg szerinti eredmény 1995-ben is negatív előjelű lett, s bár 1996-ban pozitív előjelűvé vált, de eszközarányos szinten csak 0,6 százalékos értéket képviselt.

Abban, hogy a vállalkozás 1998-ig fenn tudta tartani a működését, nagy szerep jutott a hatékonyság javulásának. Jelentős mértékben csökkenő eszközérték és saját tőke érték mellett sem csökkent számottevően a folyó áras árbevétel. Mivel az eszközérték csökkenése 1997-ig nem befolyásolta lényegesen az árbevétel szintjét, arra következtettem, hogy a vállalkozásnál kapacitásfelesleg volt, amelynek a csökkentése egy bizonyos határig a kibocsátás szintjére nem gyakorolt hatást.

A likviditási mutató értéke csak 1992-ben érte el az elfogadható szintet, azután folyamatosan kritikus szinten volt. A forgóeszközök értékének stagnálása, illetve mérsékelt ütemű csökkenése mellett a rövid lejáratú kötelezettségek folyamatosan emelkedtek.

A növekvő pénzügyi tőkeáttétel is jelzi, hogy a vállalkozás tőkeszerkezetén belül emelkedett az adósság aránya, aminek következtében nőtt a cég fix tőkeköltsége. A pénzügyi tőkeáttétel növekedése mutatta egyben a pénzügyi kockázat emelkedését, s utalt a tulajdonosi tőke hozamának egyre nagyobb jövedelem-érzékenységére.

A forgóeszközök fordulatainak száma 1993 és 1996 között emelkedett. Azt követően csökkenés következett be, de a három fordulat körüli évenkénti érték elfogadható. A fordulatok számának kedvező megítélése összefügg az eszközhatékonyság javulásával.

A vevőállomány napokban kifejezett futamideje 1996-ig javuló tendenciát mutatott, azután romlott, de az 1998. évi 20 nap alatti érték sem kedvezőtlen. A fizetőképesség tartósan alacsony szintje nem a vevőállomány lassú megtérüléséből vezethető le, hanem a rövid lejáratú kötelezettségek magas szintjéből.

Összefoglalva az esettanulmányból levonható következtetéseket kijelenthetem, hogy a felszámolás okainak a jövedelemtermelő képesség alacsony szintjét, a tőkeszerkezeten belül a kötelezettségek egyre növekvő arányát, illetve a kibocsátás nem megfelelő ütemű növekedését tekinthetjük. Eredendő oknak már az üzemi tevékenység szintjén is elégtelen jövedelemtermelő képességet tekintem.

A vizsgált időszak első évében, 1992-ben már –19.452 eFt volt a vállalkozás eredménytartaléka, s már ekkor elmaradt a saját tőke értéke a jegyzett tőke mögött. Ezek az adatok arra utalnak, hogy az 1992-t megelőző években is gondok voltak a vállalkozás jövedelemtermelő képességével.

A fokozódó idegen tőke bevonással összefüggő terhek folyamatosan 15 – 20 millió forintos pénzügyi veszteséget okoztak, s az üzemi eredmény is csak 1995-ben és 1996-ban volt pozitív, ezért a mérleg szerinti eredmény is – 1996 kivételével – veszteséget mutatott. A negatív mérleg szerinti eredmény folyamatosan csökkentette a vállalkozás saját tőkéjét. Az idegen tőke arányának növekedésében az utolsó években egyre nagyobb szerepet kaptak a kényszerhitelezők, vagyis a szállítók és az állam.

A fizetőképesség fenntartása érdekében a vállalkozás az eszközeit folyamatosan értékesítette, ez mind a befektetett eszközök értékváltozásából, mind pedig az összes eszköz értékváltozásából kiderült. Az eszközök eladása – az eszközhatékonyság javulása ellenére – nem tette lehetővé a korábbi termelési szint fenntartását, így a termelés és az értékesítés volumene is csökkent. 1997-ben és 1998-ban a pénzügyi összeomlás folyamata ennek hatására felgyorsult, s ekkor már a további vagyonfelélés sem tarthatta fenn a vállalkozás fizetőképességét.

A vállalkozás likviditási helyzete 1992-ben még elfogadható volt, de a kötelezettség állományának növekedése és a forgóeszközök szintjének folyó áras stagnálása, majd csökkenése a fizetőképességet kritikussá tette.

A vállalkozás nettó forgótőkéje 1993-tól folyamatosan negatív előjelű volt, tehát a finanszírozási stratégia egyértelműen agresszív jellegű. Az agresszív stratégia a pénzügyi krízis lehetőségét hordozta magában, de ennél a cégnél sem jelenthető ki, hogy a finanszírozási stratégia kialakítása tudatos magatartás következménye volt, hanem inkább kényszer szülte megoldás.

Említést érdemel a vállalkozással kapcsolatban a rendkívül alacsony forgóeszköz/befektetett eszköz arány. A befektetett eszközök döntő hányada tárgyi

eszköz. A felszámolást közvetlenül megelőző években az alacsony forgóeszközszint a tárgyi eszközök megfelelő szintű kapacitás kihasználását sem tette lehetővé.

1996-ig a befektetett eszközök értékének csökkenése még nem érezte hatását a folyó áras árbevételben, hiszen az alacsony forgóeszköz-állomány következtében az először értékesítésre kerülő befektetett eszközök a ki nem használt eszközök közül kerültek ki. Amikor – a fizetőképesség fenntartása érdekében – már a valóban üzemi célokat szolgáló eszközök értékesítése is megtörtént, vagyis a vagyonfelélés kiteljesedett, akkor ez rendkívül gyorsan érezte hatását az árbevétel zuhanásában, az üzemi eredmény romlásában (ezen keresztül az önfinanszírozó képesség további esésében) is.

A Heves megyei vizsgálatok általános tapasztalataival összevetve a Kossuth Agrárszövetkezet gazdálkodását néhány hasonlóságot, s lényegesen több eltérést figyeltem meg.

A Kossuth Agrárszövetkezet esetében is az évtized közepén tapasztaltam fellendülést, de ez csak 1995-re és 1996-ra volt jellemző, míg a megyei cégminta esetében már 1994-ben elkezdődtek a pozitív változások. Az 1995-ös és 1996-os év csak a jövedelmezőség szempontjából volt átlagon felüli, míg a megyei minta esetében a gazdálkodás szinte minden területén érezhető volt pozitív irányú elmozdulás.

Az idegen tőke aránya a tőkeszerkezeten belül 1997-től magasan a megyei minta átlaga fölé került, s a rövid lejáratú kötelezettségeknek is lényegesen nagyobb szerep jutott.

A Kossuth Agrárszövetkezet finanszírozási stratégiája a vizsgált időszakban végig agresszív volt, a tőkeszerkezet nem tette lehetővé a konzervatív stratégiára történő átállást.

A likviditási mutatók értékei elmaradtak a megyei minta átlagától, ugyanakkor az eszközhatékonyság magasabb volt annál.

Az eszközök felhasználásának hatékonysága területén lehetnek még az agrár-vállalkozásoknál tartalékok, amelyek a megrendült fizetőképesség mellett, a „túlélésért” folyó küzdelemben kerülnek elő, s átmeneti ideig halaszthatják a fizetéseképtelenség bekövetkezését. Hosszabb távú megoldást azonban csak a jövedelemtermelő képesség javítása eredményezhet.

Az alfejezet elején hivatkozott pénzügyi válságjeleket a vállalkozás példáján is áttekintettem, s meggyőződtem azok gyakorlati alkalmazásának megbízhatóságáról.

Valóban azt tapasztaltam, hogy a kieleződött válsághelyzet előzményeképpen folyamatosan alacsony volt a vállalkozás jövedelmezősége, sőt a gazdálkodás jellemzően veszteséget mutatott, csökkent a cég árbevétele, erőteljes vagyonvesztés következett be, az eszközöket egyre kisebb arányban finanszírozta saját tőke, az adósságállomány gyorsan növekedett, a fizetőképesség tartósan alacsony szintű volt, s még ezen belül is romlott. Ezen jelenségekből tehát már a válság kiteljesedése előtt következtetni lehetett a későbbi fejleményekre.

4.5. Az agrárvállalkozók véleményének összefoglalása az agrárfinanszírozás jelenlegi helyzetéről, és saját vállalkozásuk tőkehelyzetéről országos mintán alapuló kérdőíves felmérés alapján

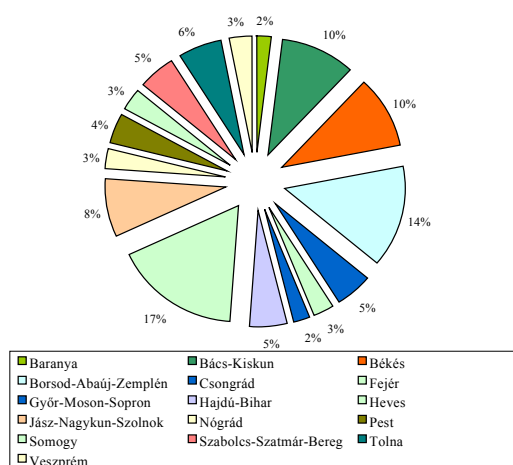
Az agrárvállalkozások tőkehelyzetének vizsgálatát kérdőíves felméréssel egészítettem ki. Kidolgoztam mind a társas vállalkozások, mind az egyéni vállalkozók számára egy kérdőívet, amelyben a vizsgált vállalkozó gazdálkodását jellemző néhány alapparaméteren (a vállalkozás szervezeti formája, árbevétele, saját tőkéje, jegyzett tőkéje) túl az agrárfinanszírozás jelenlegi helyzetével, illetve az EU-hoz való csatlakozás várható hatásaival foglalkozó kérdések szerepeltek. (A kérdőívek mintáját a 21. és 22. mellékletek tartalmazzák).

A kérdőíves vizsgálat során a SZIE GMFK Mezőgazdasági Szakának III. évfolyamos hallgatói voltak segítségemre, akik az elsődleges adatfelvételezést bonyolították. A vizsgált minta mind a társas vállalkozások, mind az agrárágazatban tevékenykedő egyéni vállalkozók esetében 100–100 elemet tartalmazott. A vizsgálat 2002 áprilisában és májusában zajlott.

Az adatfelvételezés során megkötés volt, hogy minden kérdező ugyanabból a megyéből 1–1 az agrárágazatban tevékenykedő szövetkezetet, vagy gazdasági társaságot, illetve mezőgazdasági egyéni vállalkozót keres fel. Így a társas vállalkozások, illetve az egyéni vállalkozók megyék szerinti megoszlása azonos.

4.5.1. A szövetkezetek és a társas vállalkozások körében végzett felmérés eredményei

A felmérésben szereplő 100 vállalkozás megyénkénti megoszlását %-ban (s egyben darabszámban is) a 18. ábra szemlélteti.

18. ábra. A kérdőíves felmérésben szereplő vállalkozások megyénkénti megoszlása (%)

Forrás: Saját szerkesztés

A vizsgált minta az ország 16 megyéjét ölelte fel, kiterjedt az ország mind a hét régiójára, bár az észak–magyarországi régió túlreprezentált (34%), ugyanakkor a dunántúli régiók kisebb súllyal szerepeltek benne.

A vállalkozások szervezeti forma szerinti megoszlása: 74 jogi személyiségű gazdasági társaság, 13 nem jogi személyiségű gazdasági társaság és 13 szövetkezet.

A kérdőíves felmérés eredményei közül – az általam fontosabbnak tartottakat – kérdés-csoportonkénti bontásban ismertetem.

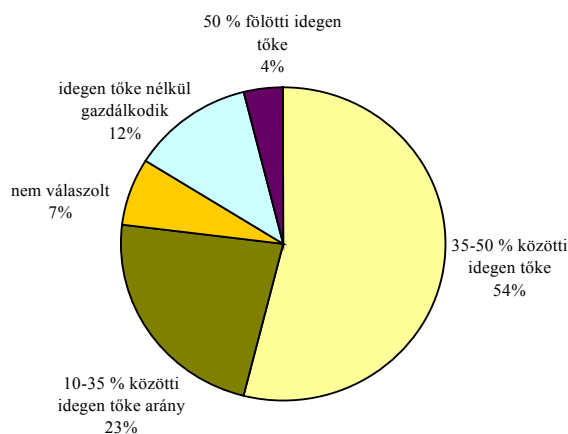
4.5.1.1. A megkérdezettek tevékenységi köre

A megkérdezettek 78 százaléka fő tevékenységként a szántóföldi növénytermesztést, illetve az állattenyésztést jelölte meg, ezen belül 43 százalék a növénytermesztés árbevételén belüli részarányát tartotta jelentősebbnek, míg 35 százalék az állattenyésztését. A megkérdezettek 18 százaléka fő tevékenységként kertészeti tevékenységet, gyümölcs-, vagy szőlőtermesztést, illetve feldolgozást, míg 4 százalék erdőgazdálkodási, illetve egyéb tevékenységet (kaszálás, közterület tisztítás) jelölt meg.

4.5.1.2. A tőkeszerkezettel és a tőkehellyel összefüggő válaszok

Arra a kérdésre, hogy az ösztőkékükön belül milyen részarányt képviselt a felmérés időpontjában az idegen tőke, a vállalkozások 7 százaléka nem válaszolt, 12 százalékuk pedig idegen tőke nélkül gazdálkodott. Mindössze a vállalkozások 4 százaléka szerint haladta meg az 50 százalékot az idegen tőke részaránya. 35–50 százalék közötti idegen tőke arányt már 54 százalék jelölt meg. (Ezen belül 45 és 50 százalék közötti értéket 29 cég.) A többiek 10 és 35% közötti értékeket tüntettek fel.

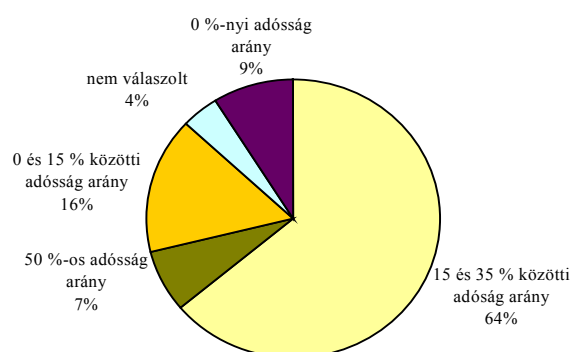
A válaszok százalékos megoszlását szemlélteti az 19. ábra.

19. ábra. A megkérdezett vállalkozások idegen tőkéjének aránya az összes tőke %-ában

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezettek által elfogadhatónak tartott adósság arányra adott válaszok megoszlását a 20. ábra mutatja.

20. ábra. A megkérdezettek megoszlása a vállalkozásukban elfogadhatónak tartott idegen tőke összes tőkéhez viszonyított %-os értéke alapján

Forrás: Saját szerkesztés

Erre a kérdésre 4-en nem válaszoltak, 9 megkérdezett 0 százalékot, míg a megkérdezettek 64 százaléka 15 és 35 százalék közötti mértéket tartott elviselhetőnek. Hét megkérdezett 50 százalékos szintet jelölt meg, kivétel nélkül olyanok, akik jelenleg is 50 százalék körüli idegen tőkével gazdálkodnak. A 35–50 százalék közötti idegen tőke arány mellett gazdálkodóknak viszont az 55 százaléka csak 15 és 35 százalék közötti idegen tőke arányt tartott elviselhetőnek.

Felmérésem során értékelni kívántam, hogyan ítélik meg a vállalkozások az elmúlt 10 évet (illetve a tevékenységük megkezdése óta eltelt időszakot) tőkehelyzetük alakulása szempontjából.

A kérdésre adott válaszok megoszlását a 33. táblázat szemlélteti.

33. táblázat. Az elmúlt 10 év megítélése a megkérdezettek vállalkozásainak tőkehelyzete szempontjából (%)

Romlott a tőkehelyzete	Szinten maradt a tőkehelyzete	Javult a tőkehelyzete	Nem válaszolt, vagy nem tudta megítélni
49	26	11	14

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezettek közül 14 vállalkozás nem válaszolt, illetve azt válaszolta, hogy nem tudja megítélni. 49 százalék szerint romlott a tőkehelyzetük, 26 százalék szerint szinten maradt, s 11 százalék javulást tapasztalt.

4.5.1.3. A banki hitelekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok

Arra a kérdésre, hogy milyen kamatszintet tartana elfogadhatónak egy agrárágazatban működő kis- és közepes vállalkozás számára, mindössze a minta 6%-a válaszolta, hogy 15%-os kamatszintet, a többiek ennél lényegesen alacsonyabb mértékeket jelölték meg. A megkérdezettek 24 százaléka 5%-os,

vagy annál alacsonyabb kamatlábat tüntetett fel, 64 százalékuk pedig 5 és 10% közé tette az elviselhető kamatszintet. 6 megkérdezett a jelenlegi helyzetben csak kamatmentes tőkejuttatást tart elfogadhatónak.

Megállapítottam, hogy a relatíve magasabb kamatszintet elfogadhatónak érző vállalkozások elsősorban azon válaszadók köréből kerültek ki, akik fő tevékenységként kertészeti tevékenységet jelöltek meg. A nulla kamatszint mellett voksolók közül 5 vállalkozás fő tevékenysége szántóföldi növénytermesztés, egy vállalkozásé pedig állattenyésztés volt.

A felmérés során választ kerestem arra a kérdésre is, hogy a hitelfelvétel során milyen futamidejű hiteleket helyeznek előtérbe. Az e kérdésre adott válaszok megoszlását a 34. táblázat mutatja be.

34. táblázat. A megkérdezettek megoszlása az általuk preferált hitelfutamidő kapcsán (%)

Éven belüli futamidő	1-3 év közötti futamidő	3 évnél hosszabb futamidő
9	72	19

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók 72 százaléka az 1–3 éves futamidőt jelölte meg, 19 százalékuk a hosszú lejáratú hiteleket preferálta (2 válaszadó 30 éves futamidőt is megjelölt). Mindössze 9 százalék helyezte előnybe a rövid lejáratú hiteleket, s azon belül is kivétel nélkül a 3–12 hónapos futamidőre felvehetőket.

Rákérdeztem a felmérés során arra is, hogy a válaszadók véleménye szerint könnyű-e ma Magyarországon az agrárágazatban működőknek hitelhez jutniuk.

A vállalkozások 51 százalékának az álláspontja az volt, hogy sem a bankok hozzáállása, sem az agrárvállalkozások helyzete nem megfelelő a hitelek felvételéhez. 33 százalék véleménye szerint a bankok kínálata megfelelő, de a vállalkozások hitelképessége és a kamatszint nem teszi lehetővé a hitelek igénybe vételét. A minta elemei közül 14 százalék jelölte meg, hogy problémamentesnek ítéli a hitelhez jutást. Kettő nem válaszoltak azok közül, akik a tőkeszerkezetükre vonatkozó kérdésre sem adtak választ.

A hitelgarancia intézmények ismertségével kapcsolatos kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a válaszadók 47 százaléka ismeri, s már igénybe is vette ezt a lehetőséget, 61 százalék ismeri, de még nem vette igénybe, 2 válaszadó jelezte, hogy nem ismeri, de nem is kívánja megismerni.

A kérdőívben arra is rákérdeztem, hogy félnek-e a vállalkozások a jelentősebb mértékű eladósodástól. A válaszok megoszlását a 35. táblázat mutatja be.

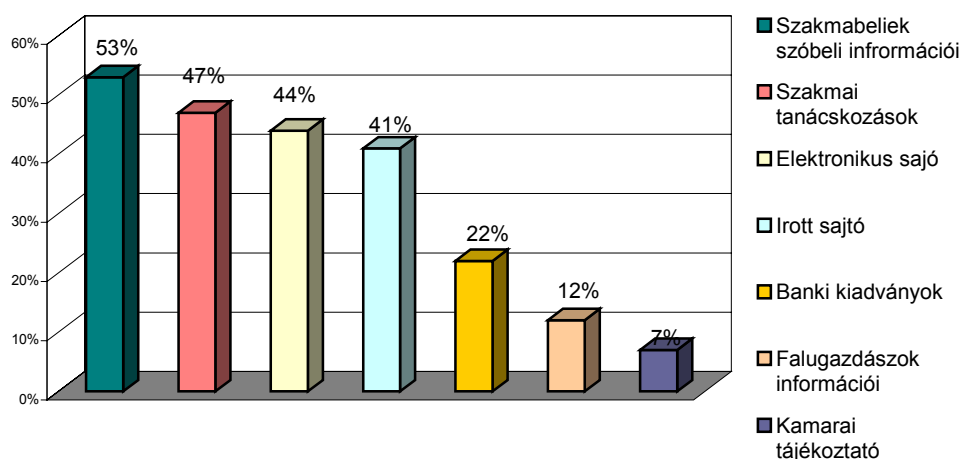
35. táblázat. A megkérdezettek megoszlása az alapján, hogy félnek-e a nagyobb mértékű eladósodottságtól (%)

Félnek, s nem vesznek fel nagyobb összegű kölcsönt	Félnek, de azért felvesznek annyit, amennyihez hozzájutnak	Nem félnek, féljenek inkább a bankok	Nem válaszolt
43	45	7	5

Forrás: Saját szerkesztés

Öten nem adtak választ a kérdésre, 43-an azt jelölték meg, hogy félnek és ezért nem vesznek fel nagyobb összegű hitelt, 45-en félnek, de azért felvesznek annyi hitelt, amennyihez csak hozzájutnak. 7-en azt válaszolták, hogy nem félnek, féljenek inkább a bankok attól, hogy nem fizetik vissza a hiteleket. Vizsgáltam a kérdőív segítségével, hogy a banki hitellehetőségekről milyen csatornákon keresztül tájékozódnak. (Ez esetben több válasz is megjelölhető volt.) 53 százalék jelölte meg a szakmabeliek szóbeli információit, 47 százalék a szakmai tanácskozásokat, 44 százalék az elektronikus sajtót, 41 százalék az írott sajtót, s 22 százalék a banki kiadványokat.

A falugazdászok információit mindössze a válaszadók 12 százaléka, a kamarai tájékoztatókat pedig 7 százalékuk említette. A válaszok megoszlását a 21. ábra mutatja.

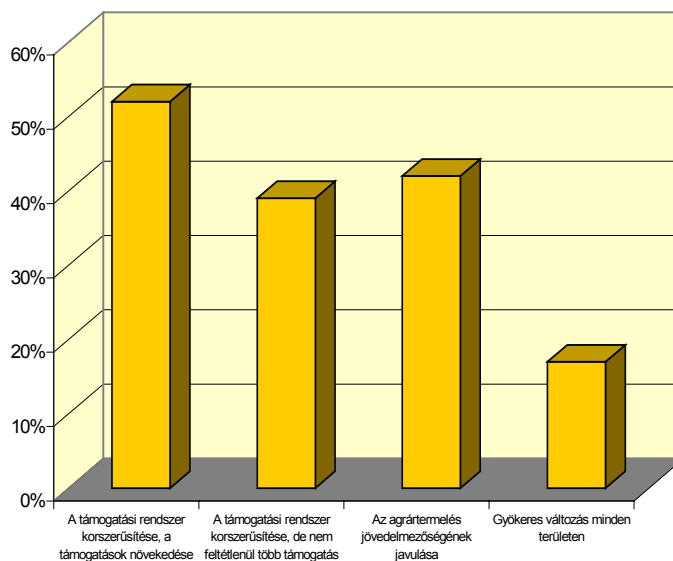
21. ábra. A hitellehetőségről történő tájékozódás során igénybe vett csatornák megoszlása a megkérdezettek körében (%)

Forrás: Saját szerkesztés

4.5.1.4. Az EU-hoz való csatlakozással szembeni elvárásokkal összefüggő válaszok

Vizsgáltam a felmérés keretében, hogy mit várnak a vállalkozások a csatlakozástól az agrárfinanszírozás tekintetében (több válasz is megjelölhető volt).

A válaszok megoszlását szemlélteti a 22. ábra.

22. ábra. Az EU-hoz való csatlakozással szembeni elvárások megoszlása az agrárfinanszírozás rendszerével kapcsolatban (%)

Forrás: Saját szerkesztés

A legtöbben (52%) a támogatási rendszer korszerűsítését várják, ami elsősorban a támogatások összességű emelését eredményezi. A válaszadók 39 százaléka szintén a támogatási rendszer korszerűsítését várja, ami viszont nem jelent összességűen több támogatást. A válaszadóknak a 91 százaléka számít tehát a támogatási rendszer korszerűsítésére. Emellett a válaszadók 42 százaléka megjelölte, hogy az agrártermelés jövedelmezőségének a javulását várja, ami javítja majd a vállalkozások önfinanszírozó képességét. A válaszadók 17 százaléka vár gyökeres változást minden területen, ugyanakkor senki nem jelölte meg azt a választ, hogy véleménye szerint minden marad a régiben.

4.5.2. A kérdőíves felmérés eredményei alapján levont következtetések

A vizsgált cégminta 1/3-ánál az idegen tőke és a saját tőke aránya meghaladta a 0,8-es értéket, s ezen belül négy vállalkozásnál az 1-es értéket. A magasabb tőkeáttétellel működő vállalkozások nagyobb hányada a nagyobb árbevételű bevalló cégek közül került ki.

Az idegen tőke 50 százalékos részarányát a tőkeszerkezetben figyelmeztető értéknek minősíthetjük a hitelképesség szempontjából. 65 százalék feletti idegen tőke arány mellett a bankok már nem tekintik hitelképesnek a vállalkozásokat. Ha az eladósodás folyamata folytatódik, egyre több vállalkozás közelítheti meg a hitelképességi határértéket. Sok cég nem is tudja megközelíteni ezt a határt, mert már alacsonyabb tőkeáttétel mellett is hitelképtelenné válik az alacsony jövedelmezőség következtében. Ezt bizonyítja az is, hogy mindössze az összes vállalkozás 4 százaléka esetében haladta meg az idegen

tőke aránya az 50 százalékos értéket.

Ezt követően további idegen tőke bevonás már csak a „kényszerhitelezőkön” keresztül lehetséges, ami megnöveli a felszámolási eljárások beindításának kockázatát.

A kényszerhitelezők rövid lejáratú kötelezettségként jelennek meg a vállalkozásoknál, ami ezeket a cégeket az agresszív finanszírozási stratégia alkalmazásának irányába sodorhatja, növelve ezzel a finanszírozás kockázatát.

A kisebb méretű (kevesebb árbevételt realizáló, kevesebb jegyzett tőkét felmutató, kevés alkalmazottat foglalkoztató) vállalkozások jellemzően alacsonyabb idegen tőke arányról tettek említést. Valószínűsítem, hogy a kisebb méretű vállalkozások esetében a hitelképesség kritikusnak tekinthető értéke a bankok megítélése szerint alacsonyabb, mint a nagyobb cégek esetében. A kisebb vállalkozások nem tudják elérni (többségükben megközelíteni sem) a nagyobb cégek hitelképesség szempontjából kritikusnak tekinthető idegen tőke arányát.

A megkérdezettek döntő hányada a középhosszú, illetve a hosszú lejáratú hiteleket helyezte a hitelekben belül előtérbe. Ez magyarázza, hogy az elmúlt időszakban a hosszú lejáratú kötelezettségek részaránya miért nöhetett országos szinten a kötelezettségek állományán belül. A hosszú lejáratú kötelezettségek arányának növekedése elsősorban a hitelpiac kínálati oldalának függvénye, mert igény van irántuk. Mivel a megkérdezettek csaknem 90 százaléka 10 százaléknál nem magasabb kamatszintet jelölt meg elfogadható kamatszintként, csak a kamattámogatásos hitelkonstrukciók azok, amelyek iránt a vállalkozások keresletet támasztanak.

A banki hitel lehetőségekről kevesen tájékozódnak a falugazdászoktól, illetve a kamaráktól. A hitelekről a legtöbb tájékoztatást informális csatornákon keresztül szerzik be a vállalkozások.

„Csoda várás” tapasztalható az uniós tagság kapcsán a megkérdezettek körében, főként a támogatási rendszert illetően. A megkérdezettek több mint 90 százaléka a támogatási rendszer korszerűsítését várja ettől, ami egyben arra is utal, hogy az agrártámogatások jelenlegi rendszerét nem tartják korszerűnek (a kérdőív egy másik, bővebben nem részletezett kérdésére adott válaszok alapján kiderült, hogy a legtöbben túlzottan bürokratikusnak, s nehezen áttekinthetőnek ítélték az agrártámogatások jelenlegi rendszerét).

A megkérdezettek 39 százaléka óvatos optimizmussal tekint a csatlakozás felé, mivel a támogatási rendszer korszerűsítését nem köti össze a támogatások összszegszerű növekedésére vonatkozó elvárással. E kérdéshez óvatos optimizmussal közeledő vállalkozások döntő hányada ismét a nagyobb árbevételt realizáló és magasabb idegen tőke aránnyal működő vállalkozások közül került ki. A szövetkezetek többsége viszont a támogatások összszegszerű emelkedését is várja csakúgy, mint a nem jogi személyiségű gazdasági társaságok döntő hányada. A megkérdezettek mindössze 11 százaléka érezte úgy, hogy az elmúlt évtizedben javult a tőkehelyzete. Azon cégek 78%-a, amelyek szerint a tőkehelyzetük szinten maradt (az összes megkérdezett 26%-a), a tevékenységét még

1990 előtt, illetve az elmúlt évtized első éveiben kezdte meg. Azon cégek nagyobb hányada, amelyeknek tőkehelyzetük romlott, tevékenységüket a '90-es évek közepén, vagy az évtized második felében kezdték.

A tőkehelyzetük romlását jelzők között több mint 70 százalékos részarányt képviselnek azok a vállalkozások, amelyek fő tevékenységükként a szántó-földi növénytermesztést jelölték meg.

A hitelhez jutás nehézségét firtató kérdésre beérkezett válaszok feldolgozása során érdekes jelenségre bukkantam. 12 vállalkozás közül, amelyek válaszaik szerint hitel nélkül gazdálkodnak 9 érezte úgy, hogy a bankok hozzáállása nem megfelelő.

Nem lehet a kérdőív alapján eldönteni, hogy korábban volt-e már e cégeknek bank kapcsolatuk, s ennek rossz emlékei tükröződtek-e a válaszaikban, vagy éppen azért nem vettek fel hitelt, mert a bankoktól nem kaptak, s ez váltotta ki a negatív véleményüket. Nem zárom ki, hogy a közgondolkodásba hazánkban elég mélyen beívódott bankokkal szembeni ellenszenv váltotta ki ezeket a válaszokat valós, hitelezéssel összefüggő bank kapcsolat és tényleges tapasztalat nélkül.

4.5.3. Az egyéni vállalkozók körében végzett felmérés eredményei

Értekezésemben a társas agrárvállalkozások tőkeszerkezeti változásait és annak okait vizsgáltam, ezért az egyéni vállalkozók körében végzett kérdőíves felmérést csak kiegészítő vizsgálatnak szántam. E felmérés alapján azt kívántam feltárni, hogy az egyéni vállalkozók véleménye mennyiben tér el a társas vállalkozásokétól az agrárfinanszírozás egésze és saját tőkehelyzetük vonatkozásában, illetve az esetleges eltérések mennyiben vezethetők le a társas vállalkozói és az egyéni vállalkozói létforma közötti különbségekből. Az eredmények értékelése kapcsán csak ezekre az elemekre térek ki.

A felmérés alapján megállapítottam, hogy hasonlóan vélekedtek az egyéni vállalkozók az agrárfinanszírozás rendszeréről, mint a társas vállalkozások. Feltűnt, de könnyen magyaráztam azt az eltérést, hogy az egyéni vállalkozók lényegesen jobban félnek az eladósodástól. Mindössze a megkérdezettek 2 százaléka vallotta azt, hogy féljen inkább a bank, hogy nem fizeti vissza a tartozást, ugyanakkor a megkérdezettek 82 százaléka az eladósodástól való félelem miatt nem vett fel nagyobb összegű hitelt. Árnyaltabban fogalmazva nem is az eladósodástól félnek az egyéni vállalkozók, hanem attól, hogy nem tudják kigazdálkodni az adósságszolgálati terheket.

A válaszadók nagy többsége csak 1–2 millió forintos hitellel gazdálkodik, illetve maximálisan ennyi hitelt tart elviselhetőnek a vállalkozásában.

A hitelek közül – a társas vállalkozásoktól eltérően – a megkérdezettek nagyobb része (52 százaléka) a rövid lejáratú forgóeszközhiteleket helyezte előtérbe, s mindössze 5 válaszadó jelölte meg, hogy a hosszú lejáratú hiteleket preferálja. Ez feltehetőleg azzal függ össze, hogy az egyéni vállalkozók kevésbé gondolkodnak távlatokban, inkább rövidebb távú célok vezérlik őket. Az is szerepet játszhat a válaszok megoszlásában, hogy a rövid távú eladósodást jobban elviselik, mint a hosszabb távút.

Arra a kérdésre, hogy forráshiány esetén mennyiben támaszkodnak a családon (rokonságon) belüli tőkére, a megkérdezettek 68 százaléka azt válaszolta, hogy rendszeresen, de csak kisebb összeg erejéig. A megkérdezettek 18 százaléka eddig nem élt és a későbbiekben sem kíván élni ezzel a lehetőséggel. A többi megkérdezett válasza a további 4 válaszlehetőség között szóródott. A családi tőkének van jelentősége a vállalkozók számára, de ez a tőke csak az átmeneti pénzhíányos állapotokat enyhíti és csak a forgóeszközök finanszírozására fordítódik.

Elviselhető hitelkamatként a megkérdezettek 87 százaléka 2 és 10 százalék közötti mértéket tüntetett fel, ezen belül a megkérdezettek 53 százaléka 2 és 5 százalék közötti értéket. Társas vállalkozásoknál csak 24 százalék jelölt meg 5 százalék alatti kamatszintet.

A banki hitel lehetőségekről való tájékozódás kapcsán a társas vállalkozásokhoz képest lényegesen magasabb számban jelölték meg információjuk forrásaként a falugazdászokat (48 százaléka a megkérdezetteknek), de még ezt az arányt is alacsonynak érzem.

Érdekesnek tartom, hogy az EU-hoz való csatlakozástól a megkérdezettek 63 százaléka az agrártermelés jövedelmezőségének javulását és ezen keresztül az önfinanszírozó képesség növekedését várja, s csak 19 százalék várja a támogatás összegszerű emelkedését. (A társas vállalkozások 52 százaléka várt összegszerű támogatás emelkedést.) Az egyéni vállalkozók között többen voltak, akik nem elsősorban a külső források növekedésében bíznak, hanem saját erejükre támaszkodva kísérik meg a fennmaradást és a fejlődést.

Arra a kérdésre, hogy az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység megkezdése óta hogyan változott a vállalkozásuk tőkehelyzete, a megkérdezettek 53 százaléka azt válaszolta, hogy szinten maradt. A megkérdezettek 26 százaléka szerint javult és csak 21 százalékuk szerint romlott. Az egyéni vállalkozók tehát pozitívabban ítélték meg tőkehelyzetük alakulását, mint a társas vállalkozások. Ennek hátterében azt érzem, hogy az egyéni vállalkozók – főleg akik nem főfoglalkozású egyéni vállalkozók – nem képesek elhatárolni egymástól a magánvagyonuk alakulását és a vállalkozói vagyonuk alakulását. Az életszínvonal elmúlt évtizedbeli szerény növekedése – sokak esetében csak stagnálása – kapcsán nem tudják elkülöníteni e folyamatban az egyéni vállalkozásuk szerepét a többi hatótényező szerepétől.

4.6. Az eredmények összefoglalása

4.6.1. A vizsgálatok általános eredményei

A rendszerváltás következtében a nemzetgazdaság – ezen belül az agrárágazat is – jelentős változásokon ment keresztül. A változások érintették az üzemszabályzatot, a tulajdonviszonyok területét, a külkereskedelmi pozíciókat, a támogatási rendszert, a piaci viszonyokat és számos egyéb területet, köztük az agrárüzemeltetések tőkeszerkezetét is.

E változások hatásainak eredőjeként az elmúlt évtizedben az agrárágazat helyzete összességében romlott, és ez a megállapítás igaz a vállalkozások tőkehelyzetére vonatkozóan is.

A magyar nemzetgazdaság egészét jellemzi a tőkehiány. Szakirodalmi állásfoglalások szerint ez a probléma az agrárágazatban még erőteljesebben jelentkezik. A tőkehiány mellett a tőkeszerkezet struktúrájának megváltozása is megfigyelhető volt az elmúlt évtizedben.

A piaci (a bel- és külpiazi) viszonyok romlása miatt fellépő értékesítési nehézségek, a folyamatosan fennálló, s egyes években különösen tágra nyíló agrárölló, a termelő eszközök korszerűtlensége és a megújításukhoz szükséges források hiánya következtében fellépő hatékonyság romlás, a korábbiaktól magasabb értéket képviselő állandó költségek (pl. a földbérleti díj megjelenése) tovább rontották az agrárvállalkozások önfinanszírozó képességét. Az önfinanszírozó képesség csökkenése növelte a vállalkozások idegen tőke iránti igényét.

Az állandó költségek arányának növekedése emelte az agrárvállalkozások működési tőkeáttételét. Ez megnövelte e vállalkozások üzleti kockázatát, a kombinált tőkeáttétel emelkedése pedig növelte a tulajdonosi tőke hozambizonytalanságát.

Az agrárágazatban az évtized végére az idegen tőke értéke már megközelítette a saját tőke értékét. A vállalkozások egy része a hitelképesség kritikus szintjére érkezett, az idegen tőke részarányának további növelése már nem lehetséges.

Az idegen tőke lejárati szerkezete is módosult. Emelkedett a hosszú lejárati kötelezettségek aránya, főleg 1997-től kezdődően a tőkepótló hitelkonstrukció hatására. A kötelezettségek állománya belső szerkezetének megváltoztatása csak államilag támogatott közép- és hosszú lejárati hitelek nyújtása révén lehetséges.

A rövid lejárati hitelek felvétele többnyire a korábban felvett hitelek terheinek törlesztésére szolgál.

A rövid lejárati kötelezettségeken belül – a kilencvenes évek közepét leszámítva – továbbra is jelentős a „kényszerhitelezők” (szállítók, állam) szerepe. A hitelképesség romlásával párhuzamosan ismét erősödött az elmúlt években a kereskedelmi hitelek szerepe az agrárágazatban.

A hosszú lejárati kötelezettségek arányának növekedését nem kísérte a tartós források részarányának emelkedése, mert a saját tőke aránya csökkent a forrásszerkezeten belül.

A forgóeszközökön belül nőtt a vizsgált években a kevésbé mobilizálható vevőállomány és főként a készletek aránya. A rövid lejárati kötelezettségekhez képest magasabb forgóeszköz érték gyakran „látszat likviditást” tükröz.

Az agrárágazatban felhasznált eszközök hozama folyamatosan elmarad az idegen tőke költségétől. Ennek következtében alacsony szintű a saját tőke jövedelmezősége, s elmarad az összes tőke jövedelmezőségétől.

Az eszközök alacsony hozamtermelő képességének egyik oka – az agrárágazat szükségleteihez képest – az alacsony beruházási aktivitás, ami nem teszi lehetővé az eszközállomány megfelelő dinamikájú megújítását.

Az amortizáció szerepe emelkedett a cash flow-n belül, aminek oka a maga-

sabb leírási kulcs alá tartozó eszközök arányának növekedése az eszköz állomány egészének értékéhez képest. A nyereségági forrás elégtelen mennyisége miatt a beruházási aktivitás szintje elsősorban az állami támogatások függvénye.

Az elmúlt évtizedben folytatódott a vagyon csökkenésének – már a nyolcvanas években elkezdődő, s a kilencvenes években felgyorsuló – tendenciája. A vagyon csökkenésének valós mértéke nehezen ítéltető meg, mert több tényező – például a vagyonnevesítés hatása is – befolyásolja az értékelést. A saját tőke növekedési üteme az elmúlt évtizedben elmaradt az eszközállomány növekedési ütemétől, amely alátámasztja az idegen tőke növekedésének a szükségességét.

A kilencvenes évek második felében az agrárvállalkozások egyre inkább átálltak a konzervatív finanszírozási stratégiára, amely óvatos, de költséges stratégiának tekinthető. Az egyes tőkeelemek sajátos jövedelmezőségi viszonyai következtében e stratégia alkalmazása az agrárágazatban az elmúlt időszakban nem jelentette feltétlenül a finanszírozási költségek emelkedését.

A Heves megyei vizsgálatok tapasztalatai főbb vonalakban alátámasztják az országos adatok alapján leszűrt megállapításokat. A megye agrárvállalkozásainak relatíve alacsonyabb pénzügyi tőkeáttétele arra utal, hogy az országos átlagnál alacsonyabb jövedelmezőség következtében, e vállalkozások már alacsonyabb idegen tőke arány mellett sem tekinthetők a bankok számára tovább hitelezhetőeknek.

4.6.2. Új és újszerű tudományos eredmények

➤ Az országos vizsgálatok alapján

1. Az agrárvállalkozások körében lezajló vagyonvesztést tényként kezeltem. A vizsgált időszakban az ágazat kibocsátása is csökkent. Csökkenő kibocsátás mellett a korábbi vagyonszint megtartása a ténylegesnél is nagyobb hatékonyság romlással járt volna együtt. ***Az agrárvállalkozások vagyonvesztését – bizonyos szintig – hatékonysági követelményként értelmezem, s szerencsésebbnek tartom e folyamatra a vagyonsökkenés megnevezést.*** Természetesen a vagyon csökkenése csak akkor szolgál hatékonysági kritériumokat, ha ez a vagyon korszerűsége irányába mutató átstrukturálódással is jár. A hatékonysági mutatók a vagyonsökkenés ellenére is romlottak az agrárágazatban. ***Hatékonysági szempontból – véleményem szerint – az ágazat jelenlegi kibocsátási szintje mellett az eszközállomány értéke még mindig magas, s így relatíve mind a saját tőke, mind az idegen tőke értékét magasnak tartom.***

2. Az agrárágazatban az elmúlt évtizedben a költségek szerkezetén belül emelkedett az állandó költségek aránya. Ez megemelte az agrárvállalkozások működési tőkeáttételét. *A működési tőkeáttétel növekedése megnövelte az árbevétel (kibocsátás) változásához képest az adózás és kamatfizetés előtti eredmény (EBIT) változékonyságát. Magas működési tőkeáttétel mellett egységnyi kibocsátás csökkenés nagyobb eredmény visszaeséssel jár.*

A magas működési tőkeáttétel megteremti a lehetőséget, hogy a kibocsátás növekedése esetén jelentősebb mértékben javuljon az ágazat jövedelemtermelő képessége. *Az önfinanszírozó képesség javulásának – szerintem – a kibocsátás szintjének növelése lenne az egyik legfontosabb előfeltétele.* A kibocsátás növelését szerkezetátalakítás mellett tartom fontosnak, vagyis csak akkor, ha a termelési szerkezetben belül a nagyobb hozzáadott értékű termékek részarányának növekedése lenne megfigyelhető.

Heves megyében a működési tőkeáttétel magasabb, mint országosan, ami összefügg az alacsonyabb jövedelmezőséggel.

3. Az agrárvállalkozások konzervatív finanszírozási stratégiára történő átállása – az ágazat sajátosságai következtében – speciális hatásokkal is járt. E stratégia általában növeli a finanszírozás biztonságát, de költségesebbé is teszi azt.

Véleményem szerint *az agrárágazatban a konzervatív finanszírozási stratégiára történő átállás nem feltétlenül teszi költségesebbé a finanszírozást, de ha mégis, nem olyan mértékben, mint a nemzetgazdaság egyéb ágazataiban.* Ha javul az ágazat jövedelemtermelő képessége, az növeli a tulajdonosi tőke költségét, s drágábbá válik e stratégia alkalmazása.

Megállapítottam azt is, hogy *a vállalkozások többségénél a finanszírozási stratégia kialakítása nem tudatos tevékenység eredménye, hanem spontán döntések véletlenszerű eredője.*

4. *A kamattámogatások számviteli elszámolási rendszere – egyéb bevételként történő kezelése – a ténylegesnél magasabb üzemi eredmény kimutatását teszi lehetővé. E rendszer nem ösztönzi a vállalkozásokat a hatékonyság javítására.*

5. *Az elmúlt évtized második felében egyre inkább az üzemi eredmény visszaesése befolyásolta kedvezőtlenül az adózás előtti eredmény alakulását, s nem a pénzügyi eredmény.* Vizsgálataim országosan és megyei szinten is alacsony üzemi eredmény szinteket jeleztek, stagnáló, vagy némileg javuló pénzügyi eredmény mellett.

Ebben szerepe van a kamatszint általános csökkenésének, de a támogatások szerkezeti átalakulásának is.

➤ **A Heves megyei vizsgálatok alapján**

6. ***A Heves megyei társas agrárvállalkozások adaptációs képessége alacsony szintű.*** A vizsgált vállalkozások gazdálkodásának színvonalát jelző mutatók az egyes évek között erősen ingadoztak. ***A gazdálkodás színvonalának alakulása nehezen kiszámítható, ami növeli a tulajdonosok és a hitelt nyújtók kockázatát.***

7. A Heves megyei vállalkozások körében a tőkeszerkezeten belül az idegen tőke aránya alacsonyabb az országosnál. Ezt nem tekintem kedvező jelenségnek. A relatíve alacsony idegen tőke szint nem azért alakult ki, mert a vállalkozások nem szorulnának rá nagyobb mértékben az idegen forrásokra. Az ok az, hogy az országosnál is kedvezőtlenebb önfinanszírozó képesség a hitelező bankokat elbizonytalanítja, s már alacsonyabb idegen tőke arány mellett is hitelképtelennek minősítik e vállalkozásokat. ***A pénzügyi tőkeáttétel szintjének megítélése terén árnyaltan kell eljárni, mert nem egyértelműen a magasabb pénzügyi tőkeáttétel jelzi a vállalkozás rosszabb tőkehelyzetét.***

8. Megállapítottam, hogy ***a diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozásoknál magasabb volt az idegen tőke aránya, valószínűleg ezen cégek jobb hitelképessége miatt. A diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozások nem mutattak magasabb jövedelmezőségi szintet annak ellenére, hogy árbevételük jellemzően magasabb volt.***

E cégek a jövedelmek terén kiegyensúlyozottabb értékalakulást mutattak, kisebb változékonyságot figyeltem meg mind az üzemi, mind az adózás előtti eredményükben a többi vállalkozáshoz képest. Likviditásuk nem volt magasabb, mint a többi cégé, de a forgóeszközökön belül nagyobb volt a pénzeszközök aránya.

9. ***Az 1992 és 2000 közötti időtáv az agrárvállalkozások tőkehelyzete és gazdálkodási jellemzői alapján három időszakra tagolható.*** 1992-t és 1993-at alacsony, de kedvezőtlen szerkezetű idegen tőke arány, gyenge önfinanszírozó képesség és alacsony eszközhatékonyság jellemezte. Az 1994-től 1996-ig terjedő időszakra javuló jövedelmezőség, növekvő, de kritikus szintűnek nem tekinthető eladósodottság volt jellemző. 1997-től 2000-ig romló jövedelmezőséget, a hitelképességi határértékhez közelítő eladósodottságot és csökkenő eszközhatékonyságot tapasztaltam. 1992 és 1993, valamint az évtized utolsó négy éve között csak a pénzügyi tőkeáttétel szintjében figyeltem meg jelentős különbséget. ***Az 1992 és 1996 közötti folyamatok megközelítően egybeesnek a nemzetgazdaság egészében megfigyelhető változásokkal, viszont 1997-től az agrárágazatban a nemzetgazdaság fejlődési ütemétől eltérő, kedvezőtlen jelenségek figyelhetők meg.***

5. Következtetések és javaslatok a kutatási eredmények alapján

Az agrárágazat jelenlegi finanszírozási rendszere legfeljebb arra alkalmas, hogy az agrárvállalkozások kedvezőtlen tőkehelyzetét konzerválja, a meglévő ellentmondásokat újratermelje. Az agrárfinanszírozás rendszerének megváltoztatása nem képzelhető el úgy, hogy egy-egy elemét megváltoztatjuk, hanem az egyes rendszerelemek együttes, konzisztens megváltoztatására van szükség.

Az agrárágazatot tőkevonzóvá kell tenni, amit központi források biztosításával, a termékenkénti termelési – feldolgozási – forgalmazási vertikális láncok összehangolásával lehet elérni. A vertikális láncokon keresztül tud a termelés a piaci célokhoz (lehetőségekhez) alkalmazkodni. Így megszüntethetők a egyes mezőgazdasági termelők atomizáltságából fakadó hátrányok. A mezőgazdasági tevékenység összehangolása javíthatja az ágazat tőkevonzó képességét.

A fő termékeknél érdemes áttekinteni a realizálási lánc – termékpálya – csomópontjainál lecsapódó jövedelmek indokoltságát, vagy indokolatlanságát. Megfelelő szervezési, érdekérvényesítési mechanizmusokkal a termelők felé kell terelni a jövedelmet.

El kell érni, hogy az agrárágazat finanszírozásában a saját források szerepe erősödjön. Ez feltételezi a jövedelemtermelő képesség helyreállítását, továbbá, hogy az idegen forrásokon belül a hosszú lejáratú, kedvezményes kamatozósú hitelek váljanak dominánssá. E két feltétel tartós megléte biztosíthatja a versenyképes mezőgazdasági termelést.

Az agrárágazat felhalmozott adósságállományát át kellene tekinteni és egyedi felülvizsgálattal, a vállalkozásokkal, hitelintézetekkel, érdekképviselletekkel kialakított közös álláspont alapján rendezni. A rendezés kiterjedhet az adósság átütemezésére, eltörlésére, de gyorsított visszafizetésére is. E folyamat során a vállalkozások állapotát is vizsgálni szükséges, és ha kell reorganizációjukat, versenyképessé tételüket is meg kell oldani.

Többen felvetették korábban „a vidék bankja” hálózat létrehozásának szükségességét. Véleményem szerint nincs szükség újabb intézményrendszer kiépítésére, önmagában ez nem szüntetné meg a hitelezési problémákat. A meglévő intézményhálózatra támaszkodva is megoldható az agrárágazat hitelezése. Ha a vállalkozások jövedelmezőségi szintjét sikerül növelni, az javítja a cégek hitelképességét és a hitelintézetek nyitni fognak e vállalkozói kör irányába.

Az agrárágazat finanszírozását szolgáló intézményrendszer kialakításánál figyelembe kell venni az ország tradícióit, a pénz- és tőkepiacok adott országra jellemző sajátosságait.

Támogatandónak tartanék egy olyan elképzelést, amely a Széchenyi hitelkártya mintájára az agrárágazatban működő vállalkozások, illetve vállalkozók számára is lehetővé tenné meghatározott hitelkeret folyamatos, rulírozó igénybe vételét.

A családi gazdaságok támogatási rendszerében megjelent földszerzéshez kapcsolódó támogatás középhosszú távon növelheti a birtokméreteket, amely a földjelzálog-hitelezés szerepét is erősítheti.

A folyó termelés finanszírozásában a jövőben nagyobb szerepet kellene biztosítani a közraktározáson alapuló hitelezésnek. Ennek előfeltétele – többek között –, hogy megszűnjön a művi közraktározás dominanciája, amely növeli a kockázatokat.

Mivel rövid távon nem várható az agrárvállalkozások hitelképességének számottevő javulása ezért – a jelenlegi tőkehelyzet mellett – további hitelek felvétele csak a hitelgarancia rendszer további korszerűsítésével érhető el. A hitelgarancia intézmények kockázatvállalása mögött állami viszontgarancia van.

Hazánkban a kedvezményes (kamattámogatásos) hitelek többségéhez társul meghatározott hányadú állami garancia.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a csatlakozást követően az éven belüli hitelek vonatkozásában az állami garancia rendszerét mással kell helyettesíteni, ami lehet például az Agrár Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány garanciaalapjának növelése, a garantálható hitelcélok bővítése mellett.

Azt gondolom, hogy az agrárvállalkozások hitelképességének fenntartásában elsődlegesen (szinte kizárólagosan) a költségvetési támogatási rendszerre (állami kezességvállalás, kamattámogatás) lehet támaszkodni.

Ha a mezőgazdasági hitelezés objektív kockázatait (időjárás, árvíz, stb.), nem is lehet lényegesen csökkenteni, az egyéb kockázatok mérséklését meg kell kísérelni. Az egyéb kockázatok közé sorolom például a hosszú távú és kiszámítható agrárrendtartás hiányát.

Jelenleg a bankok kockázatát tovább növeli, hogy bizonytalanok érzik a mezőgazdaság sorsát az európai uniós csatlakozást követően.

A külföldi piacok megtartásának és bővítésének fontos tényezője az Eximbank és az exporthitelekre biztosítást vállaló Magyar Exporthitel Biztosító Rt. Ezen intézmények tőkeerejének további növelése javasolható.

Az exporthitel biztosítás kapcsán felvethető az az igény, hogy a bankok alakítsanak ki belföldi hitelbiztosítási formákat. A MEHIB működési elvei alapján az agrárágazatban az elemi károokra és a vis maior helyzetekre állami részvétellel lehetne a hitelbiztosítási rendszert létrehozni.

Újragondolandónak tartom a hitelekhez kapcsolódó támogatások elszámolásának kérdését. Ezeket a vállalkozások az állami adóhatóságtól igényelhetik, miután a piaci kamatokat már elkezdték fizetni. Ezért a hitelfelvevőknek legalább egy negyedévi kamatnak megfelelő összeget likviditási tartalékként kell kezelniük.

A mezőgazdasági támogatási rendszert a gazdasági szereplők számára kalkulálhatóvá és időben előreláthatóvá kell tenni.

A támogatási rendszer vonatkozásában legfontosabbnak azt érzem, hogy az egyes támogatási formák összehangoltan működjenek és átláthatóak, illetve

ellenőrizhetőek legyenek.

A támogatási rendszer uniós szabályokhoz igazítása mellett ezen a területen a közvetett piacra jutási támogatások, a beruházási hitelekhez nyújtott kamattámogatások, és a tőkeellátást segítő támogatások szerepének erősítését javaslom.

Fel kell készülni – a szükséges intézményrendszer kiépítésével is – az ún. co-finanszírozású projektekbe való bekapcsolódásra.

A támogatási rendszer hatékonyságának növelésében a piaci szereplők informáltságának javítása is szerepet játszik. E téren az agrárpiaci intézmények (agrárkamarák, terméktanácsok) szerepének további erősítését szorgalmazom.

Javaslom a támogatások igénybevételi mechanizmusának egyszerűsítését azzal a feltétellel, hogy az ellenőrzés hatékonysága ne romoljon.

A piacszerzés fontos feltétele, hogy a termelők feleljenek meg a bel- és a külpiacok által támasztott egyre magasabb minőségi követelményeknek. Ennek érdekében az agrárvállalkozások mind szélesebb körében kell bevezetni a minőségbiztosítás rendszerét.

Legfontosabb kérdésnek az ágazat krónikus jövedelemhiányának megszüntetését tartom. Ehhez a támogatási, az adózási, az árpolitikai, az értékesítési eszközök összehangolt rendszerét kell kialakítani és a cél szolgálatába állítani.

6. Összefoglalás

Az elmúlt évtized a magyar agrárgazdaságban számottevő változásokat hozott. E változások érintették a tulajdoni- és birtokviszonyokat, a bel- és külpiaci pozíciókat, és – többek között – az agrárfinanszírozás rendszerét is. Ez utóbbi változásaival összefüggésben változások következtek be az agrárvállalkozások tőkehelyzetében is.

E változások kritikus megítélése, a meglévő problémák mihamarabbi orvoslása sürgető feladat, hiszen Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása minden idők legnagyobb kihívását jelenti a magyar agrárágazat számára. Többek véleménye szerint az uniós csatlakozás a rendszerváltásnál is nagyobb alkalmazkodásra kényszeríti a magyar mezőgazdaság szereplőit.

Értekezésemben arra vállalkoztam, hogy a témával összefüggő szakirodalmi háttér értékelő jellegű feldolgozása révén bemutatom az agrárágazat tőkehelyzetére ható tényezőket, kiemelt szerepet szánva azoknak a faktoroknak, amelyek leginkább befolyásolják az agrárvállalkozások tőkeszerkezetét (a bankok agrárhitelezéssel kapcsolatos magatartása, az árolló hatása, az agrártámogatási rendszer, az önfinanszírozó képesség tartós romlása). Elvégeztem az agrárágazat vagyonszűkülésével kapcsolatos szakirodalmi ismeretanyag feldolgozását is.

Ezt követően ismertettem és értékeltem a vállalkozások tőkeszerkezetének megítélésével kapcsolatos alapfogalmakat, vizsgálati módszereket, valamint – kialakulásuk kronológiai sorrendjében – a tőkeszerkezeti elméleteket.

Értékeltem a rendszerváltást követő évtizedre vonatkozóan a hazai gazdaság egészében a tőkeszerkezet alakulásának a tendenciáit. Ennek ismeretében nyílt lehetőségem arra, hogy az agrárágazatban lezajlott tőkeszerkezeti változásokat a nemzetgazdasági tendenciákkal összevetve vizsgáljam.

Az agrárágazat tőkeszerkezetének elemzése során részben szakirodalmi forrásokra, részben az APEH által a kutatás céljaira rendelkezésre bocsátott adatokra támaszkodtam.

Az országos vizsgálatot kiegészítettem egy 27 vállalkozást felölelő Heves megyei cégmintán – szövetkezetek és gazdasági társaságok – végrehajtott elemzéssel, amelynek keretében alapvető statisztikai módszereket (szórás, regresszió, korrelációs együttható, faktor-analízis, klaszteranalízis) alkalmaztam.

Az objektívnek tekinthető vizsgálati eredmények értékelése mellett 100 társas vállalkozásra és 100 egyéni vállalkozóra kiterjedő országos mintán kérdőíves felmérést hajtottam végre. Arra kerestem a választ, hogyan értékelik az agrárfinanszírozás egészének helyzetét a vállalkozások, illetve ezen belül saját cégük tőkehelyzetéről mi a véleményük.

Vizsgálataim főbb megállapításai az alábbiakban összegezhetők.

A hazai agrárvállalkozások tőkehelyzete és tőkeszerkezete az elmúlt évtizedben összességében kedvezőtlen irányban változott. A vizsgált időszakon belül az 1995 és 1997 közötti évek voltak relatíve kedvezőbbnek tekinthetők.

Az agrárvállalkozásoknál a nyereségági cash flow képződés elégtelen szintű volt, ami tartósan gyenge önfinanszírozó képességgel járt együtt. Az eszközállomány növekedése – amelynek mértéke elmaradt az infláció mértéke mögött – növelte a források iránti igényt. Ez saját forrásokból nem volt teljesíthető, az agrárvállalkozások egyre inkább rászorultak az idegen forrásokra. Az idegen tőke aránya emelkedett, a pénzügyi tőkeáttétel további növekedésének a vállalkozások hitelképtelenné válása szab határt.

Az idegen tőkén belül 1996 után figyeltem meg a hosszú lejáratú kötelezettségek részarányának növekedését, amely elsősorban a tőkepótló hitelkonstrukció eredménye volt. A saját tőke részarányának csökkenése következtében a tartós források szerepe az összes forráson belül megközelítőleg szinten maradt, illetve csak mérsékelten emelkedett.

A rövid lejáratú kötelezettségeken belül a „kényszerhitelezők” (szállítók, állam) szerepe az évtized közepe táján csökkent, az utolsó években viszont újból erősödött.

Az eszközállomány megújítására a források elégtelenek voltak, egyre nagyobb szerepet kapott e téren a magasabb leírási kulcs alá tartozó tárgyi eszközök amortizációja.

Az agrárvállalkozások vagyona folyamatosan csökkent. A folyamat már a nyolcvanas években elkezdődött. Ezt a jelenséget az ágazat csökkenő kibocsátása mellett hatékonysági követelményként értelmeztem. Ezért a vagyonesztés helyett inkább a vagyonszűkülés kifejezést használtam a folyamat jellemzésére. Az agrárvállalkozások eszközeinek hatékonysága az elmúlt évtizedben még így is folyamatosan romlott, vagyis a jelenlegi kibocsátási szint mellett a meglévő vagyon is csak csökkenő hatékonyság mellett hasznosult. A kibocsátás nagyságrendje befolyásolja a vállalkozások tőkeszerkezetét. Megállapítottam, hogy a nagyobb árbevételű realizáló és diverzifikáltabb termelési szerkezetű vállalkozások tőkehelyzete kedvezőbb. E cégeknek magasabb a tőkeáttétele – a jobb hitelképesség következtében –, s az önfinanszírozó képességük is kiegyensúlyozottabb.

A hazai agrárvállalkozásoknál is megtörtént az elmúlt évtized utolsó éveiben a konzervatív finanszírozási stratégiára történő átállás.

Az agrárvállalkozások körében az egyes tőkeelemek költségei sajátosan alakultak, hiszen az idegen tőke felhasználása (a rövid lejáratú idegen tőke is) nagyobb költséggel járt, mint a tulajdonosi tőkée. Emiatt a saját tőke jövedelmezősége elmaradt az összes tőke jövedelmezőségétől. Ez azt jelentette, hogy a konzervatív finanszírozási stratégiára való áttérés kisebb többletköltséggel járt, mint a nemzetgazdaság más ágazatai esetében.

Az állandó költségek összegének emelkedése megnövelte a cégek működési tőkeáttételét, s ez a pénzügyi tőkeáttétel növekedésével párhuzamosan növelte a vállalkozások üzleti kockázatát. Magas tőkeáttétel mellett egységnyi kibocsátás változásra nagyobb mértékben reagált az EBIT. Az állandó költségek emelkedése következtében erősen éreztette hatását a költségremanencia jelensége, ami tovább rontotta az önfinanszírozó képességet.

A kombinált tőkeáttétel emelkedése fokozta a tulajdonosi tőke hozamának változékonyságát.

A beruházások a jelenlegi tőkeköltségek mellett csak akkor térülnek meg elfogadható időtávon belül, ha az idegen tőke költségeit az állam támogatóssal csökkenti. A beruházások szintjének alakulása az agrárágazatban állami szándék (illetve forrás) függvénye.

Az agrártámogatások jelenlegi rendszere már a várható EU-hoz való csatlakozásra történő ágazati ráhangolódás jegyeit viseli magán. A rendszer jellemzője, hogy tevékenységhez kötődik és a támogatáshoz jutás feltételeként bizonyos gazdasági teljesítmény elérését, illetve statisztikai adatszolgáltatásnak történő alávétési kötelezettséget ír elő. Összhangban van a nemzetközi normákkal, bár néhány támogatási elem esetében a WTO még további csökkentést határoz meg.

Az agrártámogatások költségvetésen belüli nagyságrendjét az Agrárprogram irányelveinek megfelelően és az Agrártörvényben deklaráltan a GDP növekedésének mértékében növelheti a mindenkori kormányzat.

A kibocsátás növekedésének fontos szerepet tulajdonítok a tőkehelyzet jövőbeni javításában, ezért a beruházási, s a tőkeellátottságot javító támogatások mellett elsősorban a közvetett piacra jutási támogatások szerepét preferálnám. Az agrárvállalkozások hitelképességének javításában továbbra is nagy szerepet tulajdonítok az állami kezességvállalás intézményének, illetve a hitelgarancia intézmények működésének.

Véleményem szerint nincs szükség új intézményhálózat kiépítésére.

Magyarországon az agrárágazatot sokáig a nemzetgazdaság sikerágazataként tartották számon. Az agrárágazat feszültségei, ellentmondásai már a nyolcvanas évek közepén jelentkeztek, kiteljesedésükre a piacgazdasági viszonyokra való áttérés folyamatában, az elmúlt évtizedben került sor.

Az agrárvállalkozások relatív tőkehiánya, kedvezőtlen tőkeszerkezete csak egyike az agrárágazat számos problémájának. Olyan szimptóma, amelyet számos tényező befolyásol, s maga is több ok-okozati összefüggésrendszer eredendő okaként értelmezhető.

Az agrárágazat tőkehelyzete nem függetleníthető az ágazatot feszítő egyéb kérdésektől (alacsony jövedelmezőség, árolló, a jövedelmezőségi szinthez képest magas kamatok, a bankok tartózkodó magatartása, piaci versenyképesség, stb.). A tőkeszerkezet javítására irányuló intézkedéseket sem lehet függetleníteni az agrárgazdaság egészének jövőjét befolyásoló döntésektől. Az agrárfinanszírozás rendszerének korszerűsítésére irányuló intézkedéseknek konzisztenseknek kell lenniük az ágazat komplex felemelésére irányuló intézkedésekkel.

MELLÉKLETEK

FELHASZNÁLT SZAKIRODALMAK JEGYZÉKE

1. 1997. évi CXIV. Törvény az agrárgazdaság fejlesztéséről.
2. A magyar régiók mezőgazdasága, 2000. Észak-Magyarország. KSH Heves megyei Igazgatóság. Eger, 2001. 84 p.
3. Adler J. et al. (2001): A gazdasági fejlettség területi különbségei és ezek okai. Területi Statisztika. KSH. 4.(41). évf. 6. sz. 517-533. p.
4. Alvincz J. et al. (1998): Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése. (Az AGENDA 2000.) Agrárgazdasági tanulmányok, Budapest, 2. sz. 56 p.
5. Alvincz J. (2000): Az állami támogatások és elvonások alakulása a magyar élelmiszer-gazdaságban. Gazdálkodás, XLIV. évf. 2. sz. 1-17. p.
6. Baka I. – Bánfi T. – Sulyok-Pap M. (1997): Pénzügytan. Nemzetgazdasági pénzügyek II. Budapest, 263. p.
7. Balogh Á. – Harza L. (1998 a): A vagyon-, a tulajdon- és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban. Agrárgazdasági Tanulmányok, Budapest, 5. sz. 48 p.
8. Balogh Á. – Harza L. (1998 b): A vagyonvesztés mértéke a mezőgazdaságban. Gazdálkodás, XLIII. évf. 6. sz. 1-8. p.
9. Baranyi A. – Pataki L. (2002): The theoretical and practical problems of financing agri-enterprises supported by examples in Heves county. Bulletin of the Szent István University. Gödöllő, 147-156. p.
10. Baráth Cs.-né (1990): Biometria. GATE Gödöllő, Egyetemi jegyzet 274 p.
11. Bartos A. – Demeter Gy. – Virág M. (1995): A fizetőképesség vizsgálata regresszióanalízissel. Gazdálkodás, XXXIX. évf. 4. sz. 52-58. p.
12. Bartos A. – Demeter Gy. (1996): Mezőgazdasági kisvállalkozások gazdálkodása pénzügyi mutatóinak elemzése Zala megyében. Gazdálkodás, XL. évf. 5. sz. 51-55. p.
13. Bartos A. (1997): Kemenesaljai szövetkezetek pénzügyi mutatóinak elemzése faktoranalízissel. Gazdálkodás, XLI. évf. 4. sz. 46-54. p.
14. Bartos A. (1998): Nemzetgazdasági ágazatok pénzügyi mutatóinak elemzése faktoranalízissel. Bankszemle, XLII. évf. 8. sz. 32-44. p.
15. Béhm I. (1993): Vállalkozások megítélésének módszerei. NOVORG Kiadó, Budapest. 211 p.
16. Béhm I. (1997): Válság(csőd)helyzetek előrejelzése a vállalkozásoknál. Pénzügyi Szemle, XLII. évf. 12. sz. 942-947. p.
17. Bognár I. – Tassy S. (1999): A Parlament előtt az agrárgazdaság 1998. évi helyzetéről készült jelentés. Gazdaság és Statisztika, 11. (50.) évf. 6. sz. 25-35. p.
18. Bordáné Rabóczki M. (1989): A gazdasági társaságok pénzügyi megítélése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 247 p.

19. Borszéki É. (1995): Az agrárhitel rendszer. Előadás. MTA Agrárközgazdasági Bizottsága. 1995. április 20. Konferencia kiadvány. Budapest, 148-151. p.
20. Borszéki É. (1998): Agrárfinanszírozás az EU-csatlakozás tükrében. Georgikon Napok, Keszthely 1998. szeptember. Konferencia előadás anyaga.
21. Borszéki É. (2000): A hazai pénzügyi intézményrendszer fejlesztése az EU csatlakozás tükrében. VISION—2000 II. Az intézményrendszer helyzete és fejlesztése az agrárgazdaságban az EU csatlakozás tükrében c. konferencia kiadvány. Gödöllő, 165-175. p.
22. Borszéki É. (2001): Tőke- és jövedelemtranszferek az agrárgazdaságban. VISION—2000 III. A kooperáció, a koordináció és az integráció szerepe és lehetőségei az agrár és a vidéki gazdaságban c. konferencia kiadvány. Gödöllő, 3-16. p.
23. Borszéki É. – Széles Zs.(2001): Institutional system of agricultural financing. Otto Frederich Unversidat Conference on „Integrational and Transformation in Albania, Hungary and Macedonia”. Bamberg, 43-60. p.
24. Brealey – Myers (1993): Modern vállalati pénzügyek. Panem Kiadó. Budapest 424 p.
25. Burgerné Gimes A. – Tóth K. – Kovács Cs. (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete. Agrárgazdasági tanulmányok. Budapest, 13. sz. 42 p.
26. Csáki Cs. – Mészáros S. (Szerk.) (1981): Operációkutatási módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 533 p.
27. Darvas Zs. – Simor A. (1997): Tőkeállomány, megtakarítás és gazdasági növekedés. Közgazdasági Szemle, XLVI. évf. 9. sz. 749-771. p.
28. Diana R. Harrington (1993): Corporate Financial Analysis, Decisions is a Global Enviroment. 104 p.
29. Deutsche Bank felmérése az agrárgazdaság helyzetéről. Budapest 2000.
30. Dorgai L. (1998): Jelzálog-hitelezés a mezőgazdaságban – termelői várakozások. „Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszergazdaságban”. Gödöllő. Tudományos Közlemények 2. 239-243. p.
31. Dorgai L. – Miskó K. (1999): A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban. Agrárgazdasági Tanulmányok. Budapest, 12. sz. 119. p.
32. Farkasné Fekete M. (2000): Az agrárfinanszírozás intézményi és eszközrendszer a nemzetközi tendenciák tükrében. „Az intézményrendszer helyzete és fejlesztése az agrárgazdaságban, az EU csatlakozás tükrében” c. konferencia kiadvány. Gödöllő, I. kötet. 192-201. p.
33. Farkasné Fekete M. – Audsley, E. (1999): Az 1992-es CAP reform és az AGENDA 2000. Gazdálkodás, XLIII. évf. 2. sz. 45-54. p.

34. Farkasné Fekete M. – Avillez, F. (2001): Portugália EU csatlakozásának mezőgazdasági vonatkozásai (Hasznosítható tapasztalatok). „Vidékfejlesztés – Környezetgazdálkodás – Mezőgazdaság” c. tud. Konferencia kiadványa. I. kötet. Keszthely, 363-367. p.
35. Fertő I. (2000): Hogyan alakulnak a mezőgazdasági árak hosszú távon? *Gazdálkodás*, XLIV. évf. 4. sz. 19-26. p.
36. Fogaras I. (Szerk.) (1997): Bankmenedzsment. A bankvezetés gyakorlata. SALDO. 428 p.
37. Gazdaságkutató Intézet (1995): Felmérés a hitelintézetek körében a banki kockázatokról.
38. Gergely S. (1998): A jelzáloghitelezés (agrár) lehetőségei és korlátai. *Gazdálkodás*, XLII. évf. 3. sz. 31-38. p.
39. Gyulai L. – Jánosa A. – Kállai L. (1996): Társasági beszámolók értékelése 1993–1994. SALDO. Budapest, 56 p.
40. Gyulai L. – Paróczai I.-né (1990): Vállalati pénzügyek II. SALDO. Budapest, 274 p.
41. Hámori G. (2000): A fizetésektelenség előrejelzése logit-moddellel. *Bankszemle*, XLV. évf. 1–2. sz. 65-87. p.
42. Harnos Zs. (Szerk.) (1993): Biometriai módszerek és alkalmazásaik MINITAB programcsomaggal. GATE Gödöllő, 240. p.
43. Harza L. (2000): Mennyi támogatás járna a mezőgazdaságnak? *Gazdálkodás*, XLIV. évf. 4. sz. 63-67. p.
44. Heller F. (1937): *Közgazdasági Lexikon*. Budapest, 312 p.
45. Heves megye Statisztikai Évkönyvei 1996–2000. Kézikönyvek. Eger. KSH Heves megyei Igazgatóság.
46. Horn P. (2002): Az agrár-felsőoktatás és kutatás stratégiai kérdései nemzetközi trendek összefüggésében. *Gazdálkodás*, XLVI. évf. 1. sz. 1-7. p.
47. Horváth L. (1999): A pénzforgalmi (cash flow) kimutatás elemzése. *Bankszemle*, XLIII. évf. 3. sz. 42–55. p.
48. Illés B. Cs. – Komáromi N. – Lehota J. (1999): Piaci orientáció a mezőgazdasági vállalkozásokban. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. 3. sz., 40-46. p.
49. Illés I.-né (1998): Társaságok pénzügyei. SALDO. Budapest, 1998. 321 p.
50. Jankuné Kürthy Gy. – Popp J. – Potori N. (2001): Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra. *Agrárgazdasági Tanulmányok*. Budapest. 6. sz. 107 p.
51. Jelentés a pénzügyi stabilitásról. MNB Kiadvány 2001. november.
52. Karsai J. (1997): A kockázati tőke lehetőségei a kis- és középvállalatok finanszírozásában. *Közgazdasági Szemle*, XLIV. évf. 2. sz. 165-174. p.
53. Karsai J. (1999): A megfontoltan kockáztató tőkések. *Közgazdasági Szemle*, XLVI. 9. sz.
54. Katits E. (2000): Gondolatok a vállalati válság pénzügyi elemzéséhez. *Bankszemle*, XLV. évf. 1–2. szám. 51-64. p.

55. Keller M. – Lakner Z. – Kocsondi J. (2001): Agrárvállalkozók és stratégiáik. Bankszemle, XLV. évf. 6. sz. 61-75. p.
56. Kerek Z. (1997): A mezőgazdasági vállalkozások jellemzői Magyarországon. Gazdálkodás, XLI. évf. 1. sz. 48-53. p.
57. Kerek Z. (2001): Vidéki térségek fejlesztésének finanszírozása és pénzügyi intézményei (I. rész). Pénzügyi Szemle, XLVI. évf. 2. sz. 143-152. p.
58. Kiss Gy. K. (2000): A takarékszövetkezetek helye és lehetőségei a hazai pénzintézeti rendszerben. Bankszemle, XLIV. évf. 4 – 5. sz. 1-14. p.
59. Kiss J. (1999): Az Európai Unió legújabb agrárreform-kísérlete és agrár-csatlakozásunk esélyei. Budapest, 56 p.
60. Kollányi M. (2001): A gazdaság fejlődése és egyensúlyi helyzete a kilencvenes évtizedben. Gazdaság és Statisztika, 13. (52.) évf. 4. sz. 5-16. p.
61. Kovács G. (Szerk.) (1998): A mező- és erdőgazdasági, valamint élelmiszeripari szervezetek 1997. évi gazdálkodásnak főbb adatai. Agrárgazdasági Információk, Budapest, 6. sz. 74 p.
62. Kovács G. et al. (1999): A tesztüzemek 1998. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk, Budapest, 1. sz. 63 p.
63. Kozma F. (2002): Szerkezeti mozgások a magyar gazdaságban 1970 és 1998 között. Statisztikai Szemle, 80. évf. 1. sz. 53-66. p.
64. Kóhegyi Kálmán (1998): A kisvállalkozói szektor tagolódása. Közgazdasági Szemle, XLV. évf. 3. sz. 261-276. p.
65. Kürthy Gy. – Szűcs I. (1998): A versenyképes mezőgazdaság tőkeszükséglete. Gazdálkodás, XLII. évf. 4. sz. 1-7 p.
66. Kürthy Gy. – Szűcs I. (1999): Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye. Agrárgazdasági Tanulmányok, Budapest, 2. sz. 68 p.
67. Lakos László (1995): Az agrárpolitika és az 1995. évi szabályozás főbb céljai. Gazdálkodás, XXXIX. évf. 1. sz. 1-13. p.
68. Lehoczky Judit (1995): A mezőgazdaság pénzügyi problémái. Gazdálkodás, XXXIX. évf. 2. sz. 41-47. p.
69. Lemák G. (2000): Kockázati tőke-társaságok Magyarországon. Bankszemle, XLIV. évf. 7. sz. 18 – 43. p.
70. Manczel J. (Szerk.) (1983): Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 495 p.
71. Mckie Mason J. (1990): Do taxes affect corporate financing decisions. The Journal of Finance. No. 5. 1421-1473. p.
72. Meskó A. (2001): A külföldi tőke Magyarországon. Gazdaság és Statisztika, 13. (52.) évf. 4. sz. 17-31. p.
73. Mihalik L. (1995): Az agrárpolitika, agrárfinanszírozás vállalkozói szemmel. Gazdálkodás, XXXIX. évf. 1. sz. 55-61. p.
74. Mit vár a mezőgazdaság a gazdasági élet vezetőitől? Beszélgetés Erent Gáborral a Budapesti Agrárkamara alelnökével, a Magyar Agrárközgazdasági Egyesület titkárával. Pénzügyi Szemle XLII. évf. (1997) 6. sz. 446-449. p.

75. Nagy K. (1996): Napirenden a közraktározás. Számvitel és Könyvvizsgálat, 6. sz. 250-256. p.
76. Nowosielski R-né (2001): A mezőgazdasági termelés alakulása 2000-ben. Gazdaság és Statisztika, 13. (52.) évf. 3. sz. 18-30. p.
77. OECD Gazdasági Tanulmányok Magyarország 1997, 2000. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. Magyar kiadás: Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 1997 és 2000.
78. Oros I. (1997): A vállalati gazdálkodás alakulása a mezőgazdaságban. Statisztikai Szemle, 12. sz. 998 – 1007. p.
79. Osman P. (1998): A kockázati tőke. Ipari Szemle, 5. sz. 24-32. p.
80. Osman P. (1999): Kockázati finanszírozás. (A befektetésekből való kivonulás problematikája). Bankszemle XLIII. évf. 1. sz. 27-43. p.
81. Oszlay A. (1999): Elméletek és tények a külföldi működő tőke befektetéséről. Bankszemle, XLIII. évf. 10 –11. sz. 44-80. p.
82. Papócsi L. – Takács J. (2001): A magyar mezőgazdaság helyzete, átalakulása a rendszerváltás óta. Gazdaság és Statisztika, 13. (52.) évf. 6. sz. 12-37. p.
83. Pataki L. – Illés B. Cs. – Zdenkó I. (2002): Economic evaluation of Foreign interest enterprises in the hungarian agribusiness sector. Buletinul USAMV-CN, AcademicPres, Cluj-Napoca. Volumul 57/2002. 422-429. p.
84. Pataki L. – Szabó F. (2001): An Evolution of Hungarian Agriculture Ventures and Charging Trends in the Agricultural Support System. International Scientific Days. Economic and Managerial Aspects of Sustainable Development of Agriculture, Nitra. 875-879. p.
85. Pataki L. – Reke B. (2002): Gondolatok a társas agrárvállalkozások tőkehelyzetéről. Unikum. Az Agrárelit Magazin szakmai lapja. Május. 10-11. p.
86. Petschnig M. Z. (1999): Az elmúlt négy év főbb makrogazdasági folyamatai. Bankszemle, XLIII. évf. 5-6. sz. 11-30. p.
87. Pintér L. (2001): A magyarországi régiók mezőgazdasága. Területi Statisztika. KSH. 4. (41). évf. 5. sz. 440-456. p.
88. Pitti Z. (2001): Tőkefelhalmozási folyamat és tulajdonosi átalakulás. Bankszemle, XLV. évf. 1-2. sz. 41-50. p.
89. Podani J. (1997): Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelmeibe. Scientia Kiadó. Budapest, 412 p.
90. Popp J. (2000): A főbb mezőgazdasági ágazatok fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU csatlakozásra. Gazdálkodás, XLIV. évf. 4. sz. 1-12. p.
91. Rajnai G. (1999): Pénzügyi szolgáltatások vidéken. A falu- és vidékfejlesztés stratégiai kérdései c. kiadvány. MTA Agrártudományok Osztálya Budapest, 55-64. p.
92. Reke B. (1997 a): A fenntartható növekedési ütem és a pénzügyi-gazdasági mutatók kapcsolatának vizsgálata – I. rész. Pénzügyi Szemle, XLII. évf. 4. sz. 264-273. p.

93. Reke B. (1997 b): A fenntartható növekedési ütem és a pénzügyi-gazdasági mutatók kapcsolatának vizsgálata – II. rész. Pénzügyi Szemle, XLII. évf. 5. sz. 349-361. p.
94. Reke B. (1997 c): Mutatók az éves beszámoló elemzéséhez. Számvitel és Könyvvizsgálat, 39. évf. 3. sz. 482-491. p.
95. Reke B. (1997 d): A fenntartható növekedési ütem kvantifikálása. Bankszemle, 41. évf. 3. sz. 56-64. p.
96. Reke B. (1998): Az alkalmazkodás pénzügyi feltételei. Gazdálkodás, XLII. évf. 5. sz. 28-34. p.
97. Roóz J. (1999): Hatékonyság és más teljesítményvizsgálatok módszerei. A fogalmakról általában. SALDO. Budapest, 202 p.
98. Schmuck O. (1999): Vállalkozások Magyarországon 1992 –1997. Statisztikai Szemle, 77. évf. 2-3. sz. 131-155. p.
99. Shapiro, A. C. (1989): Modern Corporate Finance. New York: MacMillan, 24., 81-73. p.
100. Szabó J. (1998): Az agrárgazdaság finanszírozási problémái a közép-kelet-európai országokban. Bankszemle, XLII. évf. 4. sz. 1-13. p.
101. Szabó J. (1998): Továbbra is vonzó a régió. Közvetlen külföldi működőtőke-beáramlás az átalakuló közép-kelet-európai országok élelmi-szergazdaságába. Bankszemle, XLII. évf. 9-10. sz. 38-47. p.
102. Székely Cs. (1998): A mezőgazdasági vállalkozások alkalmazkodásának üzemgazdasági összefüggései. „Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszertermelésben”. GATE Tudományos Közlemények. I. kötet. 3-10. p.
103. Szűcs I. – Udovecz G. (Szerk.) (1998): Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyhelyei. Agrárgazdasági Tanulmányok. Budapest, 16. sz.
104. Szórádiné Szabó M. (1995): A működés és a finanszírozás hatásainak szétválasztása a vállalatelemzésben. Gazdálkodás, XXXIX. évf. 2. sz. 18-25. p.
105. Szőke Gy. (1998): A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában. Agrárgazdasági Tanulmányok, Budapest. 10. sz. 74 p.
106. Tájékoztató a magyar gazdaság, valamint az államháztartás és egyes alrendszereinek 2001. évi helyzetéről. Pénzügyi Szemle, XLVII. évf. 2002. 1. sz. 12 – 41. p.
107. Takács I. – Takácsné György K. (1999): Mezőgazdasági kis- és közepes vállalkozások működésének finanszírozási kérdései. Gazdálkodás, XLIII. évf. 2. sz. 11-16. p.
108. Takács I. (1997): Mezőgazdasági kisvállalkozások működésének és fejlesztésének finanszírozási kérdései. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Gödöllő, 224 p.
109. Takács J. (1997): A mezőgazdaság strukturális folyamatai és hatásuk a falusi társadalomra. Gazdaság és Statisztika, 9. (48.) évf. 5. sz. 5-26. p.
110. Tanka E. (1998): Az agrárfinanszírozás a fejlett piacgazdaságokban. Ag-

- rárgazdasági Tanulmányok. Budapest, 15. sz. 52 p.
111. Tassy S. (2000): Az EU közös agrárpolitikájának reformja: A jövő agrárpolitikája. *Gazdaság és Statisztika*, 12. (51.) évf. 5. sz. 59-75. p.
 112. Tenk G. (1998): A mezőgazdaság hitelezésének perspektívái az ezredfordulón. *Gazdálkodás*, XLII. évf. 3. sz. 73-80. p.
 113. Tenk G. (1999 a): Javuló feltételek az agrárhitelezésben. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. 2. sz. 1-5. p.
 114. Tenk G. (1999 b): A magyar mezőgazdaság fejlesztésének finanszírozása. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. 5. sz. 56-59. p.
 115. Tétényi V. (2001): Pénzügyi és vállalkozás-finanszírozási ismeretek. *Perfekt Rt.* Budapest, 550 p.
 116. Tétényi Z. – Gyulai L. (1994): Vállalkozás-finanszírozás. *SALDO*. Budapest, 364 p.
 117. Udovecz G. (Szerk.) (2000): Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, Budapest, 1. sz. 5-12. p.
 118. Vági F. (1996): Jövedelemrealizáció és újratermelési válság a mezőgazdaság gazdasági szervezeteiben. *Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció*. MTA Agrárközgazdasági Bizottság Konferencia Kiadványa, Budapest, 137-147. p.
 119. Van Horne, J. C. (1987): „Sustainable Growth Modeling.” *Journal of Corporate Finance*, Winter 19-25 p.
 120. Varga Gy. (2001): Árváltozások a '90-es évtized magyarországi mezőgazdaságában. *Gazdálkodás* XLV. évf. 1. sz. 33-47. p.
 121. Vékás I. (1992): Pénzügytan. Miskolci Egyetemi Kiadó. Miskolc, 351 p.
 122. Virág M. (1996): Pénzügyi elemzés, csődelőrejelzés. *Kossuth Könyvkiadó*. Budapest, 216 p.
 123. http://kancellaria.gov.hu/hivatal/felepites/kormstrat2.../kormstrat06_18-06_24.ht
 124. <http://www.agrarkamara.hu/mmhely/mmeu.htm>
 125. http://www.agroinform.hu/magazin/rhirek.php?c_id=949
 126. http://www.akii.hu/KUTATAS/!INTEZETI_KIADVAN/2000_11_Toht_Erzsebet.htm.
 127. <http://www.mosz.net/elemzesek.htm>
 128. http://zoldszalag.net/sajto_bel_merre.htm

2. melléklet

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1.	Az agráröllő 1990 és 2000 között (Az ipari eredetű ráfordítások a mezőgazdasági értékesítési árak %-ában)	19
2.	A hitelkihelyezések leginkább kockázatos területei (a banki válaszok megoszlása alapján) (%)	25
3.	A kötelezettségek értéke a saját tőkéhez viszonyítva néhány gazdaságilag fejlett állam és hazánk vonatkozásában	57
4.	A kötelezettség állomány forrásokon belüli aránya és összetétele a társasági adóalanyok körében 1995 és 1999 között (%)	59
5.	A hitelállomány összetétele a nemzetgazdaság egészében 1995 és 2001 között (%)	60
6.	A vállalati hitelállomány alakulása hazánkban 1995–2001 között (MdFt)	63
7.	A hitelállomány megoszlásának alakulása az agrárágazatban (%)	65
8.	Az agrárvállalkozások éven túli hitelállományának összetétele 1995 és 2001 között (%)	66
9.	A kötelezettségek állományának alakulása a társas agrárvállalkozások körében 1992–2000 között (%)	67
10.	A jövedelmezőségi mutatók értékeinek változása a társas agrárvállalkozások körében 1996 és 2000 között	68
11.	Az árbevétel bruttó cash flow hányada a gazdaság egyes szektorai-ban 1998-ban (%)	77
12.	A tőkeszerkezeti mutatók átlagértékeinek időbeli alakulása a Heves megyei minta adatai alapján (%)	89
13.	A jövedelmezőségi mutatók átlagértékeinek alakulása Heves megyei minta adatai alapján (%)	92
14.	Az ösztöke és a saját tőke jövedelmezőségének alakulása a Heves megyei cégminta esetében (%)	92
15.	Az egyes eredménykategóriák átlagértékeinek alakulása a Heves megyei minta adatai alapján (eFt)	94
16.	A működési tőkeáttétel fokának (DOL) és a pénzügyi tőkeáttétel fokának (DFL) alakulása	95
17.	A Kossuth Agrárszövetkezet tőkeszerkezeti mutatóinak alakulása (1992–1998)	108
18.	A kérdőíves felmérésben szereplő vállalkozások megyénkénti megoszlása (%)	111
19.	A megkérdezett vállalkozások idegen tőkéjének aránya az összes tőke %-ában	112
20.	A megkérdezettek megoszlása a vállalkozásukban elfogadhatónak tartott idegen tőke összes tőkéhez viszonyított %-os értéke alapján	113
21.	A hitel lehetőségről történő tájékozódás során igénybe vett csatornák megoszlása a megkérdezettek körében (%)	115
22.	Az EU-hoz való csatlakozással szembeni elvárások megoszlása az agrárfinanszírozás rendszerével kapcsolatban (%)	116

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. <i>A magyar mezőgazdaság bruttó termelésének volumenváltozása 1990 és 2000 között (%)</i>	6
2. Az agrárgazdaság külkereskedelmi forgalmának alakulása	7
3. A földterület használata gazdálkodási formák szerint 1991–2000 között	8
4. A külföldi tulajdon részesedési arányának alakulása a vállalkozások jegyzett tőkéjében, kiemelt ágazatok szerint (%)	9
5. Az agrártámogatások alakulása	11
6. A támogatási fajták megoszlása a mezőgazdaságban tevékenykedő társas vállalkozásoknál 1998-ban (%-ban)	12
7. A mezőgazdasági szektorra jutó támogatások, elvonások, valamint az agráröllő együttes hatása 1994-ben és 1998-ban (millió Ft)	12
8. Néhány ország, az OECD és az EU mezőgazdaságának támogatottsági szintje (%)	14
9. Az agrártámogatás számított összegei I. (az előző évi infláció – és GDP – növekedéssel számolva) (Mft)	15
10. Az agrártámogatások alakulása (folyó áron)	15
11. Magyarország csatlakozás utáni feltételezett támogatása (millió euró)	17
12. A gazdaságok adósságállománya 1998-ban	22
13. A felvett hitelek megoszlása %-ban a mezőgazdasági társas vállalkozások körében 1998-ban	22
14. A külső tőkeforrások igénybevételének relatív gyakorisága a vállalkozó iskolai végzettségének függvényében (%)	23
15. Az adózás előtti eredmény változása a mérlegkészítő mezőgazdasági vállalkozásoknál	27
16. Az adózás előtti eredmény felosztásának arányai	29
17. A mérleg szerinti eredmény és a saját tőke arányának (a saját tőke %-os növekedésének) alakulása az agrárvállalkozásoknál 1995 és 2000 között	30
18. A jövedelmezőség megoszlása birtokkategóriánként százalékban	30
19. Jövedelmezőség a főbb ágazatokban	31
20. Méretkategóriák szerinti üzemcsoportok jövedelmezőségi mutatói (1998)	33
21. A magyar agrárexport területi megoszlása (értékkadatok alapján százalékban)	34
22. A mezőgazdasági beruházások reálértékének alakulása	36
23. Az 1% árbevétel-növekedéshez felhasznált forrásnövekmény értéke (%)	39

24. <i>A társasági adó hatálya alá tartozó vállalkozások főbb forrásadatai</i>	58
25. <i>A külföldi működőtőke-állomány ágazati szerkezetének kivonatos bemutatása (%)</i>	74
26. A mezőgazdaság által megtermelt eredményből (korrigált adózatlan eredményből) az egyes csoportok részesedése (%)	75
27. A település-, a népesség- és a gazdaságsűrűség régiók szerint 2000-ben	80
28. A földterület és az állatállomány régiók szerinti megoszlása 2000-ben (%)	81
29. A népesség és a gazdaságok régiók szerinti %-os megoszlása 2000-ben	82
30. A művelési ágak átlagos területe a Heves megyei agrár-vállalkozásoknál kistérségenkénti bontásban, hektárban (2000. évi adatok alapján)	85
31. A Heves megyei agrár-vállalkozások állatállományának megoszlása a megye kistérségei között (2000-ben)	85
32. A Heves megyei agrár-vállalkozások nem mezőgazdasági tevékenységének kistérségenkénti megoszlása százalékosan 2000-ben (a területi egység összes gazdasága = 100,0)	86
33. Az elmúlt 10 év megítélése a megkérdezettek vállalkozásainak tökehelyzete szempontjából (%)	113
34. A megkérdezettek megoszlása az általuk preferált hitelfutamidő kapcsán (%)	114
35. A megkérdezettek megoszlása az alapján, hogy félnek-e a nagyobb mértékű eladósodottságtól (%)	115

**Az agrárvállalkozások és a nemzetgazdaság hitelállományának alakulása Md Ft-ban 1995-2001 között
(az adatok az egyes évek december 31-ére vonatkoznak)**

Megnevezés	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>Az összes hitelállomány</i>							
<i>Mezőgazdaság, vadgazd., erdőgazd. és halászat</i>	69,0	96,3	151,9	192,1	211,1	237,2	226,0
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	995,6	1.089,5	1.773,3	2.073,1	2.442,2	3.180,1	3.489,3
<i>A forinthitelek állománya</i>							
<i>Mezőgazdaság, vadgazd., erdőgazd. és halászat</i>	65,1	91,3	144,3	183,4	205,3	223,8	218,6
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	777,8	811,7	1.260,2	1.452,2	1.626,1	1.969,8	2.327,4
<i>A beruházási forinthitelek állománya</i>							
<i>Mezőgazd., vadgazd., erdőgazd. és halászat</i>	14,0	16,7	22,8	25,6	28,8	30,8	29,0
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	138,4	126,2	195,8	263,4	266,5	362,4	459,2
<i>Egyéb éven túli forinthitelek állománya</i>							
<i>Mezőgazd., vadgazd., erdőgazd. és halászat</i>	20,9	23,4	57,6	82,6	85,7	87,0	76,6
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	180,9	172,9	318,5	368,0	379,2	453,2	576,1
<i>Folyószámla és eseti hitelek</i>							
<i>Folyószámla és eseti hitelek mg.</i>	11,1	18,1	23,5	33,9	39,2	43,4	40,6
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	317,0	345,5	468,9	489,4	607,9	699,1	708
<i>Egyéb éven belüli forinthitelek</i>							
<i>Egyéb éven belüli forinthitelek mg.</i>	19,1	33,2	40,4	41,3	51,6	62,5	72,5
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>	84,2	111,4	214,1	214,8	236,6	303,0	483,2
<i>Devizahitelek</i>							
<i>Devizahitelek mg.</i>	3,9	5,0	7,6	8,7	5,8	13,4	7,4
<i>Nemzetgazdaság</i>	217,8	277,8	513,0	644,7	816,1	1.210,3	1.161,9
<i>Éven túli devizahitelek</i>							
<i>Éven túli devizahitelek mg.</i>	0,2	0,9	2,1	2,5	2,3	8,6	2,2

<i>Nemzetgazdaság</i>	59,1	83,1	244,2	376,6	527,9	814,9	837,3
<i>Éven belüli devizahitelek</i>							
<i>Éven belüli dev. hitelek mg.</i>	3,7	4,1	5,5	6,2	3,5	4,8	5,2
<i>Nemzetgazdaság</i>	158,7	194,7	268,8	268,0	288,3	395,1	324,6

Forrás: MNB adatok alapján saját szerkesztés

Az agrárvállalkozások éven túli hitelállományának összetétele 1995 és 2001 között

Megnevezés	1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001	
	MdF t	%	MdFt	%	MdF t	%	Md Ft	%	Md Ft	%	MdF t	%	MdFt	%
Beruházási forint hitel	14,0	39,9	16,7	40,5	22,8	27,7	25,6	23,1	28,8	24,6	30,8	24,4	29,0	26,9
Egyéb éven túli forint hitel	20,9	59,5	23,4	57,4	57,6	69,8	82,6	74,6	85,7	73,4	87,0	68,8	76,6	71,1
Éven túli deviza hitel	0,2	0,6	0,9	2,1	2,1	2,5	2,5	2,3	2,3	2,0	8,6	6,8	2,2	2,0
Összesen	35,1	100,0	41,0	100,0	82,5	100,0	110,7	100,0	116,8	100,0	126,4	100,0	107,8	100,0

Forrás: MNB adatok alapján saját szerkesztés

Társasági adóbevallás kiemelt adatai
 Kettős + egyszeres irányított vezető vállalkozások (20+28-as bevallások együtt)
 Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, ha-ásza:
 Adatok: ezer forintban illetve százalékban

Évek:	2000	1999	1998	1997	1996
Megnevezés:					
Vállalkozások száma (db)	11 478	11 277	12 556	9 688	9 409
Méretfősszám:	1 023 453 769	904 030 196	904 322 530	774 752 512	667 857 563
Jegyzett tőke	312 470 644	321 475 376	317 210 173	311 457 476	307 225 668
Külföldi tulajdon hányad	10,52	9,60	7,23	0,92	6,16
Belföldi társasági tulajdon hányad	11,74	8,91	10,44	8,98	7,06
Belföldi magánszemély tulajdoni hányad	52,04	52,58	56,70	57,19	59,66
Allami tulajdon hányad	10,83	13,17	12,42	11,25	10,07
Egyen tulajdon hányad	11,86	14,56	13,21	15,62	15,55
Saját tőke es tartalék	510 398 390	500 373 000	488 351 502	447 357 292	414 700 901
Tőkejuttatás, értékelési, áll. tartalék	140 236 186	136 519 471	119 752 232	94 811 430	88 432 956
Eredménytartalék	51 373 295	55 020 342	41 499 590	25 605 820	4 040 308
Céltartalékok	9 456 110	8 084 707	5 627 459	4 420 443	3 907 178
Hosszú lejáratú közeleltetések	146 653 739	135 856 177	131 334 983	32 356 726	51 467 706
Rövid lejáratú közeleltetések	337 626 669	307 658 573	269 928 443	219 533 821	168 384 651
Nettó árbevétel (összesen (Vál. Tev. ből))	930 853 954	836 060 613	821 345 868	721 906 977	643 308 113
Export árbevétel aránya	6,02	8,01	7,98	7,65	7,43
Adóbas előtérvesztés	43 501 141	36 197 636	54 193 622	46 219 101	41 879 425
Adóbas nélkül veszteség	51 836 227	39 834 941	26 622 546	20 355 393	17 514 626
Társasági adó közeleltetés	5 124 607	4 273 867	7 204 352	5 573 356	5 532 873
Fizetési osztások	7 040 024	4 651 161	10 142 500	n.a.	n.a.
Méreg szennyezőanyag	49 416	15 350 814	9 305 009	15 245 488	15 673 048
Költségek, fordítások nettóösszesen	1 384 444 383	1 314 688 750,00	966 071 093	646 380 011	755 347 591
Tulaj. eszközök	430 619 060	407 673 386	378 609 979	321 190 276	281 203 470
Befektetett eszközök	476 934 193	457 019 110	425 828 524	366 339 297	323 967 868
Készlet	292 379 634	272 961 626	296 970 300	236 803 721	200 973 653
Követelések	151 223 745	138 681 387	130 051 567	100 195 184	90 833 419
E-lej. pap. tők. (Forg. eszközök része)	23 548 980	23 773 527	23 369 647	17 830 367	10 675 370
Pénzeszközök	12 809 600	65 495 220	58 970 460	49 407 402	36 815 689
Forg. eszközök	540 051 863	500 911 780	472 382 139	404 236 694	336 310 041
Lezárt. jöv.	134 253	149 295	162 396	162 790	171 487

Forrás: APEH

A társas agrárvállalkozások gazdálkodását jellemző mutatók értékeinek alakulása (1996–2000)

<i>Mutatók</i>	1996	1997	1998	1999	2000
kötelezettség/mérlegfőösszeg	0,36	0,40	0,44	0,45	0,47
idegen tőke/saját tőke	0,58	0,70	0,81	0,88	0,95
hosszú l. kötelezettség/mérlegfőösszeg	0,08	0,12	0,15	0,14	0,14
tartós forrás/mérlegfőösszeg	0,70	0,70	0,69	0,66	0,64
jegyzett tőke/mérlegfőösszeg	0,46	0,40	0,35	0,33	0,31
adózás előtti eredmény/mérlegfőösszeg	0,04	0,03	0,03	0,00	0,01
adózás előtti eredmény/árbevétel	0,04	0,04	0,03	0,00	0,01
forgóeszköz/rövid l. kötelezettség	1,80	1,84	1,79	1,66	1,60
árbevétel/mérlegfőösszeg	0,96	0,93	0,91	0,87	0,91
tartós forrás/befektetett eszköz	1,44	1,47	1,46	1,39	1,38
osztalék/adózott eredmény	0	0	0,50	-0,58	1,06

Forrás: APEH adatbázisa alapján saját számítás

A vizsgálatba bevont Heves megyei agrárvállalkozások éves beszámolóinak kiemelt tételei (eFt/vállalkozás)

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Befektetett eszközök	254.972,08	269.380,08	277.059,57	259.746,30	263.435,50	228.452,21	223.572,20	229.279,08	229.751,90
Forgóeszközök	130.526,57	175.121,88	162.427,00	171.472,20	219.738,07	253.819,73	286.304,50	245.799,13	224.052,27
Vevőállomány	14.356,28	35.692,28	32.175,34	34.987,30	33.606,53	33.938,30	50.475,79	44.998,95	36.307,11
Saját tőke	302.751,09	329.597,56	347.898,88	327.144,96	357.042,19	300.300,78	307.052,20	291.340,17	281.889,18
Jegyzett tőke	207.795,23	238.134,64	247.873,80	252.455,51	244.996,19	228.192,86	229.819,79	219.723,42	216.390,18
Tőketartalék	79.981,62	60.031,52	109.011,65	91.141,76	94.882,52	50.158,56	50.851,58	37.568,33	39.241,38
Eredménytartalék	47.024,86	34.719,68	7.566,07	10.971,73	22.133,61	7.263,47	661,45	2.255,66	-9.687,40
Kötelezettségek	80.427,43	112.758,08	94.917,54	102.179,42	122.649,26	180.260,38	200.691,78	184.588,50	174.075,72
Hosszú lej. kötelezettség	14.435,57	22.781,68	21.469,19	24.296,42	21.878,03	65.173,04	89.620,08	84.063,25	68.519,77
Rövid lej. kötelezettség	65.991,85	89.976,4	73.448,35	77.883,00	90.771,23	115.087,34	111.071,70	105.526,25	105.555,95
Szállítók	12.500,19	21.442,72	13.000,07	14.661,46	11.817,73	17.029,86	33.274,45	30.960,5	22.844,77
Rövid lej. hitelek	26.208,66	39.648,44	25.372,50	28.677,12	47.149,84	62.597,08	46.377,41	47.803,00	40.920,22
Rövid lej. kölcsön	3.242,71	4.722,20	3.000,03	2.087,12	6.947,15	9.925,95	6.214,87	6.234,00	9.081,27
Egyéb rövid lej. köt.	21.839,62	20.476,36	30.008,96	30.490,62	22.059,76	18.013,78	25.206,16	19.554,35	30.117,22
Források összesen (mérlegfőösszeg)	387.465,47	449.184,64	449.532,80	436.877,69	484.671,45	488.811,30	514.743,78	481.396,07	461.928,72
Arbevétel összesen	204.408,58	196.777,87	247.127,76	303.306,11	376.233,26	356.798,00	334.877,86	316.816,66	298.638,82
Értékcsökkenési leírás	13.034,50	15.021,33	12.913,64	11.839,92	18.098,07	18.024,91	17.658,76	16.376,36	16.304,16
Fizetett kamat	10.578,41	14.377,83	14.565,04	15.991,09	19.406,50	25.406,50	19.529,38	15.177,18	13.164,85
Üzleti eredmény	728.969,59	+ 6.944	+51.940,16	+84.786,65	+45.208,73	+45.208,73	+5.780,60	-4.087,90	-4.073,66
Pénzügyi eredmény	-9.100,00	-13.465,96	-11.691,68	-12.957,	-17.741,96	-17.741,96	-10.454,71	-29.882,78	-10.295,76
Adózás előtti eredmény	-40.076,76	-16.563,21	+46.823,81	+68.711,50	+25.903,73	+25.903,73	-7.559,28	-33.493,89	-34.070,06

Forrás: 27 Heves megyei vállalkozás éves beszámolóinak alapján saját számítás

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Átlag
Tőkeáttétel (%)	26.56	34.21	27.28	31.23	34.35	60.02	65.36	63.00	61.75	44.86
Tőkeellátottság (%)	78.13	73.37	77.39	74.88	73.66	61.43	59.65	60.52	61.02	68.89
a) idegen tőke/összes tőke (%)	20.75	25.10	21.11	23.38	25.31	36.87	38.98	38.34	37.68	29.72
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke (%)	3.72	5.07	4.77	5.56	4.51	13.33	17.41	17.46	14.83	9.63
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelez. (%)	17.95	20.20	22.61	23.77	17.83	36.15	44.65	45.54	39.36	29.78
Tartós forrás/összes forrás (%)	81.86	78.44	82.16	80.44	78.18	74.76	77.06	85.04	75.85	79.31
Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség (%)	18.94	23.83	17.69	18.82	13.01	14.79	29.95	29.33	21.64	20.89
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség (%)	39.71	44.06	34.54	36.82	51.94	54.39	41.75	45.29	38.76	43.03
Egyéb rövid l. kötelezettség/rövid l. köt. (%)	27.15	22.75	40.85	39.14	24.30	15.65	22.69	18.53	28.53	26.62
Árbevétel/összes eszköz (%)	52.75	43.80	54.97	69.42	77.62	72.99	65.05	65.81	64.65	63.01
Üzemi eredmény/összes eszköz (%)	7.46	1.54	11.55	19.40	9.32	3.14	1.12	-0.84	-0.88	5.76
Adózás előtti er./összes eszköz (%)	-10.34	-3.68	10.41	15.72	5.34	2.99	-1.46	-6.95	-7.31	0.52
Üzemi eredmény/árbevétel (%)	14.14	3.52	21.01	27.95	12.01	4.30	1.72	1.29	1.36	9.70
Saját tőke jövedelmezősége (%)	-13.23	-5.02	13.45	21.00	7.25	4.87	-3.28	-11.49	-12.08	0.16
Össztőke jövedelmezősége (%)	-7.61	-0.48	13.65	19.38	9.34	8.19	2.32	-3.80	-4.52	4.05
Likviditás	1.98	1.95	2.21	2.20	2.42	2.21	2.58	2.33	2.12	2.22
Adózott eredmény/jegyzett tőke (%)	-19.28	-6.95	15.52	21.95	6.37	0.73	-3.29	-11.49	-15.74	-1.35
DOL	-	-24.82	-1.14	1.67	-1.93	2.25	11.42	0.98	2.26	-1.16
DFL	-	0.68	0.11	1.09	1.52	7.62	7.85	0.98	2.62	2.81
Árbevétel/összes forrás (%)	0.53	0.44	0.55	0.69	0.78	0.73	0.65	0.66	0.65	0.63
EBIT (eFt)	-	-2185.38	61388.81	84702.59	45310.23	40044.05	11970.10	-18316.71	-20905.21	19167.79
Nettó forgótőke (eFt)	64354.00	85145.00	88978.00	93589.00	128967.00	138732.00	175232.00	140272.00	115496.00	114529.44
Adózás előtti eredmény (eFt)	-	-16563.21	46823.81	68711.50	25903.73	14646.58	-7559.28	-33493.89	-34070.06	2702.49
Árbevétel (eFt)	204408.80	196777.87	247127.76	303306.11	376233.26	356798.00	334877.86	316816.66	298638.82	272776.11
Pénzügyi eredmény (eFt)	-9100.01	-13465.96	-11691.68	-12957.19	-17741.96	-19493.79	-10454.71	-29882.78	-10295.76	-15009.31

Forrás: Saját számítás a vállalkozások éves beszámolóinak adatai alapján

A Heves megyei agrárvállalkozások gazdálkodását jellemző főbb mutatószámokból összeállított korrelációs együttható mátrix

Megnevezés	Tőkeáttétel	Tőkeellátottság	a) idegen tőke/összes tőke	b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség	Tartós forrás/összes forrás	Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség	Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	Egyéb rövid l. kötelezettség/rövid l. köt.
Tőkeáttétel	1								
Tőkeellátottság	-0,99879	1							
a) Idegen tőke/összes tőke	0,999179	-0,99949	1						
Hosszú l. idegen tőke/összes tőke	0,980967	-0,97453	0,975357	1					
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség	0,955919	-0,94873	0,947832	0,993131	1				
Tartós forrás/összes forrás	-0,35463	0,373354	-0,36281	-0,19677	-0,13308	1			
Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség	0,534446	-0,52094	0,524654	0,638579	0,600355	0,273402	1		
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	0,335565	-0,35489	0,359104	0,19913	0,11237	-0,40401	-0,27133	1	
Egyéb rövid l. kötelezettség/rövid l. köt.	-0,62381	0,628985	-0,63698	-0,53503	-0,45168	0,298179	-0,24983	-0,81298	1
Árbevétel/összes eszköz	0,389067	-0,39819	0,400264	0,333752	0,309022	-0,28668	-0,31067	0,497708	-0,18689
Üzemi eredmény/összes eszköz	-0,7331	0,725721	-0,7358	-0,69324	-0,63686	0,240246	-0,55138	-0,33798	0,753103
Adózás előtti er./összes eszköz	-0,3846	0,362684	-0,38097	-0,37466	-0,31851	-0,02837	-0,46791	-0,12082	0,594599
Üzemi eredmény/árbevétel	-0,77448	0,772601	-0,7818	-0,71158	-0,64303	0,348152	-0,51147	-0,47059	0,831047
Saját tőke jövedelmezősége	-0,42756	0,405357	-0,42386	-0,42519	-0,37309	-0,04418	-0,51689	-0,08631	0,575271
Össztőke jövedelmezősége	-0,3471	0,324089	-0,34285	-0,34596	-0,29446	-0,07146	-0,482	-0,05628	0,538295
Likviditás	0,480714	-0,47292	0,47893	0,507083	0,501481	-0,08277	0,246884	0,243535	-0,16924
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-0,39086	0,369953	-0,3874	-0,37008	-0,31128	0,030764	-0,41049	-0,13524	0,592359
DOL	0,518389	-0,4997	0,499743	0,569968	0,597398	-0,07552	0,097298	-0,07087	0,04734
DFL	0,678019	-0,68165	0,669979	0,603228	0,564225	-0,66283	0,122611	0,422593	-0,53452
Árbevétel/összes forrás	0,390337	-0,39944	0,401548	0,335314	0,31064	-0,28474	-0,30872	0,49804	-0,18808
EBIT	-0,35955	0,337275	-0,35557	-0,36344	-0,31558	-0,08884	-0,51377	-0,02787	0,521859
Nettó forgótőke	0,827928	-0,82852	0,830672	0,806555	0,776458	-0,34442	0,391846	0,46648	-0,54092
Adózás előtti eredmény	-0,42518	0,404285	-0,42209	-0,4182	-0,36423	-0,02881	-0,50972	-0,11223	0,599205
Árbevétel	0,550463	-0,56076	0,562418	0,490178	0,458099	-0,36632	-0,14712	0,575492	-0,32895
Pénzügyi eredmény	-0,38839	0,40056	-0,40623	-0,40104	-0,39366	-0,3597	-0,17289	-0,55346	0,528261

Forrás: 27 Heves megyei agrárvállalkozás éves beszámolóinak adataiból saját számítás

Megnevezés	Árbevétel/ összes eszköz	Üzemi eredmény/ összes eszköz	Adózás előtti er./ összes eszköz	Üzemi eredmény/ árbevétel	Saját tőke jövedelem- zősége	Össztőke jövedelem- zősége	Likviditás	Adózott eredmény/ jegyzett tőke	DOL	DFL	Árbevétel/összes forrás	EBIT	Nettó forgótőke	Adózás előtti eredmény	Árbevétel	Pénzügyi eredmény
Főkeletlátottság																
a) idegen tőke/összes tőke																
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke																
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség																
Tartós forrás/összes forrás																
Szállítók/ rövid lejáratú kötelezettség																
Rövid l. hitel/ rövid l. kötelezettség																
Egyéb rövid l. kötelezet- ség/ rövid l. köt.																
Árbevétel/összes eszköz	1															
Üzemi eredmény/összes eszköz	0,158157	1														
Adózás előtti er./ összes eszköz	0,357801	0,808375	1													
Üzemi eredmény/árbevétel	0,030834	0,980502	0,745526	1												
Saját tőke jövedelemzősége	0,341529	0,827062	0,99607	0,761165	1											
Össztőke jövedelemzősége	0,394298	0,783626	0,997222	0,711654	0,995872	1										
Likviditás	0,660283	-0,05438	0,250255	-0,14858	0,211393	0,273076	1									
Adózott eredmény/jegyzett tőke	0,32194	0,794192	0,995077	0,735021	0,988627	0,990243	0,282244	1								
DOL	0,690048	0,060299	0,132098	0,041588	0,09556	0,149313	0,759152	0,110164	1							
DFL	0,36852	-0,36266	-0,18203	-0,45035	-0,15745	-0,11876	0,468476	-0,21718	0,535832	1						
Árbevétel/összes forrás	0,999995	0,156844	0,356673	0,029645	0,340281	0,39316	0,660881	0,320985	0,690218	0,367878	1					
EBIT	0,404798	0,787807	0,993417	0,712857	0,995958	0,998392	0,277376	0,98506	0,155122	-0,08832	0,403578	1				
Nettó forgótőke	0,609424	-0,45916	-0,0384	-0,56277	-0,07581	0,005151	0,859558	-0,02213	0,675906	0,769607	0,610326	0,005372	1			
Adózás előtti eredmény	0,35001	0,831535	0,997874	0,769359	0,998883	0,995559	0,229088	0,991167	0,122316	-0,1733	0,348778	0,994894	-0,07119	1		
Árbevétel	0,956062	-0,03726	0,295213	-0,17354	0,271389	0,339205	0,785328	0,275431	0,71982	0,529866	0,956285	0,34789	0,797567	0,278018	1	
Pénzügyi eredmény	-0,38119	0,276324	0,074507	0,311394	0,092541	0,047742	-0,27308	0,044944	-0,00472	0,106996	-0,38369	0,058811	-0,39542	0,098904	-0,43342	1

Forrás: 27 Heves megyei agrárvállalkozás éves beszámolóinak adataiból saját számítás

A Heves megyei cégminta vállalkozásai

A vállalkozások megnevezésénél a vizsgálat kezdete (1992) szerinti állapotot tükröző elnevezéseket használok.

„ABASZÖV” Abasári Mezőgazdasági Szövetkezet
Adácsi Mezőgazdasági Szövetkezet
„Aranykalász” Mezőgazdasági termelő és Ipari Szolgáltató Szövetkezet,
Kerecsend
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet, Vámosgyörk
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet
Edőtelki – Tenki Agrárszövetkezet
FAUNA Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt., Füzesabony
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet
Kossuth Agrárszövetkezet, Karácsond
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet
Mátra Gyöngye Mezőgazdasági Szövetkezet, Domoszló
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet, Gyöngyössolymos
Mátra – Nagybükki Erdő és Fafeldolgozó Rt., Eger
Mátravölgye Szövetkezet, Markaz
Pélyi Tiszamente Szövetkezet
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet, Tiszanána
Poroszló – Újlőrincfalva Mezőgazdasági Szövetkezet, Poroszló
Rákóczi Termelő, Kereskedő és Szolgáltató Szövetkezet, Mátraderecske
Rimamente Mezőgazdasági Szövetkezet, Mezőszemere
SZOLTEK Hatvani Mezőgazdasági Szövetkezet
Szőlőskert Szövetkezet, Nagyréde
Tarnamenti Agrárszövetkezet, Tarnaméra
Tarnaörs – Erk Agrárszövetkezet
Tiszamenti Szövetkezet, Sarud
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet

A Heves megyei agrárvállalkozások gazdálkodását jellemző mutatók statisztikai elemző táblázata

Megnevezés	átlag	szórás	minimum	alsó kvart.	medián	felső kvart.	maximum	med-átlag	med-átl/átlag	med-átlag/szórás
Tőkeáttétel (%)	44,86	16,048583	26,56	31,23	34,35	61,75	65,36	-10,51	-0,234322	-0,655025
Tőkeellátottság (%)	68,89	7,5229561	59,65	61,02	73,37	74,88	78,13	4,48	0,064963	0,59492
a) idegen tőke/összes tőke (%)	29,72	7,5285901	20,75	23,38	25,31	37,68	38,98	-4,41	-0,148512	-0,586357
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke (%)	9,63	5,6242322	3,72	4,77	5,56	14,83	17,46	-4,07	-0,422571	-0,723457
Hosszú l. idegen tőke/összes köt. (%)	29,78	10,872516	17,83	20,2	23,77	39,36	45,54	-6,01	-0,201932	-0,553179
Tartós forrás/összes forrás (%)	79,31	3,1359067	74,76	77,06	78,44	81,86	85,04	-0,87	-0,01097	-0,277432
Szállítók/rövid lejáratú köt. (%)	20,89	5,579278	13,01	17,69	18,94	23,83	29,95	-1,95	-0,093298	-0,349308
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség (%)	43,03	6,2905934	34,54	38,76	41,75	45,29	54,39	-1,28	-0,029722	-0,203302
Egyéb rövid l. köt./rövid l. köt. (%)	26,62	8,0606416	15,65	22,69	24,3	28,53	40,85	-2,32	-0,087191	-0,287956
Árbevétel/összes eszköz (%)	63,01	10,043046	43,8	54,97	65,05	69,42	77,62	2,04	0,03243	0,203458
Üzemi eredmény/összes eszköz (%)	5,76	6,4030305	-0,88	1,12	3,14	9,32	19,4	-2,62	-0,454545	-0,408661
Adózás előtti er./összes eszköz (%)	0,52	8,2650201	-10,34	-6,95	-1,46	5,34	15,72	-1,98	-3,783898	-0,240102
Üzemi eredmény/árbevétel (%)	9,70	9,1732994	1,29	1,72	4,3	14,14	27,95	-5,40	-0,556701	-0,588665
Saját tőke jövedelmezősége (%)	0,16	11,483708	-13,23	-11,49	-3,28	7,25	21	-3,44	-21,08163	-0,299845
Össztőke jövedelmezősége (%)	4,05	8,6076797	-7,61	-3,8	2,32	9,34	19,38	-1,73	-0,427475	-0,201241
Likviditás	2,22	0,1893719	1,95	2,12	2,21	2,33	2,58	-0,01	-0,0055	-0,064541
Adózott eredmény/jegyzett tőke (%)	-1,35	13,156797	-19,28	-11,49	-3,29	6,37	21,95	-1,94	1,431034	-0,147199
DOL	-1,16	9,7118368	-24,82	-1,3375	1,325	2,2525	11,42	2,49	-2,138561	0,256259
DFL	2,81	2,9234416	0,11	0,905	1,305	3,87	7,85	-1,50	-0,535381	-0,514377
Árbevétel/összes forrás	0,63	0,100443	0,4381	0,5497	0,6506	0,6942	0,7762	0,02	0,032371	0,2031
EBIT (eFt)	19167,79	38128,089	-29498,35	-18316,71	11970,1	45310,23	84702,59	-7197,69	-0,37551	-0,188777
Nettó forgótőke (eFt)	114529,44	32685,402	64354	88978	115496	138732	175232	966,56	0,008439	0,029571
Adózás előtti eredmény (eFt)	2702,49	36444,437	-40076,76	-33493,89	-7559,28	25903,73	68711,5	-10261,77	-3,797153	-0,281573
Árbevétel (eFt)	292776,10	60247,554	196777,87	247127,76	303306,11	334877,86	376233,26	10530,01	0,035966	0,174779
Pénzügyi eredmény (eFt)	-15009,31	6184,9254	-29882,78	-17741,96	-12957,19	-10454,71	-9100	2052,12	-0,136723	0,331795

Forrás: Saját számítás

A regressziós kapcsolatok vizsgálatának értékelő táblázatai

Lineáris regresszió, tőkeáttétel

Megnevezés	Átlag	Szórás	Relatív szórás	Korreláció	R ²	Kovariancia	Béta	Se	Relatív hiba
Tőkeáttétel	44.86	16.04858	0.35773	1	1	257.557	1	0	0.00%
Tőkeellátottság	68.89	7.522956	0.109195	-0.9987899	0.997581	-120.5867	-0.468194	0.7892794	1.15%
Eladósodottság							0		
a) idegen tőke/összes tőke	29.72	7.52859	0.253279	0.9991791	0.998359	120.724	0.468727	0.6501292	2.19%
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	9.63	5.624232	0.5841	0.9809672	0.962297	88.54304	0.34378	3.1162121	32.36%
Hosszú l. idegen tőke/összes köt.	29.78	10.87252	0.36504	0.9559193	0.913782	166.7969	0.647612	4.7123374	15.82%
Tartós forrás/összes forrás	79.31	3.135907	0.03954	-0.3546335	0.125765	-17.84759	-0.069296	15.005512	18.92%
Szállítók/rövid lejáratú köt.	20.89	5.579278	0.267093	0.5344457	0.285632	47.854	0.1858	13.564308	64.94%
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	43.03	6.290593	0.146195	0.3355646	0.112604	33.87696	0.131532	15.118041	35.13%
Egyéb rövid l. köt./rövid l. köt.	26.62	8.060642	0.302791	-0.6238093	0.389138	-80.69714	-0.313318	12.543197	47.12%
Árbevétel/összes eszköz	63.01	10.04305	0.159397	0.3890671	0.151373	62.70853	0.243474	14.784106	23.46%
Üzemi eredmény/összes eszköz	5.76	6.403031	1.112281	-0.7330993	0.537435	-75.33297	-0.29249	10.914988	189.61%
Adózás előtti er./összes eszköz	0.52	8.26502	15.75957	-0.3846044	0.147921	-51.01464	-0.198071	14.81415	2824.73%
Üzemi eredmény/árbevétel	9.70	9.173299	0.945701	-0.7744835	0.599825	-114.0183	-0.442691	10.152239	104.66%
Saját tőke jövedelmezősége	0.16	11.48371	70.30842	-0.4275583	0.182806	-78.79782	-0.305943	14.507723	8882.28%
Össztőke jövedelmezősége	4.05	8.60768	2.124187	-0.3471011	0.120479	-47.94892	-0.186168	15.050806	371.42%
Likviditás	2.22	0.189372	0.085217	0.4807137	0.231086	1.460962	0.005672	14.072643	633.27%
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-1.35	13.1568	-9.721771	-0.3908558	0.152768	-82.5284	-0.320428	14.771949	-1091.52%
DOL	-1.16	9.711837	-8.345295	0.5183891	0.268727	78.42311	0.304488	13.723863	-1179.28%
DFL	2.81	2.923442	1.040834	0.678019	0.45971	30.87615	0.119881	11.79642	419.99%
Árbevétel/összes forrás	0.63	0.100443	0.159383	0.3903367	0.152363	0.62921	0.002443	14.775484	2344.57%
EBIT	19167.79	38128.09	1.989175	-0.3595549	0.12928	-220012.3	-854.2275	14.975317	0.08%
Nettó forgótőke	114529.44	32685.4	0.285389	0.8279275	0.685464	434293	1686.201	9.000609	0.01%
Adózás előtti eredmény	2702.49	36444.44	13.4855	-0.4251849	0.180782	-248682.8	-965.5447	14.525677	0.54%
Árbevétel	292776.10	60247.55	0.20578	0.5504627	0.303009	532235.7	2066.477	13.398317	0.00%
Pénzügyi eredmény	-15009.31	6184.925	-0.412072	-0.3883874	0.150845	-38551.06	-149.6797	14.788708	-0.10%

Forrás: A Heves megyei cégminta éves beszámolóinak adatai alapján saját számítás

A regressziós kapcsolatok vizsgálatának értékelő táblázatai

Lineáris regresszió, saját tőke jövedelmezősége

Megnevezés	Átlag	Szórás	Relatív szórás	Korreláció	D^2	Kovariancia	Béta	Se	Relatív hiba
Tőkeáttétel	44.86	16.04858	0.35773	-0.4275583	0.182806	-78.79782	-0.597516	10.381132	23.14%
Tőkeellátottság	68.89	7.522956	0.109195	0.4053566	0.164314	35.01934	0.265548	10.497931	15.24%
Eladósodottság							0	11.483708	
a) idegen tőke/összes tőke	29.72	7.52859	0.253279	-0.4238642	0.179661	-36.64566	-0.277881	10.40109	34.99%
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	9.63	5.624232	0.5841	-0.4251919	0.180788	-27.46189	-0.208241	10.393942	107.95%
Hosszú l. idegen tőke/összes köt.	29.78	10.87252	0.36504	-0.3730928	0.139198	-46.58317	-0.353236	10.654516	35.77%
Tartós forrás/összes forrás	79.31	3.135907	0.03954	-0.0441784	0.001952	-1.590944	-0.012064	11.472496	14.47%
Szállítók/rövid lejáratú köt.	20.89	5.579278	0.267093	-0.5168901	0.267175	-33.11756	-0.251127	9.8306487	47.06%
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	43.03	6.290593	0.146195	-0.0863066	0.007449	-6.23473	-0.047277	11.440858	26.59%
Egyéb rövid l. köt./rövid l. köt.	26.62	8.060642	0.302791	0.5752711	0.330937	53.25057	0.403794	9.3932466	35.28%
Árbevétel/összes eszköz	63.01	10.04305	0.159397	0.3415294	0.116642	39.38907	0.298684	10.793205	17.13%
Üzemi eredmény/összes eszköz	5.76	6.403031	1.112281	0.827062	0.684032	60.81431	0.461149	6.4551154	112.13%
Adózás előtti er./összes eszköz	0.52	8.26502	15.75957	0.9960701	0.992156	94.54009	0.716889	1.017088	193.94%
Üzemi eredmény/árbevétel	9.70	9.173299	0.945701	0.7611649	0.579372	80.18377	0.608026	7.4478559	76.78%
Saját tőke jövedelmezősége	0.16	11.48371	70.30842	1	1	131.8756	1	0	0.00%
Össztőke jövedelmezősége	4.05	8.60768	2.124187	0.9958715	0.99176	98.43999	0.746461	1.0424195	25.72%
Likviditás	2.22	0.189372	0.085217	0.2113931	0.044687	0.459715	0.003486	11.224189	505.09%
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-1.35	13.1568	-9.721771	0.9886274	0.977384	149.3705	1.132663	1.7269872	-127.61%
DOL	-1.16	9.711837	-8.345295	0.0955602	0.009132	10.29837	0.078092	11.431155	-982.27%
DFL	2.81	2.923442	1.040834	-0.1574476	0.02479	-5.107641	-0.038731	11.340476	403.76%
Árbevétel/összes forrás	0.63	0.100443	0.159383	0.3402812	0.115791	0.3925	0.002976	10.798403	1713.49%
EBIT	19167.79	38128.09	1.989175	0.9959575	0.991931	436081.9	3306.768	1.0315273	0.01%
Nettó forgótőke	114529.44	32685.4	0.285389	-0.0758134	0.005748	-28456.54	-215.7833	11.450658	0.01%
Adózás előtti eredmény	2702.49	36444.44	13.4855	0.9988831	0.997767	418049.8	3170.033	0.5426152	0.02%
Árbevétel	292776.10	60247.55	0.20578	0.2713892	0.073652	187764.8	1423.803	11.052721	0.00%
Pénzügyi eredmény	-15009.31	6184.925	-0.412072	0.0925408	0.008564	6572.792	49.84087	11.43443	-0.08%

Forrás: A Heves megyei cégminta éves beszámolóinak adatai alapján, saját számítás

A regressziós kapcsolatok vizsgálatának értékelő táblázatai

Lineáris regresszió, tartós forrás/összes forrás

Megnevezés	Átlag	Szórás	Relatív szórás	Korreláció	R ²	Kovariancia	Béta	Se	Relatív hiba
Tőkeáttétel	44.86	16.04858	0.35773	-0.3546335	0.125765	-17.84759	-1.814902	2.9320897	6.54%
Tőkeellátottság	68.89	7.522956	0.109195	0.3733539	0.139393	8.8079	0.895666	2.9091462	4.22%
Eladósodottság							0		
a) idegen tőke/összes tőke	29.72	7.52859	0.253279	-0.3628096	0.131631	-8.565556	-0.871022	2.9222364	9.83%
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	9.63	5.624232	0.5841	-0.1967693	0.038718	-3.470433	-0.352905	3.0745992	31.93%
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség	29.78	10.87252	0.36504	-0.1330823	0.017711	-4.537467	-0.46141	3.1080128	10.44%
Tartós forrás/összes forrás	79.31	3.135907	0.03954	1	1	9.833911	1	0	0.00%
Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség	20.89	5.579278	0.267093	0.273402	0.074749	4.783467	0.486426	3.0164283	14.44%
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	43.03	6.290593	0.146195	-0.4040105	0.163224	-7.9698	-0.810441	2.8685843	6.67%
Egyéb rövid l. kötelezettség/rövid l. köt.	26.62	8.060642	0.302791	0.2981792	0.088911	7.5372	0.76645	2.9932541	11.24%
Árbevétel/összes eszköz	63.01	10.04305	0.159397	-0.2866844	0.082188	-9.028856	-0.918135	3.0042773	4.77%
Üzemi eredmény/összes eszköz	5.76	6.403031	1.112281	0.2402457	0.057718	4.823967	0.490544	3.0440627	52.88%
Adózás előtti er./összes eszköz	0.52	8.26502	15.75957	-0.0283707	0.000805	-0.735322	-0.074774	3.1346444	597.71%
Üzemi eredmény/árbevétel	9.70	9.173299	0.945701	0.3481521	0.12121	10.01516	1.018431	2.9397184	30.31%
Saját tőke jövedelmezősége	0.16	11.48371	70.30842	-0.0441784	0.001952	-1.590944	-0.161781	3.132845	1918.07%
Össztőke jövedelmezősége	4.05	8.60768	2.124187	-0.0714571	0.005106	-1.928833	-0.196141	3.1278903	77.19%
Likviditás	2.22	0.189372	0.085217	-0.082774	0.006852	-0.049156	-0.004999	3.1251454	140.63%
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-1.35	13.1568	-9.721771	0.0307643	0.000946	1.269289	0.129073	3.1344224	-231.61%
DOL	-1.16	9.711837	-8.345295	-0.0755188	0.005703	-2.336483	-0.237594	3.1269518	-268.70%
DFL	2.81	2.923442	1.040834	-0.6628337	0.439348	-6.173123	-0.627738	2.3480625	83.60%
Árbevétel/összes forrás	0.63	0.100443	0.159383	-0.2847375	0.081075	-0.089687	-0.00912	3.0060975	477.01%
EBIT	19167.79	38128.09	1.989175	-0.0888434	0.007893	-10622.66	-1080.207	3.1235061	0.02%
Nettó forgótőke	114529.44	32685.4	0.285389	-0.3444212	0.118626	-35302.61	-3589.885	2.944037	0.00%
Adózás előtti eredmény	2702.49	36444.44	13.4855	-0.0288129	0.00083	-3292.916	-334.8532	3.1346048	0.12%
Árbevétel	292776.10	60247.55	0.20578	-0.3663221	0.134192	-69209.49	-7037.839	2.917924	0.00%
Pénzügyi eredmény	-15009.31	6184.925	-0.412072	-0.359704	0.129387	-6976.586	-709.4416	2.9260094	-0.02%

Forrás: A Heves megyei cégminta éves beszámolóinak adatai alapján saját számítás

A regressziós kapcsolatok vizsgálatának értékelő táblázatai

Lineáris regresszió, üzemi eredmény/árbevétel

Megnevezés	Átlag	Szórás	Relatív szórás	Korreláció	R ²	Kovariancia	Béta	Se	Relatív hiba
Tőkeáttétel	44.86	16.04858	0.35773	-0.7744835	0.599825	-114.0183	-1.35495	5.8029751	12.94%
Tőkeellátottság	68.89	7.522956	0.109195	0.7726011	0.596912	53.31746	0.633605	5.8240523	8.45%
Eladósodottság									
a) idegen tőke/összes tőke	29.72	7.52859	0.253279	-0.7817963	0.611205	-53.99242	-0.641626	5.7198638	19.24%
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	9.63	5.624232	0.5841	-0.7115847	0.506353	-36.71262	-0.436279	6.4451632	66.94%
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség	29.78	10.87252	0.36504	-0.6430254	0.413482	-64.13332	-0.762136	7.0253243	23.59%
Tartós forrás/összes forrás	79.31	3.135907	0.03954	0.3481521	0.12121	10.01516	0.119016	8.5994001	10.84%
Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség	20.89	5.579278	0.267093	-0.511467	0.261598	-26.17708	-0.311079	7.8826431	37.74%
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	43.03	6.290593	0.146195	-0.4705943	0.221459	-27.15588	-0.32271	8.0940581	18.81%
Egyéb l. rövid kötelezettség/rövid l. köt.	26.62	8.060642	0.302791	0.8310473	0.69064	61.44987	0.730247	5.1022046	19.17%
Árbevétel/összes eszköz	63.01	10.04305	0.159397	0.0308337	0.000951	2.840644	0.033757	9.1689378	14.55%
Üzemi eredmény/összes eszköz	5.76	6.403031	1.112281	0.9805019	0.961384	57.59166	0.684398	1.8026433	31.31%
Adózás előtti er./összes eszköz	0.52	8.26502	15.75957	0.7455256	0.555808	56.52389	0.671709	6.1137932	1165.77%
Üzemi eredmény/árbevétel	9.70	9.173299	0.945701	1	1	84.14942	1	0	0.00%
Saját tőke jövedelmezősége	0.16	11.48371	70.30842	0.7611649	0.579372	80.18377	0.952874	5.9494207	3642.50%
Össztőke jövedelmezősége	4.05	8.60768	2.124187	0.711654	0.506451	56.19279	0.667774	6.4445189	159.04%
Likviditás	2.22	0.189372	0.085217	-0.1485818	0.022077	-0.258111	-0.003067	9.0714769	408.22%
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-1.35	13.1568	-9.721771	0.7350215	0.540257	88.71066	1.054204	6.2198988	-459.60%
DOL	-1.16	9.711837	-8.345295	0.0415878	0.00173	3.871819	0.046011	9.1653632	-787.57%
DFL	2.81	2.923442	1.040834	-0.4503483	0.202814	-12.62092	-0.149982	8.1904075	291.60%
Árbevétel/összes forrás	0.63	0.100443	0.159383	0.029645	0.000879	0.027315	0.000325	9.1692677	1454.98%
EBIT	19167.79	38128.09	1.989175	0.7128573	0.508165	249329.2	2962.934	6.4333189	0.03%
Nettó forgótőke	114529.44	32685.4	0.285389	-0.562772	0.316712	-168737.6	-2005.214	7.5827609	0.01%
Adózás előtti eredmény	2702.49	36444.44	13.4855	0.7693589	0.591913	257208.8	3056.572	5.8600577	0.22%
Árbevétel	292776.10	60247.55	0.20578	-0.1735364	0.030115	-95908.14	-1139.736	9.0341172	0.00%
Pénzügyi eredmény	-15009.31	6184.925	-0.412072	0.3113944	0.096966	17667.33	209.9519	8.7172099	-0.06%

Forrás: A Heves megyei cégminta éves beszámolóinak adatai alapján saját számítás

A regressziós kapcsolatok vizsgálatának értékelő táblázatai

Lineáris regresszió, ösztöke jövedelmezősége

Megnevezés	Átlag	Szórás	Relatív szórás	Korreláció	R ²	Kovariancia	Béta	Se	Relatív hiba
Tőkeáttétel	44.86	16.04858	0.35773	-0.3471011	0.120479	-47.94892	-0.647152	8.0725206	17.99%
Tőkeellátottság	68.89	7.522956	0.109195	0.3240895	0.105034	20.98648	0.283248	8.1430925	11.82%
Eladósodottság									
a) idegen tőke/összes tőke	29.72	7.52859	0.253279	-0.3428498	0.117546	-22.21793	-0.299869	8.0859704	27.20%
b) hosszú l. idegen tőke/összes tőke	9.63	5.624232	0.5841	-0.3459626	0.11969	-16.7486	-0.226051	8.076141	83.87%
Hosszú l. idegen tőke/összes kötelezettség	29.78	10.87252	0.36504	-0.2944559	0.086704	-27.55729	-0.371933	8.2260588	27.62%
Tartós forrás/összes forrás	79.31	3.135907	0.03954	-0.0714571	0.005106	-1.928833	-0.026033	8.5856757	10.83%
Szállítók/rövid lejáratú kötelezettség	20.89	5.579278	0.267093	-0.4819951	0.232319	-23.14764	-0.312417	7.5418243	36.10%
Rövid l. hitel/rövid l. kötelezettség	43.03	6.290593	0.146195	-0.0562792	0.003167	-3.047375	-0.04113	8.5940372	19.97%
Egyéb rövid l. kötelezettség/rövid l. köt.	26.62	8.060642	0.302791	0.5382954	0.289762	37.34878	0.504085	7.2541758	27.25%
Árbevétel/összes eszköz	63.01	10.04305	0.159397	0.3942984	0.155471	34.08604	0.460049	7.9103068	12.55%
Üzemi eredmény/összes eszköz	5.76	6.403031	1.112281	0.7836258	0.614069	43.18972	0.582919	5.3473764	92.89%
Adózás előtti er./összes eszköz	0.52	8.26502	15.75957	0.997222	0.994452	70.94501	0.957524	0.6411583	122.25%
Üzemi eredmény/árbevétel	9.70	9.173299	0.945701	0.711654	0.506451	56.19279	0.758418	6.0471541	62.34%
Saját tőke jövedelmezősége	0.16	11.48371	70.30842	0.9958715	0.99176	98.43999	1.328616	0.7813516	478.38%
Ösztöke jövedelmezősége	4.05	8.60768	2.124187	1	1	74.09215	1	0	0.00%
Likviditás	2.22	0.189372	0.085217	0.273076	0.074571	0.445128	0.006008	8.2805229	372.62%
Adózott eredmény/jegyzett tőke	-1.35	13.1568	-9.721771	0.9902427	0.980581	112.1445	1.513581	1.1995112	-88.63%
DOL	-1.16	9.711837	-8.345295	0.1493135	0.022295	11.62148	0.156852	8.5111869	-731.36%
DFL	2.81	2.923442	1.040834	-0.1187637	0.014105	-2.782525	-0.037555	8.5467593	304.29%
Árbevétel/összes forrás	0.63	0.100443	0.159383	0.3931597	0.154575	0.339918	0.004588	7.9145051	1255.87%
EBIT	19167.79	38128.09	1.989175	0.9983919	0.996786	327666.6	4422.42	0.4879601	0.00%
Nettó forgótőke	114529.4	32685.4	0.285389	0.0051505	2.65E-05	1449.08	19.55781	8.6075656	0.01%
Adózás előtti eredmény	2702.49	36444.44	13.4855	0.9955593	0.991138	312309	4215.143	0.8103	0.03%
Árbevétel	292776.1	60247.55	0.20578	0.3392049	0.11506	175908.8	2374.19	8.0973521	0.00%
Pénzügyi eredmény	-15009.31	6184.925	-0.412072	0.0477417	0.002279	2541.668	34.30414	8.5978645	-0.06%

Forrás: A Heves megyei cégminta éves beszámolóinak adatai alapján saját számítás

A gazdálkodást jellemző mutatószámok közötti kapcsolatok csoportosítása a korreláció erőssége alapján

Szoros pozitív korrelációt mutató kapcsolatok:

Idegen tőke/Saját tőke – Nettó forgótőke (+ 0,8279)
Tőkeellátottság – Árbevételarányos üzemi eredmény (+ 0,7726)
Egyéb rövid lejáratú kötelezettség/Összes rövid lejáratú kötelezettség – Eszközarányos üzemi eredmény (+ 0,7531)
Eszközarányos adózás előtti eredmény – Saját tőke jövedelmezősége (saját tőke arányos adózás előtti eredmény) (+ 0,9961)
Árbevételarányos üzemi eredmény – Saját tőke jövedelmezősége (+ 0,7612)
Árbevételarányos üzemi eredmény – Adózás előtti eredmény (+ 0,7694)
Saját tőke jövedelmezősége – Összes tőke jövedelmezősége (+ 0,9959)
Saját tőke jövedelmezősége – EPS (+ 0,9886)
Össztőke jövedelmezősége – EPS (+ 0,9902)
EBIT – EPS (+ 0,9851)
Likviditás – Működési tőkeáttétel foka (DOL) (+ 0,7592)
Likviditás – Árbevétel (+ 0,7853)
Pénzügyi tőkeáttétel foka (DFL) – Nettó forgótőke (+ 0,7696)
Nettó forgótőke – Árbevétel (+ 0,9949)

Szoros, de negatív korrelációt jelző mutatószám-kapcsolatok:

Idegen tőke/saját tőke – Árbevételarányos üzemi eredmény (- 0,7745)
Tőkeellátottság – Nettó forgótőke (- 0,8285)

Nagyon gyenge korrelációt, ($\pm 0,2500$ alatti korrelációs együttható értékek) jelző kapcsolatok:

Hosszú l. idegen tőke/Összes kötelezettség – Tartós forrás/Összes forrás (- 0,1331)
Hosszú l. idegen tőke/Összes kötelezettség – Rövid hitel/Összes rövid lejáratú kötelezettség (+ 0,1124)
Tartós forrás/Összes forrás – Eszközarányos üzemi eredmény (+ 0,2402)
Tartós forrás/Összes forrás – Eszközarányos adózás előtti eredmény (- 0,028371)
Tartós forrás/Összes forrás – Saját tőke jövedelmezősége (- 0,0442)
Tartós forrás/Összes forrás – Likviditási mutató (- 0,0828)
Tartós forrás/Összes forrás – EPS (+ 0,0308)
Tartós forrás/Összes forrás – DOL (- 0,0755)
Tartós forrás/Összes forrás – EBIT (- 0,0888)

Rövid lejáratú hitel / Rövid lejáratú kötelezettség – Saját tőke jövedelmezősége (- 0,0863)
Rövid lejáratú hitel / Rövid lejáratú kötelezettség – Összes tőke jövedelmezősége (- 0,0563)
Eszközarányos árbevétel – Árbevétel-arányos üzemi eredmény (+ 0,0308)
Eszközarányos üzemi eredmény – Likviditási mutató (- 0,0544)
Eszközarányos üzemi eredmény – Árbevétel (- 0,0373)
Eszközarányos adózás előtti eredmény – Nettó forgótőke (- 0,0384)
Eszközarányos adózás előtti eredmény – DOL (+ 0,1321)
Eszközarányos adózás előtti eredmény – DFL (- 0,1820)
Saját tőke jövedelmezősége – Nettó forgótőke (- 0,0758)
Saját tőke jövedelmezősége – Pénzügyi műveletek eredménye (+ 0,0925)
Össztőke jövedelmezősége – Nettó forgótőke (+ 0,0052)
Össztőke jövedelmezősége – Pénzügyi eredmény (+ 0,4774)
EPS – DOL (+ 0,1102)
EPS – DFL (- 0,2172)
EPS – Nettó forgótőke (- 0,0221)
EPS – Pénzügyi eredmény (+ 0,0449)
DFL – EBIT (- 0,0883)
EBIT – Nettó forgótőke (+ 0,0054)
EBIT – Pénzügyi eredmény (+ 0,0588)
Nettó forgótőke – Adózás előtti eredmény (- 0,0712)

14/a. melléklet

A vizsgálat egyes éveinek klaszteranalízissel történő osztályozását megelőző faktoranalízis eredményei

Factor Analysis

Communalities

	Initial	Extraction
tőkeáttétel	1,000	0,942
h. lej. id. t./össz. tőke	1,000	0,954
h. lej. id. t./össz. köt.	1,000	0,935
tartós forrás/össz. forrás	1,000	0,548
szállítók/röv. lej. id. t.	1,000	0,799
röv. hitel/röv. lej. id. t.	1,000	0,830
egyéb röv. köt./röv. köt.	1,000	0,869
árbevétel/összes eszköz	1,000	0,756
üzemi er./összes eszköz	1,000	0,926
ad. el. er./összes eszköz	1,000	0,938
üzemi er./árbevétel	1,000	0,933
saját tőke jöv.	1,000	0,945
össz. tőke jöv.	1,000	0,934
likviditás	1,000	0,728
ad. eredmény/jegyz. tőke	1,000	0,914
DOL	1,000	0,702
DFL	1,000	0,639

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	7,847	46,160	46,160	7,847	46,160	46,160
2	4,247	24,984	71,143	4,247	24,984	71,143
3	2,195	12,914	84,058	2,195	12,914	84,058
4	0,950	5,587	89,645			
5	0,883	5,195	94,841			
6	0,455	2,679	97,520			
7	0,302	1,777	99,297			
8	0,120	0,703	100,000			
9	3,69E-16	2,169E-15	100,000			
10	3,31E-16	1,944E-15	100,000			
11	2,89E-16	1,702E-15	100,000			
12	1,25E-16	7,358E-16	100,000			
13	3,40E-17	2,001E-16	100,000			
14	-4,8E-17	-2,848E-16	100,000			
15	-2,0E-16	-1,203E-15	100,000			
16	-2,2E-16	-1,302E-15	100,000			
17	-7,6E-16	-4,460E-15	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Factor Analysis

Communalities

	Initial	Extraction
üzemi er./árbevétel	1,000	0,926
tőkeáttétel	1,000	0,827
össz. tőke jöv.	1,000	0,954
tartós forrás/összes forrás	1,000	0,520
árbevétel/összes eszköz	1,000	0,720
ad. el. er./összes eszköz	1,000	0,955

Extraction Method: Principal Component Analysis

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,073	51,216	51,216	3,073	51,216	51,216
2	1,829	30,481	81,697	1,829	30,481	81,697
3	0,710	11,830	93,527			
4	0,306	5,093	98,620			
5	8,17E-02	1,361	99,981			
6	1,12E-03	1,868E-02	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Matrix^a

	Component	
	1	2
üzemi er./árbevétel	0,931	-0,243
ad. el. er./összes eszköz	0,926	0,312
össz. tőke jöv.	0,907	0,362
tőkeáttétel	-0,670	0,615
árbevétel/összes eszköz	0,193	0,826
tartós forrás/összes eszköz	0,200	-0,693

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 2 components extracted.

16. melléklet

**A vizsgálatba vont vállalkozások évenkénti klaszterelemzését megelőző
faktoranalízis eredménye**

Component Matrix ^a

	Component		
	1	2	3
üzemi er./árbevétel	0,948	4,29E-02	0,178
üzemi er./összes eszköz	0,945	0,163	7,36E-02
tőkeáttétel	-0,837	0,474	0,129
saját tőke jöv.	0,828	0,508	-4,4E-02
h. lej. id. tőke/összes tőke	-0,810	0,450	0,308
adózás el. er./összes eszköz	0,809	0,532	1,92E-02
ad. er./jegyzett tőke	0,804	0,513	6,31E-02
egyéb röv. köt./röv. l. köt.	0,799	-8,4E-02	0,473
össz. tőke jöv.	0,779	0,571	-2,9E-02
h. lej. id. tőke/össz. köt.	-0,755	0,456	0,396
árbevétel/össz. eszköz	-2,1E-02	0,850	-0,184
likviditás	-0,192	0,797	0,237
DOL	-0,181	0,718	0,392
DFL	-0,525	0,556	-0,231
röv. l. hitel/röv. l. köt.	-0,359	0,328	-0,770
szállítók/röv. l. köt.	-0,605	-0,114	0,648
tartós forrás/összes forrás	0,235	-0,379	0,591

Extraction Method: Principal Component Analysis.

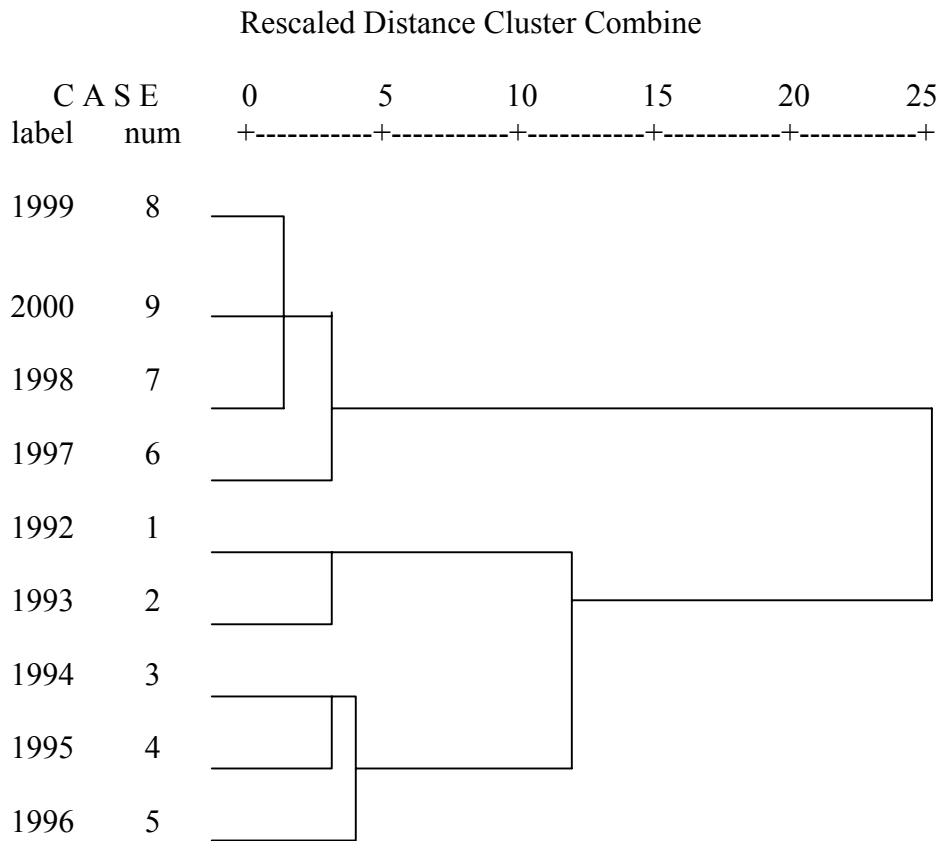
a. 3 components extracted.

Forrás: saját számítás

**A vizsgálat egyes éveinek klaszteranalízissel történt osztályozása
(hierarchikus eljárás)**

Hierarchical cluster analysis

Dendrogram using Ward Method

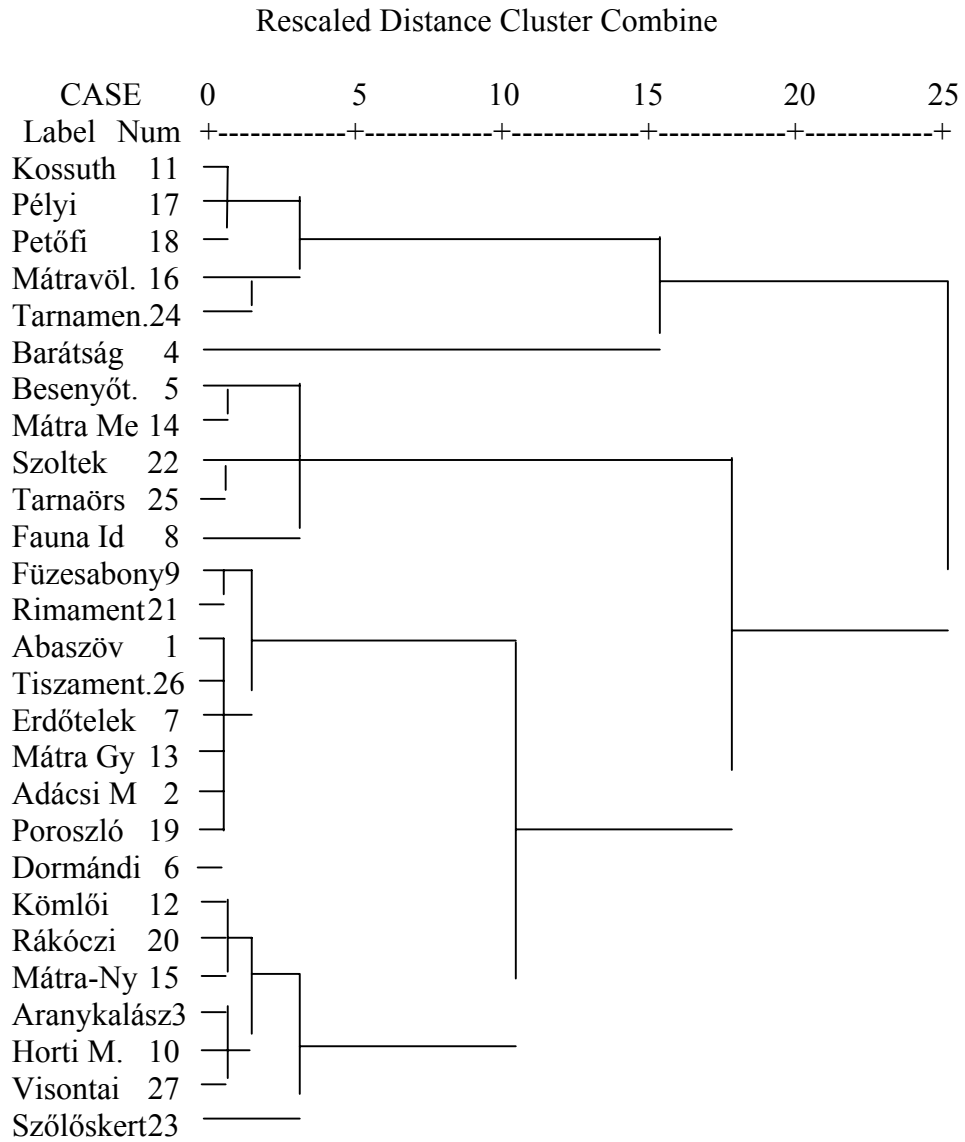
Forrás: Saját számítás

A vizsgálatba vont vállalkozások évenkénti elemzése a klaszteranalízis módszerével
1992-2000

(hierarchikus eljárás)

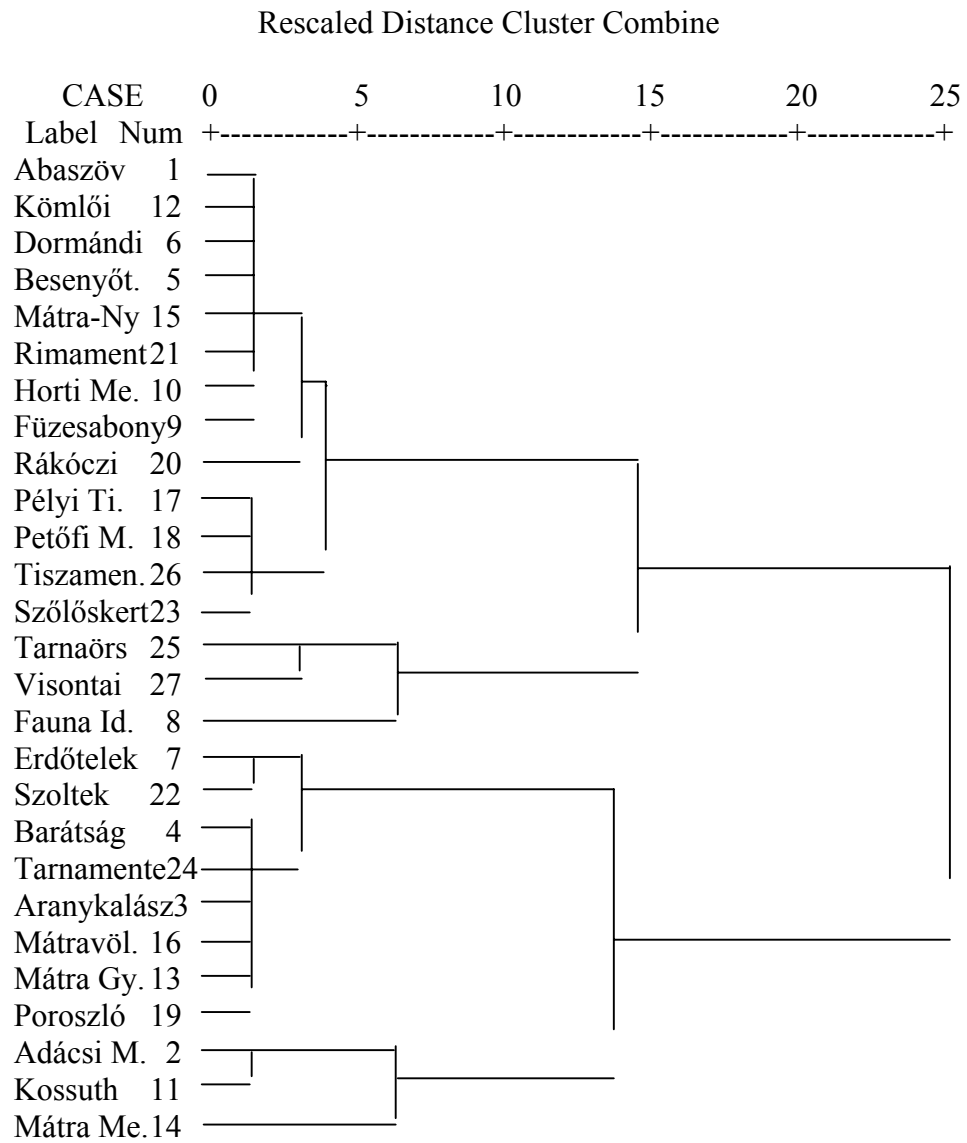
1992

Dendrogram using Ward Method

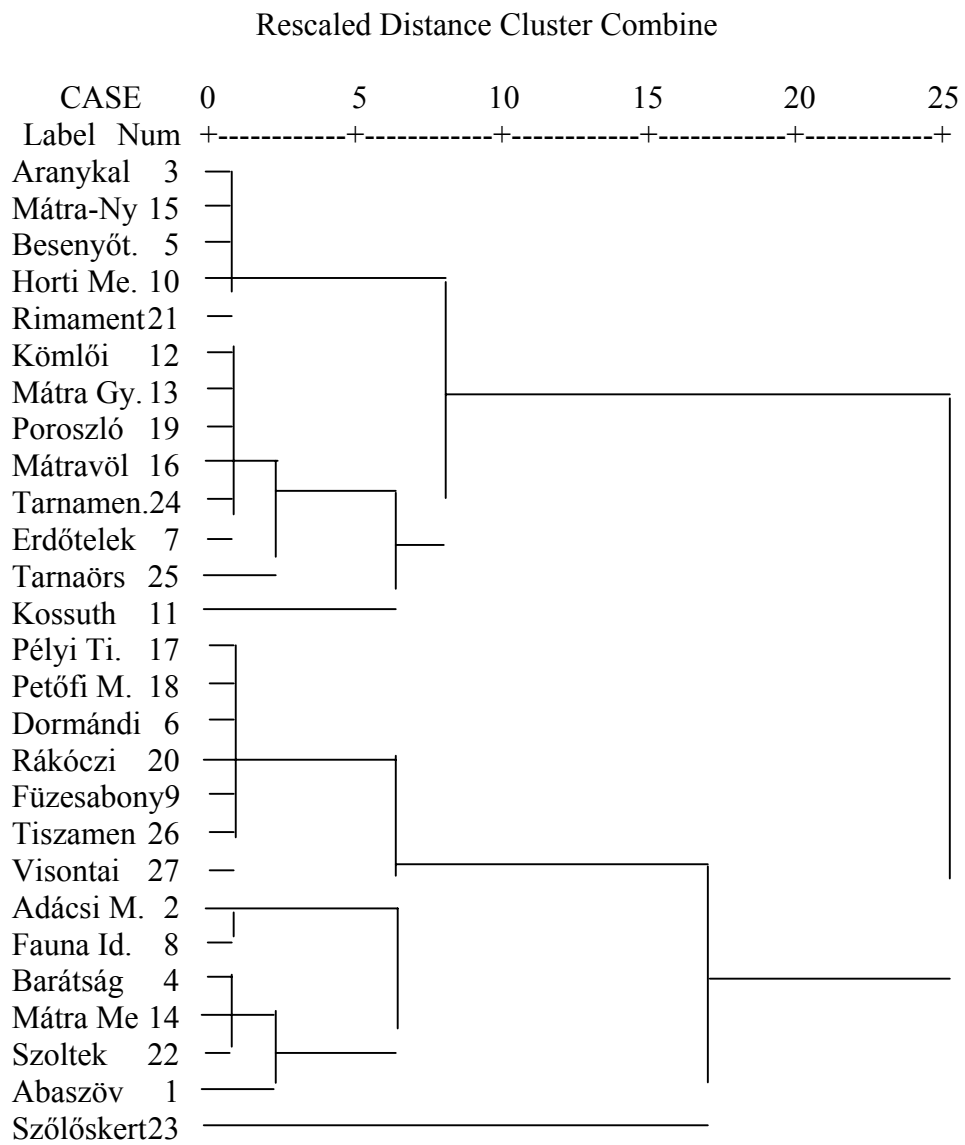
1993

Dendrogram using Ward Method

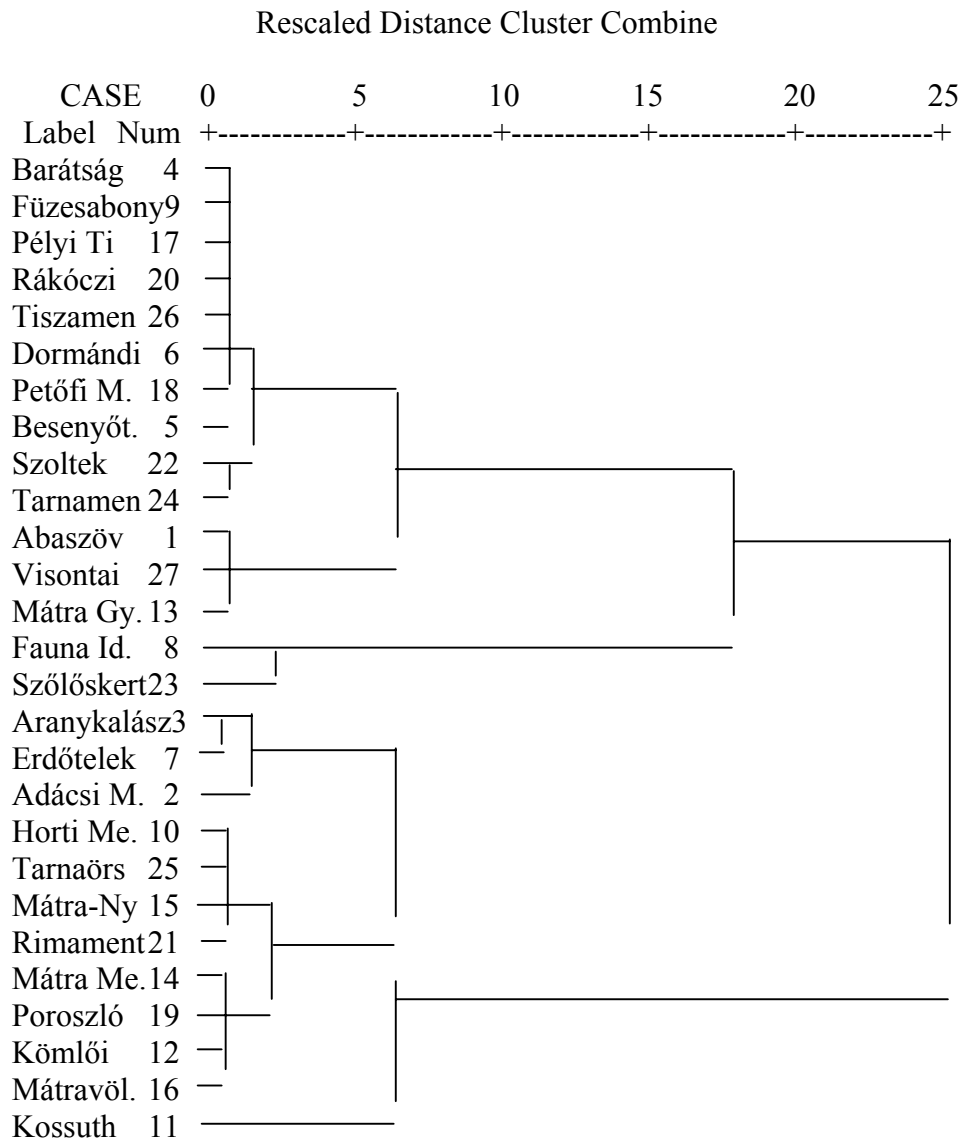
1994

Dendrogram using Ward Method

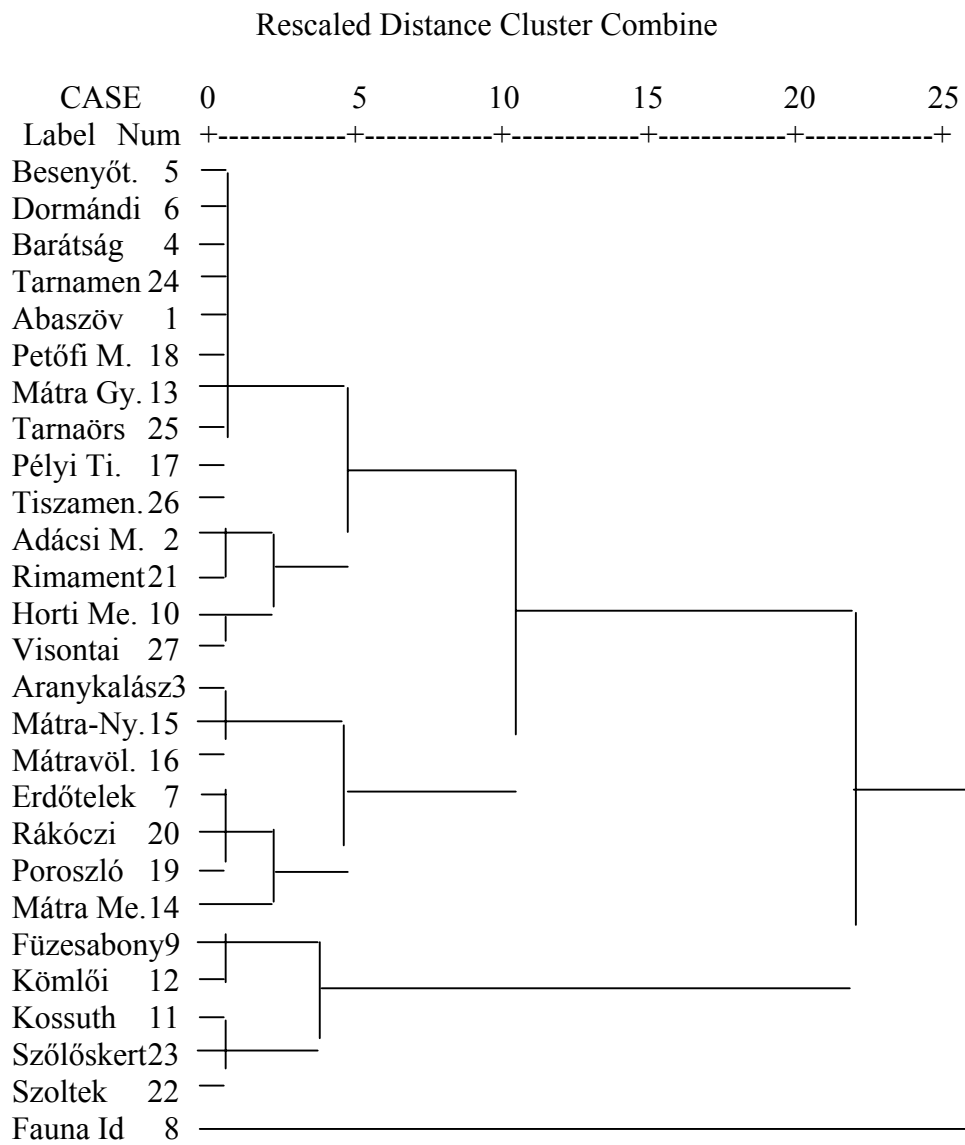
1995

Dendrogram using Ward Method

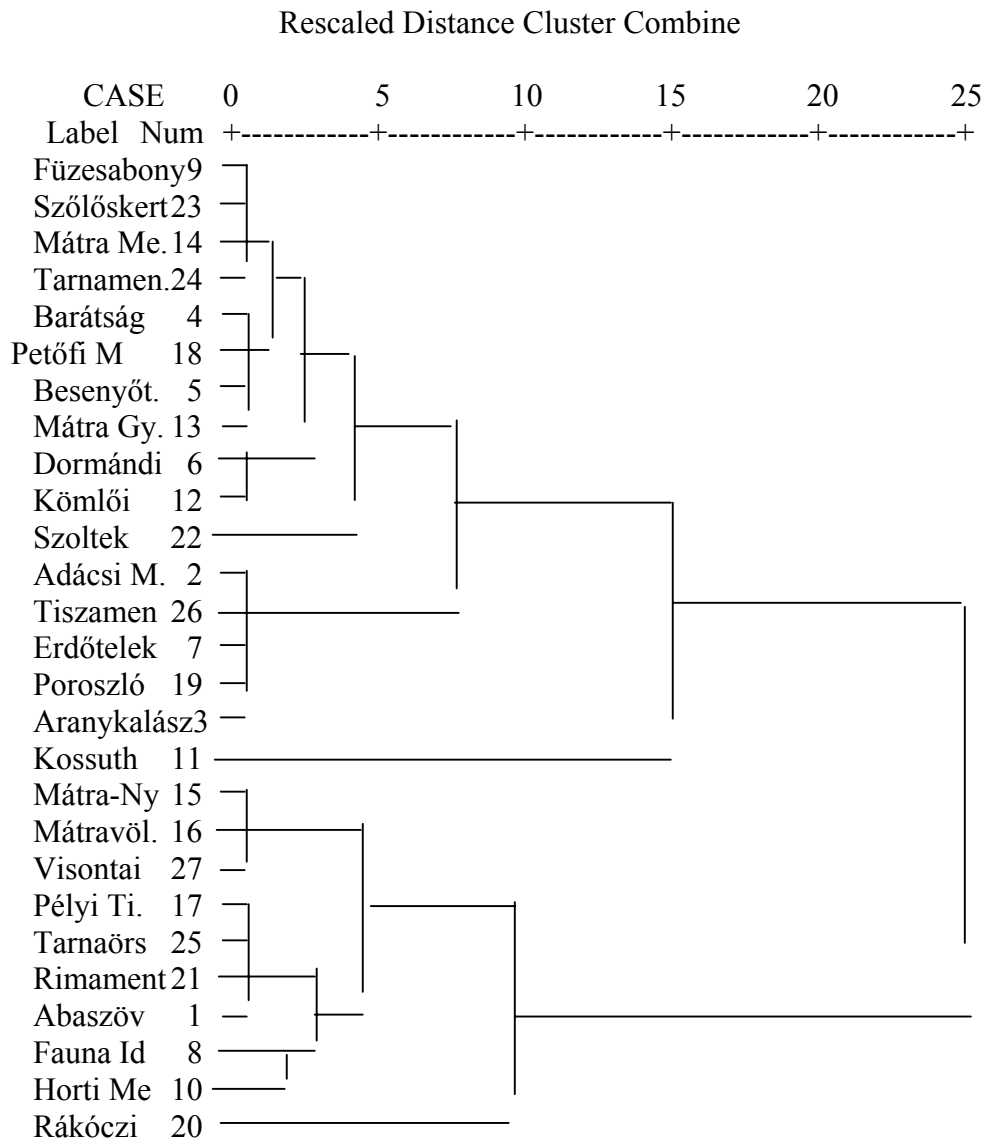
1996

Dendrogram using Ward Method

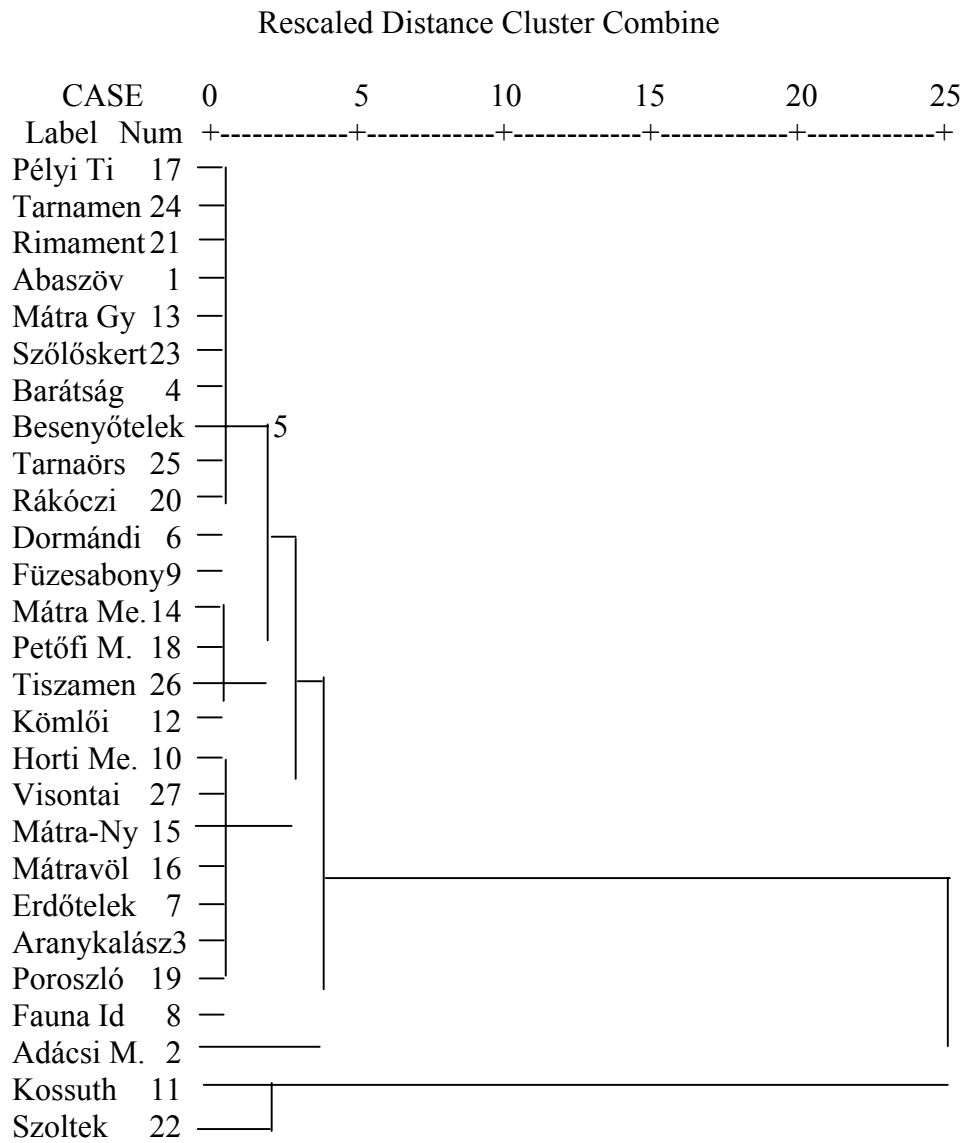
1997

Dendrogram using Ward Method

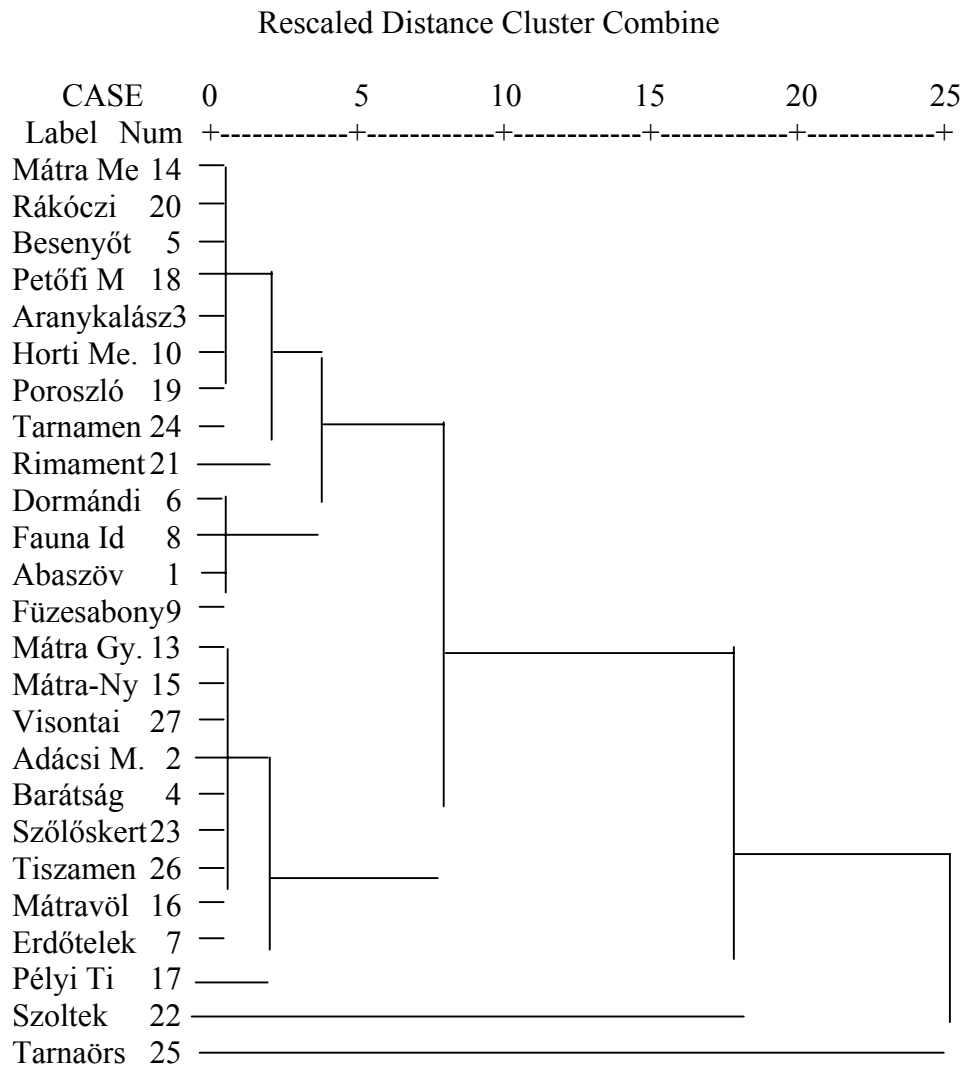

1998

Dendrogram using Ward Method

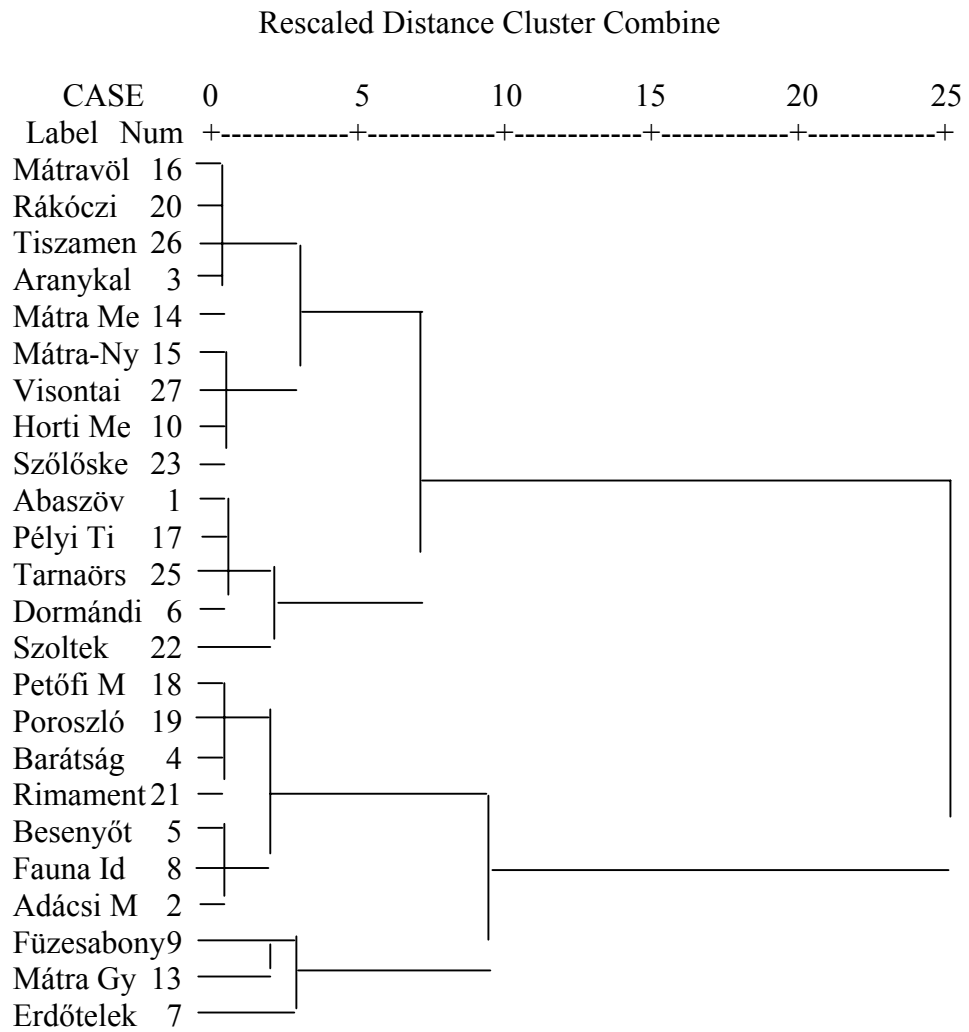

1999
Dendrogram using Ward Method

2000

Dendrogram using Ward Method

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1992

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.2406	-0.1487	0.8117	0.2972	-0.0953
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.2217	-0.1739	0.8751	0.1618	-0.1165
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolg. Szöv.	0.0881	-0.0105	0.9175	0.2164	0.0162
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.0564	-0.6487	0.9466	-0.1424	-0.6120
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3956	-0.1019	0.7218	0.1884	-0.0022
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1816	-0.0876	0.7342	0.1354	-0.0563
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.2018	-0.1567	0.7643	0.1453	-0.1132
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt	0.7054	0.0075	0.6134	0.3342	0.0531
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1367	-0.2775	0.9112	0.1974	-0.1842
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.1378	-0.0733	0.9067	0.2355	-0.0665
Kossuth Agrár Szövetkezet	0.2132	-0.1283	0.8247	-0.1347	-0.0414
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.1990	0.0002	0.8710	0.1717	0.0951
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.1741	-0.1869	0.8173	0.1642	-0.1267
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.4798	-0.0085	0.7462	0.2058	0.0064
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.1756	0.0041	0.8548	0.1164	0.0255
Mátravölgye Szövetkezet	0.1846	-0.3274	0.8824	-0.0457	-0.2278
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.2329	-0.0825	0.8566	-0.1246	-0.0268
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3206	-0.0516	0.7931	-0.1291	-0.0159
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet.	0.2700	-0.1842	0.8095	0.1754	-0.1021
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.1955	0.0350	0.8339	0.2143	0.0329
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.1750	-0.2964	0.8544	0.2285	-0.1514
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5522	-0.1742	0.7189	0.1954	-0.1267
Szőlőskert Szövetkezet	0.1741	0.1843	0.8314	0.3321	0.2456
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.4042	-0.2579	0.8405	-0.2113	-0.1765
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.5601	-0.2752	0.7017	0.3257	-0.1499
Tiszamenti Szövetkezet	0.3397	-0.1731	0.8102	0.2263	-0.1274
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1543	-0.0206	0.9049	0.3385	-0.0120
Átlag	0.2656	-0.1323	0.8186	0.1414	-0.0761

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóinak alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1993

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedel- mezősége	Tartós for- rás/Összes forrás	Üzemi eredmény/ Árbevétel	Össztőke jöve- delmezősége
Abaszöv	0.1622	0.0806	0.8662	0.2456	0.1387
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.6531	-0.4269	0.5964	-0.0660	-0.2493
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.1215	-0.0920	0.8917	-0.2664	-0.0660
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.0903	-0.0393	0.9150	-0.0207	-0.0254
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3157	0.1409	0.7531	0.2954	0.1602
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1943	0.0947	0.8430	0.1847	0.1231
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.2708	-0.2057	0.7794	-0.2936	-0.1585
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.6964	0.3432	0.3269	0.4123	0.3521
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2331	-0.0459	0.8098	0.2304	0.0102
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.1363	-0.0585	0.9649	0.2790	-0.0024
Kossuth Agrár Szövetkezet	0.4954	-0.3258	0.6705	-0.2562	-0.2792
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.1844	0.1110	0.8550	0.2301	0.1379
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.2681	-0.0348	0.8094	-0.2178	0.0002
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5738	-0.8140	0.6197	-0.5363	-0.6343
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.0995	0.0402	0.8914	0.2683	0.0521
Mátravölgye Szövetkezet	0.1402	-0.1221	0.8770	-0.2363	-0.1068
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.2301	-0.0122	0.8432	0.0727	0.0294
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3108	-0.0635	0.7649	0.0167	0.0078
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet	0.2676	-0.1304	0.8006	-0.1201	-0.0542
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.2796	0.3202	0.7758	0.2225	0.3814
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.1897	0.0538	0.8834	0.2937	0.0779
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2286	-0.3217	0.8243	-0.1654	-0.2154
Szőlőskert Szövetkezet	0.5329	0.0370	0.6354	0.1916	0.1130
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.1685	0.1235	0.8974	-0.1906	0.0434
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	1.0879	0.1687	0.5822	-0.1347	0.1874
Tiszamenti Szövetkezet	0.3908	-0.1209	0.7666	0.2544	-0.1069
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.9152	-0.0562	0.9352	0.2564	-0.0465
Átlag	0.3421	-0.0502	0.7844	0.0352	-0.0048

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóinak alapján saját számítás

A Heves megyei agrár vállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1994

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.1875	0.3654	0.8482	0.7596	0.3176
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.4380	0.3899	0.7472	0.1077	0.3749
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.0739	0.2031	0.9311	0.0556	0.2240
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3382	0.1655	0.8789	0.5955	0.1491
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1173	0.1848	0.8438	0.1103	0.2283
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1763	0.1142	0.8314	0.2486	0.1047
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.1627	-0.1569	0.8618	-0.1181	-0.1325
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.5245	0.1863	0.7015	0.3274	0.3823
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2626	0.1660	0.7831	0.4322	0.1682
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.0757	0.2556	0.9214	0.1353	0.0512
Kossuth Agrár Szövetkezet	0.7296	-0.4338	0.5754	-0.0078	-0.1339
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.1758	-0.0675	0.8324	0.0045	-0.0061
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.2564	-0.0030	0.8172	0.0030	0.0139
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.4464	0.2803	0.7849	0.5359	0.1199
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.0507	0.2081	0.9369	0.0165	0.2102
Mátravölgye Szövetkezet	0.2942	-0.0804	0.7658	-0.0832	-0.0524
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.2366	0.0970	0.8569	0.2846	0.1106
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2324	0.1222	0.8383	0.2544	0.1563
Poroszló-Újlőrincfalva Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1976	0.0578	0.8424	-0.0175	0.0776
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.2802	0.0028	0.7954	0.3157	0.0096
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.0391	0.0306	0.9471	-0.0064	0.0438
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2467	0.4018	0.8342	0.5570	0.1164
Szőlőskert Szövetkezet	0.6156	1.0661	0.7423	0.3422	0.7029
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.3726	0.0067	0.8352	-0.0813	0.0510
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.4935	-0.0182	0.6880	-0.0215	0.0991
Tiszamenti Szövetkezet	0.2454	0.0755	0.8313	0.4408	0.1032
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.0957	0.0104	0.9102	0.4816	0.1952
Átlag	0.2728	0.1345	0.8216	0.2101	0.1365

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóinak alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1995

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/ Összes forrás	Üzemi eredmény/ Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.3388	0.5646	0.7491	0.7770	0.4238
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.4266	-0.3687	0.7740	-0.2488	-0.1929
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.0619	-0.0853	0.9417	-0.1822	-0.0758
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2659	0.1417	0.8885	0.4119	0.1640
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1879	0.0869	0.8525	0.6879	0.0698
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3823	0.3278	0.7845	0.3247	0.2456
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.0896	-0.1905	0.9174	-0.0367	-0.1667
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.3892	1.0984	0.7192	0.6256	0.5426
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2775	0.1424	0.7752	0.3993	0.1426
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.1046	0.2533	0.8928	0.0458	0.2256
Kossuth Agrár Szövetkezet	0.8770	-0.0978	0.5326	-0.1769	0.0625
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.5168	0.0793	0.8067	0.0885	0.0942
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.2599	0.4551	0.7937	0.6739	0.3835
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3121	0.0047	0.8918	0.0298	0.0161
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.0782	0.0417	0.8913	0.0764	0.1386
Mátravölgye Szövetkezet	0.3378	0.0331	0.6842	0.0478	0.0419
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.2486	0.2453	0.8529	0.3048	0.0811
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.4926	0.2041	0.8265	0.4523	0.1678
Poroszló-Újlőrincfalva Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2216	-0.1192	0.8237	-0.0484	-0.0603
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.1836	0.2335	0.8615	0.4728	0.0184
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.2556	0.3625	0.9349	0.0848	0.0882
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2989	0.0704	0.4953	0.4643	0.3217
Szőlőskert Szövetkezet	0.6601	1.3009	0.7389	0.4488	1.1879
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.3494	-0.0033	0.8279	0.4936	0.3578
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.2245	0.1761	0.8167	0.1088	0.2598
Tiszamenti Szövetkezet	0.2178	0.2215	0.8264	0.4982	0.2662
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3740	0.4917	0.8196	0.7222	0.4298
Átlag	0.3123	0.2100	0.8044	0.2795	0.1938

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóí alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1996

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.2911	0.0452	0.7571	0.1520	0.0346
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.3467	0.2361	0.8144	0.2326	0.2361
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.0737	-0.0251	0.9314	-0.0278	-0.0191
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3910	0.0470	0.8259	0.1125	0.0846
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3539	0.0635	0.8099	0.1994	0.0842
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3635	0.0561	0.8123	0.1601	0.0843
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.2511	-0.0810	0.7875	-0.0315	-0.0546
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.2688	0.7973	0.7815	0.5801	0.5654
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5419	0.0414	0.7741	0.1200	0.0860
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.1589	0.1922	0.8844	0.1777	0.1719
Kossuth Agrár Szövetkezet	0.7621	0.0174	0.6337	0.1571	0.1123
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.5269	0.0412	0.5827	0.1178	0.0854
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.3235	0.0056	0.7198	0.1083	0.0671
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2129	-0.0632	0.8244	-0.2255	-0.0294
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.0689	0.0021	0.9098	0.0740	0.0057
Mátravölgye Szövetkezet	0.1515	0.0040	0.8642	0.0108	0.0191
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.2547	0.0289	0.8369	0.0804	0.0734
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3380	0.0182	0.7807	0.1362	0.0673
Poroszló-Újlőrincfalva Mezőgazdasági Szövetkezet	0.3876	-0.0342	0.7201	-0.0778	0.0944
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.3865	-0.2059	0.7692	-0.0158	-0.1216
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.2852	0.1607	0.8215	0.2077	0.1938
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8055	0.1416	0.4953	0.1643	0.1217
Szőlőskert Szövetkezet	0.7616	0.1535	0.6929	0.1697	0.1913
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.3148	0.0573	0.8132	0.1388	0.1455
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.2790	0.0744	0.7204	0.2172	0.1065
Tiszamenti Szövetkezet	0.2254	0.0659	0.8310	0.1573	0.0418
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1485	0.1160	0.9156	0.1458	0.0753
Átlag	0.3435	0.0725	0.7818	0.1201	0.0934

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóinak alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1997

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.5521	0.4425	0.7362	0.1923	0.0653
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.6380	-0.0552	0.8569	-0.2002	-0.0442
Aranykálász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.4415	-0.0696	0.9547	-0.1672	-0.0411
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5401	0.0242	0.7533	-0.0221	0.0810
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6187	0.0375	0.8035	0.0565	0.0620
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8854	-0.2126	0.5225	-0.0003	-0.0972
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.4851	-0.1801	0.7636	0.0399	-0.0993
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.4274	0.0102	0.7889	0.4371	0.3575
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.7930	0.0408	0.6671	0.1306	0.0899
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.1368	0.3793	0.9115	0.3220	0.3302
Kossuth Agrár Szövetkezet	1.2973	-0.7614	0.3959	-0.3134	-0.1224
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	1.0652	-0.1442	0.7988	-0.0007	0.0011
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.6245	0.1176	0.6943	0.0169	0.0782
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.7345	-0.0524	0.6584	0.0061	0.0543
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.2014	0.0121	0.9062	0.0121	0.0689
Mátravölgye Szövetkezet	0.2480	0.0033	0.7930	0.0184	0.0228
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.3664	0.2021	0.8230	0.1512	0.1890
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5821	-0.0438	0.7151	-0.0360	0.0309
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet	0.3832	-0.1071	0.8340	-0.0456	-0.0502
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.6094	0.9014	0.7879	0.0584	0.5865
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.5314	0.2124	0.6651	0.2274	0.1722
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.9876	0.3896	0.4660	0.0430	0.0652
Szőlőskert Szövetkezet	0.8132	0.0328	0.6799	0.0863	0.0761
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.9071	0.0508	0.8062	0.0640	0.1052
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.4798	0.1062	0.7756	0.1416	0.1428
Tiszamenti Szövetkezet	0.6578	-0.1946	0.7555	-0.1585	-0.0795
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1976	0.1727	0.8719	0.1014	0.1654
Átlag	0.6002	0.0487	0.7476	0.0430	0.0819

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóí alapján saját számítás

A Heves megyei agrár vállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1998

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Arbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.6047	0.0441	0.7970	0.0452	0.0283
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.5633	-0.1739	0.8115	-0.2047	-0.9443
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.3741	-0.0883	0.7955	-0.0844	-0.0251
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5228	0.0127	0.7456	-0.0198	-0.0764
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6429	0.1260	0.7578	0.1594	0.1347
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8944	0.0322	0.6338	0.0114	0.0235
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.3610	0.1000	0.8757	0.1458	0.1009
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.3954	-0.1194	0.7753	0.0211	0.1901
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8925	0.0366	0.6781	0.1830	0.0901
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.2891	0.2218	0.9086	0.2473	0.2742
Kossuth Agrár Szövetkezet	2.0388	-0.9372	0.2542	-0.1523	-0.1173
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet	0.8601	-0.2372	0.6764	-0.2216	-0.1234
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.5521	0.1072	0.8264	0.0232	0.0675
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6432	-0.1329	0.8183	-0.1064	0.0439
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.1897	0.0206	0.8935	0.0243	0.0476
Mátravölgye Szövetkezet	0.2480	0.0091	0.8830	0.1592	0.0278
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.5194	0.0076	0.7998	0.1669	0.0449
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6499	-0.0965	0.7993	-0.0963	-0.0241
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet	0.2194	-0.1284	0.8372	-0.0672	-0.0389
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.6186	0.0453	0.7678	0.0275	0.2564
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.5151	-0.0144	0.7499	0.0575	0.0683
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	2.7944	-0.1387	0.4492	0.0464	0.0609
Szőlőskert Szövetkezet	0.6547	0.0412	0.8263	0.0021	0.0974
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.5454	0.0110	0.7596	0.1208	0.0657
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.5073	0.1528	0.8432	0.1276	0.1686
Tiszamenti Szövetkezet	0.5178	-0.0534	0.8648	-0.2372	-0.0214
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.0329	0.2674	0.9781	0.0864	0.2064
Átlag	0.6536	-0.0328	0.7706	0.0172	0.0232

Forrás: A vállalkozások éves beszámolója alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

1999

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/ Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.7326	0.0580	0.8054	0.0765	0.0648
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.5827	-0.0312	0.8376	0.0232	-0.0172
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.4278	-0.0917	0.9372	-0.0672	-0.0569
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.5111	0.0176	0.8564	0.0173	0.0385
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6482	-0.1076	0.8566	0.0273	-0.0522
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.9062	0.0015	0.7882	0.0857	0.0005
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.4192	0.1004	0.9259	0.0548	-0.1553
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.9876	-0.1210	0.7555	0.0197	-0.0874
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8772	0.1642	0.8343	0.1252	0.1854
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.3682	-0.2039	0.9408	-0.0872	-0.1736
Kossuth Agrár Szövetkezet					
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet					
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.1938	0.0584	0.9450	-0.0472	0.0689
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6773	-0.1043	0.8123	-0.0845	-0.0324
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdálkodás Rt.	0.2017	0.0201	0.9334	0.0301	0.0312
Mátravölgye Szövetkezet	0.3072	0.0149	0.8852	0.1132	0.0285
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.4774	0.4618	0.8740	0.1669	0.3695
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8075	-0.2230	0.8259	-0.0173	-0.1568
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet	0.5262	-0.2741	0.9111	-0.0297	-0.1432
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.6253	-0.1494	0.8614	-0.0726	-0.0492
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.9178	-0.4619	0.6931	-0.0640	-0.2271
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	2.0903	-0.1232	0.5907	-0.0224	-0.2109
Szőlőskert Szövetkezet	0.4378	0.0876	0.8942	0.0314	0.0375
Tarnamenti Agrárszövetkezet	0.6540	-0.3028	0.8700	-0.1435	-0.2674
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.7493	-1.9615	0.8273	-0.0033	-0.4752
Tiszamenti Szövetkezet	0.3865	0.1121	0.8726	0.0734	0.1273
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.2374	0.1872	0.9263	0.1168	0.2016
Átlag	0.6300	-0.1149	0.8504	0.0129	-0.0380

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóinak alapján saját számítás

A Heves megyei agrárvállalkozások klaszteranalízissel történő vizsgálatához felhasznált mutatószámok értékeinek alakulása (1992 – 2000)

2000

Megnevezés	Idegen tőke/Saját tőke	Saját tőke jövedelmezősége	Tartós forrás/Összes forrás	Üzemi eredmény/Árbevétel	Össztőke jövedelmezősége
Abaszöv	0.9326	0.1403	0.5770	0.0728	0.1933
Adácsi Mg. Szövetkezet	0.5901	-0.2533	0.7889	-0.0745	-0.1865
Aranykalász Mezőgazdasági Termelő Ipari Szolgáltató Szövetkezet	0.6397	-0.0462	0.7953	-0.0176	0.0023
Barátság Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8592	-0.4334	0.6956	-0.1665	-0.2186
Besenyőtelki Mezőgazdasági Szövetkezet	0.8645	-0.2310	0.6967	-0.0543	-0.1539
Dormándi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.7363	0.2063	0.7459	0.0427	0.2554
Erdőtelki-Tenki Agrárszövetkezet	0.5832	-0.8491	0.8463	-0.2096	-0.4821
Fauna Idegenforgalmi, Mezőgazdasági, Kereskedelmi Rt.	0.8345	-0.1432	0.5743	-0.0007	-0.0623
Füzesabonyi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.1319	-0.6626	0.8748	-0.1564	-0.3293
Horti Mezőgazdasági Szövetkezet Hort	0.2241	0.0057	0.8554	0.0731	0.0733
Kossuth Agrár Szövetkezet					
Kömlői „Május 1.” Szövetkezet					
Mátra Gyöngye Szövetkezet	0.2627	-0.3579	0.7945	0.1910	-0.1871
Mátra Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6378	0.0065	0.7843	0.0654	0.0278
Mátra-Nyugatbükki Erdő- és Fagazdaság Rt.	0.3456	0.0024	0.8569	0.0402	0.0234
Mátravölgye Szövetkezet	0.5463	0.0874	0.7628	0.0708	0.0666
Pélyi Tiszamente Szövetkezet	0.7944	0.0786	0.6562	0.1896	0.1570
Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet	0.7423	-0.4222	0.7834	0.0431	-0.2556
Poroszló-Újlőrincfalva Mg. Szövetkezet	0.8117	-0.4109	0.6753	0.0211	-0.2734
Rákóczi Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet	0.5551	0.0220	0.7980	0.0326	0.0435
Rimamente Mg. Szövetkezet	0.8954	-0.5014	0.5823	-0.1357	-0.3111
Szoltek 60 Mezőgazdasági Szövetkezet	0.6785	0.5167	0.7785	0.1189	0.2930
Szölőkert Szövetkezet	0.2330	0.0574	0.9652	0.0302	0.0865
Tarnamenti Agrárszövetkezet					
Tarnaörs-Erk Agrárszövetkezet	0.8543	0.1895	0.6708	0.0643	0.0137
Tiszamenti Szövetkezet	0.6453	0.1074	0.7736	0.0956	0.1463
Visontai Mezőgazdasági Szövetkezet	0.4210	-0.0316	0.8712	-0.0108	-0.0064
Átlag	0.6175	-0.1218	0.7585	0.0136	-0.0452

Forrás: A vállalkozások éves beszámolóí alapján saját számítás

A Kossuth Agrárszövetkezet gazdálkodását jellemző alapadatok alakulása 1992 és 1998 között (eFt)

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Mérlegfőösszeg	215.356	200.548	160.479	155.985	145.489	123.357	98.851
Befektetett eszközök	165.027	154.471	123.426	113.278	114.378	81.035	72.196
Forgóeszközök	48.291	44.014	34.982	42.567	31.043	42.163	26.522
Vevőkövetelés	4.150	6.234	3.619	5.782	1.968	7.326	3.947
Saját tőke	175.312	132.393	92.334	83.085	82.568	44.022	22.717
Jegyzett tőke	176.847	176.842	176.842	176.841	157.139	152.061	152.047
Eredménytartalék	- 19.452	- 41.713	- 84.852	- 124.911	- 134.159	- 133.271	- 166.890
Kötelezettség	37.379	65.581	67.367	72.864	62.921	78.901	75.665
Hosszú lejáratú kötelezettség	2.297	2.078	0	0	9.627	4.815	2.409
Rövid lejáratú kötelezettség	35.082	63.503	67.367	72.864	53.294	74.086	73.256
Rövid lejáratú hitel	24.000	24.000	22.674	10.179	16.493	16.769	27.406
Egyéb rövid lej. kötelezettség	5.378	8.462	31.062	36.838	17.046	42.421	34.614
Értékesítés nettó árbevétele	72.525	47.917	88.017	126.237	145.041	104.042	107.464
Üzemi eredmény	- 9.768	- 12.277	- 689	9.702	22.789	- 32.607	- 16.364
Pénzügyi eredmény	- 12.424	- 13.822	- 26.347	- 17.509	- 17.970	- 20.277	- 9.562
Mérleg szerinti eredmény	- 22.486	- 43.139	40.059	- 9.248	887	33.519	- 21.291

Forrás: A Kossuth Agrárszövetkezet 1992-1998. közötti éves beszámolóí alapján saját szerkesztés

A Kossuth Agrárszövetkezet gazdálkodását jellemző főbb mutatószámok értékeinek alakulása 1992 és 1998 között

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Tőkeszerkezeti mutatók							

Idegen tőke/Saját tőke	0,2132	0,4953	0,7296	0,8770	0,7621	1,7924	3,3308
Saját tőke/Összes forrás	0,8141	0,6602	0,5753	0,5326	0,5675	0,3568	0,2298
Rövid lej. köt./Összes köt.	0,9385	0,9683	1,0000	1,0000	0,8469	0,9389	0,9681
Jegyzett tőke/Saját tőke	1,0087	1,3357	1,9152	2,1284	1,9031	3,4542	6,6931
Rövid lej. hitel/Rövid lej. köt.	0,6841	0,3779	0,3365	0,1396	0,3094	0,2125	0,3741
Egyéb rövid lej. köt/Rövid lej. köt.	0,1532	0,1333	0,4610	0,5055	0,3198	0,5725	0,4725
Jövedelemezőségi mutatók							
Üzemi eredmény/Árbevétel	- 0,1346	- 0,2562	0,0078	0,0768	0,1571	- 0,3134	- 0,1522
Üzemi eredmény/Összes eszköz	0,0453	- 0,0612	- 0,0043	0,0622	0,1566	- 0,2643	- 0,1655
Mérleg sz. eredmény/Összes eszköz	- 0,1044	- 0,2151	- 0,2496	- 0,0592	0,0061	- 0,2717	- 0,2153
Hatékonyági mutatók							
Árbevétel/Összes eszköz	0,3367	0,2389	0,5484	0,8092	0,9969	0,8434	1,0871
Árbevétel/Saját tőke	0,4136	0,3619	0,9532	1,5193	1,7566	2,3634	4,7305
Egyéb mutatók							
Likviditási mutató	0,3765	0,6931	0,5192	0,5841	0,5824	0,5691	0,3620
Forgóeszközök fordulatainak száma (Árbevétel/Átlagos forgóe. áll.)	-	1,0382	2,2283	3,3285	3,9407	2,8424	3,1291
DFL (EPS %-os vált./EBIT %-os vált.)	-	0,6653	0,2532	1,4235	1,6343	2,0976	1,5861
Vevőállomány átlagos futamideje (nap)	-	39,54	20,43	13,59	9,75	16,30	19,14

Forrás: A Kossuth Agrárszövetkezet éves beszámolóí alapján saját számítás

*KÉRDŐÍV**Tisztelt Gazdasági Vezető Asszony (Úr)!*

Önt most egy – az agrárvállalkozások tőkehelyzetének felmérésére szolgáló – kérdőív kitöltésére kérem. A kérdésekre adott válaszai feldolgozása után a kapott eredményeket egy tudományos értekezés keretében kívánom hasznosítani, de párhuzamosan szakfolyóiratokban publikációk is készülnek majd belőle. A vizsgálat az egész ország agrárvállalkozásaiból nyert mintára terjed ki (beleértve a társas vállalkozásokat, valamint az egyéni vállalkozókat). A kérdőívben szereplő adatok csak aggregált formában kerülnek a publikációkban felhasználásra, utólagos egyedi beazonosíthatóság lehetősége így kizárt. A kérdések megválaszolása során, ahol a kért információ nincs külön időszakhoz vagy időponthoz kötve, kérem, hogy a kitöltés időpontjában aktuális adatot tüntesse fel!

Tudom, hogy számos egyéb elfoglaltságuk mellett egy ilyen kérdőív kitöltése többlet feladatot hárít Önökre, mégis tisztelettel kérem, hogy a tudományos vizsgálat reprezentativitásának biztosíthatósága érdekében minél nagyobb számban legyenek szívesek a kérdőívet kitölteni. Remélhetőleg a vizsgálat eredményeinek hasznosítása a későbbiekben az Önök munkáját is segítheti. Fáradozásukat előre is köszönöm!

A társas vállalkozások által kitöltendő kérdőív

1. A vállalkozás társasági (gazdálkodási) formája:

- jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (betéti társaság, közkereseti társaság)
- jogi személyiségű gazdasági társaság (Kft, Rt)
- szövetkezet.

2. Dolgozói (alkalmazotti) létszám:

3. A vállalkozás saját tőkéjének nagysága:
- A vállalkozás jegyzett tőkéjének összege:.....

4. Tulajdonosi összetétel:

- Tisztán belföldi
- Tisztán külföldi
- Vegyes tulajdonú.

5. Amennyiben a vállalkozás vegyes tulajdonú, akkor a tulajdonosi kört alkotók:

- Többségben belföldi magánszemélyek
- Többségben belföldi vállalkozások
- Többségben külföldi magánszemélyek
- Többségben külföldi vállalkozások.

6. Fő tevékenységek:

7. A tevékenység megkezdésének éve:

8. Átlagos árbevétele (az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység kezdetétől):

- Éves átlagban 10 millió Ft alatt
- 10 és 50 millió Ft között
- 50 és 250 millió Ft között
- 250 és 500 millió Ft fölött
- 500 millió Ft fölött.

9. Az árbevétel százalékos megoszlása átlagosan (az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység megkezdésétől)

- állattenyésztés:..... %
- szántóföldi növénytermesztés:.....%
- kertészet:.....%
- szolgáltatás végzése.....%
- élelmiszeripari termékek értékesítése:.....%
- egyéb.....%

10. Mennyi idegen tőkét használ(nak) fel átlagosan a vállalkozás finanszírozása érdekében? (Összege szerint, vagy az osztókéhez viszonyított arány tekintetében):.....

11. Mi a véleménye a bankok agrárhitelezéssel összefüggő magatartásáról?

- Megfelel az elvárásaimnak.
- Nehézkes, de érthető módon a bankok tartanak az agrárvállalkozások hitelezésétől.
- Rendkívül bürokratikus. Szinte lehetetlen hitelhez jutni.

12. Milyen hitelkamat szintet tartana elviselhetőnek egy az agrárágazatban tevékenykedő kis- és középvállalkozás szempontjából?

13. Vállalkozásuk tőkeszerkezetének kialakításánál mennyire vezérik Önöket tudatos szempontok, vagy inkább ösztönös jellegű döntéseket hoznak?

- A források jövőbeni alakulását, szerkezetét mindig tudatosan megtervezük, s a későbbiekben folyamatosan figyeljük, hogy csak a legszükségesebb esetben térjünk el a terveinktől.
- Megtervezük a források jövőbeni kívánatos összetételét, de ennek betartása csak a legkritikább esetben sikerül.
- A források összeválogatása során mindig az aktuális lehetőségeket mérlegeljük. Döntéseink ezen a téren spontán jellegűek, tervezni nem szoktunk.

14. Hitelfelvétel során milyen hitelek helyezne előtérbe?

- Rövid lejáratú forgóeszközhitel
 - 1-2 hónapos futamidőre
 - 3-12 hónapos futamidőre
- Közép lejáratú (1-3 éves futamidejű hitelek)
- Hosszú lejáratú hitelek. (Amennyiben a hosszú lejáratú hitelekkel jelöli be, legyen szíves azt is leírni, konkrétan milyen futamidejű hitelt vennének fel szívesen!)
.....év

15. A finanszírozás kimunkálásánál figyelembe veszik-e a cégük idényjellegű (szezónális), illetve a piaci keresleti és kínálati viszonyoktól függő (konjunktúrális) lehetőségeit?

- Igen ezekre mindig figyelünk.
- Esetenként vesszük figyelembe.
- Egyáltalán nem számolunk ezekkel a tényezőkkel.

16. Szoktak-e készíteni éves szintű pénzforgalmi tervet a finanszírozási igény kimunkálása érdekében?

- Igen, már hosszú évek óta.
- Igen de még csak 1-2 éve.
- Valamikor készítettünk, de rájöttünk, hogy nem sok értelme van, ezért felhagytunk vele.
- Eszünkbe sem jutna, hiszen a tervek úgysem valósulnának meg.

17. A szállító-állományukat mennyire erőteljesen veszik igénybe a finanszírozás során?

- Igen, rendszeresen
- Alkalmanként és tudatosan
- Alkalmanként s nem tudatosan.

18. Amennyiben az előző kérdésnél az első választ jelölte meg, tehát rendszeresen igénybe veszi(k) a szállító-állományát a finanszírozás során, akkor a következő két rövid kérdésre is kérem válaszoljon:

- Az átlagos szállítói tartozás milyen arányt képvisel az összes tőkéjükhöz képest?.....
- Általában milyen fizetési határidőket alkalmaznak a szállítóikkal szemben?.....nap

19. Vannak-e rendszeresen határidőn túli tartozásaik?

- Igen
- Nem.

20. A banki hitel lehetőségekről milyen csatornákon keresztül tájékozódik(nak)?
(több tétel is bejelölhető!)

- Írott sajtó pl.:
- Egyéb nyomtatott szakmai kiadványok pl.:
- Elektronikus sajtó pl.:
- Banki kiadványok
- Szakmabeliek szóbeli információi
- Szakmai tanácskozások
- Kamarai tájékoztatók
- Falugazdászok információi
- Nem szakmabeliek szóbeli információi
- Egyéb:.....

21. Az össztőkéhez viszonyítva mekkora arányú adósságot tart(anak) cégük szempontjából még elviselhetőnek (százalékban)?

22. Hogyan ítéli(k) meg a hazai agrártámogatási rendszert?

- Kiváló minden szempontból.
- Jó. Az alapelvekkel egyetértek, technikai téren látok problémákat.
- Elfogadhatónak tartom, bár mind a támogatások odaítélésének irányelvei, mind a támogatási összegek, mind a technika hagy maga után kívánnivalót.

- Kritikán aluli.
- Nem vettem még igénybe támogatást, s a rendszert sem ismerem kellő mélységében.

23. Honnan tájékozódnak az agrártámogatási rendszer aktualitásairól?

- Ugyanazokból az információ-forrásokból, ahonnan a banki hitel lehetőségekről tájékozódok
- Egyéb forrásból, konkrétan:.....

24. Fogalmazza meg röviden, mit változtatna meg az agrártámogatási rendszeren!

25. Mit vár(nak) az EU csatlakozástól az agrárfinanszírozás tekintetében (Több válasz is bejelölhető!)

- Gyökeres változást minden területen
- Elsősorban a támogatási rendszer korszerűsítését, ami viszont nem jelent összességében több támogatást
- A támogatási rendszer korszerűsítését, ami elsősorban a támogatások összegszerű emelését eredményezi
- Az agrártermelés jövedelmezőségének javulását, ami növeli az önfinanszírozás lehetőségét a vállalkozások számára
- Véleményem szerint marad minden a régiiben.

26. Hogyan ítéli(k) meg az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység megkezdése óta vállalkozásuk tőkehelyzetét?

- Összességében javult.
- Szinten maradt.
- Romlott.

27. Tudják-e általában növelni a vállalkozásuk saját tőkéjét a tárgyévi nyereség visszaforgatása révén?

- Igen, évente rendszeresen, de csak kis mértékben
- Igen, rendszeresen és jelentős mértékben
- Tartósan veszteséges a vállalkozás, tehát csökken a saját tőke volumene
- Évente változó a helyzet. Összességében a saját tőke összegét reálértékben szinten tudjuk tartani

28. Ismeri(k)-e a következő – finanszírozással összefüggő – fogalmakat?

➤ Önfinszírozás.

- Türelmi idő.
- Közvetlen támogatás.
 - Igen, mindháromat ismerem.
 - A felsoroltak közül csak kettőt ismerek.
 - A felsoroltak közül csak egynek tudom a tartalmát.
 - Egyik kifejezést sem ismerem.

29. Esetleges hitelfelvétel esetén mit tudna (tudnának) felajánlani fedezetként?

30. Ismeri(k)-e, illetve igénybe vette(ék)-e valamely Hitelgarancia intézmény szolgáltatásait?

- Igen, ismerjük s már igénybe is vettük.
- Igen, ismerjük, de még nem vettük igénybe.
- Nem ismerem, de szeretném megismerni és igénybe venni.
- Nem ismerjük, s nem is kívánjuk megismerni.

31. Az év mely szakaszában szorul a vállalkozásuk jellemzően hitelre?

- Az egész év folyamán folyamatosan.
- Az év első felében.
- Alkalmanként, változó időszakokban.

32. Véleménye(ük) szerint könnyű-e ma Magyarországon az agrárágazatban működőknek hitelhez jutniuk?

- Igen, problémamentesnek érzem a hitelhez jutást.
- A bankok kínálata megfelelő, de a vállalkozások hitelképessége és a kamatszint nem teszi lehetővé a hitelek igénybe vételét.
- Sem a bankok hozzáállása, sem az agrárvállalkozások helyzete nem megfelelő a hitelek felvételéhez.

33. Véleménye(ük) szerint az agrárvállalkozások esetében mely tényező akadályozza leginkább a hitelek nagyobb mértékű igénybe vételét?

- A vállalkozásoknak nincsen szükségük több hitelre.
- A vállalkozások félnek a jelentősebb mértékű eladósodástól.
- A vállalkozások nem rendelkeznek a hitelfelvétel során kritériumként előírt saját erővel.
- A vállalkozások nem tudnak megfelelő értékű biztosítékot felajánlani.
- A bankok nem nyújtanak szívesen hitelt az agrárágazat vállalkozásainak.
- Az agrárvállalkozások hitelképessége nem kielégítő.

- A bankok által felkínált hitelkonstrukciók céljukban, futamidejükben, kamatszintjükben nincsenek összhangban a vállalkozói szektor igényeivel.
- A vállalkozások tartanak a hitelfelvétellel kapcsolatos adminisztrációtól.
- Egyéb okok, mégpedig

34. Fél(nek)-e a jelentős mértékű eladósodástól?

- Igen félünk, ezért nem veszünk fel (komolyabb összegű) hitelt.
- Igen félünk, de azért felvesszünk annyi hitelt, amennyihez csak hozzájutunk.
- Nem félünk, féljenek inkább a bankok attól, hogy nem fizetjük vissza.

Nagyon köszönöm, hogy elolvasta, értelmezte és kitöltötte a kérdőívet. Nagy segítséget nyújtott ezzel a tanulmány készítőjének. Az Ön véleménye és válaszai is komoly mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy alaposabban megismerjük az agrárvállalkozások tőkehelyzetét. Mint tapasztalta, helyenként a szubjektív véleményére is kíváncsi voltam, hiszen a helyzet valós megismeréséhez nem csak az objektíven mérhető és számokban kifejezhető adatokon keresztül vezet az út. Közreműködését még egyszer nagyon megköszönöm, s további tevékenységéhez sok sikert, s jó egészséget kívánok!

Tisztelettel.

KÉRDŐÍV

Tisztelt egyéni vállalkozó!

Önt most egy – az agrárvállalkozások tőkehelyzetének felmérésére szolgáló – kérdőív kitöltésére kérem. A kérdésekre adott válaszai feldolgozása után a kapott eredményeket egy tudományos értekezés keretében kívánom hasznosítani, de párhuzamosan szakfolyóiratokban publikációk is készülnek majd belőle. A vizsgálat az egész ország agrárvállalkozóiból nyert mintára terjed ki. A kérdőívben szereplő adatok csak aggregált formában kerülnek a publikációkban felhasználásra, utólagos egyedi beazonosíthatóság lehetősége így kizárt.

A kérdések megválaszolása során, ahol a kért információ nincs külön időszakhoz vagy időponthoz kötve kérem, hogy a kitöltés időpontjában aktuális adatot tüntesse fel!

Tudom, hogy számos egyéb elfoglaltsága mellett egy ilyen kérdőív kitöltése többlet feladatot hárít Önre, mégis tisztelettel kérem, hogy a tudományos vizsgálat reprezentativitásának biztosíthatósága érdekében legyen szíves a kérdőívet kitölteni. Remélhetőleg a vizsgálat eredményeinek hasznosítása a későbbiekben az Ön munkáját is segítheti. Fáradozását előre is köszönöm!

Az egyéni vállalkozók által kitöltendő kérdőív

1. Az Ön által foglalkoztatottak létszáma (beleértve saját magát is):
2. Fő tevékenységei:
3. Az egyéni vállalkozói tevékenysége megkezdésének éve:
4. Átlagos éves árbevétele (az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység kezdetétől):
5. Az árbevétel százalékos megoszlása átlagosan (az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenység megkezdésétől)
 - állattenyésztés:..... %
 - szántóföldi növénytermesztés:.....%
 - kertészet:.....%
 - szolgáltatás végzése.....%
 - élelmiszeripari termékek értékesítése:.....%
 - egyéb.....%
6. Mennyi hitelt használ fel átlagosan vállalkozása finanszírozása érdekében? (Összeszekerűen, vagy az összes tőkéhez viszonyított arány tekintetében):.....

7. Forráshiány (pénzhiány) esetén családon (rokonságon) belüli tőkét mennyiben vett, vagy venne igénybe?

- Rendszeresen, alkalmanként akár 10 millió forint fölötti összegeket.
- Rendszeresen, alkalmanként 10 millió forint alatti összegeket.
- Ritkán, de akkor nagyobb összeget.
- Ritkán és csak kisebb összeget.
- Egyáltalán nem éltem és nem is kívánok élni ezzel a lehetőséggel.
- Eddig még nem éltem ezzel a lehetőséggel, de a későbbiekben elképzelhető, hogy igénybe veszem.

8. Mi a véleménye a bankok agrárhitelezéssel összefüggő magatartásáról?

- Megfelel az elvárásaimnak
- Nehézkes, de érthető módon a bankok tartanak az agrárvállalkozások hitelezésétől.
- Rendkívül bürokratikus. Szinte lehetetlen hitelhez jutni.

9. Milyen hitelkamat szintet tartana elviselhetőnek egy mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozó szempontjából?

10. Amikor Ön arról dönt, hogy vesz-e fel hitelt, vagy megpróbálja saját forrásaiból finanszírozni a vállalkozói tevékenységét, mennyiben vezérlik tudatos szempontok?

- A hitelem összegének jövőbeni alakulását mindig tudatosan megtervezem, s a későbbiekben folyamatosan figyelem, hogy csak a legszükségesebb esetben térjek el a terveimtől.
- Megtervezem a hitelem jövőbeni kívánatos összetételét, de ennek betartása csak a legritkább esetben sikerül.
- A források összeválogatása során mindig az aktuális lehetőségeket mérlegelem, így a hitelfelvétel kapcsán is. Döntéseim ezen a téren spontán jellegűek, tervezni nem szoktam.

11. Hitelfelvétel során milyen hitelek helyezne előtérbe?

- Rövid lejáratú forgóeszközhitel
 - 1-2 hónapos futamidőre
 - 3-12 hónapos futamidőre
- Közép lejáratú (1-3 éves futamidejű hitelek)
- Hosszú lejáratú hitelek. (Amennyiben a hosszú lejáratú hitelekkel jelöli be, legyen szíves azt is leírni, konkrétan milyen futamidejű hitelt venne fel szívesen!)
.....év

12. Szokott-e készíteni éves szintű pénzforgalmi tervet (a várható bevételek és kiadások szembeállítását) a hitelkérdés kimunkálása érdekében?

- Igen, már hosszú évek óta.
- Igen de még csak 1-2 éve.
- Valamikor készítettem, de rájöttem, hogy nem sok értelme van, ezért felhagytam vele.
- Eszembe sem jutna, hiszen a tervek úgysem valósulnának meg.

13. Vannak-e rendszeresen határidőn túli tartozásai (például a szállítóival szemben)?

- Igen
- Nem.

14. A banki hitel lehetőségekről milyen csatornákon keresztül tájékozódik? (több tétel is bejelölhető!)

- Írott sajtó pl.:
- Egyéb nyomtatott szakmai kiadványok pl.:
- Elektronikus sajtó pl.:
- Banki kiadványok
- Szakmabeliek szóbeli információi
- Szakmai tanácskozások
- Kamarai tájékoztatók
- Falugazdászok információi
- Nem szakmabeliek szóbeli információi
- Egyéb:.....

15. Mekkora az az adósság (hitelösszeg), amelyet még mint egyéni vállalkozó elviselhetőnek tart?

16. Hogyan ítéli meg a hazai agrártámogatási rendszert?

- Kiváló minden szempontból.
- Jó. Az alapelvekkel egyetértek, technikai téren látok problémákat.
- Elfogadhatónak tartom, bár mind a támogatások odaítélésének irányelvei, mind a támogatási összegek, mond a technika hagy maga után kívánnivalót.
- Kritikán aluli.
- Nem vettem még igénybe támogatást, s a rendszert sem ismerem kellő mélységében.

17. Honnan tájékozódik az agrártámogatási rendszer aktualitásairól?

- Ugyanazokból az információ-forrásokból, ahonnan a banki hitel lehetőségekről tájékozódok
- Egyéb forrásból, konkrétan:.....

18. Fogalmazza meg röviden, mit változtatna meg az agrártámogatási rendszeren!

19. Mit vár az Európai Unió csatlakozástól az agrárfinanszírozás tekintetében? (Több válasz is bejelölhető!)

- Gyökeres változást minden területen
- Elsősorban a támogatási rendszer korszerűsítését, ami viszont nem jelent összességében több támogatást
- A támogatási rendszer korszerűsítését, ami elsősorban a támogatások összegszerű emelését eredményezi
- Az agrártermelés jövedelmezőségének javulását, ami növeli az önfinanszírozás lehetőségét a vállalkozások számára
- Véleményem szerint marad minden a régiben.

20. Hogyan ítéli meg az elmúlt 10 évben, illetve a tevékenysége megkezdése óta vállalkozásának tőkehelyzetét?

- Összességében javult
- Szinten maradt
- Romlott.

21. Ismeri-e a következő – finanszírozással összefüggő – fogalmakat?

- Önfinanszírozás
- Türelmi idő
- Közvetlen támogatás
 - Igen, mindháromat ismerem
 - A felsoroltak közül csak kettőt ismerek
 - A felsoroltak közül csak egynek tudom a tartalmát.
 - Egyik kifejezést sem ismerem

22. Estleges hitelfelvétel esetén mit tudna felajánlani fedezetként?

23. Ismeri-e, illetve igénybe vette-e valamely Hitelgarancia intézmény (Hitelgarancia Részvénytársaság, Agrár-vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány) szolgáltatásait?

- Igen, ismerem s már igénybe is vettem.
- Igen, ismerem, de még nem vettem igénybe.
- Nem ismerem, de szeretném megismerni és igénybe venni.
- Nem ismerem, s nem is kívánom megismerni.

24. Az év mely szakaszában szorul(na) jellemzően hitelre?

- Az egész év folyamán folyamatosan
- Az év első felében
- Alkalmanként, változó időszakokban.

25. Véleménye szerint könnyű-e ma Magyarországon a mezőgazdaságban tevékenykedő egyéni vállalkozóknak hitelhez jutniuk?

- Igen, problémamentesnek érzem a hitelhez jutást.

- A bankok kínálata megfelelő, de a vállalkozások hitelképessége és a kamatszint nem teszi lehetővé a hitelek igénybe vételét.
- Sem a bankok hozzáállása, sem az agrárvállalkozások helyzete nem megfelelő a hitelek felvételéhez.

26. Fél-e a jelentős mértékű eladósodástól?

- Igen félek, ezért nem veszek fel (komolyabb összegű) hitelt.
- Igen félek, de azért felveszek annyi hitelt, amennyihez csak hozzájutok.
- Nem félek, féljenek inkább a bankok attól, hogy nem fizetem vissza.

27. Véleménye szerint a mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók esetében mely tényező akadályozza leginkább a hitelek nagyobb mértékű igénybe vételét?

- A vállalkozóknak nincsen szükségük több hitelre.
- A vállalkozók félnek a jelentősebb mértékű eladósodástól.
- A vállalkozók nem rendelkeznek a hitelfelvétel során kritériumként előírt saját forrásokkal (saját erővel).
- A vállalkozók nem tudnak megfelelő értékű biztosítékot felajánlani.
- A bankok nem nyújtanak szívesen hitelt a mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozóknak.
- A mezőgazdaság területén tevékenykedő egyéni vállalkozók nagyon kevés jövedelmet tudnak elérni, s ez a bankok számára nem kielégítő.
- A bankok által felkínált hitelkonstrukciók céljukban, futamidejükben, kamatszintjükben nincsenek összhangban a vállalkozói szektor igényeivel.
- A vállalkozások tartanak a hitelfelvétellel kapcsolatos adminisztrációtól.
- Egyéb okok, mégpedig.....

Nagyon köszönöm, hogy elolvasta, értelmezte és kitöltötte a kérdőívet. Nagy segítséget nyújtott ezzel a tanulmány készítőjének. Az Ön véleménye és válaszai is komoly mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók helyzetét. Mint tapasztalta, helyenként a szubjektív véleményére is kíváncsi voltam, hiszen a helyzet valós megismeréséhez nem csak az objektíven mérhető és számokban kifejezhető adatokon keresztül vezet az út. Közreműködését még egyszer nagyon megköszönöm, s további tevékenységéhez sok sikert, s jó egészséget kívánok

Tisztelettel.